Afghanistan Digital Library

adl0238

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6

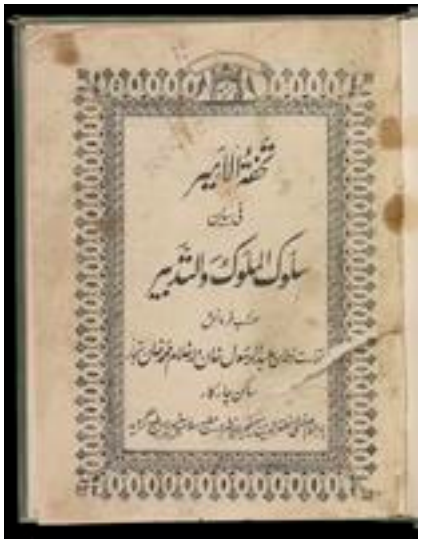

This is a PDF version of an item in New York University's Afghanistan Digital Library (http://afghanistandl.nyu.edu/). For more information about this item, copy and paste the "handle" URL above into a web browser. When referring to or citing this item please use the "handle" URL and not this document or the URL from which you downloaded it.

All works presented on New York University's Afghanistan Digital Library website are, unless otherwise indicated, in the public domain. The images available on this website may be freely reproduced, distributed and transmitted by anyone for any purpose, commercial or non-commercial.

NYU Libraries, Digital Library Technical Services, dlts@nyu.edu

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 1 of 257

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 2 of 257

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 3 of 257

Mohammad Tâj od-din Afghâni (p. 228)

Tohfat al-amir fi bayân-e solok al-molok wa-l-tadbir.

[Lahore], [1]328 / 1910 (p. 228)

Lahore

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 4 of 257

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 5 of 257

تحفۃ الامیر

فی بیان

سلوک الملوک والتدبیر

حسب فرمائش

تجارت نشان عبدالرسول خان ولد غلام محمد خان تجار

ساکن چارکار

باہتمام منشی مظفرالدین مینیجر و پرنٹر در مطبع اسلامیہ سٹیم پریس طبع گردید

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 6 of 257

فہرست رسالہ تحفۃ الامیر فی بیان سلوک الملوک والتدبیر

مضمون	صفحہ
باب اول	
در بیان اطاعت ملوک وما ینا سبہ لہا	۱
فصل ۲	
در بیان بے ثباتی جہاں	۱۲
فصل ۳	
در بیان خلافت وصفت آن	۳۴
فصل ۴	
در بیان شکر و فواید آن	۵۵
فصل ۵	
در بیان عدل و احسان	۵۸
فصل ۶	
در بیان ظلم و قبح آن	۸۸
فصل ۷	
در بیان مشورہ و فواید آن	۹۹
فصل ۸	
در بیان حذر و حزم و احتیاط	۱۰۷
فصل ۹	
در بیان حلم و ترک غضب	۱۳۰
فصل ۱۰	
در بیان عفو و فواید آن	۱۳۹
فصل ۱۱	
در بیان صلح و فواید آن	۱۴۳
فصل ۱۲	
در بیان سیاست و فواید آن	۱۴۵
فصل ۱۳	
در بیان وفاے عہد و وعد	۱۵۰
فصل ۱۴	
در بیان فضیلت سخاوت و قبح بخل	۱۵۶
فصل ۱۵	
در بیان سلوک ملوک با رعایا	۱۷۱
فصل ۱۶	
در بیان رعایت حقوق والدین و ہمسایہ و معلم و ذا القربیٰ	۱۸۰
فصل ۱۷	
در بیان وزرا و صفت ایشان	[illegible]
فصل ۱۸	
در بیان ندما و صفت ایشان	۱۹۹
فصل ۱۹	
در بیان امراے عسکر و صفت ایشان	۲۰۲
فصل ۲۰	
در بیان عاملان و صفت ایشان	۲۱۷
فصل ۲۱	
در بیان سلوک و صفت ایشان	۲۲۴
فصل ۲۲	
در بیان خاتمۂ رسالہ	۲۰۷

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 7 of 257

رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم وتمم بالخیر

سپاس فزون از حد و قیاس مر احدیتے را سزاست که نظام مهام[1] سراسر مرام[2] بنی نوع انسان را بوجود صلاح آمود شاهان ذی شان زمان آراسته و ملوک و سلاطین وقت و آن پیراسته نمود که السلطان فی البلد کالروح فی الجسد و صلاح معاش عباد[3] و فلاح معاد عباد[4] این امت عالی همت والا نهمت[5] را بعد از امر بطاعت خود و اطاعت جناب حضرت رسول مقبول باطاعت سراپا منفعت شاهان ذی شان زبان شائسته[6] و ملوک و سلاطین وقت و آن بایسته فرمود که اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم و درود نامعدود سعادت ورود بر واضع قواعد شریعت و بانی مبانی دین و ملت و قائل مقوله معقوله بے ریب و شبهت الملک والنبوة توأمان[7] و بر آل عظام و اصحاب کرام الی یوم القیام باد مثنوی[8]

نزد خسرو شاهی و پیغمبری — چون دو نگین اند یک انگشتری
گفته آنها که آزاده اند — کین دو زیک اصل و نسب زاده اند

فصل اول در بیان اطاعت ملوک و سلاطین و ما یناسب لها

چون جناب حضرت حق جل و علا در آیه متلوه قرآن مجید و فرقان حمید اطاعت اولی الامر را بکافه اهل ایمان و عامه اهل ایقان بلکه جمله انام از خاص و عام فرض و محتم نمود و متابعت شان را در اعلائے دین

[1] یعنی امر عظیم و ضرور ۱۲ [2] یعنی مقصد و مطلب ۱۲ [3] بالکسر یعنی بنده هائے خداوند ۱۲ [4] بالضم و تشدید موحده بمعنی عبادت کنندگان جمع عابد ۱۲ [5] یعنی مقصد چیزے کردن و بمعنی همت نیز آمده ۱۲ [6] یعنی بهتر و لائق ۱۲ [7] یعنی بهتر و لائق ۱۲ [8] ای آیت در رکوع ربع ۱۲ [9] بفتح اول و سکون دوم و فتح سیم بر وزن فوجدان و این تثنیه توام است بفتح اول و سیم بر وزن روزن ۱۲ [10] بفتح همزه و تاء یکی که با یکدیگر از یک شکم در یک وقت زاده باشند و هر دو را توأمان گویند ۱۲ [11] چون در ابیات مثنوی در هر بیت دو قافیه باشند ابیات مثنوی را مثنوی نام کرده اند ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 8 of 257

احمدی واجرائے شریعت محمدی کہ سرمایۂ سعادت ابدی ست واجب والزم فرمودہ ولما امر اللہ ھذہ الامۃ
بان یکونوا امرین بالمعروف والناھین عن المنکر وذلک لا یتم الا اذا کان الامۃ بالمعروف
قادرا علی تنفیذ ھذا التکلیف علی الظلمۃ والمتغلبین ولھذا قال علیؑ لابد للناس
من امام بارٍ او فاجرٍ ولم یرسل النبیؐ رجلین فصاعدا لشأن الا وامّر احدھما علی الاخر
وامر الاخر علی متابعتہ وطاعتہ لیتحد الامر وینتظم والا وقع الھرج والمرج واضطراب امر الدین
والدنیا واختل نظام المعاش والمعاد قالؑ من فارق الجماعۃ قدر شبر لم یر محبوحۃ الجنۃ (احیاء ج ۲ ص ۱۲۴)
(روح ۱۲ ج ۳) فعلی الرعیۃ مطاوعۃ الملوک وعلی الملوک مطاوعۃ ملوک الملوک لینتظم مصالح العالم
(روح ۱۲ ج ۳) الماروی عن انس ابن مالکؓ عن النبیؐ انہ قال اسمعوا واطیعوا امرائکم وان استعمل
علیکم عبد حبشی وعن ابن عباسؓ عن النبیؐ انہ قال من رأی من امیرہ شیئا یکرھہ فلیصبر فانہ
لیس لاحد ان یفارق الجماعۃ شبرا فیموت میتۃ جاھلیۃ وعن علیؓ ان النبیؐ بعث جیشا
فامر علیھم رجلا فغضب علیھم یوما فاوقد نارا فقال ادخلوھا فاراد بعضھم ان یدخلھا وقال
بعضھم انا فررنا من النار فلا ندخلھا فذکروا ذالک للنبیؐ فقال لو دخلوھا ما خرجوا منھا
ابدا لا طاعۃ لمخلوق فی معصیۃ الخالق انما الطاعۃ فی المعروف بستان الولیت فی باب
طاعۃ الولات بنا بران در ہر طبقہ از طبقات زمان و بر ہر طائفہ از طوائف بنی نوع انسان از صغیر و
کبیر و برنا و پیر کہ چوگان وصولجان قضائے اللھم جل ذکرہ را چون گویند و در فضائے قضاء
بقدم رضا بصدق نیت وخلوص عقیدت در تگ و پویند باید کہ سلطان زمان و بادشاہ وقت و
آن خود را کہ در سایۂ حمایتش از تاب آفتاب حوادث زمان آسودگی و ایمنی جویند بظاہر و باطن
در جمیع ازمنہ و اماکن انقیاد و اطاعت نمودہ عمرا و علنا دعا و ثنائے شان را گویند قال النبیؐ دعاء
آن مفروضتان دعاء الایمان و دعاء السلطان چنانکہ آوردہ اند کہ عبد اللہ ابن مبارکؒ فرمودہ کہ اگر
بدانم کہ در تمام عمر مرا یک دعا مستجاب است ہمان دعا را در اصلاح حال پادشاہ زمان خود صرف نمایم کہ نفع
آن بعموم خلائق واصل و لاحق گردد فرد کہ در خاطر بادشاہان ہے ٭ پریشان کند خاطر عالمے

لہ دین کلیات دین جملہ گویند کہ جمعے نامرافق بہ اتفاق بخلاف ہم کاری کنند و ہر کرا آنچہ از دولت آید کنند ۱۲ برہان قاطع ۲ بفتح اول و الام و جیم عربی بمعنی چوگان ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 9 of 257

قال فی شرح الجزری ینبغی ان یلح فی الدعاء وان یدعو بالامور المهمة والکلمات الجامعة وان یکون معظم
ذالك او کله فی امور الاخرة وامور المسلمین وصلاح سلاطینهم وسائر ولاة[1] امورهم و
توفیقهم للطاعات وعصمتهم من المخالفات وتناوبهم علی البر والتقوی وقیامهم بالحق
علیه وظهورهم علی اعدا الدین وسائر المخالفین روح ۲ ج ۲ ۴۱۲ ودر تفسیر مدارک شریف و روح
البیان مذکور و عیان است اینکه در بعضے کتب سماوی مذکور ست که حق سبحانه و تعالے میفرماید که منم ملک
ملوک و شاه شاهان قلوب و دلهائے ملوک و نواحی و موئے پیشانی شان بید قدرت من ست
پس اگر بندگان من اطاعت و فرمان برداری کنند مرا میگردانم سلوک امرا و سلاطین و ملوک شان را بالائے
شان عطوفت و رحمت و نعمت و اگر معصیت ورزند و نافرمانی کنند مرا میگردانم ملوک و امرا و سلاطین
شان را بایشان عقوبت و زحمت و نقمت پس اے بندگان من چون کارها بقبضهٔ قدرت من و آنچه
از امرا و ملوک و سلاطین بشما میرسد بفرمان من ست که یفعل الله ما یشاء و یحکم ما یرید سئل
عن اعرابی بم عرفت الله فقال البعرة تدل علی البعیر واثر السیر تدل علی المسیر
والروث تدل علی الحمیر فکیف لا یدل السماء ذات الابراج والارض ذات الفجاج علی
السامع البصیر والمبدع القدیر تفسیر کبیر حتی انه سئل بعض العلماء ما الدلیل علی ان للعالم
صانع واحد قال ثلاثة اشیاء ذل اللبیب وفقر الادیب وسقم الطبیب روح ۳ ج ۲۷ زیرا که نیستند
ایشان مگر چون خامه در دست نویسنده و یا نامه در روے خواننده پس مشغول مسازید نفس خود را بسب و
دشنام ملوک و سلاطین و آنچه بشما میرسد از ایشان مدانید بلکه بفحوائے وما اصابك من سیئة فمن
نفسك همه را از شومی و بدی اعمال و جزاے وبال و زشتی افعال خود ها دانسته از فعل قبیح معاصی
و گناهان خود ها بفحوائے صداقت انتهای وان استغفروا ربکم ثم توبوا الیه یمتعکم متاعا
حسنا الی اجل مسمی ویؤت کل ذی فضل فضله چشم جسم و جان خود ها را از کردارهائے

[1] والالحاح ان یلازم المسئول حتی یعطیه ۱۲ قاضی بیضاوی [2] ولات بضم واو و تخفیف لام و فوقانی جمع والی بمعنی حاکمان و دوستان
و بتشدید لام خطاست و همچنین قضات بتخفیف ضاد معجمه جمع قاضی ۱۲ [3] این آیت در رکوع بعد از رکوع ثلث جزء ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 10 of 257

زشت بجمل الجواهر توبه و استغفار روشن و منور سازید لانه شفاء للغلیل و ارداء للغلیل کہ تا
بمضمون در مشحون آیۂ وانی هدایۂ وما کان الله لیعذبهم وانت فیهم وما کان الله
معذبهم وهم یستغفرون قال امیر المومنین علی کان فی الارض امانان فرفع احدهما
وبقی الآخر فاما الذی رفع فهو رسول الله عم واما الذی بقی فالاستغفار وقرء بعده
هذه الآیة وفی نفائس المجالس المؤمن الصادق لا یعذبه الله تعالی فی الآخرة لان
نبیه یکون فیهم یوم القیمة واقسم الله سبحانه ان لا یعذب امته مادام هو بینهم روح
۱۴۸۱ وکما ان رسول الله عم امان ما عاش فکذا وریثه الاکمل فان اعتقاده واتباع
طریقته کالایمان بالرسول عم واتباع شریعته اذ هو نائب عنه وخلیفة له فالاقتران
باهل الصلاح والتقوی مما یرفع الله به العذاب واعلم ان المؤمن الصادق
فی ایمانه لا یعذبه الله فی الآخرة لان نبیه یکون فیهم یوم القیمة وما دام هو بین
الامة لا یعذبهم الله ویقول لهم جزیا مؤمن فان نورك قد اطفاء نارى فان
دخل المجرمون النار فذلك بجهة الخلوص لا الخلود روح ۲۴۳۹ امر او ملوک شما را بالائے شما
رحیم و مهربان گرداند و مصداق همین است فرمودۂ جناب حضرت رسول مقبول عم کہ کما تکونوا
یولی علیکم مثنوی هرچه آید بر تو از ظلمات غم ۔ آن ز بیباکی و گستاخی ست هم + این
جهان کوه ست فعل ما ندا ۔ سوے ما آید نداها را صدا ۔ کہ ظهر الفساد فی البر والبحر بما کسبت ایدی
الناس لیذیقهم بعض الذی عملوا لعلهم یرجعون وکان الوکیع رح اذا اذاه شخص
یحث التراب علی راس نفسه ویقول لولا ذنبی ما سلط هذا علی ثم یکثر من الاستغفار حتی
یسکن ذلك المؤذی عنه طبقات فان الاستغفار دواء الاوزار وبه ینفتح باب الملکوة
الی الله الملك الغفار روح ۱۴۸۹ واز مضمون کتاب رد مختار مفهوم مے شود اینکه هر یک از

سلہ منسوب بمثنی است مثل از اثنین و ترجمه آن بفارسی دو دو باشد الف مقصوره را مطابق قاعده حالت یائی نسبت را بواو بدل کردند چون
در ابیات مثنوی در هر بیت دو قافیه علاحده باشد لهذا ابیات مختلف القوافی را مثنوی نام کردند ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 11 of 257

حضرات ملوک وسلاطین بنده اند از بندگان خداوند جل ذکره که ذکورهم عبیده واناثهم امائه و
شاهنشاهی صفتے است از جملهٔ صفات خصائص جناب حضرت قدس خداوندی عز اسمه که عبارت
از ملک ملوک وشاه شاهان ست لهذا شرع شریف جواز نفرموده احدی از خطبا وغیره را که
ملوک زمان وامرا وسلاطین وقت وآن خودها را موصوف بصفت وملقب ومخاطب
بلقب وخطاب شاهنشاهی نموده در خطب وغیره بصفت مذکوره یاد کنند که ما للتراب و
رب الارباب یعنی چه نسبت ست خاک را با ذات پاک ونیز در تفسیر شریف روح
البیان مذکور وعیان است اینکه جناب حضرت موسیٰ عم در مناجات خود بجناب
حضرت قدس خداوندی جل ذکره عرض کرد که پاکا صمدا علامه ونشانهٔ خوشنودی تو از
خلق چیست فرمود که اے موسیٰ اگر حاکم وعامل گردانیدم بالاے شان اہل خیر وخیار شان
را پس همین ست نشان خوشنودی من از ایشان واگر حاکم وعامل گردانیدم بالاے شان
اہل شر واشرار شان را پس همین ست نشان سخط ونارضاے من از ایشان وکان
بکر بن عبد الله المزنی یقول اذا وجدت من اخوانك جفاءً فذالك من ذنب
احدثته فتب الی الله تعالیٰ واذا وجدت منهم زیادة محبة فذلك لطاعة
احدثتها فاشکر الله تعالیٰ انتهی کلامه واعلی الله مقامه طبقات چنانچه بلبل حقیقت
نوازی معین فرازی جناب حضرت شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی رح فرموده مثنوی
بقومیکه نیکی پسند وخداے ٭ دهد حاکمے عادلے نیک راے ٭ چو خواهد که ویران کند عالمے
دهد ملک در پنجهٔ ظالمے ٭ ونیز در تفسیر شریف روح البیان مذکور ست که از حجاج ستمگر الحجاج
پرسیدند که با اینکه زمان سراسر امن وامان خلافت جناب حضرت امیر المومنین عمر رض را دیده
ودریافتهٔ وعدل وانصاف وصلاح او را که مثمر رستهٔ کاے فلاح بوده دانستهٔ چرا
عدل را که طریقهٔ انیقهٔ حدیقهٔ بهشت وراه رضاے خالق خوب وزشت ست هشته و

ے بفتح همزه وکسر نون ویاے تحتانی یعنی خوب وعجیب ۱۲ ع

گذاشتہ و شیوۂ ظلم زشت کہ دران نارضاے جناب حضرت خداوند جل ذکرہ و سد راہ
بہشت ست از براے خود مختار و پسند کردہ در جواب گفت تاذروا ای کونوا کابی ذر
فی الزھد والتقوی الغمر لکم ای اعاملکم معاملۃ عمر رض فی العدل والانصاف روح
لا لا ع ح ایعنی شوید شما در زہد و تقوی و نکوکاری مثل جناب حضرت ابوذر غفاری کہ حدیث
ما اظلت[1] الخضراء ولا اقلت الغبراء اصدق من ابی ذر رض در شان اوست کہ یکے از احاد
رعایا و افراد برایاے زمان سراسر امن و امان جناب حضرت عمر رض بودہ کہ من معاملہ کنم باشما
معاملۂ جناب حضرت عمر رض را کہ با رعایاے خود داشت از عدل و انصاف و دور از اعتساف
و درین اشارت ست باینکہ نمیباشند حکام و ولات[2] مگر بقرار اعمال رعایا در صلاح و فساد
قال رسول اللہ ع م کما تکونوا یولی علیکم فرد دہقان سال خوردہ چہ خوش گفت با پسر
کای نور چشم من بجز از کشتہ ندروی قال ع م اعمالکم عمالکم قال النبی سیاتی زمان
لامتی یکون امراؤھم علی الجور وعلماؤھم علی الطمع وعبادھم علی الریاء وتجارھم علی
اکل الربا ونساءھم علی زینۃ الدنیا پس در حین شمول حادثہ ظلم و ستم و نزول واقعۂ ائمہ جور و
الم بر ہر یکے از مسلمانان برداشتن دست انابت بامید اجابت بدرگاہ ذی جاہ عالم پناہ
پزیرندۂ عذر عذر خواہ حکیم فخیم حاذق درد آگاہ طبیب لبیب علت گناہ بتضرع و زاری بسیار
و جزع و فزع بے شمار در اطراف لیل و نہار خصوصاً در وقت اسحار بتوبہ و استغفار الزم
بلکہ محتم ست یقال من کمال الفضل وللنوال یا قارع الباب من طلب ماخذ لحاً فلیلزم عتبتنا
مساءً وصباحاً کہ تا دریاے بیحد و بے کنار و منتہاے رحمت بے علت و غایت جناب
حضرت خداوندی عز اسمہ در جوش و خروش آمدہ داد و فریاد و خروش بے تناہی شان در عرض
قبول افتادہ عفو تقصیرات شان را نمودہ ملوک و امرا و سلاطین زمان را بالاے شان

[1] یعنی سایہ نکردہ آسمان و جا ندادہ بر سر خود زمین راست گوتر از ابوذر غفاری رض را ۱۲ ح [2] بضم واو تخفیف لام و
فوقانی جمع والی بمعنی حاکمان و دوستان و بہ تشدید لام خطاست ہمچنین قضات بہ تخفیف ضاد جمع قاضی ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 13 of 257

رحیم و مهربان گردانیده زحمت شان را براحت و اندوه چون کوه شان را بفرحت انبوه مبدل
گرداند که امن یجیب المضطر اذا دعاه ویکشف السوء **مثنوی** تو گفتی هر آنکس که بر رنج تاب
دعاے کند من کنم مستجاب ؛ چو عاجز رهاننده دانم ترا ؛ ودیں عاجزی چوں نخوانم ترا ؛ روح ۳۱
ح اقبل اوحی الله تعالی الی موسی ع انی اعلمك خمس کلمات هن عماد الدین مالم تعلم ان
قد زال ملکی فلا تترك طاعتی ومالم تعلم ان خزائنی قد نفدت فلا تهتم برزقك ومالم تعلم
ان عدوك قد مات یعنی ابلیس فلا تاء من مکره ولا تدع محاربته ومالم تعلم انی قد غفرت لك فلا
تعب المذنبین ومالم تدخل جنتی فلا تامن مکری روح ۸۳۸ م ۱ **دوازده قول** که جناب حضرت
امیر المومنین قاید الغر المحجلین یعسوب المتقین جناب حضرت علی ابن ابیطالب ع از توراة نقل فرموده
تیمناً و تبرکاً درین رساله درج شده **اول** آنکه اے فرزند آدم در هر چه درمانی مرا یاد کن البته
بیابی که منم اجابت کننده دعاها ۲ آنکه از هیچ پادشاه مترس چند انکه بادشاهی من باقی ست ۳ آنکه
از قهر من ایمن مباش تا از صراط نگذری ۴ آنکه آفریده ام همه اشیا را از براے تو و ترا از براے
خود و تو خود را فناے چیزے کرده که از براے تو آفریده ام ۵ آنکه در طلب روزی متردد
مباش که در تربیت نطفه و مضغه و علقه عاجز نشدم از گرده نانی که بتو رسانم عاجز مے شوم
بکمال قدرت ترا از عدم بوجود آورده ام و بدین درجه و مرتبه رسانیده ام و هر روز روزی ترا
میرسانم و تو خود را بیهوده محتاج دیگرے میکنی و آب رو میریزی و وقت ضائع میکنی و از غیر من
روزی میخواهی **فرد** زنهار پے لقمه مبر آب رخ خویش ؛ آئینه صفت خاک خور و آب نگهدار ؛
۶ آنکه از براے رزق اندیشه مکن و خوف را بخود راه مده چند انکه خزانه مرا پر مال یابی ۷ آنکه
من دوست دارم ترا باید که تو هم دوست داری مرا ۸ آنکه همه کس از اهل و عیال میخواهند ترا از براے
خود و من ترا میخواهم از براے تو ۹ آنکه مرا هست بر تو فریضه اسلام و ترا هست بر من روزی بر سبیل تفضل

لہ یعنی امیر زنبوران شهد و آل زنبور نر باشد کلانتر از تمامی زنبوران شهد و هر جا که رود همه زنبوران شهد تابع آن باشند و مجازاً بمعنی سرکرده قوم
و لقب جناب حضرت مرتضی علی رض بوده زیرا که در هنگام خلافت آنحضرت تمامی مومنین صادقین در هر امر تابع و پیرو آنجناب بودند ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 14 of 257

وانعام واگر تو مخالفت کنی در فریضه من مخالفت نکنم در دادن روزی هر روزه ۱۰- آنکه من هیچ از
تو طاعت فرداے تو میخواهم که تو روزی فرداے خود از من میخواهی ۱۱ آنکه اگر تو راضی بقسمت
من نشوی دُنیا را بر تو مسلط گردانم که ترا در بدر بگرداند تا دران خوار و زار و بے اعتبار باشی
۱۲- آنکه اے ابن آدم خشم میگیری از براے نفس خود بر من و من خشم میگیرم از براے نفس تو بر
تو انتهی مقاله وبالخیر والفوز للسعادة مآله بدانکه بر حضرات ملوک و سلاطین لازم ست که تخلق باخلاق
صاحب شریعت و متأسی و مقتدی بحسن سیرت متمم مکارم اخلاق علیه افضل الصلوات والتحیة من الملک
الخلاق بوده و از تخلف و عدول بر کنار باشند که ولقد کان لکم فی رسول الله اسوة حسنة لمن
کان یرجوا الله والیوم الآخر وذکر الله کثیرا زیرا که نبی واضع قواعد شریعت و بادشاه حامی آنهاست
و حکیم و خبیر مطلق و علیم و بصیر برحق که نظام مهام عالم را از روے حکمت بملک و نبوة ازان مربوط و مضبوط
گردانیده که تا بعد از انقطاع سلسلهٔ رسالت و انقراض دور نبوة شاهان ذی شان ذوی الاقتدار
زمان و ملوک و سلاطین عالی مقدار وقت و آن حامی قوانین شریعت و مروج قواعد خلافت گردیده نظام
مقرر حضرات انبیاء که در حین حیوة خود ها در عالم امکان نهاده بودند برقرار بوده از تباهی و بطلان
بر کنار باشد بدانکه ملوک دو طائفه اند ملوک دین و ملوک دنیا آنها که ملوک دین اند مظهر و مظهر لطف و قهر
خداوندی عز اسمه اند و ایشان نباشند مگر انبیا و اولیا که بسر گنج من عرف نفسه فقد عرف ربه رسیده و
بر تخت مملکت ابدی و سریر مملکت سرمدی که واذا رأیت ثم رأیت نعیما وملکا کبیرا بما لکیت نشسته اند
که وللّٰه ملوک تحت الاطمار فان الفقراء الکبراء هم الملوک تحت الاطمار ووجوههم المصفرة عند الله
کالشموس والاقمار ولکن تحت قباب العزة مستورون عن نظر الاغیار روح ۲ ج ۱ قال الشیخ
ابو العباس رح معرفة الولی اصعب من معرفة الله فان الله معرف بکماله وجماله ومتی یعرف مخلوقا مثله
یأکل کما یأکل ویشرب کما یشرب طبقات وروح ج ۳ ص ۴ وادنی ما فی الستران لا یتعرض احد لمحاربة
الله تعالی اذا اذاهم بعد ان عرفهم انهم اولیاء الله فکان ستر مقامهم عن الخلق رحمة بالخلق و

لہ تاسی یعنی پیروی کردن ۱۲ ؎ این آیت در رکوع ۲ پنجم از رکوع آخر جزء ۲۱ ؎ یعنی پیشوا و مقتدا ۴ یعنی نگاهدارنده بعنایت و کرم ۱۲
؎ این آیت در سوره دهر در رکوع ۲ بعد از رکوع ششم جزء ۲۱ ؎ طمر بکسر یعنی جامه کهنه و گلیم کهنه فیروز ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 15 of 257

فتح الباب اعتذار من اذاهم من غالب الخلق فان الاذى لم يزل من الخلق لهم فى
كل عصر لجهلهم بمقامهم روح ٣٠٧ ج ٣ و با ایشان بصدق و ادب خدمت باید نمود، که
من لا ادب له مع الخلق لا ادب له مع الحق و من لا ادب له مع الحق فانه اشد و مجرم و من
يهن الله فماله من مكرم قال ابو عبد الله رض من خدم الاولياء بلا ادب هلك قال على رض
من احب ان يكون فى حفظ رب العالمين فليخدم اولياءه المقربين بصدق طبقات و اما
الاعتراض على الاولياء والمشائخ من العلما فانه يحرم الخير ويقطع بركة الصحبة وزيادة
العلم يدل على ذلك شان موسى والخضر ع نهاه عن الاعتراض عليه بقوله فلا تسئلنى
عن شيئ حتى احدث لك منه ذكرا فاعترض عليه فاجابه بالفراق فحرم من بركة صحبته
وانقطعت بركة الزيادة من علمه والخير الذى جعله الله معه ومن شؤم الاعتراض ما
كان من امر الخوارج اعترضوا على على رض وخرجوا عليه فخرجوا من الدين وصاروا كلاب
النار وشر قتلى تحت اديم السماء قال ابو يزيد البسطامى رح فى حق تلميذه لما خالفه دعوا من
سقط من عين الله فروى بعد ذلك مع المحتثين وسرق فقطعت يده هذا حظ المعترض
فى الدنيا واما حاله فى الاخرة فلا يكلمه الله ولا ينظر اليه وله عذاب اليم فى نار الفظيعة
والهجران روح ٢٨ ج ٢ والخوارج قوم من زهاد الكوفة خرجوا من اطاعة على رض عند رضاه
بالتحكيم بينه وبين معاوية رض قالوا كفر بالتحكيم ان الحكم الا لله وكانوا اثنى عشر الف
رجل واجتمعوا ونصبوا راية الخلاف وسفكوا الدماء وقطعوا السبيل فخرج اليهم على رض وام
رجوعهم فابوا الا القتال فقاتلهم بالنهروان فقتلهم واستاصلهم ولم ينج منهم الا القليل
قال عصر الخوارج كلاب اهل النار روح ٢٢ ج ٢ و ایشان را چه سلطان و چه دربان و چه خاقان
و چه دهقان در زیر زنده بادلهاے زنده اند شاد و الا همت آن گدایان از سفر عذر و ها شهر و
رواحها شهر ننگ میدارند چه در یک لمحه گرد عالم بر میایند و کونین و اقطاع ایشان نظر دارند و

ایقان را نمی یابد

لے ای آیت در رکوع نصف جز ١٧ ٢٢ لے بضم دال مهمله بمعنی بساط فرش و پرده شامیانه و سایه بان ١٢ ع لے این آیت در رکوع اول از رکوع نصف جز ٢٢

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 16 of 257

فرو مقام سلطنت درویش دارد ٭ زصد سلطان فراغت بیش دارد ٭ و آنها که ملوک دنیا اند
صورت صفات لطف و قهر خداوندی عز اسمه اند زیرا که سلطنت و مملکت پرورش صفات حمیده
و ذمیمه را کامل ترین آلتے و معظم ترین عدتے اند بلکه مملکت تمام ترین آلتے است تعهد حق جل
ذکره را و سلطنت بزرگ ترین وسیلتے ست مر تمرد را از خالق برحق چه اگر نفس را در صفات ذمیمه
پرورش دهد بمقامے رسد که دعوے خدائی کند و این نهایت صفات ذمیمه ست که بدین
درکه[1] جز باین آلت نتوان رسید زیرا که هیچ درویشے عاجزے گرسنهٔ دعوے خدائی نکرده و نکند
چه نفس او آلات تکبر و تجبر و آنانیت ندارد فرعون بے عون را که من[2] خرافاته و هفواته
علیه ما علیه چون این آلات بکمال بود و نفس خود را در صفات تجبر و تکبر و انانیت بکمال رسانید
لاجرم ثمرهٔ دعوے انا[3] ربکم الاعلی از وے بظهور رسید که و یضحک علیه النوکی[4] بل الثکلی[5]
و درین دعوے خود تمسک بمملکت و سلطنت نموده که الیس لی ملک مصر و هذه الانهار تجری
من تحتی چون کنده ناتراش و چوب ناهموار و ناخراش مصداق کانهم خشب مسندة[6]
خالی از دانش و نظر و عاری از احتیاط و حذر بلکه ملعبهٔ اطفال و مضحکهٔ ارباب قیل و قال[7] که اطفال
دبستان بران خنده زنند و بنیاد تقریر چنین دعوی را بناخن انگشت کنند و این نیست مگر تلبیس[8]
و تدلیس[9] و سینه زوری بلکه از براهین عقلی و نقلی تعامی و کوری ست ما هذا الا ضلال بواح و زیغ
صراح و خبر براح[10] و وقوع فی طعن الرماح نعوذ بالله من ذلک و اتوب الیه من المهالک قائلاً
فی حقه جمیع ما حکی فی التنزیل عن مالک و اتبعناهم فی هذه الدنیا لعنة و یوم القیمة هم من
المقبوحین و همچنین اگر نفس را بدین آلات در صفات حمیده پرورش دهند بمقامے رسند که متخلق
باخلاق حق جل ذکره شوند و متصف بصفات ربوبیت گردند و این نهایت صفات حمیده و
کمال دین است که بر دانشوران عالم مانند شمع انجمن بلکه مانند آفتاب عالمتاب درخشان و تابنده

[1] یعنی طبقه بفرخ ۱۲ [2] یعنی حکایات عجیب و غریب که از آن خنده آید ۱۲ [3] این آیت در رکوع ربع جزء ۳۰ [4] یعنی از وکه فرزند او مرده باشد ۱۲
[5] بالضم یعنی احمق و نادان ۱۲ [6] این آیت ۲ رکوع قبل از رکوع ثلث جزء ۲۸ [7] یعنی پوشیدن عیب کالا بر خریدار ۱۲ [8] بالفتح یعنی گمراه کردن و شکار
شدن ۱۲ [9] ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 17 of 257

او روشن ست چنانکه خواجه عالم فرموده که بعثت لاتمم مکارم الاخلاق و بکمال آن اخلاق جز
باکت و مملکت و سلطنت نتوان رسید چنانکه اگر کسے خواهد که صفت جود و کرم را پرورش دهد که از جمله صفات
حق جل ذکره ست و بمقتضاے تخلقوا باخلاق الله متخلق شود جز بآلت مملکت و سلطنت بدین رتبت نتوان
رسید و اگر خواهد که صفت حلم را پرورش دهد قوت و قدرت و سلطنت باید که بجمله رنج و اذاے خلق تحمل کند و
اگر بدون قوت و قدرت تحمل کند اضطراری بود نه اختیاری و آن عجب[1] بود نه حلم و حلم صفت حق جل ذکره ست
و عجب صفت خلق و اگر خواهد که صفت عفو را پرورش دهد قوت و استیلاء تمام باید بر مکافات
اهل جرایم که تا بمعنی قدرت عفو کند و موصوف بصفات حق عز اسمه و محبوب گردد که ان الله
عفو یحب العفو و این جمله از صفات لطف حق جل ذکره ست و اگر خواهد که بصفات قهر حق عز اسمه
متصف شود آلت سلطنت و مملکت تمام باید که تا بقهر[2] و قهر کفار اشرار ذهب الله بنورهم و اهل
بدعت و ظلم و فسق و فساد و تعذیب شان بکمال قیام تواند نمود و این نیز صفت حق عز اسمه است لیعذب
الله المنافقین والمنافقات والمشرکین والمشرکات الایه و انصاف مظلوم ضعیف را از ظالم قوی
ستانیدن و دفع دزدان و راه زنان کردن و بر اهل قصاص بفرمان حق جل ذکره قصاص فرمودن
و بر اهل جنایات حدود[3] راندن و در ممالک محروسه از بهر حراست ملک و مصلحت خلق و دفع فتنه سیاسات
بیحابا راندن و امثال آن و اگر خواهد که بصفت رحمت و رافت متصف شود مملکتے فراوان و
رعایاے بیکران و طوایف بسیار و خزاین بے شمار باید که تا بهر طائفه بقدر استحقاق شان شفقت
و رافت و مرحمت فرماید و همچنان باقی صفات و اعلم ان السیف سیفان سیف ظاهر و هو
سیف الجهاد والصوری و سیف باطن و هو سیف الجهاد المعنوی فبالاول تنقطع عروق الکفرة
الظاهرة الباغیة و بالثانی عروق القوی الباطنة والاول بید مظهر الاسم الظاهر و هو السلطان
و جنوده والثانی بید مظهر الاسم الباطن و هو القطب و جنوده فنسأل الله تعالی ان ینصر سلطاننا
بالاسم الممد والناصر والمعین و یخذل اعداءنا بالاسم المنتقم والقهار و ذی الجلال و ذی القوة المتین

[1] بضم اول و سکون ثانی معنی کبر و خود بینی ۱۲ ع [2] بالفتح بمعنی بجبور زدن و شکستن و قهر کردن و خوار گردانیدن ۱۲ ح [3] این آیت در رکوع ۱۰ جزء ۲۲ [4] جمع جنایت یعنی گناه کردن ۱۲ ح

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 18 of 257

سرود ۱۸۹۸ء

فصل ۲ در بیان بے ثباتی جہان و کفر حبی عمر عزیز

قال الشیخ الشبلی رح قرأت اربعة الاف حدیث ثم اخترت منها حدیثاً واحداً وکان علم الاولین والاٰخرین مندرجاً فیها وذلک ان رسول اللہ قال لبعض اصحابه اعمل لدنیاک بقدر مقامک فیها واعمل لاٰخرتک بقدر بقائک فیها واعمل للّٰہ بقدر حاجتک الیه واعمل للنار بقدر صبرک علیها روح ۳۴۴ ح ۳ **فرد** ثباتی ندارد جہان اے پسر ٭ بغفلت مبر عمر در وے بسر ٭ و چون نعمت با عظمت شاہی کہ از جملۂ اعظم و افضل نعماے الٰہی و اجل و اکمل لطفہاے نامتناہی ست و عمر عزیز چون برق و شرر در گذر ست کہ تا نگاہ کردہ رفتہ و حیات چون حباب و غنچۂ آب پے در پے ست کہ تا چشم کشادہ در دیدہ نماندہ و اوقات زندہ گانی در بے ثباتی چون نقش آب و نمایش سراب بے اثر کہ تا ہست گفتۂ نیست شدہ و چون باد بہار در گذار کہ تا در دیدہ جادہی ناپدید شدہ ھکذا فاتعزل الحقایق وتحاک حلل الدقایق روح ۲۳۴ ح ۲ فعلی العاقل ان لا یغتر بالمال والمنال بل یرجع الی اللہ الملک المتعال وقد وجدت صخرة عظیمة وعلیها اسطر قدیمة فرحک بشیئ من الدنیا دلیل علی بعدک من اللہ وسکونک علی ما فی یدیک دلیل علی قلة ثقتک باللہ ورجوعک الی الناس فی حال الشدة دلیل علی انک لم تعرف اللہ روح ۲۷۹ ح ۱ یقال الدنیا عرض حاضر یأکل منها کل البر والفاجر وتسمیته عرضاً تنبیه علی انه سریع الفناء قریب الانقضاء روح ۲۷۸ ح ۱ **فرد** من نمیگویم زیان کن یا بفکر سود باش ٭ اے ز فرصت بیخبر در ہر چہ باشی زود باش ٭ و ہر ساعتے کہ میگذرد از عمر جوہر بے بہاست قیمت آن را باید شناخت و ہر فرصتے[1] کہ از دست میرود در بے ہمتاست آن را ضایع نباید ساخت **رباعی** ہر یک دمے کہ میرود از عمر گوہریست ٭ کان را خراج ملک دو عالم بود بہا

[1] کنایہ از کار عبث کردن و از کار بے عبث نمودن ۱۲ ع [2] فرصت بضم بمعنی نوبت چیزے بمعنی آرام یافتن و صلت دادن و بمعنی موافقت روزگار ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 19 of 257

میسند کین خزانہ وہی رایگان بباد رہ و آنگاہ روی بخاک تہی دست و بینوا ٭ وفی الحدیث اِنّ لِلّٰہ
ملکًا ینادی کل یوم ولیلۃ ابناء الاربعین قد دنا حصاد زرعکم وابناء الستین ماذا قدمتم وما
ذا عملتم وابناء السبعین ھلموا الی الحساب روح ۲۳۳ ج ۳ ٭ دل زدنیا زود تر گرد و جوانان را
خنک ٭ کہنگی از سردی آب ست صانع کوزہ را ٭ وغلب علی فضل الصدیقین الخوف حتی کان
یشم من فمہ رائحۃ الکبد المشوی وکان عثمان رض اذا مر علی المقبرۃ بکی حتی یبل لحیتہ
ولما حضر ابا ھریرۃ رض الوفات بکی فقیل لہ فی ذالک فقال ابکی علی بعد سفری وقلۃ زادی
وانی اصبحت علی مھبط جنۃ او نار لا ادری ایھما یاخذ بی فی طبقات آوردہ اند کہ روزے مالک دینار
رحمۃ اللہ الملک الغفار بگورستانی میگذشت دید کہ جمعی مردہ را بخاک مے سپردند از غایت ہیبت
بسے متاثر شدہ بر سر خاک آن مردہ چنان گریست کہ از آب دیدہ و دل خاک قبر آن مردہ را
گل ساختہ غرق لجۂ حیرت و امواج[۱] فکرت گردیدہ با خود گفت کہ اے مالک رح غم خویش را ناخوردہ
زود دست کہ سفر دور و دراز و چنین روز جان سوز بے ساز در پیش است آہ دردناک از دل صد چاک
و نالہ و زاری و فریاد و بیقراری بر آوردہ از درد و خوف بحد لحد با دل پر غم و چشم پر نم مینالید و جبین
ندامت بخاک مذلت می مالید و پس بخانہ ملک آشیانہ بے ہوش دیوانہ وار و مدہوش و شیدا و سر
گرم این سودا آمدہ از ہیبت بے غایت این اندوہ انبوہ چون کوہ بیمار شدہ بر حال فگار خود
زار زار چون ابر بہار از ندامت و شرمساری گرد ار میگریست کہ دل مرغ ہوا و ماہی دریا از شعلۂ
آتش کباب و بنیاد صبر و سکون از سیل سرشکش خراب گشتی بکسانیکہ بعیادت ذی سعادتش مشرف
و فایض گردیدہ بودند وصیت نمود کہ بعد از فوت و غسل مسنونہ و تکفین و تجہیز رسنی بپاے من بر
بندید و طنابے بگردن من اندازید و کشان کشان چون سگانم بکوے یار برید و بعد از سپردن
خاک گوئید کہ الٰہی این بندۂ شرمندہ کہ از خجالت کثرت معاصی و ذلت سرافگندہ گریز پاے شرمسار
مالک دینار رح گریختہ را آوردہ و برحمت بے غایت و نہایت تو سپردہ ایم و بعد از تمام وصیت شربت

[۱] بالضم و تشدید جیم بمعنی عیان دریا و دریاے ژرف ۱۲ ح [۲] جمع موج بالفتح بمعنی حرکت و اضطراب کردن و بر آمدن آب ببالا ۱۲ ح

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 20 of 257

اجل از دست ساقی ازل نوشیده و جان عاریتی بجانان حقیقی سپرده داعی حق را لبیک گفته از
دار فانی بسرای جاودانی انتقال فرموده حق قضی نحبه[1] رحمه الله رحمة واسعة انا لله وانا
الیه راجعون و بعد از فوت کسانش چنان کردند که فرموده بود آواز غیب بگوش جان شان رسیده
که ان مالک نجی من المهالک الهی این بندهٔ شرمنده را که از کثرت گناه و معاصی سرافگنده ست
در نفس باز پسین قرین لطف عمیم و ندیم رحمت عظیم جسیم خود گردان بمنه وکرمه امین امین امین فرد
چو دریای رحمت تلاطم کند ؛ گنه صاحب خویش را گم کند ؛ حسن المصباح[2] فقد[3] طلع الصباح
حکی ان رجلاً ببلخ امر عبده ان یزرع حنطة فزرع شعیرا فحصده فرآه وقت حصاده وسأله
وقال زرعت شعیرا اعنی ظن ان ینبت حنطة فقال یا احمق هل رئیت احدا زرع شعیرا فحصد
حنطة فقال العبد کیف تعصی الله تعالی وترجو رحمته اما علمت ان الدنیا مزرعة الاخرة
فتاب الرجل واعتق غلامه فمن ایقظه الله عن سنة[4] لغفلته عرف الله وکان فی
تحصیل مرضاته ۳۷۳۸۳ وحاصل حیات آدمی درین جهان غدار ناپایدار و روزگار ناسازگار
زمان بس تیره و تار و نایابی فضایل و انبوهی رزایل جز این نیست که قذر قذر و جهل جاهلان
و فساد شان در جوش و خروش و چراغ بازار علم و علمای حق گوئی و حق نیوش در غایت
کساد و خموش فرد ابلهان را همه شربت ناگلاب تندست ؛ قوت دانا همه از خون جگر
می بینم ؛ و شادی این جهان ست بنیان غم اندود و شربت او زهر آلود دیده ها از و گریان
سینه ها از و بریان جگرها از دست او کباب و سینه ها از سیلاب طغیان او خراب فرد ازان
سرو آمدای کاخ دل آویز ؛ که چون جا گرم کردی گویدت خیز ؛ روی ان رجلاً اشتری
دارا فقال لعلی رض اکتب القبالة فکتب بسم الله الرحمن الرحیم اما بعد فقد اشتری مغرور
من مغرور دارا دخل فیها فی سکة الغافلین لا بقاء لصاحبها فیها الحد الاول ینتهی الی الموت

[1] النحب بمعنی المدة والوقت یقال فلان قضی نحبه اذا مات ۱۲ ص [2] بالکسر بمعنی چراغ ۱۲ [3] بمعنی گم کردن ۱۲
[4] بالکسر بمعنی مقدمهٔ خواب یعنی نعاس ۱۲ ح

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 21 of 257

والثانی الی القبر والثالث الی الحشر والرابع الی الجنة او الی النار والسلام فقراها علی الرجل فرد الدار وتصدق بالدنانیر کلها وتزهد فی الدنیا فهذا هو حال العارفین حقیقة الحال روح ٢ ع ٤ ح ١ قال علی رض الدنیا ستة اشیاء مطعوم ومشروب وملبوس ومرکوب ومنکوح ومشموم واشرف المطعومات العسل وهو ریقة ذباب وهو ابیض واصفر واحمر بسبب اختلاف سن النحل فالابیض یلقیه شباب النحل والاصفر کهولها والاحمر شیبها واشرف المشروبات الماء ویشترک فیه جمیع الحیوانات ویستوی فیه البر والفاجر والمؤمن والکافر واشرف الملبوسات الحریر وهو نسج دابة واشرف المرکوبات الفرس وعلیه یقتل الرجال واشرف المشمومات المسک وهو دم حیوان واشرف المنکوحات المرأة وهی مبال فی مبال والعسل اسماء کثیرة منها الحافظ الامین لانه یحفظ ما یودع فیه فیحفظ المیت المیت ابدا والعسل ثلاثة اشهر والفاکهة ستة اشهر وکلما اسرع الفساد الیه اذا وضع فی العسل طالت مدة مقامه روح ٢ ع ٢ ح ٢ واذا خلط العسل الذی لم یصبه ماء ولا نار ولا دخان بشیء من المسک واکتحل به نفع من نزول الماء فی العین روح ٢ ع ٣ ح ٢ واول من رکب الخیل اسماعیل عم وکانت وحوشا قبل ذالک وفی الحدیث ارکبوا الخیل فانها میراث ابیکم اسماعیل عم ولم یکن شیء احب الی رسول الله عم بعد النساء من الفرس وفی الحدیث ما من لیلة الا والفرس یدعو فیها ویقول رب انک سخرتنی لابن آدم وجعلت رزقی فی ایدیهم اللهم اجعلنی احب الیه من اهله وولده ویقال لا طحال للفرس وهو مثل لسرعته وحرکته ویری المنامات کبنی آدم واذا دخن زبله اخرج الولد من البطن واذا ربط الفرس فی بیت لم یدخله الشیطان واما الفرس الذی فیه شؤم فهو الذی لا یغزی علیه ولا یستعمل فی مصلحة حمیدة ولا یرکبه صالح قال موسی للخضر ای الدواب احب الیک قال الفرس لانه مرکب اولی العزم من الرسل خلاصة روح ٢ ع ٣ ح ٢ آورده اند که بقاسے بود که بنزدیک دوازده

ا بالفتح بمعنی جلے بول اے محل پیش آب که عبارت از فرج زن وقضیب مرد باشد ١٢ ع ٢ بالکسر بمعنی سرگین ١٢ ح *

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 22 of 257

شهر دکانے داشت و کوزهٔ با خود مدام میداشت و هر جنازهٔ که ازان دروازهٔ شهر بجانب
گورستان بردندی بقال مذکور خستهٔ دران کوزه انداختی و بعد از هفته شمردی که چند شد
و گفتی که درین هفته چندین کس در کوزه شد اتفاقاً بقال نیز بمرد و بعد از مدتے دوستے
از دوستان بقال دران محله رسید و بقال را ندید پرسید که بقالے بود که درین دکان
نشستی چه شد گفتند که او هم در کوزه شد فرد هیچکس را ز مرگ نیست گریز ؛ گورکی هم شبے بگور
رود ؛ و ثمرهٔ زنده گانی درین سرائے فانی که جناب حضرت حق جل ذکره آن را لهو و لعب
خواندهٔ که وما الحیوة الدنیا الا لهو و لعب و چون بنظر دقیق و فکر عمیق نیک ملاحظه شود علم
الیقین بلکه حق الیقین حاصل آید که سرمایهٔ هزاران هزار رنج و تعب و شدایا و صب و مصائب
و نصب ست که ولقد خلقنا الانسان فی کبد ای شدة مکابر مصایب الدنیا و شدائد
الآخرة جلالین. فرد مرده هم فکر قیامت دارد ؛ آمیدن چه قدر دشوار ست ؛ لا تا
اولها البکاء و اوسطها العناء و آخرها الفناء و اول الالم استهلال المولود حین ولادته
صارخاً لما یجد من مفارقة الرحم و سخونته فیضربه الهواء عند خروجه من الرحم فیحس
بالم البرد فیبکی روح ۲۷۴۸ رباعے یاد داری که وقت زادن تو ؛ همه خندان بدند و تو
گریان ؛ آن چنان زی که وقت رفتن تو ؛ همه گریان بوند و تو خندان ؛ فعالج نفسك
ایها المریض قبل الحلول الی الحضیض و لو خرجت عن مکمن الغرور ؛ و انصفت من نفسك
لعلمت انك من حین تمسی الی حین تصبح لا تسعی الا فی حظوظ العاجلة و لا تتحرك الا برجل
الدنیا الفانیة ثم تطمع ان تکون غدا من امته و اتباعه ویحك ما ابعد ظنا و ما افحش طمعا
قال الله تعالی افنجعل المسلمین کالمجرمین ما لکم کیف تحکمون روح ۳۲۰ ج ۱ و عن بهلول
قال کنت یوما فی بعض شوارع البصرة فاذا بصبیان یلعبون بالجوز و اللوز و اذا انا بصبی ینظر

---

۱ بفتحتین بمعنی رنج ۱۲ ۲ بمعنی بیماری ۱۲ ۳ بمعنی رنج و تب ۱۲ ۴ این آیت در رکوع بعد از رکوع نصف جزء ۱۲ ۵ بمعنی بانگ کردن
کودک در وقت زادن ۱۲ ۶ بمعنی فریاد رس و فریاد خواه ۱۲ ۷ بمعنی پستی زمین و نشیب ۱۲ ۸ بمعنی پنهان شدن گاه و کمین گاه ۱۲
۹ بالفتح کلمهٔ ترحم چنانکه ویل کلمهٔ عذاب ۱۲ ح و کلیمه افسوس است ۱۲ ع ۱۰ جمع شارع بمعنی راه بزرگ ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 23 of 257

اليهم ويبكي فقلت هذا صبي يتحسر على ما في ايدي الصبيان ولا شيئ معه فيلعب به فقلت
اي بني ما يبكيك اشتري لك من الجوز واللوز ما تلعب به مع الصبيان فرفع بصره الي
وقال يا قليل العقل ما للعب خلقنا فقلت فلماذا خلقنا فقال للعلم والعبادة فقلت
من اين لك ذلك بارك الله فيك قال من قول الله تعالى افحسبتم انما خلقناكم عبثا
وانكم الينا لا ترجعون فقلت اراك حكيما فعظني فقال ارى الدنيا تجهز بالطلاق مشمرة
على قدم وساق فلا الدنيا باقية لحي ولا حي على الدنيا باق فيا مغرورا بالدنيا مرويدا
ومنها خذ لنفسك بالوثاق ثم رمق الى السماء بعينيه واشار اليها بكفيه ودموعه
تنحدر على خديه وخر مغشيا عليه فرفعت رأسه على مجري ونفضت التراب عن وجهه
بكمي فلما افاق قلت اي بني ما ذل بك وانت صغير قال اليك عني يا بهلول اني رأيت
والدتي توقد النار بالحطب الكبار فلا تقدر الا بالصغار واني اخشى ان اكون من
صغار حطب جهنم قال فسئلت عنه فقالوا ذاك من اولاد حسين بن علي رض قلت قد
عجبت ان تكون هذه الثمرة الا من تلك الشجرة نفعنا الله به وبابائه روح ۱ ص ۲۷۷
قيل للشبلي رح في الدنيا اشغال وفي الآخرة اهوال فمتى النجاة قال رح وقوع اشغالها تأمن
اهوالها روح ۳ ص ۲۰۸ چه در اول رسیدن آدمی بسن تمیز و حد بلوغ اندیشهٔ اهل و عیال و
اندوه مال و منال و خوف زوال و محنت درد و بیماری و کلفت ضعف و پیری و عسرت ناداری
و مشقت خواری متکفل احوال او بوده هر که را بینی غم چون سایه بدنبال و شادی مانند جمعیت
دور از خیال اندهٔ نیش زن عالمگیر و عیش و خوشی پا در زنجیر بلا ناخوانده میاید و طرب نارانده
میرود نتیجهٔ بدی نقد و ثمرهٔ نیکی نسیه آنچه باید مفقود و آنچه نشاید موجود چنانکه آورده اند که
شبی مطربی بخواب دید که در ایوان رفیعی بنزد صاحب دولتی سرود میگوید آن صاحب

لہ این آیت در آخر سورهٔ مومنون در رکوع ۲ بعد از رکوع ربع جزء ۱۸ ۲ بمعنی دامن بر میان زدن و چست شدن و کمر ۱۲ از تشمیر ۱۲ ۳ بالفتح
والکسر بمعنی پند ۱۲ ۴ بالفتح سبک گریستن ۱۲ ۵ بمعنی جاری شدن اشک از چشم ۱۲ ۶ جمع هول بمعنی ترسانیدن ۱۲ ۷ بفتح میم بمعنی جائے
یافتن چیزے و محل حصول شی چنانچه ملک و اراضی و جاگیر و باغ و دکان و مزرعه که این همه محل حصول مال و زر هستند ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 24 of 257

دولت بدرهاے زر را تودہ کردہ فرمود کہ ہر قدر توانی بردار مطرب از غایت حرص ردائی
کہ در برداشت گسترده بدرهاے زر را زیادہ از قوت خود در وگذاشت خواست کہ بردارد
چون باندازۂ حرص بودنہ باندازۂ قوت ہر چند حملہ بکار بر و برداشت آن میسر نشد واز
شدت زور مقعدش نرقید وشلوارش آلودہ گردید چون بیدار شد مقعد وشلوار خود را
آلودہ ومردار دید واثر از زر ودینار نہ بودہ بہاے ہاے گریستہ مینالید کہ خدا و ندا
اگر زر نہ بودہ این ہمہ زور چہ بود واگر بود چہ شد خدا و ندا قادر بودی کہ ہمہ خواب مرا راست میکردی
چون نیہ راست ونیمہ دروغ کردی کاش برعکس میکردی آنچہ بکار آید ندادی واز انچہ عار آید عطا فرمودی
انتہی فرد زبان سبزہ نورستہ میگوید بگوش گل کہ دیدم ترک نازنده گی آرام در خاک ست
وبآخر چون منادی کل نفس ذائقة الموت ندا ارجعی الی ربک در دہد ومدت عمر مقدر
ومقرر منقضی شود دمی مہلت وقدمی فرصت میسر نشود کہ فاذا جاء اجلهم لا یستأخرون
ساعة ولا یستقدمون باہزاران تأسف وحسرت مال ومنال واہل وعیال واطفال را
گذاشتن وباچندین درد واذیت شربت ناگوار جان کندن را از دست قابض الارواح
چشیدن ابیات در اول چو خواہی کنی جمع مال ٭ بسے رنج بر خویش باید گماشت ٭ پس
از بہر آن تا بماند بجاے شب وروز میبایدت پاس داشت وزان جملہ ای حال مشکل ترست
کہ بحسرت باید گذاشت قال الشیخ محمد المغربی الشاذلی رح ان اهل الدنیا یقبلون
علیها وهم یوحلون عنها فی کل نفس لانهم عمو عن شهود ما الیه صایرون طبقات
قال الامام زین العابدین رح عجبت کل العجب للمتکبر الفخور الذی کان بالامس نطفة ویکون غدا
جیفة وعجبت کل العجب لمن عمل الدار الفناء وترک دار البقاء وعجبت کل العجب لمن شک فی الله وهو
یری خلقه وعجبت کل العجب لمن انکر النشأة الآخرة وهو یری النشأة الاولی فعلی العاقل ان

---

۱ بالفتح بمعنی ہمیان ہزار درم ویا دہ ہزار درم ویا ہفت ہزار دینار ۱۲ ح ۲ این آیت در رکوع قبل از رکوع ثلث جزء ۳ این آیت در رکوع
جزء ۴ این آیت ۲ رکوع قبل از رکوع ثلث جزء ۵ بفتح میم جایافتن چیزے وکل حصول شے چنانچہ اراضی وملک وجاگیر وباغ ومزرعہ ودکان کہ این ہمہ محل حصول اہل زراند

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 25 of 257

یعتبر بمن مضی قبل ان یجیٔ علی راسه القضا ویجتهد فی طریق الحق ذاکرا له فی الغدو والرواح و
یتهیأ للموت قبل نزوله والوقت یمضی کالریاح فاین الذین وقعوا فی انکار الرسل والانبیاء مضوا
والله الی دار الجزاء وسیقضی الزمان کله فلا یبقی احد علی بساط العالم من ملک وجن وبنی
آدم وتطوی صحائف الاعمال وتنشر یوم السؤال وتظهر کل جلیل ودقیق فیا شقاوة اهل
الخذلان ویا سعادة اهل التوفیق روح ۲۰۷ ج ۱- آورده اند که از جمله ۱۲ وصایاے او زنگ زیب
که در حین ارتحال ازین دار پر غرور و فریب که رخت زنده گانی ازین جهان فانی مے بست
وبعالم جاودانی مے پیوست یکے آنکه چون بعد از فوت و غسل مسنونه مرا در کفن بگذارید سر برهنه
بدون دستار مرا در قبر در آرید که عمر عزیز را بمعصیت و گناه گاری و غفلت و بنه روزگاری صرف
و در پے هوا و هوس تلف نموده بسر برده ام فرد هوس از سرم یک سر مونه رفت ؛
سیاهی ز مو رفت از رونه رفت ؛ شاید که چون مرا سر برهنه بحضور فایض النور چنان شاه جهان
پناه عظیم الشان کشان کشان حاضر سازند امید که منی سائل معصیت آلود را از در رحمت عمیم خود
شرمسار و منفعل و خجالت اندود نگردانیده ترحم نموده از سر تقصیرات من گذشته عفو فرماید لانه
شفا للعلیل ارداء للخلیل قال الفضیل عیاض رح انی لاغبط ان اکون ملکا مقربا ولا
نبیا مرسلا ولا عبدا صالحا الیس هؤلاء یعاینون القیمة واهوالها وانما اغبط من لم
یخلق لانه لا یری اهوال القیمة وشدایدها وذلک لان من عاین الامر علی ما هو علیه
اشتد خوفه ولم یر لنفسه حالا ولا مقاما روح ۸۸ ج ۲- قال الربیع رض دخلت علی الشافعی رح
لیلة مات فقلت له کیف اصبحت فقال اصبحت من الدنیا راحلا ولاخوانی مفارقا ولکاس الموت
شاربا ولسوء اعمالی ملاقیا وعلی الکریم واردا ثم یبکی طبقات فرد تو کریم مطلق و من گدا چه
کنی جز اینکه نخوانیم ؛ در دیگر بنا بمن بیچاره روم چو برانیم فرد امیدم بتو هست زاندازه بیش ؛ کمن
ناامیدم ز درگاه خویش رباعی وفدت علی الکریم بغیر زاد ؛ من الحسنات والقلب
السلیم ؛ فحمل الزاد اقبح کل شیء ؛ اذا کان الوفود علی الکریم ؛ رباعی

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 26 of 257

هنگام شب قبر تو چون روز بهار ٭ دل تنگ مشو ز ظلمت آن شب تار ٭ تو مهمانی
وصاحب خانه کریم ٭ هرگز نبود کریم مهمان آزار ٭ زیرا که اگرچه نامهٔ اعمال من پر از معاصی
و وبال است اما خزانهٔ رحمت بیغایت و نهایت او هزار چندان از کرم و لطف مالا
مال مروی ان حکیما ذهب الیه قبیح وحسن والتمسا الوصیة فقال للحسن
انت حسن فلا یلیق بك فعل القبیح وقال للقبیح انت قبیح اذا فعلت القبیح عظم قبحك
اللهنا اسمائك حسن وصفاتك حسنة فلا تظهر لنا من تلك الاسماء الحسنة
الا الاحسان ویکفینا قبح افعالنا وسیرتنا فلا تضم الیه قبح العقاب ووحشة
العذاب اللهنا حسن وجوهنا قبیح بعصیاننا فمن هذا الوجه نستحیی طلب الحوائج
منك وحسن الاسماء والصفات ید لنا علیك فلا تردنا عن احسانك خائبین
وخاسرین روح ع ۲۷۲ - واعلم ان شهود الحق بالخلق وشهود الخلق بالحق من
غیر احتجاب باحدهما عن الاخر وهو مقام جمع الجمع والبقاء وذالك لا یحصل الا
بالتجلی العینی بعد العلمی ۱۲ ع ۱۲ - آورده اند که درویشی ولریشی گفت شبی در خلوت
بجناب حضرت باری عز اسمه باریافتم فرمان شد که چه تحفه آوردی بعضی از اعمال بخاطر گذشت باین
عتاب فرمود که تحفهٔ این درگاه آه سرد و هدیهٔ این بارگاه رخسارهٔ زرد و توشهٔ این راه دل پرورد
و مقبول این درگاه دیده گریان و سینهٔ بریان و عرایس[1] اذکار روحانیان[2] درین حضرت بسیار
و نفایس آثار[3] کرو بیان بی شمار اما شربت عنایت ناتشنه گان بادیهٔ هجران را جوید و مرهم
حمایت مادر عقب خسته گان عجز و نیاز پوید و داروی لطف ما سوخته گان آتش فراق را جوید
و فضل ما در پی سرگردان صحرای ناپیدا کنار حزن و اشتیاق پوید رباعی آن را که بغفاریت
اقرار آید ٭ عصیان دو کون را خریدار آید ٭ زان بیش گنه کنم که صاحب کرمی ٭ ترسم که ز بخشش
کمت عار آید مروی عن عمر رض انه دخل علی النبی عم فوجده یبکی فقال رض ما یبکیك یا رسول الله

[1] جمع عروس یعنی زنان مردونکه خدا ۱۲ ح [2] بالضم یعنی فرشته گان و پریان ۱۲ ح [3] یعنی سنت رسول مروای جمع اثر ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 27 of 257

قال عمر اخبرنی جبرئیل عم ان الله یستحیی من عبد یشیب فی الاسلام ان یعذبه افلا یستحیی الشیخ من الله ان یذنب بعد ما شاب فی الاسلام تنبیه باب جهاد و روح ۱۳۶۸ فالواجب علی الشیخ ان یعرف هذه الکرامة و یشکر الله و یستحیی منه تعالی و من الکرام الکاتبین و یمتنع من المعاصی و یکون مقبلاً علی طاعة ربه فانه علی ساحل البحر المهنون روح ۱۳۶۸ رباعی سر موے دلت سفید نشد بهیچ مو بر سنت سیاه نماند بداے حسن توبه آن زمان کردی که ترا طاقت گناه نماند شیخ کبیر له ذنوب تعجز عن حملها المطایا قد بیضت شعره اللیالی و سودت قلبه الخطایا یا من یاتی علیه عام بعد عام و قد غرق فی بحر الخطایا و هام یا من یشاهد الآیات و العبر کلما توالت علیه الاعوام و الشهور و یسمع الآیات و السور و لا ینفع بما یسمع و لا بما یری من عظایم الامور مالحیلة فیمن سبق علیه الشقاء فی الکتاب المسطور فانها لا تعمی الابصار و لکن تعمی القلوب التی فی الصدور و من لم یجعل الله له نورا فما له من نور روح ۸۷۲ و حضرات ملوک و سلاطین را باید که پیوسته احوال ملوک و سلاطین ماضی را آئینهٔ بصر و مدنظر عبرت اثر ساخته دل غافل را خبردار از رفتار و کردار شان که باهالی ممالک محروسهٔ خود ها داشتند و مینمودند سازند که هر همه چنین ناز و ساز و مال و منال و بلاغ و بساتین و خدم و آل و عیال و خواتین و حشم داشتند و همه را از خود میدانستند ناگاه بمقتضاے وما جعلنا لبشر من قبلک الخلد فان مت فهم الخالدون کل نفس ذایقة الموت زنده گانی شان جاودانی نبوده آنچه که داشتند و از خود میدانستند هر همه را با هزاران تاسف و حسرت گذاشته و کان ابو العباس رح یقول یا اخا هب ان الدنیا کلها فی یدیک فانظر ما فی یدیک منها عند الموت طبقات هر همه بدست خالی ترک سر و زر کرده و دل از همه برگرفته که المال تجیة یوما فی بیت عطار و یوما فی بیت بیطار و در فراق عمر عزیز خاک بر سر بیخته بدر مرگ حاضر گردیده که کما بدأکم تعودون

ع بمعنی شتران سواری ۱۲ ع بتشدید میم بمعنی تارک سر و کاسهٔ سر ۱۲ ع بالکسر به همزه و بے همزه بمعنی بدبخت شده ۱۲ ع این آیت در رکوع ثلث جز ۱۷ ع این آیت در رکوع قبل از رکوع ثلث جز ۱۸ ع این آیت یک رکوع قبل از رکوع دیگر جز ۱۷

ع بفتح و تشدید طا بمعنی خوشبوے فردوس ۱۲ ع بمعنی علاج کننده چارپایان ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 28 of 257

دیگے از انها بکارشان نشده و نیامده و کسے از ایشان بداد و فریادشان نرسیده که وابتلوا بالموت الذریع والفوت السریع روح ۱۲ ۱۶۹۹ - یوم لا ینفع مال ولا بنون الا من اتی الله بقلب سلیم و نیز فرموده جل جلاله که لن تغنی عنهم اموالهم ولا اولادهم من الله شیئا شربت ناگوار جان شیرین دادن را از دست قابض الارواح چشیدن دور از یار و دیار بیمونس و غمخوار در گور خوابیدن و طعمه مور و مار گردیدن و محنت هاے گوناگون که لازمه آن حال است کشیدن و بجز عمل نیک و بد که نقد حال شان بوده که وما تجزون الا ما کنتم تعملون چیزے با خود نبردند که کلهم اتیه یوم القیامة فردا - حکی عن بعض العصات انه مات فلما حفروا قبره وجدوا فیه حیة عظیمة حفروا له قبرا اخر فوجدوها فیه ثم کذالک قبرا بعد قبر الی ان حفروا اخرا من ثلاثین قبرا وفی کل قبر یجدونها فلما راوا انه لا یهرب من الله هارب ولا یغلب الله غالب دفنوه معها وهذه الحیة هی عمله روح ۱۶۷۷ - رباعی چو یاد آیدت عهد شاهان پیش ٭ همین نقش برخوان پس از عهد خویش ٭ همین ناز و ملک و طرب داشتند ٭ بآخر برفتند و بگذاشتند حکی ان سلیمان عم مر فی مرکبه والطیر تظله والدواب من الوحوش والانعام والجن والانس وسایر الحیوانات عن یمینه ویساره فمر بعابد من عباد بنی اسرائیل فقال والله یا ابن داود عم ولقد اتاک الله ملکا عظیما فسمع ذالک سلیمان عم فقال لتسبیحة فی صحیفة مومن خیر مما اعطی ای داود عم فان ما اعطی ای داود عم یذهب والتسبیحة تبقی روح ۱۶۸۳ - ابیات سر بشیر نیز ز دمور آزمون که خود ٭ چون بدست آری اگر پاداشتی زیباستی ٭ گرنه دنیا بیوفا بودی و مردم کش چنین ٭ در جهان حاکم کنون هم آدم خواستی ٭ کے روا دارد ز خود آزار حق جستن کسے ٭ از براے

لہ این آیت در رکوع قبل از رکوع نصف جزء ۱۹ ٭ لہ آیت در رکوع ۲ اول جزء ۲۸ ٭ لہ این آیت در رکوع نصف جزء ۱۷ ٭ لہ هارب بکسر اهمله یعنی گریزنده یقال ماله هارب ولا قارب یعنی نیست او را کسے که از و بگریزد و نیست او را کسے که باو نزدیکی جوید ۱۲ ٭ لہ یعنی گروه سواران که در سواری امیر خود باشند ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 29 of 257

بیوفائی ناکسے کم کا بستی ٭ آن همه شاهان ایرانی و تورانی کجاست ٭ کز نهیب[1] تیغ شان بسته کمر
جوزاستی ٭ در نظر کردی بزم و رزم[2] شان گفتی خرد ٭ کز سپاه و گنج هر شاهی جهان دریاستی ٭ خاک
تیره باز گفتی حال هر شه روشن ست ٭ تا شدی معلوم رایت خاک اگر گویاستی ٭ آنکه نیکی
کرد نام نیک ازو باقی بماند ٭ ور بدی کردی بگیتی هم بدر سواستی ٭ چنانکه حق جل ذکره از
حال شان خبر داده و فرموده که کم[3] ترکوا من جنات و عیون و زروع و مقام کریم و نعمة
کانوا فیها فاکهین کذالك و اورثناها قوما آخرین فما بکت علیهم السماء والارض
وما کانوا منظرین - روی الشارح الخطیب عن وهب ابن منبه رح انه قال مر دانیال ع
ببریة فسمع یا دانیال ع مرتین ترجیعا فلم یر شیئا ثم نودی الثانیة قال فوقفت فاذا بیت
یدعونی الی نفسه فدخلت فاذا سریر مرصع[4] بالدر والیاقوت فاذا النداء من السریر
اصعد یا دانیال ع مرتین ترجیعا فارتقیت السریر فاذا فراش من ذهب مشحون بالمسك والعنبر
فاذا علیه شاب میت کانه نایم و اذا علیه من الحلی والحلل ما لا یوصف و فی
یده الیسری خاتم من ذهب و فوق راسه تاج من ذهب و علی منطقته سیف اشد
خضرة من البقل[5] فاذا النداء من السریر ان احمل هذا السیف و اقرأ ما علیه قال فاذا
مکتوب الیه سیف صمصام بنی عوج بن عنق بن عاد بن ارم و انی عشت الف عام و
سبعمائة سنة و افتضضت[6] اثنی عشر الف جاریة و بنیت اربعین الف مدینة و خرجت
بالجور والعنف[7] والحمق عن حد الانصاف و کان یحمل مفاتیح الخزائن اربعمائة بغل
و کان یحمل خراج الدنیا الی فادعیت الربوبیة فاصابنی الجوع حتی طلبت کفا من ذرة[8]
بالف قفیز من در فلم اقدر علیه فمت جوعا یا اهل الدنیا اذکروا امواتکم ذکرا کثیرا و
اعتبروا بی و لا تغرنکم الدنیا کما غرتنی فان اهلی لم یحملوا من وزری شیئا روح ع ۱۲ ج ۱

[1] بکسر تین یعنی هیبت و ترس و بیم ۱۲ [2] بفتح اول و سکون ثانی یعنی جنگ گفتی ۱۲ [3] این آیت در رکوع قبل از رکوع ثمنت جزء ۲۸ [4] بفتح صاد مهمله شد و آنچه که در آن جواهرات بزر نشانده باشند ۱۲ [5] یعنی تره که بخیه خورش سازند ۱۲ [6] و مباشرت کردم ۵ [7] یعنی درشتی و درشتی نمودن

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 30 of 257

چونکه حال زندگانی درین سرای فانی بدین منوال بوده و میباشد پس مرد عاقل کسے است
که بدولت دنیا مغرور و بجاه و عزت آن مسرور نگردد **فرد** گفتم بکسے که چیست دولت گفتا یک
روزے دوسه باشد و باقی همه لت قال هارون الرشید لبهلول المجنون رح عظنی فقال
بما اعظك هذه قصورهم وهذه قبورهم ثم قال کیف حالك یا امیر المومنین اذا
اقامك الحق تعالی بین یدیه فسئلك عن النقیر[1] والقطمیر[2] والفتیل[3] وانت عطشان
جیعان عریان واهل الموقف ینظرون الیك ویضحکون علیك فخنقته العبرة وکان
ابراهیم الادهم رح یقول ان العبد یحاسب یوم القیمة بحضرة من یعرفه لیکون ابلغ
فی فضیحته طبقات و بر یقین باید دانست که چون بنده بچشم عزت و سلطنت در خود نگرد تجبر و
تکبر در دماغ او ظاهر گردد کما ان الانسان[4] لیطغی ان راه استغنی و نیز فرموده جل جلاله که ولو
بسط الله الرزق لعباده لبغوا فی الارض باید که در حال بحقیقت احوال اول و حال مآل
خود نظر کند که اصل او از چه بود که الم نخلقکم من ماء مهین و باز بیند که اول او از قطرهٔ آب
خوار که از جمله نجاسات ست بود **فرد** از شکم تا بکنار آمده از ره بول دوبار آمده و فی بعض
التفاسیر ان کل حیوان لا یخلق من النطفة بل بعضه من الریح کالطیر فان البیضة
المخلوقة منها الوجاجة من ریح الدیك[5] رح ۱۷۰ ع قال فی حیوة الحیوان النمل لا یتلاقح
ولا یتزاوج وانما یسقط منه شیئ حقیر فی الارض فینمو حتی یصیر بیضا ثم یتکون منه
والبیض کله بالضاد الا بیض النمل فانه بالطاء ۲۷۸۸۵ رح و در آخر مشت خاک
خوار بیمقدار خواهد شد و در میانه حامل قاذورات و مع هذا لحظه بلحظه منتظر آنکه سیلاب
اجل در رسد و رسم[6] و طلل[7] خانهٔ عمر را که گردش افلاک بدست شب و روز داده خشت های

[1] بمعنی مغاک و چاک دانه خرما ۱۲ ع [2] بمعنی رشته دانه خرما ۱۲ ع [3] بالکسر بمعنی پوست تنک دانه خرما و باهمین تقطیر
سفید که بر پشت دانه خرما بود و باشگاف دانه و خرما ۱۲ ع [4] این آیت در سوره اقرء جز ۳ [5] این آیت در رکوع
ربع جز ۲۶ . . . . . [6] این آیت یکنا رکوع قبل از رکوع آخر جز ۲۹ [7] بالکسر بمعنی خرس و گلیم بر ماکیان نیز اطلاق کنند
[8] بمعنی نشانه ۱۲ [9] بمعنی نشانه خانه و سرای ویران شده ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 31 of 257

آن را یک بیک کندهٔ بکلی خراب کند قال الشیخ ذکریا رض للسلطان قایتبای تنبه لنفسك یا من والاك الله امور العباد وتذکر برایة امرك وما کنت فیه و حالك الیوم قد کنت عدما فصرت وجودا وکنت کافرا فصرت مسلما وکنت رقیقا فصرت حرا وکنت مامورا فصرت امرا وکنت امیرا فصرت سلطانا فلا تقابل هذه النعم بالتجبر والتکبر وتنسی مبدأك ومنتهاك ووضع انفك فی التراب حین تموت وحین یأکلك الدود فتصیر ترابا فبکی السلطان ثم قال اذا بعد هذا اعنی فمن یقول لی هذا الوعظ طبقات درچنین حالتے بسلطنت ومملکت عاریتی دو روزه چه مغرور وبچنین عیش ولذت دولت فانی چه مسرور باید بود وکان الربیع رض قد الی ان لا یضحك قط حتی یعلم ایصیر الی الجنة ام الی النار فاخبر غاسله انه لم یزل مبتسما علی سریره ویقول قدمت علی رب کریم رض وقیل لعبد العزیز رض کیف اصبحت فبکی وقال کیف حال من هو فی غفلت عظیمة عن الموت مع ذنوب کثیرة قد احاطت به واجله یسرع کل ساعة من عمره ولا یدری ایصیر الی الجنة ام الی النار طبقات رباعی چون وقت اجل نیست معین بکسے ٭ زنهار مباش غافل از وے نفسے ٭ هر لحظه زبان بذکر حق جاری کن ٭ خود حکم اجل را نبود پیش وپسے ٭ قال ابراهیم الادهم رح مررت بحجر مکتوب علیه قلبی ینفعك فقلبته فاذا مکتوب علیه انت بما تعلم لا تعمل فکیف تطلب ما لم تعلم ۱۲ و ح ۳۴ ۳۴ ۳ - پس اندکے فکر باید کرد که عمر تو بر سر آب بیدار و تو در تیه غفلت بخواب گرفتار در تلخ حیف باشد که یار بیدار و ما بخمار خواب غفلت سرشار شب و روز در پے آزار این گیر و آن دار و سخن را در گوش دار یاد آر شدت و سختی روز شمار و ساعتے که گرد طعمهٔ مور و مار و بداد و فریاد ت نرسد مگر خداوند عزیز غفار که قل یا عبادی الذین اسرفوا علی انفسهم لا تقنطوا من رحمة الله ان الله یغفر الذنوب جمیعا انه هو الغفور

لہ یعنی بیابان وبعنی گمراه وحیران شده ۱۲ ح ۱۵ این آیت در ابتدا ۲ رکوع بعد از رکوع اول جز ۲۴ ۴

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 32 of 257

حبیم۔ قال العلماء تذکر اولا قبح الذنوب وشدت عقوبة الله ثم تذکر ضعفك و
قلة حیلتك فی ذلك فمن لا یتحمل قرص نملة وحر شمس کیف یتحمل نار جهنم ولسع حیات
فینبغی ان یجتهد فی الخروج من الذنوب علی اقسامها التی بینك وبین عباد الله
بالاستحلال ورد المظالم واما التی هی من ترك الواجبات من صلوة وصیام وزکات فتقضی
ما امکن منها واما التی بینك وبین الله کشرب الخمر والمزامیر واکل الربا فندم علی ما
مضی منها وتوطن قلبك من الذنوب فینبغی ان ترجع الیه تعالی بحسن الابتهال والضراعة
لیکفیك ذلك بفضله فتذهب والتغتسل وتغسل ثیابك فتصلی رکعتین ثم یستغفر الله
الا غفر له روح ۳۸ ج ۱۔ فعلیك بالرجاء مع العمل الی زمان حلول الاجل روح ۲۲۶
ج ۲۔ زیرا که دهر غدار بجفا جوے موصوف وسپهر ناساز کار به تند خوئی معروف باندک زمانی
عهد نامه دولت را کطی السجل للکتب طی وشاخسار بهار عمرت را کاکهم اعجاز نخل خاویة
بے خواهد نمود که وما جعلنا لبشر من قبلك الخلد فان مت فهم الخالدون کل نفس ذائقة
الموت ونبلوکم بالشر والخیر فتنة والینا ترجعون **ابیات** اے بروه در ایام فریبنده
دمے چند ؛ وے عمر تلف کرده زبهر درمے چند ؛ صیاد اجل در طلب بردن جانت ؛
تو در طلب خواجه گی ملک سمرقند ؛ تو چند دمے چند ز عمر تو دمے چند ؛ دل بر درمے
چند بند بدمے چند ؛ مال وزن وفرزند همه هست وبالت ؛ هی هی چه کنی تکیه بمال و
زن وفرزند ؛ فردا که شود جاے تو اندر لحد تنگ ؛ با خصم تو گیر وزن بے مهر تو پیوند ؛
مال تو کند پیشکشے شوهر دیگر ؛ آن عشوه جان پرور وآن غمزه دل کند ؛ زنهار بر اسباب
جهان دل منه اے دوست ؛ کورانه وفائے ست نه پیمان ونه پیوند ؛ آزار دل خلق مجو از
سر رغبت ؛ تا نام نکوئی تو زعالم نشود بند ؛ واعلم ان اول من استخرج الحدید والنقد

---

۱ بیع مزابنه بالکسر بمعنی نائی که مبیع از مدیعنی سزای ۲ ۳ بمعنی وطن گرفتن ودل بر چیزے نهادن ۱۲ ۴ بمعنی زاری نمودن ۱۲
۵ اے آیت در رکوع نصف جز ۷ ۶ این آیت در رکوع ربع جز ۲۹ ۷ این آیت در رکوع قبل از رکوع ربع جز ۱۷

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 33 of 257

والذهب من الارض هوشنگ فی عصر ادریس عم وکان ملکا صالحا واعیا الی الاسلام
واول من وضع السکة علی النقدین الضحاک[1] مردم ع ۱۱۲ ح ۲ - پس بادشاه خردمند صاحب نظر و
سعادت موفق موئید از جناب حضرت حق جل ذکرهٗ آن ست که بنور فراست شاهانه نظر
کند در احوال زمانه که این کند پیر مکار و بیوفاے غدار از ابتداے عهد فلک دوار تا
انتهاے کار روزگار چندین هزار برناے چون نگار و جوانان چون نوبهار را شوهر
گرفت و هریک را بهزاران ناز و نشاط بیک دست در بر میکشید و بدست دیگر بخنجر قهر
میکشید و ناتوانی ازین لذت فانی خود را برهانی و به یقین دانی که نوش اے بیش و کمال
اے زوال و راحت اے عین جراحت ست کرا صحت داد که بآخر علیلش نه کرد و کرا عزت
داد که عاقبت ذلیلش نکرد و کرا به تخت با عزت سلطنت نشانید که عاقبتش به تختهٔ خاک مذلت
نه خوابانید و کرا بآب وصال شاهد مقصود سرسبز و خرم و شاداب گردانید که عاقبتش بشعلهٔ جان
سوز آتش فراق مبتلا و کباب نگردانید و کدام سر را ببالین نهاد که نبرید و کدام شکم را پر کرد
که ندرید کرا نوش داد که نیش نزد و کرا امان داد که نمک بر دل ریش نزد لقمهٔ گوشت پیش
که کشید که عاقبت پوستش نکشید استخوانی بکه نخشید که عاقبت مغزش نمکید و کرا جان داد که از
مرگ امان داد و کرا کلاه شاهی بر سر نهاد که عاقبت سرش را بباد فنا نداد و که دل درو
بست که عاقبت پشتش نه شکست و که ازو خندید که برو نخندید و کدام دوست را
بخواند که عاقبت بدرد دشمنش نراند و کدام عزیز را بنواخت که عاقبت بهزاران مذلتش
نگداخت و باکه نرد وفا باخت که عاقبت بادنه دغا باخت و کدام بیچاره را امیر کرد که
عاقبتش نه اسیر کرد و کرا در مملکت وزیر گردانید که نه چون مملکتش زیر و زیر گردانید و کرا به تخت

[1] ضحاک بالفتح و جاے مشدد معنی بسیار خنده کننده و نام بادشاه ظالم که در میان شانه او جراحت پیدا شد و دران مار پیدا گردیده بود که دماغ آدم غذاے آن مار می شد و آخر ضحاک بدست فریدون گرفتار گردید و لفظ ضحاک بمعنی بادشاه مذکور معرب ده اک ست یعنی خداوند ده عیب و آن ده عیب این ست اول زشت روئی ۲ کوتاه قدی ۳ بیدادگری ۴ دروغگوئی ۵ بدرفی ۶ بیدینی ۷ بسیار خوری ۸ بے شرمی ۹ بے خردی ۱۰ بدزبانی و یکے از شعرا نوشته که بوقت تولد دو دندان پیشین داشت چون مادر و پدرش عرب بودند از روے تفاول ضحاک نام کردند یعنی بسیار خنده کننده و این قول عند عقل راجح ست ۱۲ ع [2] فتح اول و سکون ثانی و دال موقوفه بمعنی پیره زن سال خورده ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 34 of 257

شاہی بشہریاری نشاند کہ نہ چون تختہ سطر بخش بباد ہزیمت برافشاند تا بدیدۂ اعتبار بدعہدی
روزگار غدار ناپائدار و بیوفائے سپہر مکار را مشاہدہ کند باید کہ برین غرور او فراچہ نشود کہ فلا
تغرنکم الحیوۃ الدنیا و بزخارف سموہ ملمع جاہ و مال و نعمت دو روزۂ فانی آن گرہ نگردد
لان اولہا البکاء و اوسطہا العناء و اخرہا الفناء ورنہ بافیونی ماند کہ پایش در اثنائے
راہ لغزید و بچاہ افتاد ہنوزش خیال اینکہ بحجرۂ خانۂ خود رسیدم قضارا نابینائی نیز بدین
بلا مبتلا گردید افیونی بانگ برزد کہ کیست کہ در خانۂ مردم اشراف بدون اجازت بیک
ناگاہ داخل گردید اعمی گفت کہ ہی درچہ خیالی این خانہ نیست بلکہ چاہ ست افیونی
گفت خبر ہرچہ بادا باد راست بگو کہ پیشۂ تو چیست گفت قندفروشی گفت از بہر خدا
دانگے بگیر و قند بدہ انتہی حکی عن بعض الملوک انہ جست[1] الریح فی بطنہ حتی قرب الی الہلاک
فقال کل من یزیل عنی ہذا البلاء اعطیتہ ملکی فسمعہ شخص من اہل اللہ فجاء و مسح یدہ
علی بطنہ فخرجت منہ ریح منتنۃ[2] و تعافی الملک من ساعتہ فقال یا سیدی اجلس علی سریر
المملکۃ انا اعزلت نفسی فقال الرجل لا حاجۃ لی الی متاع قیمتہ فسلۃ[3] منتنۃ و لکن انت الفظ
من ہذا الشئ الذی اغتررت[4] بہ قیمتہ ہذا روح ۷۸۸ و اوحی اللہ تعالی الی داؤد[5]
انی منزلک و ذریتک الی و ارینتہا علی اربعۃ ارکان[6] احدہا ان اخرب ما تعمرون و الثانی
ان اقطع ما تصلون و الثالث ان امیت ما تلدون و الرابع ان افرق ما تجمعون روح ۳۷۶
و بہ یقین داند کہ چون دنیا با دیگران وفا نکرد با او ہم نکند چہ مدار علیہ دنیا اوہن از نسج[7] عنکبوت کہ
ان اوہن[8] البیوت لبیت العنکبوت و بنائے آن بے ثبات و ثبوت است قال بعضہم و من
العجب ان اللہ تعالی لو ملاء العرش مع تلک السعۃ من حبوب[9] الذرۃ و خلق طیرا اکل حبۃ
واحدۃ منہا فی الف سنۃ لنفدۃ[10] الحبوب و لا تنقطع مدۃ الا و مع ہذا لا یخاف بنو آدم من

[1] بند شد بود باد ۱۲ [2] باد بد بو ۱۲ [3] گوز دادن ۱۲ [4] کہ فریب خوردۂ تو ۱۲ [5] یعنی جز عظم ۱۲ [6] جوانب قوی تر
از جوانب دیگر ۱۲ [7] یعنی بافت ۱۲ [8] این آیت در رکوع آخر جز ۲۰ [9] یعنی ارزن ۱۲ [10] یعنی تمام میشود و اندک ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 35 of 257

عذاب تلك المدة ويضيعون اعمارهم فى شيئ حقير سريع الزوال روح ۲۳ ع ح ع وثمرة اليقين بالآخرة الاستعداد لها فقد قيل عشرة من المغرورين من ايقن ان الله خالقه ولا يعبده ومن ايقن ان الله رازقه ولا يطمئن به ومن ايقن ان الدنيا زائلة ويعتمد عليها ومن ايقن ان الورثة اعداؤه ويجمع لهم ومن ايقن ان الموت آت فلا يستعد له ومن ايقن ان القبر منزله فلا يعمره ومن ايقن ان الديان يحاسبه فلا يصحح حجته ومن ايقن ان الصراط ممره فلا يخفف ثقله ومن ايقن ان النار دار الفجار فلا يهرب ومن ايقن ان الجنة دار الابرار فلا يعمل لها روح ۲۹ ح ا۔ پس باید کہ بر خود و خلق خدا از بہر جہان عاریتی ستم نکند کہ جہان و آنچہ در وست بازار موری نیرزد چرا عاقل از بہر حصول دو روزۂ آن آزار خدائی و خلق ورزد فرد میازار مورے کہ دانہ کش ست ٭ کہ جان دارد و جان شیرین خوش ست ٭ با آنکہ اگر بدست آید ہم ہیچ نپاید۔ قال ابو العباس یا اخی هب ان الدنیا کلها فی یدیك فانظر ماذا فی یدیك منها عند الموت۔ طبقات ابیات دو لتے گیتی کہ تمنا کند ٭ با کہ وفا کرد کہ با ما کند ٭ حاصل و نیاز کمن تا بنوئ چون گذران ست نیرزد بجو ٭ اندہ دنیا مخور اے خواجہ خیز ٭ در تو خوری بخش نظامی بریز ٭ ومر عمر رض ببقیع الفرقد[1] فقال السلام علیکم یا اهل القبور اخبارنا عندنا ان نساءکم قد تزوجن ودورکم سکنت واموالکم قد قسمت فاجاب هاتف یا ابن الخطاب اخبارنا عندنا ان ما قدمناه وجدناه وما انفقناه ربحناه وما خلفنا فقد خسرنا روح ۱۰ ح ع فیا ایها الاخوان انظروا الی احوال الذین مضوا قبلنا من الامم قد عاشوا طویلاً وجمعوا کثیراً فتذکروا اموتهم ومصارعهم[2] تحت التراب وتأملوا کیف بتددت[3] اجزائهم فی قبورهم وکیف ارملوا النساء هم وایتموا اولادهم وضیعوا اموالهم وهلکت صغارهم وکبارهم وانقطعت آثارهم ودیارهم فلم یرجع من کفر بنعمة الله الا الی العذاب والخسران ولم یصر الا الی درکات النیران فمن کانت

[1] بالفتح درختے ست بزرگ وبقیع الفرقد گورستان مدینہ را گویند کہ درخت فرقد دران بسیار ست ۱۲ [2] جمع مصرع بالفتح یعنی افگندن وجائے افگندن ۱۲ [3] اے تفرقت اجزائهم ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 36 of 257

غفلته کغفلتهم فسیصیروا الی ماصاروا الیه وان عاشوا طویلا فان الله یمهل ولا یهمل
روح ۳۶۱ ح ۱ چنانکه شیخ عثمان[1] مروندی رح فرموده که یا ابن آدم هوش دار و سخن مرا در گوش دار
که عاقبت شوی بخاک لحد اسیر و در مانی بسوال منکر و نکیر و گردی طعمه کرمان حقیر و از شدت عذابهای
گوناگون براری هزاران هزار نفیر و هیچکس نگردد ترا دستگیر بجز فضل خداوند قدیر پس چرا
اے نادان ازین حال سراسر ملال غافلی و بے تدبیر در روی عن مالك ابن دینار رح انه
قال مررت علی صبی یلعب بالتراب یضحك و یبکی فاردت ان اسلم علیه فمنعتنی نفسی فسلمت
فقال وعلیك السلام یا مالك فقلت من این عرفتنی قال عرفتنی الحی الذی لا یموت فقلت ما الفرق
بین النفس والعقل فقال نفسك التی منعتك عن السلام وعقلك الذی حرضك علیه
فقلت لم تلعب بالتراب فقال خلقنا منه ونعید الیه فقلت ولم الضحك والبکاء قال اذا
ذکرت عذاب ربی ابکی واذا ذکرت رحمته اضحك فقلت یا ولدی ای ذنب لك حتی تبکی وانت
لست بمکلف قال لا تقل هذا فانی رأیت امی لم توقد الحطب الکبار الا بالصغار فعلیك
بالاعتبار روح ۱۸۱ ح ۲ پس اے توانای بهی یادوای دانندهٔ اسرار وای برارندهٔ همه کار
سه چیز از ما دور دار مردودے بوقت بار و رسوای بوقت شمار و محرومی بوقت دیدار آمین
آمین - آمین - آورده اند که وقتے جناب حضرت شیخ شقیق بلخی رح بگورستانے میگذشت فرمود

[1] و جناب حضرت میر سید عثمان مروندی رح که خطاب لعل شهباز قلندری از پیشگاه پیر روشن ضمیر بهاء الدین ذکریا ملتانی رح بوے عطا شده
صاحب کمالات ظاهری و باطنی و تصرفات صوری و معنوی بوده خوارق کرامات بے اختیار از وے بظهور میرسید و چون جذب و مستی بغایت داشت
پابند احکام شرع نبوده طریقه ملامتیه پیش نظر داشت و در نظر مردان بشرب و اکل مسکرات و مکیفات مصروف ماندی و آب گناه نوشیدی و
لباس سرخ پوشیدی و بسبب ظهور خوارق و کرامات بسیار هزار در هزار خلق مرید و معتقد وے بودند بلکه تا حال از مزار پر انوارش خوارق عادات
ظاهر می شود و بسبب اختیار نمودن طریقه ملامتیه بحضرت لال شهباز قلندر در خلق اشتهار داشت و اصل وے از سند از سادات عظام
حسینی ست و مزار پر انوارش بمقام سیوهان ست و از مشاهیر مزارات مملو از کرامات و خوارق عادات و پر از فیض و
برکات سند ست و وفات وے رض در سنه ۷۲۰ هجری ست رباعی تاریخ وفات وی رض چو عثمان ولی از دار دنیا
برفت و باب جنت شد بر و باز ۷۲۰ ✤ ز مخدوم اجل جوار تخالش بجو لفرما عارف محبوب شهباز ۷۲۴ و خزینة الاصفیاء ۲ کتاب تحفة القلوب
و هدیة الارواح از مصنفات او ست و در نزد جماعتے این رساله موجود ست که از وے درین رساله نقلها کرده است ۱۲ ملك العرفا لحضرت شیخ فتح و تشریف بجهت
و تحریص ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 37 of 257

که در اینجا همه دروغ گویان حقه اند پرسیدند که بچه سبب فرمود که همه در حین حیوة خود ها میگفتند
که مال و اسپ و خواتین[1] و حشم و باغ و بساتین[2] و خدم داریم و اگر براستی میداشتند و از ایشان
مے بود یکے از انها را با خود میبردند و حسرت آنها را بدل نمیگذاشتند و آیه وافی هوایه[3] ولقد
جئتمونا فرادی کما خلقناکم اول مرة وترکتم ما خولناکم وراء ظهورکم وما نری معکم شفعاءکم
الذین زعمتم انهم فیکم شرکاء لقد تقطع بینکم وضل عنکم ما کنتم تزعمون حکایت
منظومه یکے را دیدم اندر خانهٔ[4] قاهی ٭ همیگاوید قبر بادشاهی ٭ بطشت از بارگاهش خاک میرفت ٭
سر رشک از دیده میبارید و میگفت ٭ ندانم بادشاه یا پاسبانی ٭ همیدانم که مشت استخوانی ٭
روی ان ملکا من ملوک کندة کان طویل المصاحبة للهو واللذات کثیر العکوف علی
اللعب فرکب یوما للاصطیاد او غیره فانقطع عن اصحابه فاذا هو برجل جالس قد جمع عظاما
من عظام الموتی وهی بین یدیه یقلبها فقال ما قصتک ایها الرجل وما الذی بلغ بک ما اری
من سوء الحال ویبس الجلد وتغیر اللون والانفراد فی هذه الفلاة فقال اما ما ذکرت من
ذالک فلانی علی جناح سفر بعید وبی موکلان مزعجان یحدوان بی الی منزل کبیت النمل
مظلم القعر کریه المقر یسلمانی الی مصاحبة البلی ومجاورة الهلکی تحت اطباق الثری فلو
ترکت بذالک المنزل مع ضیقه ووحشته وارتعاء حشاش الارض من لحمی حتی اعود رفاتا و
صرت عظاما رماما لکان للبلی انقضاء وللفناء نهایة ولکنی ادفع بعد ذالک الی صیحة الحشر
واردا طول مواقف الحرایم ثم لا ادری الی ای الدارین یؤمر بی فای حال یلتذ به من
یکون هذا الامر مصیره فلما سمع الملک کلامه التی نفسه عن فرسه وجلس بین یدیه
وقال ایها الرجل لقد کدی مقالک علی صفوة عیشی وملک قلبی فاعد علی بعض قولک فقال اما
تری هذه اللتی بین یدی قال بلی قال هذه عظام ملوک غرتهم الدنیا بزخرفها واستحوذت

[1] خواتین جمع خاتون که تبرکی بمعنی زن پرده نشین و این جمع متصرف فارسیان عربی دان است ۱۲ ع [2] بساتین بالفتح جمع بستان و بضم خواندن خطاست ۱۲
[3] این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع ثلث جزء [4] یعنی آنچه دادیم شما را از نعمت و دولت ۱۲ [5] بفتح نون بمعنی مکان بودن مشائخ و در ویشان معرب خانقاه مرکب از خان و گاه
از عالم منزل گاه و مجلس شیخ ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 38 of 257

على قلوبهم بغرورها فالهتهم عن التاهب لهذه المصارع حتى فاجأتهم الآجال وخذلتهم
الآمال وسلبتهم بها النعمة وستنشر هذه العظام فتعود اجساما ثم تجازى بأعمالها فاما
الى دار النعيم والقرار واما الى دار العذاب والبوار ثم غاب الرجل فلم يدر اين
ذهب وتلاحق اصحاب الملك وقد تغير لونه وتواصلت عبراته فلما جن عليه الليل
نزع ما عليه من لباس الملك ولبس طمرين وخرج تحت الليل فكان آخر العهد به روح ۷۰۲
۱۲ روی ان مروان الحمار امر بتخريب تدمر بلد بالشام فوجدوا فيها بيتا فيه امرأة قائمة
ميتة امسكوها بالصبر احسن من الشمس قامتها سبعة اذرع وعنقها اذرع عندها لوح
فيه مكتوب انا بلقيس صاحبة سليمان بن داود عرب الله ملك من غرب بيني
بلقيس كانت بنت شرحبيل بن مالك بن ريان من نسل يعرب بن قحطان وكان ابوها ملك
ارض اليمن كلها ورث الملك من اربعين اباء وكان ابوها يقول الملوك الاطراف ليس
احد منكم كفوا وابى ان يتزوج منهم فزوجوه امرأة من الجن يقال لها فارعة او ريحانة بنت
السكن فولدت له بلقيس وهذا يدل على امكان العلوق بين الانسي والجني وذالك فان الجن
وان كانوا من النار لكنهم يسوا باقين على عنصرهم الناري كالانس ليسوا باقين على عنصرهم الترابي
فيمكن ان يحصل الازدواج بينهما على ما حقق في احكام المرجان روح ۸۹۳ ۲ وبلقيس بعد از سليمان
بيك ماه از دنيا برفت ۱۲ روح ۹۰۲ ۲ پس درچنين روزگار گذرنده و اوقات ناپاينده كه
عيش آن نيش دانده آن بهزاران درجه از راحت بيش است بايد كه مدام مرگ را آئينه بصر و
مدنظر عبرت اثر ساخته و هر لمحه و ساعت را وقت كوچ و سفر ازين دار پرغرور و خطر دانسته بقيه
عمر عزيز را صرف خدمت خلق الله نموده ديده را از مشاهده هوا و هوس بسته و از خواهشات نفس
اماره خود دست رسته شب و روز عمر عزيز را صرف عملهاے كه رضاے جناب حضرت حق جل ذكره
دران ست نموده بساختن سفر دور و دراز بے رفيق شفيق و بناز شاغل و يك لمحه دآن غافل

له منع اورد ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 39 of 257

نباشد فعلی العاقل ان یختار الباقی علی الفانی و لا یغتر بالامانی بل یجتهد قبل الموت باسباب الخلاص والنجاة لکی تحصل له فی الآخرة النعیم والدرجات والا فاذا خرج الوقت من الید وبقیت الید صفر[1] افی الغد فلا ینتفع الاسف والویل نسئل الله تعالی ان یجعلنا من الذین اجابوا داعی الله ورسوله وتشرفوا بالعمل بالقران وقبوله وبیده الامور ردا وقبولا روح

۸ ۱ ع آورده اند که حجة الاسلام امام محمد بن یحیی الغزالی[2] رحمة الله الملک المتعالی بالتتابع والتوالی را نظام الملک جهت تدریس مدرسهٔ نظامیه که از زمرهٔ عجایب عمارات روے زمین بوده که شرفهٔ[3] مش باغرفه ماه برابرے کرده و دیدهٔ فلک بنیانی بدان زیبائی و آرایش ندیده که فیها[4] ما تشتهیه الانفس وتلذ الاعین وگوش زمانی مکانی بدان خوبی و پیرایش نشنیده که بلدة[5] طیبة ورب غفور وچون روضهٔ رضوان دلکشا و مانند فردوس برین فرحت افزا که وانزل[6] من السماء ماء فانبتنا به حدائق ذات بهجة وچون بستان بهشت سرسبز و خرم که الم تر[7] ان الله انزل من السماء ماء فتصبح الارض مخضرة و از غایت طراوت و نزهت چون گلستان ارم[8] لم یخلق مثلها فی البلاد باعزاز تمام از طوس[9] ببغداد خواسته بود و در جواب نوشت که این ضعیف نحیف بے بضاعت را که از حضیض[10] خرابهٔ طوس باوج معمورهٔ بغداد صانها الله عن الشر و رد الفساد خواسته اند غایت لطف و کرم فرموده اند اے عزیز فرض کن که غزالی به بغداد رسید و متعاقب آن اجل مقدر و مقرر رسید پس چه چاره توان کرد این فقیر بے بضاعت سراپا معصیت را هنگام سفر فراق ست نه ایام سفر عراق[11] و این روز را همه روز انکار و دست اوین بیچاره بدار که هذا زمان السکوة ولزوم خدمته تعالی فی ظلم البیوت حتی یبتوهم الناس انک مبهوت[12] والارض من الله بالقوت واستعد لیوم تموت لکی یبنی لک بیت

[1] بالکسر بمعنی تهی ۱۲ [2] بفتح اول وتخفیف ثانی منسوب بغزاله که قریه ایست از مضافات طوس مولد امام محمد غزالی ۱۲ ع [3] بالضم بمعنی لنگره ۱۲ [4] این آیت یک رکوع قبل از رکوع ثلث جز ۲۴ [5] این آیت در رکوع قبل از رکوع ثلث جز ۲۴ [6] این آیت در رکوع اول جز ۱۰ [7] این آیت در رکوع قبل از رکوع آخر جز ۱۷ [8] این آیت در سورة والفجر جز ۳۰ [9] معرب توس ست و آن شهریست در خراسان ۱۲ ع [10] بمعنی پستی و نشیب ۱۲ ح [11] و بغداد داخل ملک عراق عرب ست ۲ [12] بمعنی حیران ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 40 of 257

فی الملکوت اساسه من الزبرجد والیاقوت روح ۱۰۴ ج ۲ قال الجنید رح من اراد ان یسلم له دینه ویستریح فی بدنه وقلبه فلیعتزل الناس فان هذا زمان وحشة والعاقل من اختار الوحدة روح ۳۰۸ ج ۱ و در فکر مدرس دیگر باید شد که طوبی لمن لزم بیته واشتغل بطاعته وبکی علی خطیئته وشغله عیوبه عن عیوب الناس من خشیة الله فی یوم البأس[1] وعنقریب بعد از جواب مکتوب بجوار رحمت حق جل ذکره پیوست **فرد** نصیب حجة الاسلام زین سرای سه پنج ؛ حیات پنجه وچار وممات پنجصد و پنج ؛

فصل ۳ - در بیان خلافت وسلطنت وصفات آنها

وچون سلطنت بحقیقت وخلافت حق جل ذکره ست چه سلطان ظل الله ست وسایه هر چیزے خلیفهٔ آن باشد وخلافت وقتے میسر شود و درست آید که از صفات متخلف نموداری در خلیفه یافته شود زیرا که در تفسیر ظل الله فرموده اند که بادر الیه کل مظلوم یعنی بادشاه پناه گاه جهان مظلومان ست که تا رعایا در پناه دولت وحسن حراست وکنف سیاست سلطنتش آرام وبرقرار بوده از هیچ ظالم برایشان حیفے وظلمے وستمے نرود فاذا کان السلطان متصف بهذه الصفات کان نعمة ورحمة ومن هذا المعنی حکی ان رجلا قال للرشید الحمد لله علیك فقال ما معنی هذا الکلام فقال انت نعمة فحمدت الله علیها روح ۱۸۲ ج ۱ قال بعض الکبار کل من کان فیه صفة العدل فهو ملك وان کان الحق تعالی ما استخلفه بالخطاب الالهی فان من الخلفاء من اخذ المرتبة بنفسه من غیر عهد الالهی الیه بها وقام بالعدل فی الرعایا استنادا الی الحق کما قال ع مولدت فی زمن الملك العادل یعنی کسری فسماه ملکا ووصفه بالعدل ومعلوم ان کسری فی ذالك العدل علی غیر شرع منزل لکنه نایب للحق من وراء الحجاب وخرج بقولنا وقام بالعدل

[1] یعنی خوف وبیم وعذاب وسختی ۱۲ ع [2] بکسر اول یعنی کلبه فالیز بانان ودشت بانان که بسیاری ثبات باشد چرا که سه وپنج کنایه از سه وپنج روز ست که مدت قلیل ست وکنایه از دنیا نیز باشد ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 41 of 257

فی الرعایا من لم یقم بالعدل کفرعون و امثاله من المنازعین لحدود الله والمغالبین بجنابه
بمغالبة رسله فان هؤلاء لیسوا بخلفاء الله تعالی کالرسل ولا نوابا له کالملوک العادلة بل هم
اخوان الشیطین روح ۳۴ ج ۴ وچون سلطان بر رعایاے ضعفا کہ ودایع بدایع جناب حضرت
خالق برایا اند حیف وظلم وستم نماید و یا در خارزار ظلم وستم گذارد و بدین آلات وادوات پاکیزہ
بکمند پیر دنیا عشتمہا باز دو بشہوات نفس امارہ پردازد خلافت چگونہ میسر و ظل الہی کجا مصور
کہ عمر عزیز بغفلت در پے ہوا و ہوس پے بسر گردد فرد دارو سبب درد شد اینجا چہ امید ست
زایل شدن عارضہ و صحت بیمار ؛ چنانکہ جناب حضرت شیخ عثمان مروندی رح فرمودہ کہ یا ابن آدم
فارغ منشین کہ امروز تا روز قال وقیل ست فرداے تو زیر پاے پیل ست فارغ منشین امروز
ترا با دست و بروت ست فردا معاملہ کارت بحی لا یموت ست فارغ منشین کہ امروز ترا
صیت وصوت ست فردا روز کل نفس ذائقة الموت ست فارغ منشین کہ امروز ترا خیال لعل و
یاقوت ست فردا بتو شب با ہیبت ان اقل فیه فی التابوت ست فارغ منشین کہ امروز ترا
روز زر و زور ست فردا شب تو شب گور ست فارغ منشین کہ امروز ترا مشغولی این و آن
ست فردا شب شب حسرت کل من علیها فان ست فارغ منشین کہ امروز ترا اوامر و نواہی
بیحد ست فردا ترا روز پشیمانی لحد ست نمیدانی کہ لحد گرسنہ براے گوشت و پوست دشمن و
دوست است کہ القبر یاکل الجلد واللحم انتہی کلامه واعلی الله مقامه خلاصہ کلام آنکہ
حضرات ملوک و سلاطین را بدو قدم سلوک باید نمود قدمے با خدا و آن اینکہ بفرمان حق عز اسمہ
قیام نمودن و از متابعت نفس و ہوا اجتناب کردن و شکر نعمت ببذل اسباب سلطنت در اعلاء
و تقویت دین و ملت گذاردن و بقضا رضا دادن و سلطنت و مملکت را وسیلہ درجات و
قربات ساختن بلکہ ہر لحظہ و ساعت از علو ہمت و شوق جمال حضرت دنیا و آخرت را از

سلہ جمع مریلہ بمعنی زہر پیدا شدہ ۱۲ سلہ ادوات بالفتح بمعنی آلت حصول شے ۱۲ سلہ کند بضم اول و سکون ثانی و دال مرقوم بمعنی پیروزن ۱۲ سلہ و لقب اول لال شہباز رح بودہ و آن درویشے صاحب کمال بودہ است مگر اکثر قلندران باو اعتقاد تمام دارند و بوقت بنگ نوشی او را یاد میکنند ۱۲ سلہ بمعنی اندازہ و ذکر خیر ۱۲ سلہ این این آیت ۲ ہیبت رکوع قبل از رکوع ربع جز ۱۷ سلہ این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع نصف جز ۱۶

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 42 of 257

انداختن وهذا انّاءسی لاهل الحق والبصر لا تقلید الاعمی والاعور - وقدمے باخلق وآن اینکه رعایا
را در پناه دولت وچنبر حراست وکنف سیاست سلطنت آوردن و داد عبودیت بانصاف و
معدلت دادن و برخواص مملکت از اولیاء الله واهل علم ومعرفت دَرِ احسان و مکرمت کشادن
قال الشیخ علی وفارض ما دامت السلاطین مطیعون للاولیاء الذین هم علماء الحق وامرهم
بینهم فاقد قایم فامرهم فالح ونظامهم صالح ونورهم واضح ومتی انعکس الامر نکسوا
طبقات و برفساق وظلمه راه فسق وظلم بستن ست وچون این دو قدم بصدق نهاد مرتبهٔ خلافت
و درجهٔ ظل اللهی او را مهیا ومهنا گردیدهٔ ملک صغیر دنیوی فانی را بملک کبیر اخروی باقی وصل گردانیده
سید اقران دیگانهٔ زمان وبادشاه هر دو جهان و شایان عواطف و مراحم بیکران زیاده از آنکه
در تحریر و بیان آید گردیده بادشاه هر دو جهان گردد که واذا رأیت ثم رأیت نعیما وملکا
کبیرا او گوید که کجا اند ملوک وسلاطین دنیا که این کار وبار وعنایات بسیار وعواطف بیشمار را که از
جانب خداوند عزیز غفار که در باره من بظهور پیوسته دیده از مملکت وسلطنت دنیائے شان
ننگ وعار آید پس ذی سعادت دارین آن باشد که میان مصالح معاش ومنافع ومفالح معاد
جمع نموده عمر عزیز را باطنهار از مار شفقت ومرحمت در رعایت غربا وخلق الله بسر برد زیرا که
شفقت ومرحمت در بارهٔ خلایق سبب دوستی ومحبت خالق ست که الناس عیال الله
ذکورهم عبیده واناثهم اماءه فاحب الخلق الی الله من احب عیال الله که تا در دنیا نیک
نام و در عقبی خجسته فرجام گردد وفریب مال ومملکت دنیوی را نباید خورد زیرا که عاقل کسے ست
که مال دنیوی را خورد وهم داد وهم باخود برد نه آنکه گذاشت وخودش مرد ووارثانش با دیگرے
خورد لان اکرام الضیف ورعایت الغرباء من اخلاق الانبیاء والاولیاء روح ۲۷۳۱۲ -
آورده اند که سلطان سکندر ذوالقرنین در وقت سفر وکوچ آخرین که از تخت باعزت وحلاوت

لہ یعنی اقتدا کردن ۱۲ ۲ یعنی محیط دایره وف وحلقه وطوق وکمند وقید وچرخ ۱۲ ع ۳ بفتحتین بمعنی جانب وکنار وپناه ۱۲ ع ۴ یعنی سرنگون کننده
۵ یعنی سرنگون ۱۲ ۶ یعنی آماده وساخته شده ۱۲ ۷ یعنی گوارا شده ومبارک کرده شده ۱۲ ۸ این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع ثلث جزو ۲۹
۹ جمع زهر بمعنی شگوفه ۱۲ ۱۰ بضم حا وفتح جیم وسکون سین بمعنی مبارک وهمایون ۱۲ ع ۱۱ بفتح بمعنی سرانجام وکوتی آخر کار ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 43 of 257

حیوۃ بر تختۂ ذلت و تلخی ممات جامے یافت چنین وصیت نمود کہ چون مرا بعد از فوت و غسل مسنونہ در کفن در آرید و از خانہ کشیدہ جنازۂ مرا بردارید باید کہ ہر دو دست مرا از کفن برون آرید پرسیدند کہ درین چہ سرست گفت کہ تا جہانیان بدانند کہ دست خالی بجہان آمدہ بودیم و ہمچنان دست خالی از جہان میرویم کہ کما بدءکم تعودون فلما سار ذو القرنین نحو المغرب حتی انتہی الی الجبل القاف المحیط بالارض کلہا و اذا بملک قابض علی الجبل المذکور ولیس علی ظہر الارض جبل اعظم منہ فلما اراد الرجوع قال للملک اوصینی قال الملک یا ذا القرنین لا یہمنک رزق غد ولا تؤخر عمل الیوم لغد ولا تحزن علی ما فاتک وعلیک بالرفق ولا تکن جبارا متکبرا خلاصۂ روح ۱۲ ۲ قال ابن کثیر رح الصحیح ان ذا القرنین ما کان نبیا ولا ملکا وانما کان عبدا صالحا عادلا ملک الاقالیم کلہا وقہر اہلہا من الملوک وغیرہم روح ۱۲ ۲ قیل للحکیم ما السبب فی قبض الکف عند الولادۃ وفتحہ عند الموت فانشد ومقبوض کف المرء عند الولادۃ دلیل علی الحرص المرکب فی الحی ومبسوط کف المرء عند وفاتہ یقول انظروا انی خرجت بلا شی حکی ان بنا شابا تاب علی ید ابی یزید البسطامی رح فسالہ ابو یزید عن حالہ فقال بنشت عن الف فلما رجع ہمہ اسے القبلۃ الا رجلین فقال ابو یزید مساکین اولئک نہمۃ الرزق حولت وجوہہم عن القبلۃ فعلی العاقل التوکل علی اللہ والاعتماد بوعدہ فان اللہ کاف لعبدہ ومن وجد اللہ فقد ما دونہ لان فقدان اللہ فی وجدان ما سواہ ووجدانہ فی فقدان ما سواہ ومن وجدہ یرضی بہ ویقول سیؤتینا اللہ من فضلہ ما نحتاج الیہ فی کمال الدین ونظام الدنیا انا الی اللہ راغبون لا الی الدنیا والعقبی وما فیہما غیر المولی روح ۱۲ ۲ قال ابو العباس رح یا اخی ہب ان الدنیا کلہا فی یدیک فانظر ما فی یدیک منہا عند الموت۔ قال الشیخ المغربی الشاذلی رح ان اہل الدنیا یقبلون علیہا وہم یرحلون عنہا فی کل نفس لانہم عموا عن شہود ما الیہ صائرون

سلہ این آیت در رکوع بعد از رکوع نصف جزء ۸ ۲ الشاد بالکسر و شین معجمہ بمعنی شعر خواندن ۱۲ ۳ بالفتح و تشدید بمعنی کفن زرد ۱۲ ۴ بالضم بمعنی حرص ۱۲ ۵ این آیت در آخر رکوع قبل از رکوع ثلث جزء ۱۰ ۶ بمعنی سلمنا ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 44 of 257

طبقات حکایت منظومہ عارفے شد بخواب در فکر ٭ دید دنیا بصورت بکر ٭ کرد از وے سوال کای دختر ٭ بکر چونی باین ہمہ شوہر ٭ گفت دنیا کہ با تو گویم راست ٭ کہ مرا ہر کہ مرد بود نخواست ٭ و آنکہ نامرد بود خواست مرا ٭ این بکارت ازان بجاست مرا ٭ وچون مالک ملک و دہندہ و ستاننده ملک او سبحانہ وتعالے ست ولیس کہ مالک الملک تؤتی الملک من تشاء وتنزع الملک ممن تشاء وتعز من تشاء وتذل من تشاء بیدك الخیر انك علی کل شیئ قدیر۔ پس ہر کہ را خواہد دہد عزیز وجلیل گرداند واز ہر کہ خواہد ستاند ناچیز وذلیل گرداند فرد باک بداد ندکہ زیبا نشد ٭ وزکہ گرفتند کہ رسوا نشد کہ ما یفتح اللہ للناس من رحمة فلا ممسك لها وما یمسك فلا مرسل له من بعده وهو العزیز الحکیم آوردہ اند کہ مسیلمہ کذاب رباب شخصے بود کہ در زمان سراسر امن وامان جناب حضرت رسول مقبول عم دعوی نبوة را نمودہ مکتوب جہالت اسلوب بمعرض عرض جناب حضرت صداقت مآب حقیقت انتساب رسانید وبعث بذالك الکتاب رجلین من اصحابه فقال لهما رسول اللہ عم لولا ان الرسل لا تقتل لضربت اعناقکما روح ۱۷ ۱۲ وآن کتاب این ست کہ من مسیلمة رسول اللہ الی محمد رسول اللہ عم وبعد فان الارض نصفها لی ونصفها لك والقریش یعتدون جناب حضرت بانصرت رسول مقبول عم بعد از وصول کتاب در جواب آن جہول فضول رباب کتاب باصواب صداقت وسعادت انتساب فرستادہ کہ من محمد رسول اللہ عم الی مسیلمة الکذاب وبعد فان الارض کلها للہ یورثها من یشاء والعاقبة للمتقین فرد باغیر او اضافت شاہی بود چنان ٭ بر یک دو چوب پارہ ز شطرنج نام شاہ وهذا کتابنا ینطق علیکم بالحق ولا یبقی لکم علینا بالاعتراض فی هذا الباب من الکتاب حق الدق ولساغ بعد ذالك ان یقال فی حقه فبهت الذی کفر کانه التقم فی فمه الحجر واللہ لا یهدی القوم الظالمین آوردہ اند

۱ این آیت در رکوع بعد از رکوع نصف جز ۳ ۲ این آیت در رکوع ۲ قبل از رکوع ثلث جز ۲۲ ۳ بضم میم وفتح سین وسکون تحتانی وکسر لام نام کافری کہ در زمان رسول دعوی نبوة کردہ بود ۱۲ ع ۴ این آیت در رکوع قبل از رکوع ربع جز ۹ ۵ این آیت در رکوع آخر جز ۲۸ ۶ این آیت در رکوع ۲ اول جز ۳ ٭

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 45 of 257

که آن شقی بے باک و آن مردود ناپاک بعد از ورود این توقیع و کیج بسے پیچ تاب خورده بعزم رزم[1]
در جمع افواج و تهیأ الآت و اسباب کوشیده زیاده از صد هزار کس از اهل ارتداد و کفار خرار
اشرار ذهب الله بنورهم بشهادت ارباب سیر مثل مدارج النبوة و غیره که دود کفر و ارتداد
جوهر دماغ شان را مختل و نور ایمان شان را مستأصل گردانیده بود جمع نموده بخیال محال استیصال
شریعت و ابطال دین و ملت مصداقا لقوله تعالے یریدون لیطفئوا نور الله بافواههم
والله متم نوره ولو کره الکافرون قریب بود که آن شور بخت داژون رخت از دعوی
نبوت پا فراتر بلکه کلاه انا ربکم الاعلی را بر سر نهد و شمر عن ساق الاجتهاد و حسر عن ذراع
العناد فاراد ان یسبق القضاء ظهوره و یأبی الله الا ان یتم نوره فلم یر و اجتهاده من
قضاء الله تعالی شیئا روح ۸۸ ح ا ناگاه ایزد کبریا فالق الحب والنوی خالق الصبح والمساء
برطبق وعده قرآنی که سوف یأتی الله بقوم یحبهم و یحبونه اذلة علی المومنین اعزة علی الکافرین
یجاهدون فی سبیل الله ولا یخافون لومة لائم شر آن لعین برکردار محل و مهبط قهر و سخط
پروردگار قهار را بدست حق پرست افضل الصدیقین عنایت نموده کفایت فرمود حتی
اهلکه الله تعالی علی ید الوحشی الحبشی غلام لجبیر بن مطعم بن عدی قاتل حمزة بن عبد المطلب
بعد حرب شدید و کان الوحشی یقول قتلت خیر الناس فی الجاهلیة و شر الناس فی الاسلام
روح ۷۲ ح ا و پروین شمل شان را بنات النعش آن افضل الصدیقین[2] که حظ شامل و
بهره کامل از دین و ایمان داشت و علم بقتال اشقیا مثل اهل ردت و قیصر و کسرے افراشته
لشکر آراست و داد جهاد با مسیلمه کذاب رد باب بلا ارتیاب و ذو الحمار العنسی خانه خراب
بوجه کمال بلا اهمال داد و قال ابن عمر رض فاتی الخبر الی النبی عم من السماء اللیلة التی قتل فیها

[1] یعنی فرمان بادشاه که بقهر باشد ع ۱۲ [2] یعنی سخت و محکم ۱۲ [3] ازدهر بتقدیم رای مهمله مفتوح بزرائے معجمه ساکن یعنی جنگ و کارزار ازدهر نفع زنے
معجمه و سکون مهمله یعنی آشتی و صلح ۱۲ ع [4] یعنی خلل یافته شده ۱۲ [5] این آیت در رکوع نصف جز ۲۸ [6] این آیت در سوره
والنازعات جز ۳۰ [7] این آیت در رکوع نصف جز ۱۰ [8] این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع ثلث جز ۷ [9] این آیت
در رکوع ثلث جز ع [10] که در زمان حضرت رسالت پناه دعوی نبوت کرده بود و در شب رحلت حضرت عمر کشته شد ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 46 of 257

الاسود فقال قتل الاسود البارحة قتله رجل مبارك قيل من هو قال فيروز الديلمي فبشر اصحابه بهلاك الاسود وقبض عمر من الغد واتى خبر قتل العنسي المدينة في آخر شهر ربيع الاول وكان ذالك اول فتح جاء ابابكر رض روح ۱۷۸ ا وبکمال صفت دلیری و مردانگی و شیری و فرزانگی گردن لشکر بدخواه را بضرب تیغ بیدریغ و طعن سنان جان ستان ره نورد بیابان عدم گردانیده اساس تائید دین و ملت را بوجه احسن نهاد و جناب حضرت قدس الٰهی جل ذکره از مساعی جمیله منش که ولسوف یرضی برضا و خوشنودی او خبر داده مصداق رضوان اللهی عز اسمه گردیده او را بنام اولو الفضل والسعة مباهی و مفتخر گردانیده رضی الله عنه وارضاه آورده اند که بزرگے را پرسیدند که هر چیزے را زکات ست و زکات سلطنت و خلافت چیست گفت که زکات خلافت و سلطنت رعایت عدالت میان احاد رعایا و افراد برایا نمودن و داد مظلومان و ستمدیده گان و بیچاره گان را دادن ست که کفارة عمل السلطان بقضاء حوائج الاخوان بوده که بیک داد مظلومی که داده اند و بفریاد بیچاره که رسیده اند از عقوبت عقبی برات نجات یافته اند که من نفس عن اخيه المومن كربة من كرب الدنيا نفس الله تعالى عنه كربة من كرب الاخرة تنبيه باب فضل القرآن و هر قدر چشم داشت خدمت که از خلق دارد خدمت و طاعت خالق جل ذکره را بذمه خود برتر و افزون تر شمارد و چون جناب حضرت حق سبحانه و تعالے از روے حکمت عزت دارین را وابستهٔ کلفت و مشقت و ذلت کونین را قرین آرام و راحت گردانیده لهذا عزت با کلفت و مشقت را بملوک و سلاطین داده که البلاء للولاة كاللهب للذهب كما قيل من لم يركب الاهوال لم ينل الامال والاموال روح ۱۴۸ ا و ذلت با آرام و راحت را نصیب فقرا و مساکین گردانیده که حفت الجنة بالمكاره وحفت النار بالشهوات **فرد** چه جورها که کشیدند بلبلان از دے ببوے

لہ یعنی نیزہ زدن ۱۲ لہ این آیت در آخر سورہ واللیل جزء ۳۰ لہ این آیت در رکوع نصف جزء ۱۸ لہ یقال نفس الله کربته ای فرجها ۱۲ ص و فرج بفتحتین یعنی کشایش ۱۲ لہ بالضم یعنی اندوہ ۱۲ ح لہ یعنی زبانہ ۱۲ ن لہ یعنی یاران دوستان ۱۲ ص

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 47 of 257

آنکه دگر نوبهار باز آید قال وهب ابن منبه رح قرأت فی بعض الکتب حلاوة الدنیا مرارة الآخرة ومرارة الدنیا حلاوة الآخرة وظلماء الدنیا ری الآخرة وری الدنیا ظلماء الآخرة وفرح الدنیا حزن الآخرة وحزن الدنیا فرح الآخرة روح ۲۷۹ ج ۲ جامع این رساله میگوید که شبے والد ماجدم را رحمه الله رحمة واسعه بخواب دیدم که بمن میفرمودند که اگر خواهی که از رهینه بودن غموم واحزان ومکلوم الفواد گردیدن از هموم واشجان درامان باشی این دعا را هر صبح ده مرتبه تکرار نمای چون از خواب بیدار گردیدم ورد زبانم بود وآن اینکه اعوذ بروی الله تعالی من سخطه واز اینجاست که جناب حضرت مرتضوی که مدینه علم را باب وباب او مر طالبان اولوالالباب را آب ست کرم الله وجهه روزها بساختن کار خلایق وشبها بطاعت وعبادت وبنده گی خالق جل ذکره شاغل بود عرض کردند که یا امیر المومنین چرا این همه زحمت وکلفت را بوجود مبارک فیض آمود روا میداری که نه بروز آرامیشے ونه بشب آسایشے فرمودند که اگر بروز بیاسایم کارهاے بنده گان خداوند عز اسمه ضایع ومضمحل ماند واگر بیارامم فرداے قیامت بحضور چنان بادشاه باجلال وعظمت ذا لیح وخجل مانم قال ابراهیم الخواص رح جلاء القلب ودوائه خمسة قرءة القرآن بالتدبر واخلاء البطن وقیام اللیل والتضرع الی الله عند السحر ومجالسة الصالحین فمن اشتغل بشهوته وهواه عن هذه الامور الشاقة بقی علی مرضه الروحانی ولم یجد لنفسه ملتحدا اسوی العذاب والهلاك فانظر یا مسیئ الادب ان لا مرجع الا الی الله تعالی فکیف ترجع الیه بالاشعار اللتی اخترعتها انت او امثالك من اهل النفس والهوی بدل القرآن الذی ارسله الله تعالی الیك وامر بالعمل به فما جوابك یوم یحشر المتقون علی رکبهم من الهول روح ۲۷۸ ج ۲ قال رسول الله ص من ولی من امور المسلمین واحتجب

لہ بالفتح والکسر تشدید یا بمعنی سیراب شدن ۱۲ ؎ جمع شجن بفتحتین بمعنی اندوهگین شدن واندوه وغم ۱۲ ؎ بفتح را وکسر دال تشدید یا بمعنی تازه وسیراب ۱۲ ؎ بمعنی پراگنده وشایع وفاش ۱۲ ؎ بالضم وفتح تا وها بمعنی پناه گاه ۱۲ ؎ بمعنی سخن دروغ بافتن ۱۲ ؎ بمعنی متکفل کار کسے شدن ۱۲ ؎ احتجاب بالکسر در پرده شدن ۱۲ ؎

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 48 of 257

دون خلتهم یوم حاجتهم وفاقتهم احتجب الله تعالیٰ عنه یوم القیٰمة دون خلته[1] وفاقة
وحاجته بستان ابولیث باب من یجوز له الفتوی پس بروز مهم مردم مے سازم وبشب
باخدای راز دان جل جلاله می پردازم قال داؤد بن رشید رح من اصحاب محمد بن الحسن رح
قمت لیلة فاخذنی البر[2] وفبکیت من العری[3] فنمت فرئیت قائلاً یقول یا داود انما هم
واقمناك فتبکی علینا فما نام داود رح بعد تلك اللیلة روح ۱۰۲ ج ۴ وروز بداد گدایان
وعاجزان میرسم وشب بدرگاه ذی جاه عالم پناه عز اسمه داد گدای وعاجزے میزنم فرد
دعا کن بشب چون گدایان بسوز ؛ اگر میکنی بادشاهی بروز تتجافا[4] جنوبهم عن المضاجع
یدعون ربهم خوفاً وطمعاً ومما رزقناهم ینفقون ومحن الائمة کابی حنیفة رح ومالك رح
وشافعی رح واحمد رح واحزابهم[5] مشهورة فی کتب المناقب فانظر یا اخی ما جری علی هؤلاء
الائمة الکرام العظام من المتقدمین والمتاخرین وخذ لنفسك اسوة[6] فیما تقع فیهم
من البلایا والمحن طبقات وحضرات ملوک وسلاطین را باید که پیوسته آیه وافی هدایه یا ایها
الذین امنوا قوا انفسکم واهلیکم نارا وقودها الناس والحجارة را آئینه چشم عبرت بین
ساخته در اتیان اوامر وترک مناهی وامر معروف ونهی منکر ساعی وجاهد وبا علماے زمان در اجراے
احکام ناصر وممد ومعاون بوده درین شغل عمر عزیز را بسر برد وچون بادشاه بزیور عفت
آراسته وبحلیه طاعت پیراسته وبا اهل علم چون قوت حکومت وامارت وعزت و
شوکت سلطنت یار شود فائده وتاثیر آن یکے بهزار شود عزت دین به تیغ آشکارا توان
کرد خواجه عالم عم در هدایت اسلام دعا میکرد که اللهم اعز الاسلام بعمر رض او بابی جهل و
کان دعائه بذالك یوم الاربعاء واسلم عمر رض یوم الخمیس وکان حینئذ ابن ست وعشرین
سنة وسبقه حمزة رض بن عبد المطلب بالاسلام بثلاثة اشهر روح ۸۷۸ ج ۱ ونبوة خود را

[1] بفتح خا وتشدید لام بمعنی حاجت درویشی ۱۲ ج [2] بمعنی سرما ۱۲ [3] بمعنی برهنگی ۱۲ ج [4] این آیت در رکوع قبل از رکوع
ثلث جو ۲۱ [5] حزب بمعنی گروه ۱۲ [6] بالضم بمعنی مقتدا و پیشوا ۱۲ [7] این آیت در رکوع قبل از رکوع آخر جز ۲۸ ❖

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 49 of 257

به تیغ نسبت میکرد که انا بنی السیف و چون بادشاه بدین صفات که گفته شد آراسته و پیراسته
گردد ظلمت فسق و فجور از اهالی عرصهٔ مملکتش دور و بسلطنت و حکومتش رضامند و مسرور
و مشکور گردند آورده اند که روزے هارون الرشید در گرم آبه بوده حمامے بدون قصد
آب گرم بسر داند امش ریخته چنانچه وجود نازک و لطیفش ازان بسے متالم شده
فی الحال از حمام برون آمده چندے هزار دینار براے فقرا و مساکین صدقه کرده
و قلم عفو بر جریدهٔ محبوسان و گناه گاران کشیده میگفت که امروز طاقت آب گرم گرم
آبه را نداریم فردا تاب آب حمیم را که یصب من فوق رؤسهم الحمیم یصهر به
ما فی بطونهم والجلود و آن را بر سر ما ریزند و در آتشے فرستند که آن را سه هزار
سال تافته اند که وان منکم الا واردها کان علی ربك حتما مقضیا و ذکر عن یزید
ابن المرشد انه کان لا تنقطع دموع عینیه ساعة و لا یزال باکیا فسئل عن ذالك فقال
لو ان الله اوعدنی بانی لو اذنبت بذنب یحبسنی فی الحمام ابدا لکان حقیقا علی ان لا تنقطع
دموعی فکیف وقد اوعدنی ان یحبسنی فی نار اوقد علیها ثلاثة آلاف سنة
اوقد علیها الف سنة حتی احمرت ثم اوقد علیها الف سنة حتی ابیضت ثم اوقد
علیها الف سنة حتی اسودت فهی سوداء کاللیل المظلم روح ۲ ۱۴ ۱۲ بالغنی ان
آدم علیه لما هبط الی الارض مکث ثلاثمائة سنة لا یرفع رأسه حیاء من الله تعالی
قالوا لو ان دموع اهل الارض جمعت لکانت دموع داود علیه اکثر حیث اصاب
الخطیئة و لو ان دموع داود و دموع اهل الارض جمعت لکانت دموع آدم علیه
اکثر حیث اخرجه الله تعالی من الجنة روح ۸ ۷ ۱۲ قال داود علیه باکیا متضرعا الهی
اما ترحم بکائی قال الله تعالی ذکرت بکائك و نسیت ذنبك منهاج العابدین
روی ان الله تعالی قال لموسی علیه ما خلقت النار بخلا منی و لکن اکره ان اجمع اعدای

لے این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع نصف جز ۱۷ ۵۲ این آیت در رکوع قبل از رکوع نصف جز ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 50 of 257

واولیائی فی دار واحد نسئل الله تعالی دار اولیائه ونستعین به واراعدائه روح ۳۲
ج ۳ - وآب نوشانند که وسقوا ماءً حمیماً فقطع امعاءهم آن را حمیم نامیده اند که یغلی فی البطون
کغلی الحمیم دران ساعت سراسر وهم وهیبت واشد واشق وابقی آخرت که ولعذاب الآخرة
اشد وابقی ونیز فرموده جل جلاله که ولعذاب الآخرة اشق وما لهم من الله من واق
حال پر ملال این گنه گار رتبه روز گار سراسر معاصی و ذلت چگونه خواهد بود فان من
لا یحتمل حر الشمس ولظة شرطی وقرص نملة کیف یحتمل حر نار جهنم وضرب مقامع الزبانیة
ولسع حیات کاعناق البخت وعقارب کالبغال خلقت من النار فی دار الغضب البوار
نعوذ بالله من سخطه وعذابه روح ۳۱۲ ج ۱ والبغال جمع بغل وهو مرکب من الفرس
والحمار ویقال اول من استنتجها قارون وله صیر الحمار وقوة الفرس وهو مرکب الملوك
فی اسفارهم ومعبرة الصعالیك فی قضاء اوطارهم واذا اخر البیت بحافر البغل
الذکر هرب منه الفارة وسائر الهوام وکان له عم بغل ست منها بغلة شهباء یقال
لها دلدل هداها المقوقس والی مصر من قبل هرقل والدلدل فی الاهمل الفنفد و
قیل ذکر القنافذ وقیل عظیمها وکان عم یرکبها فی المدینة وفی الاسفار وعاشت
حتی ذهبت اسنانها فکان یدق لها الشعیر وعمیت وقاتل علی رض علیها مع الخوارج بعد
ان رکبها عثمان رض ورکبها بعد علی رض ابنه الحسن ثم الحسین رض ثم محمد رض ابن الحنیفة
وانما رکبوها وقد کان مرکبه عم طلباً للنصرة والظفر فالظاهر انهم لم یرکبوها

۱ این آیت در رکوع بعد از رکوع ربع جزء ۲۲ ۲ این آیت در رکوع بعد از رکوع ثلث جزء ۲۶ ۳ این آیت یک رکوع
قبل از رکوع آخر جزء ۱۴ ۴ این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع ۲ بعد از رکوع نصف جزء ۱۲ ۵ بمعنی طپانچه زدن ۱۲ ۶
بمعنی گزیدن ۱۲ ۷ بمعنی بتر زنیا و تازیانه ها و عصاها و نانند چوگان که از آهن سازند ۱۲ ۸ بمعنی گزیدن مار و کژدم ۱۲ ۹ بمعنی هلاک ۱۲ ۱۰ بالکسر
بمعنی کشتی و آنچه بدان عبور کنند ۱۲ ۱۱ جمع صعلوک بالضم بمعنی محتاج و درویش ۱۲ ۱۲ جمع وطر بمعنی حاجت ۱۲ ۱۳ بالضم بهم و فتح ر و قاف و سین مهمله لقب
حاکم مصر و اسکندریه که ترسا بود و بحضرت ایمان آورد ۱۲ ۱۴ بکسر قاف لقب بادشاه و آن را عظیم الروم نیز گویند و این لفظ بکسر اول و فتح ثانی و سکون نون

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 51 of 257

فی غیر الوقایع لان من اداب التابع ان لا یلبس ثیاب متبوعه ولا یرکب دابته ولا یقعد فی
مکانه ولا ینکح امرأته خلاصة روح ۳۲۹ ج ۲ لان السفر بعید وحر النار شدید وماءها مهل
وصدید وقیل سلاسلها واغلالها حدید وفی الحدیث ان ادنی اهل النار عذاباً ینعل
بنعلین من نار یغلی دماغه من حرارة نعله روح ۴۸۱ ج ۲ لان اخوف ما خاف منه عباد الله
الصالحون سلب الایمان عند الموت بلقی العبد ربه خائباً وخاسراً وذالك هو الخسران
المبین اگر ازین افسوس وحسرت والم عقلاے عالم براے نوحه وماتم برخیزند وزیگ بیابان
برمفارق خویش ریزند محل استبعاد نخواهد بود اللهم هون علینا سکرات الموت واجرنا من
النار بعزتك یا مجیر قال عم لعلی یا علی اذا عملت سیئة فاعمل بجنبها حسنة فاذا کان یوم
القیامة یلقی الله اللیل فی جهنم والنهار فی الجنة فلا یکون فی الجنة لیل کما لا یکون
فی النار نهار یعنی ان النهار فی الجنة من نور ایمان المؤمن ونور عمله الصالح بحسب مرتبته
واللیل فی النار هو ظلمة کفر الکافر وظلمة عمله السیئ روح ۷۸ ج ۴ وبنابر مصدوقه کلکم
راع وکلکم مسئول عن رعیته بیوسته خود را با جمیع اعضا وجوارح وتوابع آن که ان السمع
والفواد والبصر کل اولئك کان عنه مسئولا وملازمان حضرت ورعایاے مملکت را بطاعت
وعبادت جناب حضرت حق عم رحمته فرموده از معاصی ومناهی بروجهی منع فرماید که احدے از حکام
وعمال ولشکریان وعامه رعایا وبرایا را باهم مجال ظلم وستم نباشد وهر سلطانے که در اقامت حدود
شرع مبین واجراے احکام دین متین کوشد ظل الله وخلیفة الله است وچون جناب حضرت
حق سبحانه وتعالے از کمال عاطفت خداوندی جل ذکره بنده را از جمله خلایق برگزیند و
بعنایت ظل اللهی وخلیفة اللهی مخصوص گرداند وبسعادت پذیرائی عکس ذات وصفات خویش
مستسعد گرداند بروجهی که لسان خامه از بیان وتحریر ان اقطع وابکم وزبان عقل از دریافت

له بالضم بمعنی مس گداخته وریم وزرداب ۱۲ ج سه بمعنی زرداب جراحت وآب گرم که جوشانده شود وغلیظ گردد ۱۲ ح سه بمعنی نوشید ۱۲ سه این آیت
در رکوع قبل از رکوع ربع جزء ۱۵ سه بضم میم وسکون سین وفتح نون قافی وسکون سین دوم وکسر عین بمعنی نیکبختی وسعادت جوینده ویاری خواهنده ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 52 of 257

وتقریر آن الشح[1] والکن[2] ست پس نظر باید کرد که چه دولت عزا ونعمت عظمی در جوهر اشرف
ومعظم وگوهر الطف وکرم بنی آدم تعبیه ساخته که کمینه خاصیت دران ذات شریف وعنصر
لطیف آن ست که هر اهل ونا اهل را چون بنظر لطف وعنایت ملحوظ گرداند مقبل ومقبول
جهانیان گردد وهر که بنظر قهر نگرد مدبر ومردود جهانیان شود که الناس علی دین ملوکهم
ونیز یکی از سلاطین فرموده که نحن خلفاء الرحمان من رفعنا ارتفعوا ومن وضعناه
انتضعوا پس حضرات ملوک وسلاطین را باید که مدام شکریه دران کوشند که بدین ملک
عاریتی فانی مملکت حقیقی باقی را بدست آرند وخودها را در هر دو جهان از ثنائے جمیل و
ثواب جزیل محروم نگردانند که ان[3] الذین یضلون عن سبیل الله لهم عذاب شدید
بما نسوا یوم الحساب که ثمرهٔ آن جز خیبت[4] وخسران وبے نصیبی وخذلان[5] نخواهد بود پس ازین
کلام کالنور فی الظلام ظاهر وباهر گردید که سعادت ودولت عظمی دران ست که جناب
حضرت حق سبحانه تعالے صاحب دولتے را خلافت وسلطنت دین ودنیا کرامت کند
که بخلافت وان[6] لنا للآخرة والاولی مالک ومتصرف هر دو مملکت گردد چنانکه جناب حضرت
داود ع را این مرتبه ارزانی داشتند که یا داود انا جعلناک[7] خلیفة فی الارض
فاحکم بین الناس بالحق ولا تتبع الهوی فیضلک عن سبیل الله یعنی حکم کن میان
مردمان بطریق معدلت وانصاف نه بر جادهٔ هواے نفس وستم واعتساف[8] که ترا از مسالک[9]
مراضی ما گمراه گرداند وحکم برحق عبارت از رعایت عدالت ست میان احاد رعایا و
افراد وبرایا وپاس شریعت داشتن وآن فرونگذاشتن جانب حق ست از براے
رعایت خلق که یا ایها[10] الذین امنوا کونوا قوامین بالقسط شهداء لله ولو علی
انفسکم او الوالدین والاقربین ان یکن غنیا او فقیرا فالله اولی بهما فلا تتبعوا الهوی

[1] یعنی کسیکه حروف مخرج ادا کرده نتواند ۱۲ [2] یعنی کسیکه هنگام سخن کردن زبانش گیرد ۱۲ [3] این آیت در رکوع قبل از رکوع ثلث جزء ۲۴ [4] یعنی نومیدی
[5] مایکسر یعنی فروگذاشتن ویاری ومدد نکردن ۱۲ [6] این آیت در سورهٔ واللیل جزء ۳۰ [7] این آیت در رکوع ۲ قبل از رکوع ثلث جزء ۲۳ [8] یعنی
بے راه رفتن ۱۲ [9] جمع مسلک یعنی راه ۱۲ [10] جمع مرضی یعنی پسندیده ۱۲ [11] این آیت در رکوع ۲ قبل از رکوع ثلث جزء ۲۳ ✦

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 53 of 257

ان تعدلوا وان تلووا او تعرضوا فان الله کان بما تعملون خبیرا ۵ وحضرت داود ع م
از انبیاء بنی اسرائیل بود از فرزندان یهودا ابن یعقوب ع م و روزگار وے بعد از
روزگار موسی ع م بود بصد و هفتاد و نه سال و ملک وے بعد از ملک طالوت بود در ح
۲۷۸۸۴ و بین داود ع م و بین موسی ع م خمسمائة و تسع و ستون سنة و قام
بشریعة موسی ع م و عاش مائة سنة در ح ۳۷۳۳۴ و مات یوم السبت فجائة
و یوم السبت لهم کیوم الجمعة لنا در ح ۳۷۳۴۴ بدانکه جناب حضرت حق جل و علا در آیهٔ
متلوه منزله در شان جناب حضرت داود ع م چند حکم ثابت کرده و ملوک و سلاطین
و ارباب فرمان را تنبیه ارزانی داشته و رسوم جهانداری و حکومت گذاری و آداب
سلطنت و آئین معدلت در آموخته اول آنکه فرموده انا جعلناك خلیفة فی الارض
درین اشارت است با اینکه بادشاه سلطنت خویش را عطاے حق جل جلاله شناسد
و مملکت خویش را بخشیدهٔ او داند که تؤتی الملك من تشاء دویم فرمود که ما خلافت و ملک
را بتو دادیم یعنی از دیگرے گرفته بتو دادیم همچنین روزی از تو گرفته بدیگرے خواهیم داد
که تنزع الملك ممن تشاء سیم آنکه بادشاهی خلافت و نیابت حق عز اسمه ست پس تصرف
در بندگان خداوند جل ذکره باخلاق و الطاف او تعالے باید کرد چهارم فرمود که فاحکم
بین الناس بالحق اشارت است بانکه بادشاه را باید که حکومت گذاری رعایا را بنفس
نفیس خود کند و تا تواند احکام رعایا را بدیگرے نگذارد چه نواب دولت و امراے حضرت را
آن شفقت و رافت و رحمت بر رعایا نتواند بود که بادشاه زیرا که آن رحمت و شفقت
که بنج طائفه را بر پنج قوم باشد غیر ایشان را نباشد چنانکه رحمت خداوند عم رحمه بر بنده
و رافت نبی بر امت و شفقت بادشاه بر رعیت و محبت پدر و مادر بر فرزند و غیرت شیخ بر
مرید و فی قوله تعالی مالی لا اری الهدهد ام کان من الغائبین یشیر الی ان الواجب

۱ این آیت در رکوع بعد از رکوع نصف جز ۳ ۲ این آیت در رکوع بعد از رکوع نصف جز ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 54 of 257

علی الملوك التیقظ فی مملکتهم وحسن قیامهم وتکفلهم بامور رعایاهم وتفقد اصغر رعیتهم کما یتفقدون اکبرها بحیث لم یخف علیهم غیبة الاصاغر والاکابر منهم کما ان سلیمان عم تفقد حال اصغر طیر من الطیور ولم یخف علیه غیبة ساعة لشدة من غایة شفقته علی الرعیة احال النقص والتقصیر الی نفسه فقال مالی لاری الهدهد وما قال ما للهدهد لم ارہ لرعایة مصالح الرعیة وتادیبهم روح ۲۷۸۹۰ پنجم فرمود که فلا تتبع الهوی یعنی متابعت هوای نفس را منمای که ترا از مسالک مراضی حق جل جلاله دور دارد زیرا که هر که بیکنوع متابعت هوا کند در هیچ نوع دیگر کار خالصاً لله نتواند کرد چنانچه جناب حضرت حق سبحانه وتعالی فرموده که ارئیت من اتخذ الٰهه هواه وخواجه عالم عم فرموده که ما عبد الله ابغض علی الله من الهوی ومخالفت هوای نفس کردن عین در مسالک مراضی حق جل جلاله رفتن وجا در خلد برین یافتن ست که ونهی النفس عن الهوی فان الجنة هی المأوی حکی عن ابی عنوان الواسطی انه قال انکسرت السفینة وبقیت انا وامرأتی ایاما علی لوح وقد ولدت فی تلك الحالة صبیة فصاحت بی وقالت یقتلنی العطش فرفعت رأسی فاذا رجل فی الهواء جالس فاذا فی یده سلسلة من ذهب وفیها کوز من یاقوت احمر وقال هاك اشربا قال فاخذت الکوز وشربنا منه فاذا هو اطیب من المسك واحلی من العسل فقلت من انت یرحمك الله قال انا عبد لمولاك فقلت بم وصلت الی هذا فقال ترکت الهوی لمرضاته فاجلسنی فی الهواء وغاب عنی روح ۱۷۳۲۳ پس محقق گشت که بادشاهی وخلافت وملک وسلطنت وسیلتی ست بزرگ وحیلتی ست سترگ در تقرب بجناب حضرت حق جل ذکره کسی را که خداوند عز اسمه توفیق دهد که فاحکم بین الناس بما انزل الله

لہ یعنی آنکه از روی خواهش نفس باشد ۱۲ سہ این آیت در رکوع قبل از رکوع ربع جز ۱۹ سہ این آیت در سورة النازعات جز ۳۰ سہ پس آواز داد بمن ۱۲ سہ بالکسر بمعنی زنجیر ۱۲ سہ بے همزه حرف تنبیه ست وبمعنی بگیر نیز آمده ۱۲ سہ این آیت در رکوع قبل الذی ثلث جزء

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 55 of 257

ولا تتبع اهواءهم عما جاءك من الحق قال ابو المعين رح سألت بعض النصارى عن
احسن اية فى الانجيل فقال خمس كلمات سلنى احبك واشكرلى ازدك واقبل على
اقبل عليك واقرب منك واطعنى فى الدنيا اطعمك فى الدنيا والاخرة روح ۷۹ ج ۲
وقال بعضهم مررت ببلاد السواد فرئيت شيخا جالسا فى الهواء فسلمت عليه
فرد السلام على فقلت له بم جلست فى الهواء فقال خالفت الهوا فركبتها واسكنت
فى الهواء روح ۱۷۶۳۸ قال الشيخ عبد القادر رح ما دام فى قلب العبد شهوة
من شهوات الدنيا او لذة من لذاتها من ماكول او ملبوس او منكوح او ولاية
او رياسة او تدقيق فى فن من فنون العلم الزايد عن الفرض كرواية الحديث
الان وقرءة القران بالروايات السبع والنحو واللغة والفصاحة فليس هذا الحب
للاخرة انما هو راغب فى الدنيا تابع لهواه طبقات وچون بادشاه را بواسطه اشتغال وگرفتاری
بعظمات امور خلافت وكثرت مهمات ضروری سلطنت ورسيدن بجزئيات حقايق ودقايق
دين وملت متعذرست بايد كه در ممالك محروسه خويش چنان محتسب هاے خيراندیش صلاحيت
كيش مقرر نمايد كه بصفت وعفت وصلاح وپرهيزگاری آراسته وبحلیه امانت وقناعت و
راستی وكم طمعی وفلاح ودیانت شعاری پیراسته باشد كه العبد حر اذا قنع والحر عبد اذا
طمع - روی عن بعض المشايخ رح انه كان له سنور وكان ياخذ من قصاب فى جواره
كل يوم شيا من الغذا ولسنوره فراء من القصاب منكرا فدخل فى بيته واخرج السنور اولا
ثم جاء واحتسب على القصاب فقال له القصاب لا اعطيك بعد اليوم لسنورك شيئا
فقال ما احتسب عليك الا بعد اخراج السنور وقطع الطمع منك فهو كما قال فمن طمع فى
ان تكون قلوب الناس عليه طيبة لم يتيسر له المحبة فعلى العاقل ان يزكى نفسه عن الاخلاق
الردية ويطهرها من الخصال الذميمة روح ۱۷۶۳۸ ج ۲ كه تا هرچه كنند براے محافظت وتقويت

لہ بالفتح بمعنی دو اے شہر ۱۲ ۵۲ بمعنی گرہ ۱۲ ۵۳ بالضم وفتح دال بمعنی گرہ ہاے گوشت ۱۲ ج

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 56 of 257

بحضور حضرت پدر قبلهٔ ابدم نداشتم!

اولاً رزمه در بارخدا وندگر

شادم تا محمد شرف الدین

از خداوند

بحضور حضرت محترم

حضرت مولوی صاحب

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 57 of 257

پرچہ سوالات امتحان سالانہ دارالعلوم دیوبند بابت ۱۳۳۲ھ

مدرسہ عربی

۱۳۱۷

۴ر شعبان

یوم چہارشنبہ

سلم العلوم

(۱):- سالبۃ المحمول کی حقیقت کیا ہے۔ موجبہ معدولۃ المحمول اور سالبۃ المحمول میں کیا نسبت ہے اور ان دونوں میں لفظی اور معنوی کیا فرق ہیں۔ سمجھکر لکھو۔

(۲):- الحکم منہ [illegible] وھو انکشاف [illegible] بین الامرین دفعۃ واحدۃ ومنہ تفصیلی وھو المنطقی [illegible] صورا متعددۃ مفصلۃ والنیۃ انما تدخل فی متعلق الحکم بالتبعیۃ لانہا من المعانی الحرفیۃ التی لا تلاحظ بالاستقلال انما ھی مرآۃ لملاحظۃ الطرفین بل انما یتعلق الحکم بمفاد الھیئۃ الترکیبیۃ:- ضروری تفصیل کے ساتھ عبارت بالا کا مطلب لکھو۔ غلط لکھوگے تو نمبر بالکل سوخت ہوجاوینگے۔

(۳):- تعریف کلی وجزئی کے بعد صاحب سلم نے جو تعریف جزئی پر اشکال پیش کئے ہیں۔ ان کو مع ان کے حل کے لکھو۔

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 58 of 257

اقرار مینمایم من بنده ام صالح محمد ولد فضل محمد خان قوم صافی ساکن
کوه صافی بر اینکه مقداری بیست سیر گندم بوزن کابلی که خاصه آن مقداری
ده سیر گندم میشود از نزد علی والدین خان قرض حسنه بزمه و رقبه من
صالح محمد ثابت و لازم الادا و رست که به هیچ وجه من الوجوه عذر ندارم
که در ربیع اول سه شنبه ماه ۱۳۴۲ رسانیده رسید شرعی میگیرم مقداری مذکور
طوریا درست تحمید شد در ثانی در محکمه حجت شرعی میکنم تحریر مورخه ۱۳۴۳
خط شهادت صالح محمد

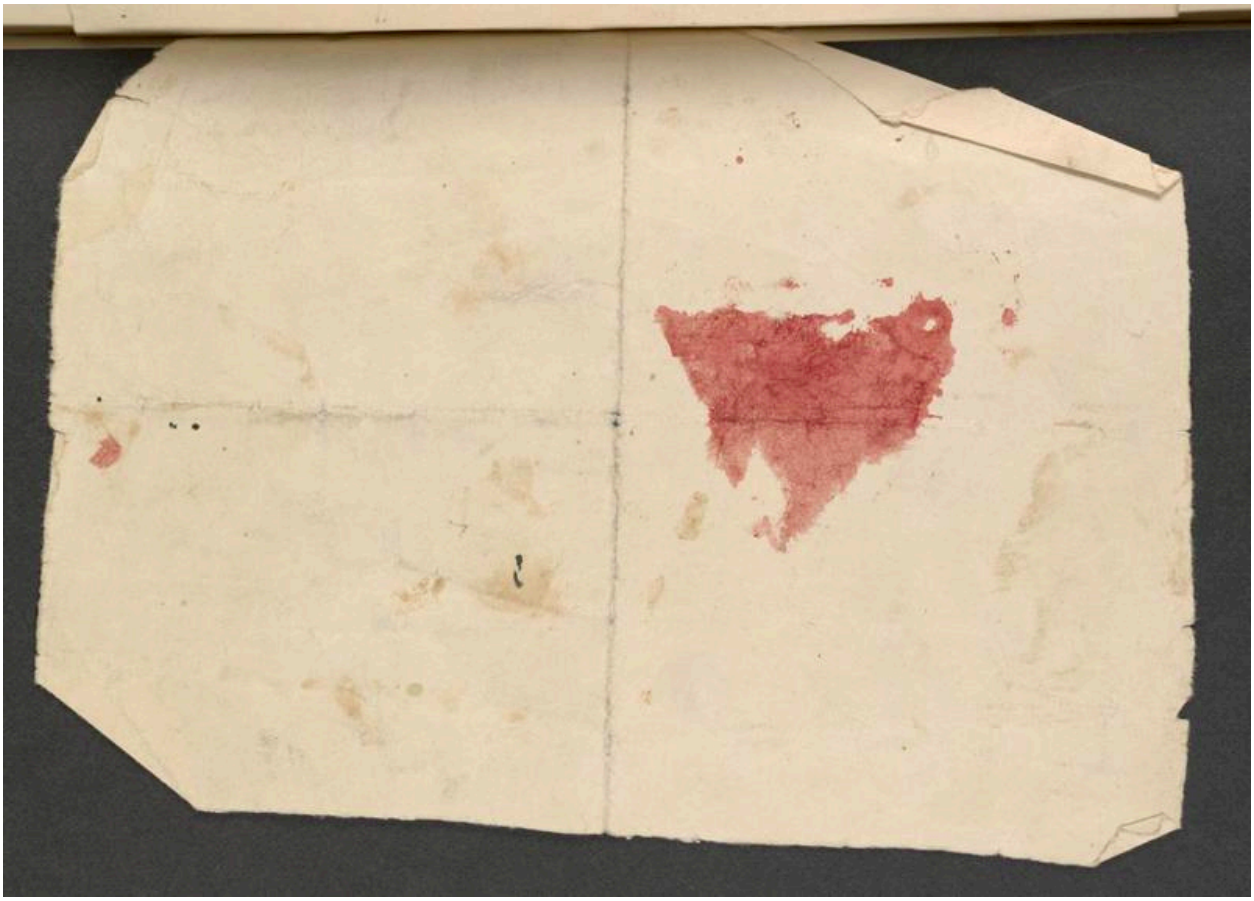

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 60 of 257

دین کنند و از غرض نفسانی دریا برحرف و از داعیهٔ نفس و هوا برطرف باشند که تا از زمرهٔ
یا ایها الذین امنوا لم تقولون ما لا تفعلون کبر مقتا عند الله ان تقولوا ما لا تفعلون[1]
مخرج و در جرگهٔ و یفعلون ما یؤمرون[2] مندرج گردیده سخن شان در دلهای بندگان
خداوند عز اسمه تاثیر کند فرد سخن که تن ز غرض پاک و از طمع خالی ست ؛ اگر بسنگ گوئی درو
اثر دارد ؛ که فذکر فان الذکری تنفع المؤمنین[3] - روی ان سفیان بن حرب جمع الاعراب
واطعمهم لیصدهم بذالک عن متابعة رسول الله صلعم او لیحملهم علی نقض العهد
الذی بینهم وبین رسول الله صلعم فنقضوا بسبب تلک الاکلة ففاعل اشتروا الاعراب
والثمن القلیل وهو ما اطعمهم ابوسفیان قال الله تعالی جل جلاله اشتروا بایات الله
ثمنا قلیلا فصدوا عن سبیله انهم ساء ما کانوا یعملون یقول الفقیر هذا جار الی
الآن فان بعض اهل الهوی والظلم یضیف بعض اهل الطمع والمداهنة ممن یعد
من اعیان القوم لیشهد له عند السلطان او القاضی بالحق والعدل فیشترون بایات
الله ثمنا قلیلا وهو الضیافة لهم روح ۱۷۸۷۴ +

باب ۴ - در بیان فضایل شکر و فوایدآن

اعلم انه لو صرف جمیع عمر الانسان الی الاعمال الصالحة واقامة الشکر لما کافا نعمة
الوجود فضلا عن سائر النعم فرد لو عشت الف عام فی سجدة لوبی ؛ شکر الفضل یوم
اقض بالقاضی روح ۲۲۳۳۷ قیل ما من کلمة احب الی الله تعالی ولا ابلغ عند لا فی الشکر من ان
یقول العبد الحمد لله الذی انعم علینا وهدانا الی الاسلام وایاک وان تغفل عن الشکر
وتغتر بما انت علیه فی الحال من الاسلام والمعرفة والتوفیق والعصمة فانه مع ذالک لا موضع

[1] این آیت در رکوع نصف جزء ۲۸ [2] این آیت در رکوع نصف جزء ۱۱ و نیز در سورهٔ تحریم آخر جزء ۲۸ [3] این آیت در رکوع ۲ اول جزء ۲۸ [4] تا باز در
و برگردانند ۱۲ [5] فی الآیة الآتی ۱۲ [6] این آیت در رکوع بعد از رکوع ربع جزء ۲۱ ۱۲ [7] بضم میم و فتح ها و نون بمعنی ظاهر کردن بخلاف آنچه در دل باطن و بمعنی وسیع
گفتن و جز به زبانی و خوشامد ۱۲ و بمعنی به پوشیدن و خیانت و خیانت کردن و نفاق و نفاق کردن در دروغ گفتن ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 61 of 257

للامن والغفلة فان الامور بالعواقب روح ۹۹۷ ا واعلم ان الله تعالى كما اعطى الجاه والمال
ليتميز من هو على الشكر ومن هو على الكفران كذالك اعطى الحال اى استعداد الخلافة
ليظهر من المتخلق باخلاق الله القايم باوامره فى العباد والبلاد ومن الذى رجع
القهقرى الى صفات البهايم والانعام فمن اضاء صفات الحق بتبديلها بصفات
الحيوانات عوقب بالختم على قلبه وسمعه وبصره فهو لا يرجع الى مكان الغيب الذى
خرج منه بل حبس فى اسفل السافلين الطبيعة ومن تاب عن متابعة النفس والهوى
ومخالفة الحق والهدى وامن وعمل عملا صالحا للخلافة فقد اهتدى ولم يرجع القهقرى
روح ۷۰۰ ا وچون جناب حضرت حق سبحانه وتعالى بنده را بمحض لطف وفضل ومرحمت
وعنايت خويش بر طايفه از بندگان خود بسلطنت وخلافت وحكومت مختار ساخته
كه وربك يخلق ما يشاء ويختار ورايت عزت وعظمتش را در ساحت لعز من تشاء
برافراخته وبترحمات حميده ويخص برحمته من يشاء مختص وسرفراز وبتفضلات عديدهٔ
پسنديده توتى الملك من تشاء معزز وممتاز گردانيده كه والله يؤتى ملكه من يشاء ونعمت
بابزرگى وعظمت شاهى بدو ارزانى داشت كه ذالك فضل الله يؤتيه من يشاء وحق شكر
اين عطيه باجلال وعظمت را بذمهٔ خود فرض بايد انگاشت پس بفحواى صداقت انتماى
ولئن شكرتم لازيدنكم ولئن كفرتم ان عذابى لشديد لان الشكر قيد النعمة
الموجودة وصيد النعمة المفقودة بايد كه پيوسته بشكرگذارى وسپاس وفور نعم جناب
حضرت بارى عز اسمه بحسب فيضان نعمت هاى الهى وموهبت هاى بى تناهى
كه بر سبيل تواتر وتقاطر آنا فانا سارى وجارى ست شكريه آنها بر عامهٔ وراد كافه برايا
حسب الطاقت وبقدر قدرت واجب ولازم ست واعلم ان من مقتضى النفس

لا بمعنى رجوع الى خلق ۱۲ ص ۲ این آیت یک رکوع بعد از رکوع نصف جز ۲۰ ۳ این آیت در رکوع بعد از رکوع نصف
جز ۳ ۴ این آیت در رکوع نصف جز ۳ ۵ این آیت در رکوع قبل از رکوع آخر جز ۳ ۶ این آیت در سوره جمعه بعد رکوع نصف جز ۲۸ ۷ این آیت
در ابتدا رکوع ثلث جز ۱۳ ۸

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 62 of 257

نسيان النعمة بينها وبين الله تعالى ونسيان نعمه بالكفران والانسان غريق في بحر كرمه ولطفه فيجب عليه شكر ذالك وارسال الرسل وتوضيح السبل وانزال المطر وانبات الارض وصحة البدن وقوة القلب واندفاع الموانع ومساعدة الاسباب كل ذالك من النعم الجليلة رد ح ۸۲ ۱۲ خصوصًا بر ارباب دولت وسلطنت وصحاب مكنت وخلافت ومملكت كه روزگار دولت شان را حاصل كه وان[1] من شيئ الا وعنده خزائنه وما ننزله الا بقدر معلوم وايام شوكت ومكنت شان را شامل دواصل وورشبا روزى شاغل بودن را لازم ومحتم دانسته يك دم غافل نباشد كه گفته اند اظهار الغنى من الشكر۔ روى انه شكا بعض الفقراء الى واحد من السلف فقره واظهر شدة اهتمامه[2] به فقال ايسرك الله وانك اعمى ولك عشرة الاف درهم فقال لا فقال اقطع اليدين والرجلين ولك عشرون الف درهم فقال ايسرك جعل الله انك مجنون ولك عشرة الاف فقال لا فقال اما تستحيى انك تشكو مولاك وعندك عروض[3] باربعين الف ودخل ابن سماك رح على بعض الخلفاء وفى يده كوز ماء وهو يشرب به فقال عظنى فقال لو لم تعط هذه الشربة الا ببذل جميع اموالك والا بقيت عطشان فهل كنت تعطيه قال نعم فقال لو لم تعط الا بملكك كله فهل كنت تتركه قال نعم فقال لا تفرح[4] بملك لا تساوى شربة ماء وان نعمة على العبد فى شربة ماء عند العطش اعظم من ملك الارض كلها بل كل نفس لا يستوى بملك الارض كلها فلو اخذ لحظة حتى انقطع الهواء عنه مات ولو حبس فى بيت حمام فيه هواء حار او فى بئر فيه هواء ثقيل برطوبة الماء مات غما ففى كل ذرة من بدنه نعمة لا تحصى **مثنوى** نعمت حق شمار وشكر گذار ٭ نعمتش را اگرچه نيست شمار ٭ شكر باشد كليد

[1] اين آيت در كهف ۲ اول جزء ۱۲ [2] بمعنى غمخوارگى كردن ۱۲ [3] جمع عرض بالفتح بمعنى رخت ومتاع وبالضم را نيز آمده وچه چيز از زر وسيم باشد ۱۲ [4] يعنى شادان مباش ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 63 of 257

گنج مزید ٭ گنج خواهی مده ز دست کلید ۲۷۲۷۷ و از کفران نعم جناب حضرت خداوندی
عز اسمه که جمیع بنده گان بلکه قاطبه هست شده گان از انس و بنی الجان را شامل حال و متکفل
احوال ست متحرز و متجنب باید بود و من نعمه تعالی ان الله تعالی خلق وجهًا یصلح للسجدة
وعینًا تصلح للعبرة وبدنًا یصلح للخدمة وقلبًا یصلح للمعرفة وسرًا یصلح للمحبة
فاذکروا نعمة الله علیکم حیث زین السنتکم بالشهادة وقلوبکم بالمعرفة وابدانکم
بالعبادة روح ۱۳۴ ج ۴ قال الله تعالی ضرب[1] الله مثلاً قریة کانت آمنة مطمئنة
یأتیها رزقها رغدًا من کل مکان فکفرت بانعم الله فاذاقها الله لباس الجوع والخوف
بما کانوا یصنعون و در کتاب صحیح البخاری از عبد الله ابن عباس[2] رض روایت شده که آن طبیب
حاذق روحانی و جسمانی جناب حضرت رسول مقبول یزدانی در نامهٔ نصایح ختامه بدست
حق پرست یکے از اصحاب برائے کسری که معرب خسرو و نام آن پرویز بن هرمز[3] بن
نوشیروان بود فرستاده و بعد از رسیدن و مطالعه نمودن نامه آن شقی بے باک و
آن مردود ناپاک نامهٔ صداقت ختامه را تکذیب کرده که گفته اند العاقل یکفیه الاشارة
والغافل لا یجدی به الف العبارة و جناب حضرت حق جل جلاله در حق کذبان فرموده که[4] فذانی
ومن یکذب بهذا الحدیث سنستدرجهم من حیث لا یعلمون کفران نعمت دولت و
سلطنت سراسر منفعت اسلام را نموده نامهٔ حقایق ختامه را ممزوق و مفروق و پاره و دریده
گردانیده عاصی شد و جناب حضرت حق جل جلاله در حق عاصیان فرموده که[5] ومن یعص
الله ورسوله فان له نار جهنم و نیز فرموده که[6] فعصوا رسول ربهم فاخذهم اخذة
رابیة چون رسول کیفیت کردار آن جهول فضول را بمعرض عرض جناب حضرت بالفرت
والانهمت[7] رسول مقبول عرض رسانیده دریاے قهر و غیرت نبوة آنحضرت در جوش و خروش

[1] این آیت در رکوع ۲ قبل ماند رکوع آخر جزو ۱۴ [2] یعنی شیر درنده و نام عم محترم جناب حضرت رسول مقبول ع که خلفاے عباسیه منسوب بدو اند ۱۲
[3] هرمز دوازده سال حکومت نمود ۱۲ حاشیه گلستان سعدی رح [4] این آیت در سورهٔ نون در رکوع ۲ اول جزو ۲۹ [5] این آیت در سورهٔ جن در رکوع بعد از رکوع نصف جزو ۲۹

[6] این آیت در رکوع ۱۰ جزو ۲۹ [7] بمعنی افزوده و زیاده ۱۲ [8] بالضم بمعنی همت و قصد جنبه ، کردن ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 64 of 257

آمده فان الغیرة من اخلاق الله تعالی واخلاق الانبیاء والاولیاء قال عم العجبون من غیرة سعد رض وانا اغیر منه والله اغیر منی روح ۲۴ ۱۲- از زبان حق بیان درخشان درحق آن رو ابد دعاے بد برآمده که شکمش مثل نامه دریده باد وجناب حضرت حق جل وعلا درباره کسانیکه از ایمان اعراض نموده کفران نعمت با جلال وعظمت اسلام راکرده اند فرموده که خذوه فغلوه ثم الجحیم صلوه ثم فی سلسلة ذرعها سبعون ذراعًا فاسلکوه انه کان لا یؤمن بالله العظیم الایه فی الحال بهدف اجابت مقرون گردیده وآیه وافی هدایه فقالوا ربنا باعد بین اسفارنا وظلموا انفسهم فجعلناهم احادیث ومزقناهم کل ممزق ان فی ذالك لآیات لکل صبار شکور از احوال سراسر خسر وملال بدسگالان خبر داده منقول است که چون شیرویه نام پسرش شکم هرمز را درید وهرمز هلاک خود را به یقین دانست در خزینه ادویه راکشاده برحقه سم قاتل نوشته که هذا الدواء النافع للجماع وکان ابنه مولعًا بذالك فان الطباع مائلة الی المالوف مستنفرة عن غیر المعروف وخودش هلاک گردید وچون شیرویه پدر را بقتل رسانید درخزینه ادویه راکشاده نظرش بالاے حقه مذکوره افتاده ازان تناول نمود فمات من ذالك السم ولم یلبث بعد قتل ابیه الا ستة اشهر فادبر عنهم الاقبال وتوجه لهم الزلة والزوال ومالت عنهم الدولة واقبل علیهم النحوسة وصار سببًا للزوال والعار والشین بل الغرق فی لجة الملام بلا مین فی الدارین خربة الدیار وعمة الدمار مصداقًا لقول الله العزیز القهار واذا اردنا ان نهلك قریة امرنا مترفیها ففسقوا فیها فحق علیها القول فدمرناها تدمیرا واستحق بسببه

لہ این آیت در رکوع ربع جز ۲۹ ۲ این آیت یک رکوع قبل از رکوع نصف جز ۲۲ ۳ بکسر اول وکاف فارسی بمعنی خیال دانش ۱۲
۴ بضم اول وسوم ودر آخر زای معجمه نام پسر نوشیروان که پدر خسرو پرویز بود ۱۲ ۵ بالضم وتشدید خاف ظرفی باشد از چوب که دران مروارید وجواهر
وجاجین باشد مرادف قطی ۱۲ ۶ بمعنی عیب وزشتی ۱۲ ۷ الیمین بمعنی الکذب یقال اکثر الظنون عیون ۱۲ ۸ این آیت در رکوع اول جزء ۱۵ ۹ بمعنی نعمت داده شده
وگمراه کرده شده به نعمت بسیار ۱۲-

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 65 of 257

السقر كما دل عليه هذه الاثر حتى انقرضوا في عهد عمر رض حين توجه سعد ابن ابي وقاص رض
الى العراق ذالك اى تعذيب الكفرة بان اى بسبب ان الله لم يك مغيرا نعمة
انعمها على قوم مبدلا لها بالنقمة حتى يغيروا ما بانفسهم بدلوا نعمتهم كفرا كتبديل
كفار مكة اطعامهم من جوع وامنهم من خوف وبعث النبي عم اليهم بالكفر و
الصد عن سبيل الله وقتال المؤمنين وان الله لسميع عليم جلالين شريف فيا ايها
العبد خف من وجود احسان مولاك اليك ودوام اسائتك معه في دوام لطفه
بك وعطفه عليك الان يكون ذالك استدراجا لك حتى تقف معها وتغتر بها
فتفرح بما اوتيت فتؤخذ بغتة قال الله تعالى سنستدرجهم من حيث لا يعلمون
قال بعض العارفين ان بعض الانبياء عم سئل الله تعالى عن امر بلعم وطرده بعد
تلك الايات والكرامات فقال الله تعالى لم يشكرني يوما من الايام على ما اعطيته ولو
شكرني على ذالك مرة لما سلبته فمن كان له جوهر نفيس يمكنه ان ياخذ في ثمنه
الف الف دينار فباعه بفلس اليس ذالك خسرانا عظيما وغبنا فظيعا ودليلا بينا
على خسة الهمة وقصور العلم وضعف الرأى وقلة العقل فتيقظ حتى لا تذهب
عنك الدنيا والاخرة تنبيه فان الامر خطير والعمر قصير وفي العمل تقصير والناقد
بصير فان ختم الله بالخير اعمالنا واقال عثراتنا فما ذالك على الله بعسير اللهم
حقق رجاء عبدك الفقير روح ٧٩٩ح اقال الله تعالى فمثله كمثل القلب الاية
وفي الحديث من ازداد علما ولم يزدد هدى لم يزدد من الله تعالى الا بعدا والنعمة
انما تسلب ممن لا يعرف قدرها وهو الكفور الذى لا يؤدى شكرها وكما ان الكلب لا
يعرف الاكرام من الاهانة والرفعة والشرف من الحقارة وانما الكرامة كلها عنده

لـ این آیت در رکوع ۲ اول جزء ۱۰ ۲ بالکسر یعنی کینه ۱۲ ۳ متعلق بالتبدیل ۱۲ ۴ این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع نصف جزء ۹ ۵ باهم
وفتحتین یعنی راندن و دور کردن ۱۲ ۶ یعنی مخفی و تدبیر که در تحت از اندازه بگذرد ۱۲ ۷ این آیت در رکوع بعد از رکوع نصف جزء ۹

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 66 of 257

فی کسرة یطعمها او عراق مائدة یرمی الیه سواء تقعد علی سریر معك او فی التراب والقذر فکذا العبد السوء لا یعرف قدر الکرامة ویجهل حق النعمة فینسلخ عن لباس الفضل والکرم ویرتدی برداء القهر والمکر روح ۱ ج ۷۹۸ - ونیز جل جلالهٗ فرموده که ان الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسهم واذا اراد الله بقوم سوءً فلا مرد له وما لهم من دونه من وال ونیز عز اسمه فرموده که من لم یرض بقضائی ولم یصبر ببلائی ولم یشکر علی نعمائی فلیخرج من تحت سمائی ولیطلب ربًا سوائی واز عهدهٔ برآمدن شکر و بجا آوردن آن کما هو حقه وچنانچه سزاوار درگاه خداوندی عم فضله ست امرے ست نادر و کم بلکه محال و منعدم چنانچه حق جل و علا در کلام در نظام خود فرموده که اعملوا آل داود شکرا وقلیل من عبادی الشکور بیت بنده همان به که ز تقصیر خویش ٭ عذر بدرگاه خدا آورد ٭ ورنه سزاوار خداوندیش ٭ کس نتواند که بجا آورد ٭ که لا احصی ثناء علیك کما اثنیت انت علی نفسك فرو کر خاصان درین ره فرس رانده اند بلا احصی از تنگ فرو مانده اند ٭ روی ان ملکًا صاحب الزینة واسع المملکة کثیر الخزینة اتخذ ضیافة وجمع امرائه وحضر الوان الاطعمة والاشربة فلما ارادوا التناول - اذا طرق رجل حلقة الباب بحیث تزلزل السریر فقال له الغلمان ما هذا الحرص وسوء الادب ایها الفقیر اصبر حتی ناکل ونطعمك فقال ما لی حاجة الی طعامکم وانما ارید الملك فقالوا ما لك وللملك فطرق ثانیًا اشد من الاول فقعدوا الیه بالسلام فصاح صیحة وقال مکانکم انا ملك الموت جئت لاقبض روح ملك دار الفناء فبطلت حواسهم وتحاهدوا عن الحرکة واستمهل الملك فابی فتاسف وقال لعن الله المال فانه عزنی فی الیوم خرجت عنه صفر الید وبقی نفعه للاعداء وحسابه وعذابه

لہ یعنی یک پارہ نان ۱۲ ؎ یعنی استخوان بے گوشت ۱۲ ؎ این آیت در رکوع قبل از رکوع نصف جز ۱۳
؎ این آیت در رکوع ۲ قبل از رکوع نصف جز ۲۲ ٭ ؎ بالفتح یعنی زدن ۱۲ ٭ ؎ یعنی خالی دست ۱۲ ٭

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 67 of 257

علی فانطق الله المال فقال لا تلعنی بل العن نفسك فانی کنت مسخرا لك وکنت
مختاراً فالآن لم تترك الظلم لاعتیادك حتی تتبع الهوی والمذنب فی هذه الحکایة
امور الاول ان الله تعالی انعم علی هذا الملك بالملك والجاه والجلال فاعرض
عن شکرها ولم یقید هابه والثانی انه مسه الموت فکان بیئوسًا من فضل الله
حیث اشتغل باللعن والسب بدل التوبة والتوجه الی الله تعالی والله یقبل
توبة عبده مالم یغرغر روح ۱ ۲ ۳ ۴ پس باید که مدام از سر عجز و نیاز و سوز و گداز
بدرگاه خالق بی نیاز گوید که اے کریم کارساز و اے رحیم بنده نواز و اے لطفت
شفا بخش هر دل خسته و اے کرمت چیره بنده هر دردمند دل شکسته و اے عنایتت
دست گیر شاه و درویش و اے رحمتت مرهم دل پر غم و الم هر امیر و فقیر دل ریش چون
منی ضعیف ناتوان بنده را که خلق الانسان ضعیفا بضعف و ناتوانی نامزد فرموده
که الم نخلقکم من ماء مهین فجعلناه فی قرار مکین الی قدر معلوم فقدرنا فنعم
القادرون از رحمت نامتناهی برتبت باعزت و حرمت شاهی رسانیدی که از هیچ
طرف باری بر سر و غباری بر خاطر نیست الهی عنایتت را در دمے واپسین گواه و کلمهٔ
طیبهٔ لا اله الا الله زبان ما را گویا و به سبب انتباه و تدارک عمر تباه من گردان ربانی
تو بروز ازل مرا دیدی با هزاران عیوب بخریدی ؛ تو بفضل آن و من بعیب همان ؛
رد مکن زانکه خود پسندیدی ؛ روی انه سمع شاب عن سرعا سقطی ره یقول عجبت
من ضعیف عصی قویًا فقال الشاب ما اردت به فقال ما ضعیف اضعف من ابن
آدم ولا قوی اقوی من الله تعالی وقد تعرض ابن آدم مع ضعفه الی معصیة الله
تعالی فبکی الشاب وقال هل یقبل غریقًا مثلی قال ومن ینقذ الغرقی الا الله تعالی

۱ این آیت در رکوع بعد از رکوع اول جزء ۱۸ ۲ این آیت در سورهٔ والمرسلات در رکوع آخر جزء ۲۹ ۳ یعنی خوار وضعیف ۱۲ ۴ یعنی صاحب قدر و منزلت ۱۲ ✦

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 68 of 257

قال ان علی مظالم کثیرة کیف اصنع قال اذا صححت الانقطاع رضی عنك الخصوم
خلاصه روح ۳۴۳ ج ۲ اقال السدی رح انی لانظر فی المرآة کل یوم مرارا مخافة ان
یکون قد اسود وجهی روح ۳۷۰ ج ۱ قال ابو بکر الواسطی رح الدول ثلاث دولة فی
الحیوة ودولة عند الموت ودولة یوم القیمة فاما دولة الحیوة فبان یعیش فی طاعة
الله تعالی ودولت الموت بان یخرج روحه مع شهادة ان لا اله الا الله واما دولة النشر
فحین یخرج من قبره فیأتیه البشیر بالجنة جعلنا الله وایاکم من اهل هذه الدول الثلاثة
التی لا دولة فوقها فی نظر اهل السعادة والعنایة روح ۲۸۲ ج ۲ +

فصل ۵ در بیان عدل واحسان وفواید آنها

قال الله تبارك وتعالی ان الله یأمر بالعدل والاحسان وایتاء ذی القربی وینهی عن
الفحشاء والمنکر والبغی الآیه بدانکه بادشاه مامورست بسه چیز که عدل واحسان وایتاء ذی القربی
ست ومنهی ست از سه چیز که فحشا ومنکر وبغی ست چنانچه آیه متلوه بدان ناطق ست وآن سه که
مامور بهست اول عدل ومعنی العدل اتیان الاوامر وترك النواهی معدن کنز یعنی واو که دهد
مطابق فرمان جناب حضرت قدس خداوندی عز اسمه وموافق احکام شرع شریف جناب حضرت پیغمبر رسالت
مآبی باشد چنانکه جناب حضرت خداوندی جل ذکره در کلام در نظام خود فرموده که یا ایها الذین آمنوا کونوا قوامین ای
قائمین لله بحقوقه شهداء بالقسط بالعدل ولا یجرمنکم شنآن بغض قوم الکفار
علی ان لا تعدلوا اعدلوا هم اقرب للتقوی واتقوا الله ان الله خبیر بما تعملون فیجازیکم جلالین فعلی المؤمن العدل فی حق
الاولیاء والاعداء خصوصا فی حق نفسك واهلك واولادك لما ورد کلکم راع وکلکم مسئول
عن رعیته ووجد فی سریر انوشیروان مکتوبا الملك لا یکون الا بالامارة والامارة لا

لہ این آیت در رکوع بعد از رکوع ثلث جزء ۱۴ لہ این آیت در رکوع بعد از رکوع ربع جزء ۶

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 69 of 257

تکون الا بالرجال ولا تکون الرجال الا بالاموال ولا تکون الاموال الا بالعمارة ولا یکون العمارة الا بالعدل بین الرعایا والسلطان شریک رعایاه فی کل خیر عملوه روح ۱۴۵ ج ۱ - حکی ان نصرانیا کان یحمل ام امته علی حمار فاتی بعض قری المسلمین فقطع بعض الرتود ذنب حماره فوثب الحمار وسقطت المرأة وانکسرت ایداها والقت حملها ایضا فذهب النصرانی الی قاضی تلک القریة شاکیا فقال القاضی لذالک الرتد خذ الحمار وامسکه حتی ینبت ذنبه والمرأة حتی تحمل حملا وتضع عندک ایداها فقال النصرانی هکذا احکم شریعتکم ثم رفع رأسه الی السماء وقال اللهی انت حلیم ولا صبر لی علی هذا فاحکم یا ناظر الملهوفین ویا ناصر المظلومین فمسخ الله ذالک القاضی فصار حجرا من ساعته ففی هذه الحکایة شیآن الاول ان هذا القاضی بظلمه وقع فیما وقع من البلاء العظیم والثانی انه یجب الاعتراض عن الظالم وان کان المظلوم کافرا فان دعاء الکافر یسمع روح ۲۰۵ ج ۱ ونیز فرموده جل جلاله که اذا حکمتم بین الناس ان تحکموا بالعدل ان الله نعما یعظکم به ان الله کان سمیعا بصیرا ونیز فرموده جل جلاله که وان حکمت فاحکم بینهم بالقسط ان الله یحب المقسطین وهو ان تقیم حدود الله وتبتغ فی الاحکام عدل شرعه لا سواه خلیک بالعدل والانصاف وایاک الجور والظلم والاعتساف فاصدع باوامر الحق ونواهیه ولا تخف غیر الله فیما انت فیه وانما علیک البلاغ روح ۳۱۳ ج ۱ - ان الذین قالوا ربنا الله ثم استقاموا تتنزل علیهم الملائکة ان لا تخافوا ولا تحزنوا وابشروا بالجنة التی کنتم توعدون ونیز فرموده که فلذالک فادع واستقم کما امرت ولا تتبع اهواءهم وقل آمنت بما انزل الله من کتاب وامرت لاعدل بینکم الآیة ونیز فرموده که ان الذین قالوا ربنا الله ثم استقاموا فلا خوف علیهم ولا هم یحزنون اولئک اصحاب الجنة خالدین فیها جزاء بما کانوا یعملون

---

۱ ع رتد بکسر یعنی شرک که انکار واز امور شرعیه از زیری باشد نه از جهل ۱۲ ۲ این آیت در رکوع ربع جزء ۵ ۳ این آیت در رکوع بعد از رکوع نصف جزء ۴ این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع ثلث جزء ۲۴ ۵ این آیت در رکوع قبل از رکوع ربع جزء ۲۵ ۶ این آیت در رکوع بعد از رکوع اول جزء ۲۷

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 70 of 257

وعدل با خلق خدا راستی کردن ست وجور ناکردن وسویت میان رعایا نگهداشتن تا قوی بر ضعیف ستم نکند ومحتشم بر درویش بار نه نهد چنانچه خواجه عالم ع فرموده که عدل اینکه الصدق مع الحق والخلق مع الخلق ودر حدیث ست که والله فی عون العبد ما دام العبد فی عون اخیه المسلم یعنی حق سبحانه وتعالی یاری میدهد بندگان باری تعالی را حکی انه قیل للشیخ ابی سعید رح ان فلانا یمشی علی الماء قال ان السمك والضفدع کذالك وقیل ان فلانا یطیر فی الهواء فقال ان الطیور کذالك وقیل ان فلانا یصل الشرق والمغرب فی ان واحد فقال ان ابلیس کذالك فقیل فما الکمال عندك قال ان تکون فی الظاهر مع الخلق وفی الباطن مع الحق روح ۱۲۸ ج ۲ ومن خواص الضفدع انه اذا اخذت امرأة ضفدع الماء وفتحت فاه وبصقت فیه ثلاث مرات ورمته الی الماء فانها لا تحبل ودمه اذا طلی به الموضع الذی نتف شعره لم ینبت ابدا وشحم الضفادع الاجامیة اذا وضع علی الاسنان قلعها من غیر وجع واذا تاذی سکان المکان من لقیقها فلیجعلوا طشتا مقلوبا علی وجه الماء فاذا فعلوا ذالك لم یسمعوا نقیقها روح ۷۸۹ ج ۱ - آورده اند که سلطان سکندر ذو القرنین درحساب عمر خود نمی شمرد روزے را که دران کسے بدو رفع حاجت نمیکرد - دویم احسان وآن آثار لطف وکرم ومروت خویش را بر رعایاے دلریش رسانیدن ومرهم راحت بر جراحت مجروحان ودلریشان نهادن فرد بر حریر گل گذار دپاے در صحراے حشر ہ ہر سبکساری که بردارد ز راه خلق خار ہ ودر انجام مرام شان کوشیدن وتقویت ضعفا را نمودن وباقویا مدارا کردن ودرویشان وعیال مندان را بنفقات وصدقات دستگیری نمودن خصوصا کسانیکه از مسافت بعید ودیار دور مشقت سفر شدید ورنج راه مدید را کشیده بامید آمده باشد روی ان امرأة اعطت لقمة للسائل فاخذ ذئب ولدها فی الصحراء فظهر شخص فاخرجه من فم الذئب واعطاها ایاه وقال هذه اللقمة بتلك اللقمة وحکی

ع یعنی نیستانی ۱۲ ع یعنی بانگ غوک در آکیان ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 71 of 257

ان ذا النون المصری رأی عجوزا کافرة تنفق الحبوب للطیور وقت الشتاء فقال انه لا یقبل
من الاجنبی فقالت افعل قبل اولم یقبل ثم انه رآها فی حرم الکعبة فقالت یا ذا النون حسن
الی لعة الاسلام بقبضة من الحبة روح ۲۰۷ ج ۴۔ یقول الفقیر اذا کان احسان الملک
الی یوسف عم والاکرام له سببا لایمان الملک فما ظنک بمن اسی رسول الله عم وذب
عنه ما دام حیا وهو عمه ابو طالب فالاصح انه ممن احیاه الله تعالی للایمان واعلم ان
اللطف من الله والسعادة الازلیة فلو صدر من الکافر برجی الا ذالک یدعوه الی الایمان
والتوحید ویصیر عاقبته الی الفلاح والنجاح روح ۱۸۱ ج ۲۔ قال ابو جعفر الصادق لیس
فی الدنیا شیئ اعون من الاحسان الی الاخوان طبقات وعلماء وصلحا را موقر نمودن وزهاد
وعباد ومتصوفه را حرمت وعزت نمودن ومتبرک داشتن وخدمت نمودن وبما یحتاج ضروری
معاونت کردن وبرآوردن حاجت شان را غنیمت شمردن وگوشه نشینان ومتواریان
را بمصارف شان مدد کردن سبب ثنای جمیل وثواب جزیل بوده که تا از سر فراغت
وجمعیت به بندگی خداوند عز اسمه شاغل باشند قال ابو عبد الله رح اخدم الکل لیحصل
لک المراد ولا یفوتک المقصود وما رئینا احدا اخدم الفقراء الا لحقته برکاتهم ورج
مال العز فی الدنیا قبل الاخرة طبقات۔ وکان یحیی البرمکی یجری علی سفیان الثوری کل شهر
الف درهم وکان سفیان یدعو له فی سجوده ویقول اللهم ان یحیی کفانی امر الدنیا
فاکفه امر اخرته فلما مات یحیی راه بعض اصحابه فی النوم فقال ما صنع الله بک قال
غفر الله لی بدعاء سفیان روح ۲۰۰۔ زیرا که جهان ببرکت انفاس واخلاص شان قایم است
قال علیه السلام قوام الدنیا باربعة اشیاء بعلم العلماء وعدل الامراء وسخاوة الاغنیاء
ودعوة الفقراء روح ۲۰۲ ج ۱۔ این همه در بیت المال صاحب حق ونصیب اند واگر در اداے حقوق
این طوایف تقصیر رود ظلم ومعصیت باشد وعن ابی هریرة رض ان النبی عم قال من نفس

۱؎ یعنی بال وتن باکسے غمخوارہ گی کردن ۱۲ ج ۲؎ یعنی دوا الکرم کردن وبازہ اشتن ۱۲ ج ۳؎ یعنی پنہان شوندہ گان الرفق ۱۲ ج

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 72 of 257

عن اخیه المؤمن کربة من کرب الدنیا نفس الله تعالیٰ علیه فی الدنیا والاخرة والله فی
عون العبد مادام العبد فی عون اخیه المؤمن تنبیه باب فضل القرآن وبهترین اقسام
احسان آنکه نکوئی کند در حق کسانیکه از ایشان بدی دیده واز مضرت شان رنج اکشیده باشد
چنانکه بیت کتاب بوستان نخلبند بهارستان شیراز مصداق همین ست فرد بدی را بدی
سهل باشد جزا ؛ اگر مردے احسن الی من اساء ؛ وروی عن فضیل رح انه قال اعلموا ان اجد
لواحسن الاحسان کله وکانت له دجاجة فاساء الیها لم یکن من المحسنین ؛ روی ان امرأة
عذبت فی هرة حبستها فلم یطعمها الی ان ماتت وامرئة رحمها الله تعالیٰ وغفر لها بسبب
ان سقت کلبا عطشان بخفها وکان اویس القرن رض یفتات من المزابل ویکتسی منها فبینما
یوما قب علی مزبلة فقال له اویس رض کل ما یلیک انا اکل ما یلینی ولا تجنی فان جزت الصراط
فانا خیر منک والا فانت خیر منی یقول الفقیر وذالک لان الانسان السعید خیر البریة
والشقی شر البریه والکلب داخل فی البریة وهذا الکلام من مقام الانصاف فان اهل الحق
لا یرون لانفسهم فضلا ولذا کانوا یعدون من سواهم ایا ما کان خیرا منهم
ودرد سراب بهیمة خیر من راکبها وهذا العلم اعطاهم الله لمراعات الحقوق مع جمیع الحیوانات
ردم ۲۳۸ ح ۲ فرد میازار مورے که دانه کش ست ؛ که جان دارد وجان شیرین خوش ست
سیم ایتاء ذوی القربیٰ وآن حق گذاری عموم رعایاست چه آنها بمشابه قریب - بلکه بجاے
اهل وعیال اند چنانکه وصیت خواجه عالم صلعم در آخر حیوة همین بوده که اقام الصلوة وما ملکت
ایمانکم یعنی نماز پنجگانه را برپاے دارید وزیردستان را نکو داشته میازارید پس هر سنت
حسنه که در تخفیف رعایا وآسایش فقرا وخلق الله در مملکت نهاده آید وهر بادشاه که تا انقراض
عالم بدان عمل نماید ثواب آن همه را در دیوان عمل بادشاه اول که سنت حسنه نهاده نویسند

لے بضم یعنی اندوه ۱۲ ح سلہ این بیت در دکو ساع رابع جز نوا ۱۲ سلہ یعنی ریزه ریزه هر چیزے ۱۲ ع سلہ مزابل جمع مزبلة بالفتح وبای موحده ولام مردود مفتوح
یعنی جائے سرگین انداختن وجائے نجاست انداختن ۱۲ سلہ اکتب یعنی پوشیدن ۱۲ سلہ بناج یعنی بانگ سگ ۱۲ سلہ قتات بروزن نبات ریزه نان
را گویند وریزه هر چیزے را نیز گفته اند ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 73 of 257

کہ من سن سنة فله اجرها واجر من عمل بها الی یوم القیمة و ہر عمل را کہ صحابہ کبار رحمہم اللہ الملک
الغفار کردہ اند از تشنیع[1] و تہجین[2] و آویزش و آمیزش و ستایش و نیایش و آفرین چون ہمہ
حسبة اللہ بودہ و مصلحت وقت دانستہ بودند ہر ہمہ در طاعات و عبادات شان محسوب
گشتہ و اگر عیاذا باللہ بادشاہ ظلم کند و بدعتے بدہند و یا قانونی سازد کہ نہ بودہ و اگر بودہ مخالف
و مضاد حکم باری عز اسمہ و از حلیہ صفت عدل و داد معطل و عاری بودہ بادشاہ دیگر خلاف
حکم شرع شریف دانستہ آن را برداشتہ باشد و او باز جاری سازد ہر بادشاہے کہ تا انقراض
عالم بدان بدعت عمل نماید و بدان قانون بد و شر کار کند عذاب و عقاب ہمہ را در دیوان
عمل این ظالم مبتدع نویسند کہ من سن سنة سیئة فله وزرها و وزر من عمل بها الی یوم
القیمة پس اگر سلاطین سابق قانون بد نہادہ و یا جیفے و جورے بر رعیت کردہ و یا خراج گران
بر موضعے نہادہ باشند کہ فراخور آن نباشد بر بادشاہ برداشتن و دفع کردن چنین امور واجب
باشد قال ابن الماجشون وهو ای الماجشون مع عمر بن عبد العزیز فی ولایته علی المدینة
لما خرج روح ابی وضعناه علی السریر فدخل علیه غاسل فراعرقا یتحلب فی اسفل قدامه
فمکث ثلاثة ایام ثم استوی جالسا فقلنا له اخبرنا بما رأیت قال لما عرج بروحی الملک
السماء السابعة فقیل للملک من معك قال الماجشون فقیل لم یؤذن له بعد وبقی من
عمره کذا ثم هبط بی فرأیت النبی ﷺ و ابو بکر رض عن یمینه و عمر رض عن یساره و عمر بن
عبد العزیز رح بین یدیه فقلت للملک انه لقریب المقعد من رسول اللہ ﷺ قال انه عمل
بالحق فی زمن الجور وانما عملا بالحق فی زمن الحق روح ۱۰ ح ۳ و این عذر و حیلہ را بخود
نسازد و قبول نکند کہ گوید من چنین یافتم و یا گوید کہ وبال بگردن کسے کہ قانون بد نہادہ
وهذا الجواب منه اهون من نسج العنکبوت واحری بحال من یدعی انه لا یؤخذ بالحشر

[1] بمعنی زشت گفتن و زشت شمردن چیزے را ۱۲ [2] بمعنی زشت و معیوب گردانیدن چیزے را ۱۲ [3] بمعنی یافتن
جامہ ۱۲ ح [4] و سزاوار ترست ۱۲ ح

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 74 of 257

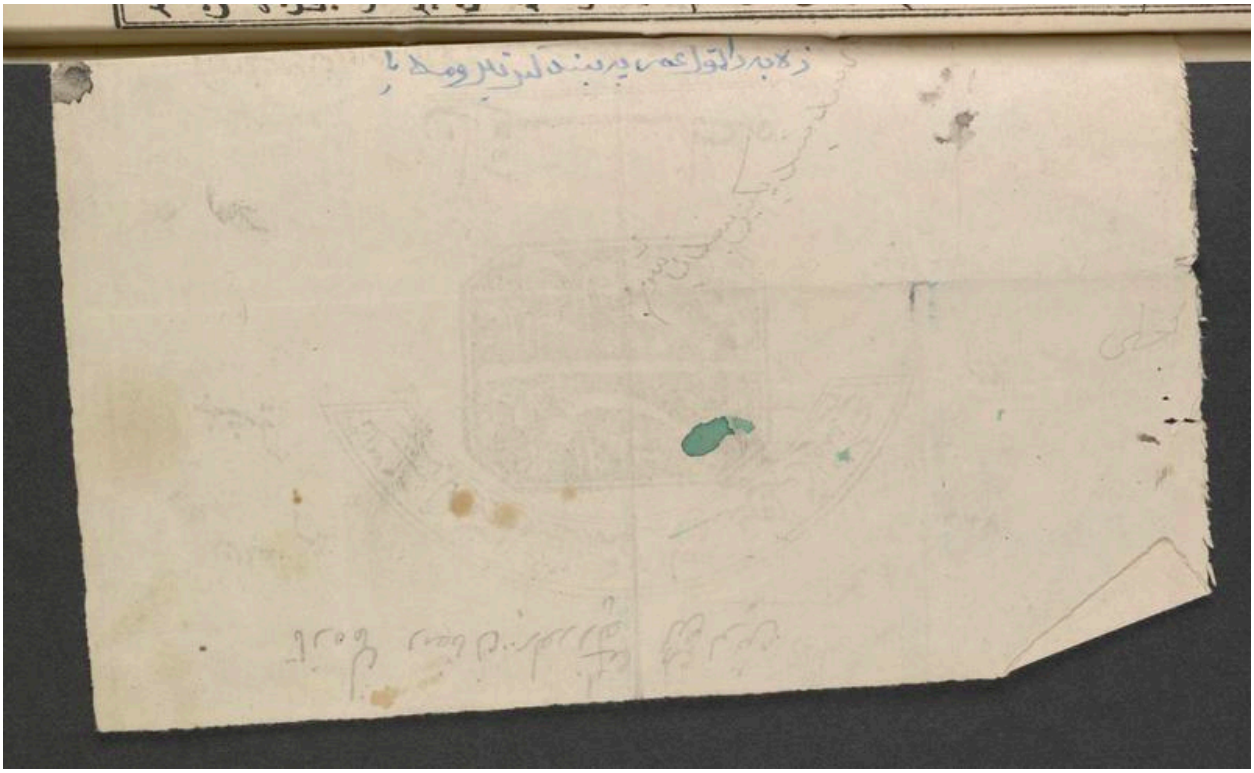

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 75 of 257

۷۸۶

یکم شعبان

یوم یکشنبہ

پرچہ سوالات امتحان سالانہ دارالعلوم دیوبند بابت سنہ ۱۳۶۳ھ

مدرسہ عربی ۱۳۱۷

امتحان سالانہ

مطوّل

[illegible] کشاف کے کلام سے کس طرح سمجھا گیا ہے اور شارح نے اس کو کن کن وجوہ سے رد کیا ہے۔

(۲) وللتحقیر نحوان نظن الاظنا:۔ شارح نے اس کی تشریح کیا کی ہے۔ جس پر وہ فرماتے ہیں کہ وبھذا یندفع الاشکال الذی یورد علی ھذا التراکیب اشکال کی توضیح کر کے انحلال کی وجہ بھی لکھئے۔ اور یہ بھی بتایئے کہ ہذا التراکیب سے کیا مراد ہے اور نیز دیگر حضرات نے اس ترکیب کو صحیح کرنیکی اور کیا توجیہات ذکر کی ہیں۔ اور اس تقریر سے انکی ضرورت کیوں باقی نہیں رہتی۔

(۳):۔ علم معانی کی تعریف صاحب مفتاح نے کیا کی ہے۔ اور مصنف نے اس سے عدول کن کن وجوہ کی بنا پر کیا ہے اور شارح نے ان کے جواب کیا کیا دیئے ہیں سمجھکر لکھئے۔

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 76 of 257

نعت شریف امام ربانی

سر تر پا یه یه انور که فانی دی ۱ صفا منح یه له آفتاب نورانی نی ده ۱ نازول مجدد
الف ثانی ده ۱ رضما حضرت امام ربانی دی ۱ خواجه باقی باالله دلاس نهال ده ۱
رسولی تر کمال ز الجلال ده ۱ راسی لمکار کسی سر تک تر حیرانی ده ۱ پاک خما حضرة امام
ربانی ده ۱ القیه رنقشبندیتا اباد ۱ لستا قربان شه رحضرة عمر اولاد ۱ راپه موژ پاک الله باقی ده ۱
مهربانی ده ۱ مقتدا حضرة امام ربانی ده ۱ ته بهوای چه پوتف لغالی ۱ هغه خما حضرة امام ربانی
لستا په منه باندی پاتی تیر اغاده ۱ رکابل په حضرتا نوانبر بالا ده ۱ همیشه د شریعت پدوراده ۱
شیخ احمد فاروقی رخدای رپاره ۱ رحمت په لستر لوو کوه باد ۱
لستر لستا حضرة امام ربانی ده ۱ لستا غلام نمائی جان عندان ده ۱ اغاخه حضرة امام ربانی پر قدم رنشبعید

مدسه مینه پکنز بندی یا نشوم ۱

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 77 of 257

بل یظن انه لا یموت بنیاد تقریرش فاسد دستاع تحریرش کاسد زیراکه هرکه داند و دفع نکند
ماخوذ گردد و بادشاه چون شبان چه یکے از اسماء او راعی العباد ست و رعیت چون رمه بر شبان
واجب ست نگاهداشتن رمه از گرگان که جباران ستمگاران و کفار ملاعین اند ذهب الله
بنورهم خصوصًا وقتیکه سخت مستولی شوند شبانان ملوک و سلاطین و امرا و اجناد را بجان
کوشیدن واجب و ایشان را آب و نان آنگه حلال شود که با کفار و اعداء دین ذهب
الله بنورهم تیغ بیدریغ زده و دفع شر شان را از مسلمانان نموده در اعلاے کلیمه توحید
کوشند لیکون الدین کله لله وکلمة الله هی العلیا و اما فحشا و منکر و بغی بادشاه با رعیت
آنکه درمیان شان بفحش و فجور و جور زنده گانی کند و ایشان را بفساد داشته از فساد منع نکند
وعیاذًا بالله بفرزندان شان بچشم خیانت نظر کند که ولوطا اذ قال لقومه الآیه وهو ابن
هاران ابن تارح وهو ابن اخی ابراهیم ع کان من ارض بابل العراق فهاجر مع عمه
ابراهیم ع الی الشام فارسله الله تعالیٰ الی اهل السدوم بلد بحمص روح ۲ ۷۴ ۲ ۱
انکم لتأتون الرجال شهوة من دون النسا بل انتم قوم مسرفون دلت الآیة علی ان
اللواطة افحش الفواحش و اقبحها لان الله تعالیٰ ما امطر الحجارة علی اهل الذنوب العظام
مثل الزنا و العقوق والسرقة والقتل بغیر الحق وغیر ذالك من الکبائر حتی الشرك
قال ابن سیرین رح لیس شیئ من الدواب یعمل هذا الا الخنزیر والحمار فاللواطة ذنب عظیم
یجب ان یحترز عنها وعن مبادیها ایضًا کاللمس والقبلة روح ۳ ۷۴ ۳ ۱ ولیس لاهل الجنة
دبر مطلقًا لان الدبر خلق فی الدنیا مخرجًا للغایط ولا غایط وکان له ع من الحمر هناك ولولا
ان ذکر الرجل او فرج المرأة یحتاج الیه فی جماعهم لما کان فی جسد الجنة فرج لعدم البول
فیها روح ۱ ۲۷ ۳ ۳ ویدخل فی الزنا اللواطة واتیان البهایم وثبت ان علیًا رض احرقهما

۱ این آیت در رکوع جز اول ۲ این آیت در رکوع جز اول ۱۲ ۳ این آیت در رکوع آخر جز ۹ ۴ این آیت در رکوع بعد از رکوع
نصف جز ۱۰ ۵ این آیت در رکوع قبل از رکوع آخر جز ۸ ۶ این آیت در رکوع قبل از رکوع آخر جز ۸ ❖

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 78 of 257

وان ابا بکر رض هدم علیهما حایطا بحسب ما رأیا من المصلحة فقال صلعم من اتی بهیمة فاقتلوه
واقتلوها معه قیل لابن عباس رض ما شان البهیمة قال ما سمعت من رسول الله شیاء
ولکن اکره ان یجعل لحمها وینتفع بها کذا الک روح ۳۲۶ ج ۱ اشان یعفور وعفیر وفی کتاب
التعریف والاعلام ان اسم حمارة عفیر ویقال له یعفور روی انه وجد لاصلعم یخبره
انه تکلم فقال اسمی زیاد بن شهاب وکان فی ابائی ستون حمارا کلهم رکبهم
نبی وانت نبی الله فلا یرکبنی بعدك احد فلما توفی رسول الله القی الحمار نفسه
فی بئر جزعا علی رسول الله صلعم فمات وذکر انه صلعم کان یرسله اذا کانت له حاجة
الی واحد من اصحابه فیأتی الحمار حتی یضرب برأسه باب الصاحب الدار فیخرج
الیه فیعلم ان النبی صلعم یریده فینطلق مع الحمار الیه والحمار من اذل خلق الله
وفی الحدیث من لبس الصوف وحلب الشاة وركب الاتن فلیس فی جوفه شیئ من
الکبر والاتن جمع اتان بمعنی حمارة خوخ الاصمعی روح ۳۲۹ ج ۳ وفی حیوة الحیوان ان اتخذ
من حافر حمارا الاهلی خاتم ولبسه المصروع لم یصرع روح ۳۱۴ ج ۱ ودر عهد او اهل
فساد قوت گیرند وامر معروف بشابه مختل گردد که کسے را امر معروف ونهی منکر نتواند کرد
بازار اهل دین وعلم وصلاح کساد یابد واز اهل ظلم ومطرب وسخره وعوانان وزوبیرگان
وبدگهران وغمازان وبے اصل ونمام وغدار ومختال وشوخ ودوفح ومکار واهل فساد در مملکت
رواج یافته زخمهاے تمکین که از دست اهل علم وصلاح وپیروان دین متین در جگر
داشته وتخمهاے ضغان وکینه هاے دیرینه را که در مزرع سینه کاشته بودند همه را
بروے کار آورده بحضرت بادشاه بکار برده ظلم را در نظر بادشاه صورت عدل
ونصیحت وکسوت مصلحت آرایش داده واطاعت حق را گذاشته وعلم تعنت و

لہ بفتحتین بمعنی ناشکیبائی کردن ۱۲ ۲ بمعنی ظل پذیر ۱۲ ۳ بالضم بمعنی صاحب نخوت وکبر ۱۲
بالضم بمعنی شوخی وبے شرم شدن ۱۲ ۴

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 79 of 257

وعناد را برافراشته بر فعل قبیح خود ها ثابت قدم در اسخ دم بوده با غراض فاسد خویش
چنان نمایند که ما دوست و منفعت و خیر خواه و مشفق این دولت و در بند آبادی و زیادتی
خزینهٔ بادشاهٔ ئیم فانکان المنصف والانصاف هذا فالظلم والاعتساف ماذا
و این گفتار ناهنجار شان بدان ماند که آفتاب عالمتاب را جرم ظلمانی و یا شب دیجور
را لیلة البدر نورانی قرار دهند بلکه این تقریر بی ثبات و تاثیر شان چون زعفران زار
کشمیر که عابرین و ناظرین از سفاهت و حماقت و جهالت بی غایت و نهایت شان
محو حیرت و قهقهه می شوند و بدان شیوهٔ نفاق دور از وفاق در مملکت بدعت ها کنند و
رسوم بد وضع نمایند و در ادرارات و وظایف و معایش علما و ائمه طعن زنند و از مقولهٔ
نقوله اساءة الادب علی اهل الرتب یوجب العطب غافل بوده در ابطال چنین خیر سعی ها
نمایند و بر خراجها بیفزایند و عملها را قباله کنند و بر مردم بهانه گیرند و مصادره کنند و بر
بی جرمان و بی گناهان تهمتها نهند و جنایت بی جرم ستانند و آنها را از بی اعتقادی
و جهل و غفلت خدمت دانسته لاف و گذاف که ترک شیمهٔ انصاف و اختیار طریقهٔ ظلم و ستم
اعتساف ست زنند و بدان سبب خود ها را صاحب و قر و عزت دانند و خیرات و صدقات
و ادرارات بادشاه را از مستحقان بریده گردانند و فی الحقیقت چون کندهٔ ناتراش و
چوب ناهموار و ناخراش مصداق کانهم خشب مسندة خالی از دانش و نظر و عاری از
احتیاط و حذر که اطفال دبستان بگفتار و کردار شان خنده زنند و بنیاد تقریر شان را
بناخن انگشت کنند و حاصل جز خیبت و خسران و بی نصیبی و خذلان نبوده موجب
بدنامی دین و دنیا گردیده آوازهٔ ظلم و ستم و دون همتی بادشاه باطراف و اکناف
عالم منتشر گردیده در دعاهای بد بکوهش خلق در حیوة و ممات بر کشاده شود و مذموم

[1] یعنی براه رفتن ۱۲ [2] بالکسر بمعنی بار بار انعام و بخشش نمودن ۱۲ ع [3] یعنی اهل الفضل والمنزلة ۱۲ ص [4] بفتحتین یعنی هلاک شدن
[5] یعنی جزم و نادان ستانیدن ۱۲ ع [6] یعنی خوی ۱۲ ن [7] بمعنی بخشش های بار بار ۱۲ ع [8] یعنی ناهموار
و بی ادب و سفله ۱۲ ع [9] این آیت در رکوع قبل از رکوع ثلث جزء ۸ [10] یعنی فرو گذاشتن و باری و مدد ناکردن ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 80 of 257

زبانها و مطعون جنان ها گردیده از ادعیهٔ صالحه صلحا و همت ارباب علوم و اصحاب قلوب
محروم ماند ان هذا الا الخروج عن الانصاف والولوج فی الاعتساف این ست
حال دنیا تا حال عقبی و قبول در دحق چه خواهد بود و فردا روز قیامت از صغیر و کبیر بهر
مثقال از خیر و شر باز خواست نموده پاداش و جزاے بواجبی خواهند داد که ان
ربک لبالمرصاد فمن یعمل مثقال ذرة خیرا یره ومن یعمل مثقال ذرة شرا یره ط
پس هر که از مقربان حضرات ملوک و سلاطین که ایشان را بظلم و فساد دلیر میگردانند و
دوستی مال و جمع نمودن آن را در نظر شان می آرایند تا ایشان بحرام و حلال در جمع
نمودن مال کوشیده خود ها را مصداق کلا بل تحبون العاجلة وتذرون الاخرة
مستحقان را محروم میگردانند و خون درویشان میریزند تا از انها مال اندوزند ناگاه
بحادثهٔ بزرگ و بواقعه مرگ آن جمله تلف شود و بدنامی دنیا و عذاب هاے گوناگون عقبی
بگردن شان بماند لما قطع الحجاج راس سعید بن جبیر رض قال لا اله الا الله مرتین
ثم قال الثالثة فلم یتمها ولما وعده ولا بالقتل غدا قال للحارس دعونی
اذهب للموت والا تیکم غدا فتنازعوا فی ذالک خوف الهرب ثم انه غلب علیه صدقه
فاطلقه ثم من الغد فقدمه للقتل وبسط النطع وجاء السیاف فذبحه علی النطع
وکان قد قال اللهم لا تسلط الحجاج علی احد بعدی فعاش الحجاج بعده خمسة عشر
لیلة فوقعت الاکلة فی بطنه وکان ینادی بقیة حیوته مالی ولسعید ابن جبیر رض کلما
اردت النوم اخذ برجلی طبقات پس بادشاهان عاقبت بین و صاحب نظر آن را باید که بفراست
شاهانه نظر کنند بفساد اهل زمانه که تا این آفات را دیده و دانسته چنین مفسدان و بدسیرتان

لہ یعنی در آمدن چیزے بچیزے ۱۲ ع سہ یعنی داد دادن و راستی کردن ۱۲ سہ یعنی بیراہ رفتن ۱۲ سہ این آیت در رکوع نصف جزء ۳۰ سہ این آیت
در سورہ زلزال جزء ۳۰ سہ این آیت در سورہ قیامت در رکوع ثلث جزء ۲۹ سہ یعنی پاسبان ۱۲ سہ یعنی آمادہ کردن خود را ۱۲ ع سہ بقیتی یعنی گریختن
یقال لا مادب الا فرار یعنی نیست او را کسے کہ از و گریزد و نیست کسے او را کہ باو زدیکی کند ۱۲ سہ یعنی بساط و فرش چرمین ۱۲ سہ ۱۲
تکملہ یقال لہا بالفارسیۃ بادخورہ ۱۲ ص ع

را بحضرت خود ها راه ندهند لانهم جاؤا بمجب علی عجب دنا[1] بغضب علی غضب و هیچ
شغل و عمل نصب نفرمایند و از حضرت خود ها برانند و در ممالک محروسه خود ها نمانند اما پادشاه
را این نظر ندهند و این سعادت نه بخشند بلکه اکثر کسان از غایت حرص جمع نمودن مال
دنیا چنین عوانان و بدگهران را بخود راه داده و مقرب نموده شغل ها میفرمایند و از صحبت
هنرمندان و آزادگان و اهل معنی و فضل و راسے زنان نیک ذات صاحب خیر و عزیز نفسان
و شریف گوهران محروم می مانند و اگر بالفرض بنادره این کسان بحضور حضرات ملوک
و سلاطین باشند نا ملتفت دنا[2] مقبول و منکوب بوده بحیله هاے گوناگون او را از نظر
پادشاه بیندازند و بجرم ناکرده نش متهم سازند و نیز حضرات ملوک و سلاطین را بعد از
ادای فرایض و واجبات اسلام هیچ طاعتے و عبادتے بهتر و فاضلتر از اشتغال بمصالح
بندگان خداوند جل ذکره بودن و بصفت نصفت و عدالت زیستن و بنظر شفقت و
مرحمت در رعایا نگریستن نباشد که ومن[3] یتول الله ورسوله والذین آمنوا فان حزب الله
هم الغالبون و اگر پادشاه بسبب شغل طاعت نافله مصلح خلق خدا را فرو گذارد و اصحاب
حوائج را محروم گرداند و از صلاح و فساد ملک بے خبر ماند و رعایاے ضعیف را بدست
ظلمه و عوانان سپارد و کارهاے شغور بخلل گذارد این آن جنس معصیتے باشد از جملهٔ معاصی
که هیچ معصیتے بدو نرسد جامع این حروف که عمر عزیز خویش را در پے هوا و هوس مصروف
نمود میگوید که در عین جمع نمودن این رساله شبے در وقت سحر بعد از وضو بتلاوت مصحف
شریف که ورد داشتم مشغول بودم دران اثنا بعد از تلاوت پنج شش جز خواب بچشم
غلبه نمود ناگاه بین النوم والیقظة دیدم که شخصے مبارک نورانی از دوستان حق
که درجه مبارکش نور میتافت و دل از دیدار مبارک منورش بسے فرحت و سرور

[1] این آیت در رکوع ثلث جز اول [2] بمعنی بد حال و سخت رسیده ۱۲ ح [3] این آیت در رکوع ثلث جز ۷
[4] بمعنی سرحدهاے ملک کفار و محلے ترس از دزدان و رخنه هاے شهرها و رخنه زدن و رخنه بستن ۱۲ ح

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 82 of 257

مے یافت جامہ دموسفید بلباس علما تشریف آور گردیدہ در خاطرم گذشت کہ این مردے یکے از
دوستان خدا است خواستم کہ بزیارتش سرمایۂ سعادت اندوزم باستقبال شریفش باشتیاق
تمام پیش آمدہ قدم بوسی نمودہ قدوم فیض لزوم مبارکشان را غنیمت شمردم بمن نگاہ کردہ
فرمودند کہ آیہ وافی ہدایہ فان کذبوک فقل ربکم ذو رحمۃ واسعۃ ولا یرد بأسہ
عن القوم المجرمین بشما معلوم است عرض کردم کہ بلی در آخیر سورہ انعام در رکوع بعد از
رکوع ربع جز مصحف شریف میباشد فرمودند کہ از روے کتاب کہ از نظرت گذشتہ باشد
بیان کن کہ بکدام عمل نیکو مستحق رحمت واسعہ میگردد عرض کردم کہ فرمودۂ جناب از نظرم
در کتاب نگذشتہ و فرمودۂ جناب از روے کتاب بحق معلوم نمیباشد تبسم نمودہ بمن نگاہ کردہ
فرمودند کہ بردانایان بنی آدم کالنار علی العلم ظاہر دبید و باہر و ہویدا است کہ رحمت
واسعہ راحق سبحانہ وتعالے بمحض کرم وفضل ولطف خویش بجامہ مسلمانان وکافۂ اہل
ایمان وایقان مرحمت نمودہ الخصوص بطائفہ از مسلمانان کہ بالاے زیردستان وعاجزان
وتیرہ روزان ترحم نمودہ شفقت مینماید کہ ونزعنا ما فی صدورھم من غل اخوانا علی
سرر متقابلین ومرہم راحت بر جراحت دلریشان وخستہ دلان می نہند واللہ المعین لکل
سالک والمنجی فی المسالک من المہالک روح ۲۷۸۷۸ فرد تیرہ روزان را درین محفل بشمع
دست گیر ۔ تا ترا باشد پس از مردن چراغے در مزار قال الشیخ ابو القاسم رحمہ اللہ حسنۃ الدنیا
عیش علی سعادۃ وموت علی شہادۃ وحسنۃ الآخرۃ بعث من القبر علی بشارۃ وجواز
علی الصراط علی سلامۃ روح ۲۱۷ و فرمودۂ ارحم ترحم مصدق ہمین ست وروی
الشعبی رض عن عمر رض ان اللہ لا یرحم من لا یرحم ولا یغفر لمن لا یغفر ولا یتوب
لمن لا یتوب ارحموا من فی الارض یرحمکم من فی السماء و در ذکر ہمین مسئلہ تشریف داشتہ
ہنوز بشرف جمال با فیض وکمالش فیروز ومشرف وکامیاب واز بحر ذلال جمال خورشید

لہ این آیہ در رکوع بعد از رکوع ربع جز ۸ ۔ ۲ معنی کوہ ۱۲ ن ۳ این آیت در رکوع قبلی از رکوع ربع جز ۱۴ +

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 83 of 257

مثالش بهره اندوز و معترف و سیراب نگردیده بودم که بیدار شدم و بمجرد فراق آن برگزیده
از نفس[1] و آفاق دراز باز ماندن دیدار مبارک شان هزاران تاسف و حسرت نمودم که
اذا رئیتموا المال طابوا و اذا رئیتموا الجلال ذابوا[2] و از آن زمان تا حال صفای طلعت
منور مبارک شان را که در خواب بمن نموده بودند آئینه حیا گردیده بمثابه که یکدم از چشم دور
دراز نظرم مهجور نمیباشد فطوبی لعین رأته فی عمرها مرة کان الله عجن طینة جسده
من سائر المحاسن و این ضعیف نحیف هیچ میرزو هیچ مدان محبوس کمند عصیان گرفتار هولے
بطلان از خداوند کریم جویان و از الطاف عمیمش خواهان و جویان ثیم که ببرکت محبت طائفه
فقرا و اهل الله که بدل و جان دارم در دنیا فیضے و نصیبے و جمعیتے و در عقبے در زمره مخلصان
و محبان شان مبعوث و محشور و بدخول دار السلام بشرف دیدار خویش مشرف و مسرور
گردانادبمنه و کرمه. قوله دار السلام ای دار السلامة من کل مکروه و آفته و هی
الجنة اولها العطاء و اوسطها الرضاء و آخرها اللقاء حکی ان بعض ملوك الامم الماضیة
بنی مدینة و تعالی[3] فی حسنها ثم صنع طعاما و دعا الناس الیه و اجلس اناسا علی ابوابها
یسئلون کل من خرج هل رئیتم عیبا فیقولون لا حتی جاء آخر الناس فسئلوهم هل رئیتم
عیبا فقالوا رئینا عیبین فجلسوهم و دخلوا علی الملك فاخبروه بما قالوا فقال اما کنت
ارضی بعیب واحد فاتونی بهما فاد خلوهما علیه فسئلهما عن العیبین ما هما فقالوا
تخرب و یموت صاحبها فقال افتعلنون دار الا تخرب و لا یموت صاحبها قالوا نعم
فذکر دار الجنة و نعیمها و شوقه الیها و ذکر النار و عذابها و خوفه منها و دعوه
الی عبادة الله تعالی روح ۲۲۴ ۲ فرد از عمل خویش ندارم امید ؛ بر کرم تست مرا اعتمید ؛

---

[1] مراد از عالم ارواح و عالم باطنی و عالم آفاق کنایه از عالم ظاهری و عالم اجسام باشد و میتواند که عالم انفس و آفاق همین
عالم ظاهری باشد چه اکثر نفوس و جمیع افق در همین عالم ظاهری موجود اند ۱۲ [2] بمعنی گداخته ۱۲ [3] بفتحتین بمعنی
از حد درگذشتن ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 84 of 257

اللهم ارحمنا اذا عرق الجبين وكثر الانين وبكى علينا الحبيب ويئس منا الطبيب اللهم
ارحمنا اذا وارانا التراب وودعنا الاحباب وفارقنا النعيم وانقطع عنا النسيم اللهم
ارحمنا اذا سئل اسمنا وبلي جسمنا واندرس قبرنا وانطوى ذكرنا اللهم ارحمنا يوم تبلى
السرائر وتبدى الضمائر وتنشر الدواوين وتحشر الموازين برحمتك يا ارحم الراحمين
ولعمري انها مناجات شريفة ومنادات لطيفة روم ۲۲ ع م ۱- وصیت نامه جناب حضرت
شیخ فایق فانی جناب حضرت خواجه عبدالخالق عجدوانی رح درین رساله تیمناً و تبرکاً درج گردیده و
آن اینکه وصیت میکنم ترا اے پسرک من بعلم و ادب و تقوی در جمیع احوال و بر تو باد که تتبع
آثار سلف کنی و ملازم سنت و جماعت باشی و فقه و حدیث آموزی و از صوفیان جاهل
بپرهیزی و همیشه نماز با جماعت گذاری بشرطیکه امام و مؤذن نباشی و هرگز طلب شهرت
نکنی که آفت است و بمنصبے مقید مشو و دایم گم نام باش و در قباله ها نام خود منویس و بحکم
قضا حاضر مشو و بوصایاے مردم در میاد با ملوک و ابناے ملوک صحبت مدار و خانقاه
مکن و در خانقاه منشین و سماع بسیار مکن که سماع بسیار نفاق پدید آرد و بسیاری سماع
دل را بمیراند و بر سماع انکار مکن که اصحاب سماع بسیارند کم گوی و کم خور و کم خسپ و از
خلق چنان گریز که از شیر بگریزند و ملازم خلوت خود باش و با مردان و زنان و مبتدعان
و تونگران و عامیان صحبت مدار حلال خور و از اشربه بپرهیز و تا توانی زن مخواه که طالب
دنیا شوی و در طلب دنیا دین بباد دهی و بسیار مخند و از خنده قهقه اجتناب نمای که
خنده بسیار دل را بمیراند و باید که بهمه کس بچشم شفقت نگری و هیچ فروے را حقیر نشمری ظاهر
خود را میارای که آرایش ظاهر از خرابی باطن ست و با خلق مجادله مکن و از کس چیزے
مخواه و کسے را خدمت مفرمای و مشائخ را بمال و تن و جان خدمت کن و بر افعال شان انکار
منمای که منکر شان هرگز رستگاری نیابد و بدنیا و اهل دنیا مغرور مشو و باید که دل تو همیشه اندوهگین

لہ بمعنی ناامیدی ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 85 of 257

وذل تو بیمار و چشم تو گریان و عمل تو خالص و دعاء تو بتضرع و جامهٔ تو کهنه و رفیق تو درویش
و مایهٔ تو فقر و خانهٔ تو مسجد و مونس تو حق تعالی باشد انتهی کلامه داعلی الله مقامه
ومن وصایا الخضر لموسی ع مر کن نفاعًا ولا تکن ضرارًا وکن بشاشًا ولا تکن عبوسًا
غضابا وایاك والنجابة ولا تمشی فی غیر حاجة ولا تضحك من غیر عجب ولا تعیر المذنبین
خطایاهم بعد الندم وایاك علی خطیئتك ما دمت حیًا ولا تؤخر عمل الیوم الی الغد و
جعل همك فی معادك ولا تخض فیما لا یعنیك ولا تأمن لخوف من امنك ولا تیئس من
الامن من خوفك وتدبر الامور فی علانیتك ولا تذکر الاحسان فی قدرتك فقال له
موسی ع قد ابلغت فی الوصیة فاتم الله علیك نعمته وغمرك فی رحمته وکلاءك من عدوه
فقال له الخضر ع اوصنی انت یا موسی ع فقال له موسی ع ایاك والغضب الا فی الله ولا
تحب الدنیا فانها تخرجك من الایمان وتدخلك فی الکفر فقال له الخضر ع قد ابلغت
فی الوصیة فاعانك الله علی طاعته واراك السرور فی امرك وجنبك الی خلقه و
اوسع علیك من فضله قال له امین روح الا ح ۲ وفی الحدیث جاء ملك الموت
الی موسی ع فقال له اجب ربك قال فلطم موسی ع عین ملك الموت فققأها
فرجع ملك الموت الی الله تعالی فقال انك ارسلتنی الی عبد لا یرید الموت فقد فقأ
عینی قال فرد الله عینه وقال ارجع الی عبدی فقل له الحیوة ترید فان کنت ترید الحیاة
فضع یدك علی متن ثور فما وارت یدك من شعره فانك تعیش بها سنة قال ثم ماذا
قال ثم تموت قال فالآن من قریب قال ع رب ادننی من الارض المقدسة قدر
رمیة حجر قال رسول الله ع لو انی عنده لاریتکم قبره الی جانب الطریق عند الکثیب الاحمر
قال محمد بن یحیی ق صح حدیث ملك الموت وموسی ع عن رسول الله ع ع ولا یرده الا کل مبتدع

لی بتشدید نون یعنی روشنده روی ۱۲ ست بالضم یعنی ترش روشدن ۱۲ ه بالفتح یعنی تیز و کردن ۱۲ صح خوض یعنی بکاری و یا نخی در شدن ۱۲
ک یعنی فرا و شیدن آب ۱۲ ع ه باکسر الد یعنی پاسبانی کردن ۱۲ ه بالفتح و سکون یعنی پشت ۱۲ ع د بالفتح یعنی برشت زدن ۱۲ ه یعنی تو دهکیم

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 86 of 257

کذا فی تفسیر الثعالبی وفی حدیث آخر ان ملک الموت کان یأتی الناس عیانا حتی اتی موسی ع لیقبضه
فلطمه ففقأ عینه فجاء ملک الموت بعد ذالک خفیة وکان عمر موسی ع مائة وعشرین سنة روح ۱۲ ۱۲
وکان موسی ع رجلا آدم طوالا کثیر الشعر مع صلابة لو کان علیه قمیصان لنفذ الشعر
منهما وکان ع اذا غضب خرج شعر راسه من قلنسوته وربما اشتعلت قلنسوته لشدة
غضبه روح ۲ ۳۹۹ وحکما گفته اند که عدل استماع کلام دادخواهان نمودن ومتابعت
شریعت نبوی ع در جمیع امور دین ودولت کردن که اعدلوا هو اقرب للتقوی واتقوا الله
ان الله خبیر بما تعملون واز تخلف وعدول برکنار بودن وبسایر رعایا وبرایا بلطف
ومدارا سخن گفتن وروے عاطفت ومهربانی بساختن مهمات شان نمودن وجواب
سخت وورشت ناداده واز سخن کردن ضعفا وفقرا عار نداشتن ست که والله فی عون
العبد ما دام العبد فی عون اخیه المسلم آورده اند که روزے جناب حضرت سلیمان
برمورچه تند شد فقالت النملة ما هذه القولة یا نبی الله اما تعلم انی عبد من انت
عبده یعنی گفت مورچه که چیست این حمله نمودن تو بر من آیا ندانستی که من بنده آن ذات
باعظمت وجلالتے ام که تو نیز بنده آنی ومن تراجهته بنده گی آفریده اند کجا راست آید بنده
را که دعوے خواجه گی کند واگر خود را بنده میدانستی باید که کار بنده گان میکردی جناب حضرت
سلیمان از کرده خود نادم وپشیمان شده سر بسجده نهاده عذر تقصیر خواست فانقلبت بهم
عرفت النملة سلیمان ع فی قوله یا ایها النمل ادخلوا مساکنکم لا یحطمنکم سلیمان وجنوده
قلنا کانت مامورة بطاعته فلا بد ان تعرف من امرت بطاعته ولها ای وللنمل من
الفهم فوق هذا فان النمل تعرف کثیرا من منافعها ومن ذالک انها تکسر الحبة
قطعتین لئلا تنبت الا الکزبرة فانها تکسرها اربع قطع لانها تنبت اذا کسرت قطعتین

---

۱ باندہ یعنی گندم گون ۱۲ ح ۲ این آیت در رکوع بعد از رکوع ربع جزء ست ۳ یعنی حمله بردن بر کسے ۱۲ ح ۴ این آیت
در رکوع بعد از رکوع ثلث جز ۱۹ ۵ یعنی کشنیز ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 87 of 257

واذا وصلت النداوة الى الجبة تخرجها الى الشمس من جرها حتى تجف روح ۲۷۸۸۹۷ وملك
سليمان عم سبعمائة سنة وستة اشهر ولما توفى الملك جاء جميع الحيوانات يهنئونه الا
علة واحدة فجاءت تعزيه فعاتبها النمل فى ذالك فقالت كيف اهنيه وقد علمت ان الله
اذا احب عبدا روى عنه الدنيا وحبب اليه الاخرة وقد شغل سليمان عم بالامر لا يدرى
ماعاقبته فهو بالتعزية اولى من التهنية ذكره السيوطى فى فتاواه روح ۲۷۸۸۷ روى
ان سليمان عم ملك وهو ابن ثلاث وعشرة سنة ومات وهو ابن ثلاث وخمسين سنة
فمدة ملكه اربعون سنة ووفاته فى اواخر سنة خمس وسبعين وخمسمائة لوفات موسى عم
وبين وفاته والهجرة الشريفة الاسلامية الف وسبعمائة وثلاث وسبعون سنة و
نقل ان قبره ببيت المقدس عند الجسمانية وهو وابوه داود عم فى قبر واحد وبلقيس
بعد از سليمان عم بيك ماه از دنيا برفت روح ۲۷۹۰۲ واز فوايد عدل آنكه بادشاه عادل
محبوب ومرغوب جهانيان وملاذ وملجاے ستمديده گان باشد اگرچه از عدل او فائده
بديشان نرسيده باشد ومصداق اين حال ومقياس اين مقال قصه نوشيروان عادل و
حجاج[1] ظالم ست با آنكه نوشيروان كافرے بود آتش پرست وحجاج مسلمى بود خدا پرست
كه صحبت صحابه وتابعين رحمهم الله تعالے را ديده ودر يافته بود ودر ذكر نوشيروان هركس آفرين
گويد بسبب عدل ودر ذكر حجاج نفرين گويند بسبب ظلم قال عم من عامل الناس فلم يظلمهم
ومن حدث فلم يكذبهم ومن وعد فلم يخلفهم فهو من كملت مروته[2] وظهرت
عدالته ووجبت اخوته ولا بد للامراء من خوف الله وخشية باجراء الشرايع والاحكام
واتباع سنن النبى عم حتى يملاء الله تعالى قلوب الناظرين اليهم رعبا[3] وهيبة
فحينئذ لا يحتاجون الى محافظة الصورة والهيئة الظاهرة - روى ان كلب الروم ارسل

[1] نام امير ظالم بگفته اند كه حجاج - هفتاد هزار كس را بناحق كشته بود ۱۲ ع [2] بفتحتين وتشديد واو مفتوحه بمعنى مردمى ومردى ۱۲
[3] بالضم وضمتين بمعنى ترس وترسانيدن ۱۲ ح

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 88 of 257

الی عمر رضہ هدایا من الثیاب والجبة فلما دخل الرسول الی المدینة قال این دار الخلیفة
فقیل لیس له دار عظیم کما توهمت انما له بیت صغیر فدلوه علیه فاتاه فوجد له
بیتاً صغیراً حقیراً قد اسود بابه لطول الزمان فطلبه فلم یصادفه وقیل انه خرج الی
السوق لحاجته وحوائج المسلمین ای للاحتساب فخرج الرسول الی طلبه فوجده نائماً
تحت ظل حائط قد توسد بالدرة فلما رآه قال عدلت فامنت فنمت حیث شئت وامرامنا
ظلمت فاحتاجوا الی الحصون والجیوش ومن کلام اردشیر الدین اساس الملک والعدل
حارس فما لم یکن له اساس فمهدم وما لم یکن له حارس فضایع روح ۱۲۴ وبیچ طاعتے
وعبادتے بہتر وفاضلتر از شیوهٔ حسنه بر دردلها نشستن و بآب اصلاح و مرحمت غبار اندوه
وغم از روے دلهاے الم وتمدیده گان شستن و جبیره راحت بر جراحت دلریشان و
شکسته دلان بستن نباشد رباعی چون میدهدت دست نکوکاری بہ ٭ چون میگذرد عمر
کم آزاری بہ ٭ ومقولهٔ معقولهٔ مقبولهٔ جناب حضرت شیخ ابوتراب نخشبی رح که از قدماے اولیاست
برین گواه ست فرد عبیر خلد وگرد دامن تست ٭ غبار گرز دلها رفته باشی ٭ وحضرات ملوک
وسلاطین را باید که عمر عزیز خود را بفرموده محموده مسعودهٔ جناب حضرت خداوندی جل ذکره
که انما المؤمنون اخوة فاصلحوا بین اخویکم در خیرخواهی وخیراندیشی واصلاح امورات و
معاملات دنیوی برادران مسلمانان از رعایاے ممالک محروسه که شمر فلاح درستکاری اخروی
ست صرف نماید که من یشفع بین الناس شفاعة حسنة موافقة للشرع یکن له نصیب من
الاجر منها بسببها ومن یشفع شفاعة سیئة مخالفة له یکن له کفل نصیب من الوزر منها

له نام بهمن بن اسفندیار پدر داراب ست گویند چون جدش گشتاسپ اورا بسیار دلیر وشجاع دید بدین نام موسوم ساخت ومعنی ترکیبی آن شیر خشمناک باشد چه ارد بمعنی قهر وخشم نیز آمده است ونام پسر ساسان بن بهمن که اول ساسانیان بوده ست واورا اردشیر بابکان میگفته اند واکاسرهٔ ایشان اند ونام پسر شیرویه بن پرویز هم ست وکسے را نیز گویند که در قوت وشجاعت بے نهیو وجبین باشد ۱۲ برهان قاطع ۱۲ نهیو مردن وسعنی نهیب ست بمعنی ترس وبیم برهان قاطع ۱۲ ۲ بمعنی بنیا ۱۲ ۳ بمعنی پاسبان ۱۲
۴ این آیت در آخر رکوع قبل از رکوع ثلث جز ۲۶ ۵ این آیت در رکوع نصف جز ۱

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 89 of 257

بسببها وکان الله علی کل شئی مقیتا مقتدر انیجازی کلواحد بما عمل جلالین که تا در دنیا
نیک نام و در عقبی خجسته فرجام گردد مثنوی کسے زین بیان گوی دولت ربود ٭ که در بند
آسایش خلق بود ٭ بکار آمد آنها که برداشتند ٭ نه گرد آوریدند بگذاشتند ٭ حکی ان
ذا القرنین سئل عن ارسطالیس ای شیئ افضل للملوک الشجاعة ام العدل فقال اذا
عدل السلطان لم یحتج الی الشجاعة فمن امن بملک الدیان وخشی من عذابه کل ان
فقد عدل واحترز عن الظلم والطغیان وفاز بالدرجات فی اعلی الجنان والا فقد عرض
نفسه لعذاب النیران واعذاب الدنیا ایضا علی اشد ما کان الا تری قوله تعالی حکایة
ویستخلف ربی قوما غیرکم مع ماله من انواع اللعنة والخذلان روم ۲ ۹۹ چون
اخلاق محمدی و اشفاق احمدی مطابق فرموده جناب حضرت خداوندی عم رحمه که واخفض
جناحک للمومنین ونیز فرموده که واخفض جناحک لمن اتبعک من المومنین از ملوک
وسلاطین زمان در باره شان علی کر الشهور ومر الدهور بار بار ظهور رسیده و دیده و دانسته
باشند هر همه را قابل ولیربط علی قلوبکم ویثبت به الاقدام یک دل و یک جهت گردانیده چنان
شیفته و دل بسته وے گردند که بظاهر و باطن در جمیع ازمنه و اماکن متفق الکلمه بوده که
واعتصموا بحبل الله جمیعا ولا تفرقوا واذکروا نعمت الله علیکم اذ کنتم اعداء فالف
بین قلوبکم فاصبحتم بنعمته اخوانا یعنی متراحمین متناصحین تائبین مقاعین عن جمیع الذنوب
مؤدین جمیع الفرایض قایمین بجمیع الحقوق مجتمعین علی امر واحد وهذا افضل ما یتواصوا به المسلمون
شب و روز در خیر و استحکام و آبادی دین و دولت اسلامیه و بین خود ها بدل و جان ساعی و
جاهد بوده که هو الذی ایدک بنصره وبالمؤمنین والف بین قلوبهم لو انفقت ما فی الارض
جمیعا ما الفت بین قلوبهم ولکن الله الف بینهم انه عزیز حکیم یقول الفقیر اصلحه الله

لہ این آیت در رکوع بعد از رکوع ربع جز ۱۲ ٭ بالکلیه بمعنی فروگذاشتن و یاری و مدد نکردن ۱۲ ٭ این آیت در رکوع ربع جز ۱۴ ٭ این
آیت در رکوع قبل از رکوع ثلث جز ۱۹ ٭ این آیت در رکوع بعد از رکوع اول سوره انفال جز ۹ ٭ این آیت در رکوع بعد از رکوع اول جز ۴ ٭
٭ این آیت در رکوع اول جز ۱۰ ٭

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 90 of 257

الفقیر سمعت عن بعض العلماء المتورعین والمشایخ المتزهدین ممن له زوجتان متباغضتان انه قال
قرأت هذه الآیة علی ماء فی کوز ونفخت فیه ثم اشربته ایاهما فوقع التودد والالفة بینهما باذن
الله تعالی زوال التباغض والتنافر الی الآن روح ۱۲۸۵ - آبادی وخرابی دولت وسلطنت اسلامیه
را عین خرابی وآبادی خود دانسته از تخلف وعدول متجنب ومحترز باشند که فبما رحمة من الله لنت
لهم ولو کنت فظا غلیظ القلب لانفضوا من حولك واز مجربات که از جمله یقینیات ست اینکه
صاحبان هر دولتی که سیرت پسندیدهٔ بر وتقوی واتفاق وعدالت وصلاح مثمر فلاح ووفاق را مرعی
داشته اند که وتعاونوا علی البر والتقوی استحکام دولت شان در روز افزونی بوده که وما کان ربك
لیهلك القری بظلم واهلها مصلحون فروخست باتفاق ملاحت جهان گرفت وآری باتفاق
جهان میتوان گرفت فخذ الاتفاق ونعم الوفاق ولذا قیل بالبر لیستعبد الحر وچون طریقه اثم
وفسق وشقاق وشیوهٔ زشت ظلم وعدوان ونفاق را که ولا تعاونوا علی الاثم والعدوان مرعی
نموده اند بجز تباهی وخرابی وزبونی وسرنگونی فایده ندیده اند - آورده اند که سلطان علاؤالدین
را که چون عمر بآخر رسید هر سه فرزندان خود را خواست وبدست هر کدام سه تیر یک جا نموده
داد که تا بشکنند آنها بزور بازوی جوانی هر چند سعی کردند بجائی نرسید وباز بدست هر کدام
یک یک تیر داد فی الحال شکستند سلطان فرمود که اگر مثل تیر از هم جدا شوید دشمن یک یک
از شما را از میان خواهد برداشت واگر باتفاق زنده گانی کنید هیچکس بر شما دست نخواهد یافت
زیرا که اتفاق موجب بقای ملک ودولت ونفاق باعث زوال ملک وسلطنت است
سلسلهٔ دولت وسلطنت بسبب نفاق از هم گسیخته وبنای قصر ملک ومملکت بجهت ظلم
وشقاق از هم ریخته گردد که اذا اردنا ان نهلك قریة امرنا مترفیها ففسقوا فیها فحق علیها
القول فدمرناها تدمیرا فرد مکن ناتوانی دل خلق ریش ٭ وگر میکنی میکنی بیخ خویش ٭ چنانکه

لہ این آیت در رکوع نصف جزء ۴ سلہ این آیت در رکوع ربع جزء ۳ سلہ این آیت در رکوع قبله از سوره یوسف جزء ۱۲ سلہ این
آیت در رکوع ربع جزء ۷ سلہ این آیت در رکوع بعد از رکوع اول جزء ۱۷ سلہ ترفیه بمعنی دولت مندی وآسوده گی ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 91 of 257

گفته اند که قیام دولت و سلطنت از عدالت و افزونی مال و ملک از شجاعت و سخاوت و محبت با علما و فضلا و تجنب و تحرز از جهلا نشان عقل ست انصرام[1] امور ملک و مملکت بصواب دید وزرا و نصرت و فتح و ظفر یافتن باستمداد همت فقرا امید رحمت داشتن از حق بعفو جرایم مجرمان و تندرست ماندن از نیت ازالهٔ درد دردمندان و دوام دولت از ترحم بر عاجزان و یتیمان عامل بودن بر عقاید مستقل ماندن ست در عین شداید و مقصر نابودن ست در امور دنیوی از تدبیر و شاکر ماندن بر تقدیر آورده اند که بادشاهے زاهدے را پرسید که دولت و سلطنت در خانه دان ما تا بکے خواهد بود گفت تا مادامیکه فرش امر معروف و نهی منکر و تقوے و عدل و جوانمردی و اتفاق و بساط صلاح و انصاف و داد و وفاق در ایوان خانه دان تو گسترده است دولت و سلطنت تو برقرار خواهد بود که: ما[2] کان ربك لیهلك القری بظلم و اهلها مصلحون و قد ثبت ان هیبة الملوك فی قلوب الرعیة و دوام سلطنتهم یستقران بخمسة اکرام شریفها و رحمة ضعیفها و اعانة لهیفها[3] و کف[4] عدوان[5] عادیها و تامین[6] سبل رایحها[7] و غادیها[8] کما الذین[9] ان مکناهم فی الارض و اقاموا الصلوة و اتوا الزکات و امروا بالمعروف و نهوا عن المنکر و لله عاقبة الامور سئل یزدجرد حکیماً ما صلاح الملك قال الرفق بالرعیة و اخذ الحق منها بغیر عنف و التودد الیها بالعدل و امن السبل و انصاف المظلوم روح ۲ ۸۸۸ و بسبب قصور سیاست و فتور در رعایت عدالت که اشتغال بصالح بنده گان خداوند جل جلاله ست روز قیامت از و باز خواست خواهند فرمود که کلکم راع و کلکم مسئول عن رعیته آورده اند که عمر بن عبد العزیز انار الله برهانه و ثقل بالحسنات میزانه که بکمال عدالت و جمال تقوے و طهارت و تمیز موصوف بود بعد از فوتش بخواب دیدند و از سرگذشت حالش پرسیدند گفت که مرا مدت یکسال در ورطهٔ حجاب

---

[1] بمعنی بریده شدن ۱۲ ح [2] این آیت در رکوع قبل از سوره یوسف مع جز ۱۲ [3] بمعنی بیچاره و دریغ خورنده ۱۲ [4] بالفتح و تشدید فا بمعنی باز استادن و باز استاده کردن [5] بالضم والکسر بمعنی ظلم ستم کردن بر کسے و بمعنی از حد در گذشتن ۱۲ [6] بمعنی رونده در شبانگاه ۱۲ [7] بمعنی رونده در بامداد ۱۲ ح

[8] این آیت در رکوع ثلث جز ۱۷ [9] بمعنی جهت روشن و دلیل قاطع ۱۲ ح [10] بالفتح بمعنی زمینیکه در ان راه نباشد و محل هلاکت باشد ۱۲ ح

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 92 of 257

داشتند بجهة آنکه سوراخے در پے ظاهر شده بود و پاے گوسفند دران سوراخ رفته مجروح گردیده
بود با من عتاب کردند که چون امور مصالح بنده گان خداوند جل جلاله را بقبضهٔ اقتدار تو نموده بودیم
و بسبب غفلت و بیخبری تو پاے گوسفند بیچاره مجروح گردیده و فی حیوة الحیوان جعل الله البرکة
فی نوع الغنم وهی تلد فی العام مرة و یوکل منها ما شاء الله و یبقی منها جوف الارض بخلاف
السباع فانها تلد ستا وسبعا ولا یری منها الا واحدة فی اطراف الارض وکان له عم مائة من
الغنم وسبعة اعنز[1] کانت ترعاها امراءین رض قال الامام الدمیری رح کبد الکبش اذا احرقت
طریة ودلك بها الاسنان بیضتها واذا دفن قرن الکبش تحت شجرة یکثر حملها واذا تحملت المرة
بصوف النعجة قطعت الحبل واذا اغطی الاناء بصوف الضان الابیض وفیه عسل لا یقربه النمل
خلاصه روح ۳۲۸ ج ۲ - وذکر عن ابی میسرة رض انه قال اوتی بسوط[2] الی قبر رجل بعد ما دفن
فجاء منکر ونکیر[3] وقالا انا ضاربك ضربة فضرباه واحدة فالتهب[4] القبر نارا فقال لم ضربتمانی
فقالا مررت برجل مظلوم فاستغاث بکم فلم تغثه فهذا حال الذی لم یغث المظلوم فکیف
کان حال الظالم منبیه در روح ۱۲۲ ج ۲ و از[5] نتائج عدل آنکه خاک در اجزاے بادشاه عادل
تصرف نکند چنانکه آورده اند که دخمهٔ[6] نوشیروان[7] عادل را که عدل آن از زبان درفشان حق
ترجمان جناب حضرت رسول مقبول عم روایت شده قال رسول الله عم ولدت فی زمان
الملك العادل روح ۱۱۷ ع بعد از فوتش بگفتهٔ مامون شاه بکشادند دیدندش که جسدش در خاک
تازه که هیچ تغیرے در وے نبوده چنانکه شخصے در خواب باشد و سه انگشتر در دستش یافتند
که در هر نگینی از ان پندی نقش بود اول آنکه با دوست و دشمن مدارا کن چنانکه بلبل حقیقت نوازی
معنی طرازی جناب حضرت شیخ مصلح الدین شیرازی رح فرموده **فرد** کسان برخورند از جوانی و بخت

[1] بمعنی بز ماده ۱۲ [2] بالفتح بمعنی تازیانه ۱۲ [3] این هر دو لفظ بمعنی ناشناخته شده ۱۲ [4] بمعنی زبانه آتش ۱۲ [5] جمع نتیجه بمعنی زاده شده
بیرون آورده شده و تراشیده شده ۱۲ ع [6] بمعنی گورخانه گبران ۱۲ ع [7] بمعنی شیرین جان چون بکمال عدل و خوش خوی بود باین لقب ملقب
گردید و بعضے گفته اند که لفظ نو بمعنی جدید و شیر بمعنی اسد و دان بمعنی مانند پس معنی مجموع شیر
جوان ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 93 of 257

که بازیر دستان نگیرند سخت ؛ دویم آنکه در کارها تعجیل مکن که خلق[1] الانسان من عجل مناو دیکه
ایاتی فلا تستعجلون و بے مشورهٔ خردمندان شروع منمائی سیم آنکه رعایت رعیت فروگذار
و بر نوعے که بر سر رعیت آویخته بودند اینکه هر که خواهد که عزیز و رفیع و سلطنتش بزرگ و وسیع
گردد باید که علماء را بزرگ و عزیز دارد و بالجمله ان العدل من احسن الاخلاق حکی ان
النوشیروان لما مات کان یطاف بتابوته فی جمیع مملکت دنیا دی مناد من له علینا
حق فلیئات فلم یوجد احد فی ولایته له علیه حق من درهم ولذا اشتهر بالعدل
اشتهار حاتم بالجود حتی صار العادل لقبا له روح اعه ج ا۔ وحکان احمد بن حنبل رح
یوصی بعض اصحابه ویقول خف من سطوة[2] العدل ورج رقة[3] الفضل[4] ولا تأمن مکره ولو
ادخلك الجنة وقم لابیك[5] آدم[6] ما وقم روح ۸۰ ج ا۔ وگفته اند که هر که علما را نظر بد و طعن میکند
گویا که اصل درختے که در سایهٔ آن بفراغ خاطر مے نشست میگند که اساة الادب علی اهل الرتب
یوجب العطب[7] حکی ان عالما لما سئل عن مسئلة وهو فوق المنبر فقال لا ادری فقیل له لیس
المنبر موضع الجهال فقال انما علوت بقدر علمی ولو علوت بقدر جهلی لبلغت السماء روح ۷۰ ج ا
آورده اند که روز عالمے برائے حاجتے نزد اسماعیل سامانی[8] بادشاه خراسان که بادشاه بس بسامان
بوده آمد او را تعظیم بسیار نمود و چون رخصت شد هفت قدم باوے مشایعت نمود شب جناب
حضرت رسالت پناه صلعم را در خواب دید که باو میفرماید که اے اسماعیل یکے از علماے امت مرا
عزیز داشتی من از حضرت حق سبحانه وتعالے خواستم که ترا در هر دو جهان عزیز دارد و چون
هفت قدم در عقب وے رفتی دعا کردم که هفت تن از نسل تو بادشاهی کنند و هر دو دعا در حق تو
مستجاب شد انتهی و تواضع و عزت و احترام در بارهٔ اشراف و اعزهٔ انام چون علماے اعلام
و سادات عظام و مشایخ کرام موجب ارتفاع دولت و استحکام اساس سلطنت است

[1] این آیت در رکوع قبل از رکوع ۱۷ جزء ۱۷ [2] بالفتح بمعنی سخت گرفتن و حمله بردن ۱۲ ج [3] بالکسر و تشدید قاف بمعنی تنگ شدن چیزے در میان [4] بمعنی بخشش ۱۲ ج [5] بمعنی هلاک ۱۲ ج [6] بروزن دامان نام شخصیست که آل سامان که بادشاهان سامانیه اند باو منسوب اند و بمعنی ترتیب و اسباب و ساختن کار نیز آمده است برهان قاطع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 94 of 257

قال الشيخ علی وفاروق مادامت السلاطين مطيعون للاولياء الذين هم علماء الحق وامرهم بينهم
قايم ناقذ فامرهم فالح ونظامهم صالح ونورهم واضح ومتى انعكس الامر نكسوا طبقات ـ حكى
ان بعض السادات لما رأعبد الله ابن المبارك فی عزة ورفعة مع جماعة قال انظروا الی حال آل محمد وعزة
ابن المبارك رض فقال ابن المبارك رض ان هذا السيد لما لم يراع سنة جده ذل وابن المبارك رض لما اطاع
النبیؐ وسار سيرته اعطاه الله تعالی عزاً وشرفاً روح ٢٠٨٠ ج ٢ ـ ونيز حضرات ملوك وسلاطين را بايد
كه بانيكان بلطف ومدارا وتازه روئی وبشاشت وخوشخوئی سخن گفتن وبدان را بمحافظت حدود
وعفت وعصمت مبالغه كردن ودر دفع شر اشرار تاشی واقتدا بسنت سنيه جناب حضرت سيد
ابرار بمراز قتل وقطع وضرب وغير ذالك نمودن كه ومن يطع الله ورسوله ويخش الله ويتقه
فاولئك هم الفايزون واز زيادتی بران متحرز بودن كه ومن يتعد حدود الله فقد ظلم
نفسه لانهم سدوا روزنة قلوبهم التی كانت مفتوحة الی عالم الغيب يوم الميثاق بتتبع
الشهوات واستيفاء اللذات والخدعة والنفاق فما هبت عليهم من جناب القدس الرياح فما
تنسموا نفحات الارواح فمرضت قلوبهم ثم ارسل اليهم الطبيب الذی انزل الداء فانزل معه
الدواء كما قال الله تعالی وننزل من القرآن ما هو شفاء ورحمة للمؤمنين الذين يصدقون
الاطباء ويقبلون الدواء فمن لم يصدقوهم ولم يقبلوا الدواء ظلماً علی انفسهم فصار الدواء
داءً والشفاء وباءً كما قال الله تعالی ولا يزيد الظالمين الا خساراً فلما لم يكونوا اهل الرحمة ادركتهم
اللعنة الموجبة للصمم والعمی لقوله تعالی اولئك الذين لعنهم الله فاصمهم واعمی ابصارهم
روح ٢٠٤٧ ج ١ ـ زيرا كه جناب حضرت شارع دو چيزے از احكام شرع شريف فرو نگذاشته كه از براے
آن قاعده وقانون جديد از فكر خود ساخته وبسته شود اعلم ان القرآن نظم اسم الهادی وهو
كتاب الله الصامت والنبیؐ مكتاب الله الناطق وكذا ورثته الكمل بعده وهو لم يترك شيئاً

لے نكس يعنی سرنگون ٢ ج ـ ٢ يعنی خنده روئی ٢ ـ ٢ اين آيت در ركوع ثلث جز ١٨ ـ ٢ اين آيت در سوره طلاق بعد از ركوع ثلث جز
١٨ ـ ٢ اين آيت ٢ ركوع قبل از ركوع نصف جز ١٧ ـ ٢ اين آيت در ركوع ٢ بعد از ركوع سابع جز ٢٠

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 95 of 257

من امور الدین و الدنیا الا و تکفل بیانه اما اجمالاً و اما تفصیلاً قال ابن مسعود رض اذا اردتم العلم فاثیروا القرآن فان فیه علم الاولین والآخرین روح ۱۲ ج ۲ - فعلی الحکام والولات والمسلمین ان لا یتعدوا اما حد الله تعالیٰ فی کتابه فان الظلم لا یجوز مطلقاً و یعود وباله علی الظالم بل یسری الی غیره ایضاً و فی الحدیث خمس بخمس اذا اکل الربا کان الخسف[1] والزلزلة واذا جاء الحکام قحط المطر واذا ظهر الزنا کثر الموت واذا منعت الزکات هلکت الماشیة و اذا تعدی علی اهل الذمة کانت الدولة لهم روح ۸۸۸ ج ۱ - و هر امریکه رعایت آن شرعاً و عرفاً لازم باشد باید که ساعی و جاهد بوده اهالی ممالک خویش را بران معتاد سازد که تا ببرکت سعی مشکورش جمیع اهالی ممالک محروسه بصلاح موصوف و از فساد دور باشند که فذکر فان الذکری[2] تنفع المؤمنین و در اخذ حقوق از عشر و خراج و غیر آنها از احکام و قواعد شرع شریف تخلف و عدول را در ممالک محروسهٔ خویش جایز نا داشته رعایت جانب حق جل و علا را فرو نگذارد که و ما اتاکم الرسول فخذوه و ما نهاکم عنه فانتهوا یعنی آنچه بدهد و فرماید شما را جناب حضرت رسول مقبول عم بدل و جان بعمل آرید و از آنچه باز دارد شما را منع شوید و مخالفت نورزید لان مخالفة ما امر رسول الله عم تزیل نعمة الاسلام قال عم لا یؤمن احدکم حتی یکون هواه تبع لما جئت به و من حفظ سنتی اکرمه الله تعالیٰ باربع خصال المحبة فی قلوب البررة والهیبة فی قلوب الفجرة والسعة فی الرزق والثقة[3] فی الدین تنبیه وقد ثبت عن علی رض انه ما نظر الی عورته و سوأته منذ ما تعلق نظره الی رسول الله عم بناء علی ان ابصار الناظرة لوجهه عم لا یلیق لها ان تنظر الی السوءة[4] فاعتبر و تأدب و نظیره ما قال عثمان رض ما کذبت منذ سلمت و ما مسست فرجی بالیمین منذ بایعت النبی عم و لا اکلت الکراث[5] و نحوه منذ قرأت القرآن روح ۲۷ ج ۲ - زیرا که عمل فرموده محمودهٔ جناب حضرت رسول مقبول عم و رعایت

[1] بمعنی فرو بردن زمین کسے را ۱۲ م [2] آیت در رکوع ۲ اول جز ۲۷ [3] این آیت در رکوع ربع جز ۲۸ [4] بالکسر بمعنی استوار شدن ۱۲ م [5] بالفتح بمعنی عورت مرد و زن ۱۲ [6] بالضم و الفتح و تشدید را بمعنی کندنا ۱۲ م

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 96 of 257

ادب والارتب آن راحتی المقدور داشتن سبب مسرت وترقی دولت ومزید سلطنت ست
ومخالفت ازگفتهٔ ورسفتهٔ آن موجب هزاران هزار ندامت[1] ونقصان عزت وزوال دولت
وسلطنت وزیان ابدی وخسران سرمدی ست که لا تجعلوا دعاء الرسول بینکم کدعاء بعضکم
بعضا بان تقولوا یا محمد بل قولوا یا نبی الله ویا رسول الله بلین وتواضع وخفض[2] صوت
قد یعلم الله الذین یتسللون[3] منکم لواذا ای یخرجون من المسجد فی الخطبة من غیر استیذان
خفیة مستترین بشیء فلیحذر الذین یخالفون عن امره ای الله ورسوله ان یصیبهم فتنة بلاء
فی الدنیا او یصیبهم عذاب الیم فی الاخرة جلالین **فرد** خلاف پیغمبر کسے راہ گزید ٭ کہ ہرگز
بمقصد نخواہد رسید ٭ یقول الفقیر وقفلی فی الحرم النبوی عم انی قعدت یوما عند رأس
المبارک علی ما هو عادتی مدة مجاورتی فرئیت بعض الناس یسوؤن الادب فی تلک الحضرة
الجلیلة وذالک من وجوه کثیرة فغلبنی البکاء الشدید فاذا هذه الآیة تقراء علی اذنی
اولئک[4] یلعنهم الله ای المسیئین للادب فی مثل هذا المقام محرومون من درجات اهل الادب
الکرام روح ۷۷ ج ۳ - اعلم ان الشریعة هی الاحکام والطریقة هی الادب وانما رد من رد
لعدم رعایة الادب کابلیس وغیره من المردودین **رباعی** بے ادب مردے کے شود مہتر ٭
گرچہ او را جلالتے نسب است ٭ با ادب باش تا بزرگ شوی ٭ کہ بزرگی نتیجۂ ادب ست روح
۱۳۸ ج ۱ ومن لا ادب له مع الخلق لا ادب له مع الحق ومن لا ادب له مع الحق فانه اثم ومجرم
ومن[5] یهن الله فما له من مکرم فتاوی خیریه ۱۷۷ ج ۱ وعن ابن عباس رض کان ابراهیم عم
بمکة فاقبل علیها ذوالقرنین فلما کان بالابطح قیل له فی هذه البلدة ابراهیم خلیل
الرحمان فقال ذوالقرنین ما ینبغی لی ان ارکب فی بلدة فیها ابراهیم خلیل الرحمان فنزل
ذوالقرنین ومشی الی ابراهیم عم فسلم علیه ابراهیم عم واعتنقه فکان هو اول من

[1] این آیت در رکوع ۲ قبل از رکوع آخر جزء ۱۸ [2] بالکسر یعنی بیکدیگر پناه گرفتن ۱۲ ج [3] یعنی فرو داشتن آواز ۱۲ ج [4] یعنی بردن آمدن آواز میان مردم ۱۲ ج [5] این آیت در رکوع ۲ قبل از رکوع ربع جزء ۲ [6] این آیت در رکوع نصف جزء ۱۷

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 97 of 257

عانق عند السلام فعند ذالك المتواضع سخر له السحاب تحمله وعساكره وجميع الامم وسخر له
الظلمة والنور لان من تواضع رفعه الله خلاصه روح ۱۳ ج ۲ فالبيت الشريفة اصل الارض
وسرتها فالكعبة وسط الارض المسكونة واما وسط الارض كلها عامرها وخرابها فهى قبة الارض
وهو مكان تعتدل فيه الازمان فى الحر والبرد ويستوى الليل والنهار فيه ابدا لا يزيد احدهما
على الاخر ولا ينقص واصل طينة رسول الله ص من سرة الارض بمكة ولما توجه المأرمى بتلك
الطينة الى محل مدفنه ص بالمدينة فلذالك دفن ص فيها روح ۲۲۰ ج ۲ وفى الحديث
يلقى ابراهيم ص اباه آزر يوم القيمة فيقول له ابراهيم ص الم اقل لك لا تعص فيقول
ابوه فاليوم لا اعصيك فيقول ابراهيم ص يا رب انك وعدتنى ان لا تخزنى[1] يوم يبعثون فاى
خزى اخزى من ابى ان يكون فى النار فيقول الله تعالى انى حرمت الجنة على الكافرين ثم
يقال يا ابراهيم ص ما تحت رجليك فينظر فاذا هو بذيخ متلطخ والذيخ بكسر الذال ذكر الضباع
الكثيرة الشعر[2] فيؤخذ بقوائمه ويلقى فى النار والحكمة فى كونه مسخ ضبعا دون غيره من الحيوان
ان الضبع لما كان يغفل عما يجب اليتيقظ له وصف بالحمق فلما لم يقبل آزر النصيحة من اشفق
الناس وقبل خديعة عدوه الشيطان شبه الضبع الموصوفة بالحمق لان الصياد اذا اراد ان
يصيد هارمى فى جحرها[3] بحجر فتحسبه اشياء تصيده فتخرج لتاخذه فتصاد عند ذالك روح ۲۸۱
ج ۳ ومراد خاطر رعايا را بر مصالح نفس نفيس خويش مقدم وآسايش فقرا ورعايا را بر آسايش خويش
محتم والزم شمارد فرد بر حرير گل گذارد پاى در صحراى حشر ٭ هر بسيارى كه بردارد ز راه خلق خار
چنانچه خالق جبار در مدح صحابه كبار از طايفه انصار فرموده كه يؤثرون[4] على انفسهم ولو كان
بهم خصاصة رباعى نكردند رغبت هنر پروران ٭ بشادى خويش از غم ديگران ٭ خنك آنكه
آسايشى مرد وزن ٭ گزيند بر آسايشى خويشتن . آورده اند كه ابى جهيم بن حذيفه كه يكى از صحابه كبار

[1] اين آيت در ركوع قبل از ركوع نصف جز ۱۹ [2] هكذا فى الصحاح ۱۲ [3] بالضم بمعنى سوراخ حيوانات ۱۲ [4] اين آيت
در ركوع ربع جز ۲۸ ٭

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 98 of 257

رحمه الله الملک الغفار بود فرمود که در حرب تبوک اکثر یاران از صعوبت حر[1] و این تیساق[2] سراپا
مشاق[3] از شدت سموم[4] و تشنه گی حراق از پا فتاده و بسبب زحمت رشته حرارت هوائے همچون
دوک گردیده دل بر هلاک نهاده بودند چنانچه آیه وافی هدایه وقالوا لا تنفروا فی الحر قل
نار جهنم اشد حرا لو کانوا یفقهون در باره حرارتش نازل شده وعن عمر رض قال خرجنا
فی قیظ[5] شدید واصابنا فیه عطش شدید حتی ان الرجل لینحر بعیره فیعصر فرثه[6] فیشربه
فذالک سمیت غزوة العسرة ومن جاهد فیها بجیش العسرة روح ۱۷۹۳ وعم زاده من نیز
دران میان بوده من مطهره آب را پر کرده در طلب شان شده چون بسر وقت عم زاده خود
رسیدم گفتم آب خواهی خورد او بدیگرے اشارت کرد چون بدیگرے رفتم دیدم که هشام بن عاص
بود او نیز بدیگرے اشارت کرد چون بدان یمین رسیدم او جان داده بود چون پس بدو یمین رسیدم
او نیز جان داده بود چون بعم زاده خود رسیدم او نیز رضا بقضا داده شربت اجل از دست ساقی
ازل نوشیده جان عاریتی بجانان حقیقی سپرده انا لله وانا الیه راجعون[7] و همین حکایت بزبان
عربی در تفسیر روح البیان نیز مذکور است ۱۷۹۱۰ و نیز آورده اند که آن نو باده بستان[8] ولایت
باکوره[9] باغستان هدایت سبط[10] نبی نجل[11] ولی جناب حضرت امیر المومنین امام حسین بن علی رض بدهی
رسید و غلامے را دید که بالائے گاو[12] آن زمین راشد یار میکند چون روز بچاشت رسید سه قرص
نان جهت تناولش آوردند ناگاه سگے را دید که بطمع نان در برابر غلام استاده غلام یک قرص
یمین را نیز داده آن را نیز بخورد جناب حضرت رض از غلام پرسید که وظیفه روزینه تو چند است
گفت که همین سه قرص که بسگ دادم فرمود رض که چون همه را بسگ دادی از برائے خود چه
گذاشتی گفت اے امیر زاده این سگ را دانم که از راه دور بطمع نان آمده شرط کرم و مروت

[1] یعنی بادگرمی که بشب وزد ۱۲ [2] یعنی جنگ ۱۲ [3] بضم میم وتشدید قاف یعنی سختیها جمع مشقت ۱۲ [4] یعنی بادگرمی که بروز وزد ۱۲ ح
[5] نام موضعے ۱۲ [6] این آیت در رکوع قبل از رکوع آخر جزء ۱۰ [7] بالفتح یعنی گرمائے تابستان و یعنی سخت گرم شدن ۱۲ [8] بالفتح یعنی
سرگین و شکنبه ۱۲ [9] این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع اول جزء ۲ [10] یعنی میوه تازه و نورسیده ۱۲ ع
[11] یعنی نرس ۱۲ [12] یعنی فرزند فرزندان و طایفه از فرزند حضرت یعقوب ۱۲ [13] بتقدیم نون یعنی نسل اولاد ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 99 of 257

نباشد که خود را سیر و او را گرسنه گردانم آن به که خود بر شدت مجاعت و گرسنه گی صبر کنم و تحمل نمایم نه آنکه
خود را سیر و او را گرسنه و ناامید و محروم گردانم جناب حضرت رض معترف گشته فرمود که کرمے بدین مرتبه
حد بے احدے از عالمیان و سخاوتے بدین مشابه مقدور هیچکس از آدمیان نخواهد بود که اولئک
الذین هدی الله فبهدیهم اقتده. واذا اردت ان تری عجبًا فادفن جیفة فی الارض
الی حلقها وقد طلی باطنها بشحم البقر فان البراغیث کلها تجتمع الیها واذا بخر البیت بشحمه
مع الزرنیخ اذهب الهوام خصوصًا العقارب ویقال ثلاثة لا یفلحون بایع البشر وقاطع الشجر
وذابح البقر والمراد القصاب المعتاد لذالک خلاصه روح ۳۲۸ ج ۲- ودر امانت مال
بیت المال احتیاط تمام نموده بمثابه که نستاند آن را از کسے بدون حل و نه صرف نماید مال بیت المال
مسلمانان را در غیر محل و باشند مر فقرا و غربا را مونس و غمخوار چنانکه گفته اند وا یتقینا الله فی امانة
مال بیت المال المسلمین فلم نأخذ المال من غیر حله ولم نضعه فی غیر محله من المقربین
والاغنیاء والولات والحکام والامراء دون اولی المزایا من الامناء والفضلاء والعقلاء فرد
آنرا که بحق معرفتے هست کدام ست ؛ آن ست که او را بکسے معرفتے نیست کتب بهلول رح علی
حایط من حیطان قصر عظیم بناه اخوه الخلیفة هارون الرشید یا هارون رفعت الطین و
وضعت الدین ورفعت الجص وترکت النص ان کان من مالک فقد اسرفت وان الله لا یحب
المسرفین وان کان من مال غیرک فقد ظلمت وان الله لا یحب الظالمین روح ۲۳۶ ج ۲
فرد ایوان بلند و قصر معمور از مال یتیم و حق مزدور و فی الحدیث لیأتین علی الناس زمان لا یبالی
المرء مما اخذ المال من حلال او من حرام یا ابن آدم عینک مطلقة فی الحرام ولسانک
مطلق فی الاثام وجسدک یتعب فی کسب الطعام یتقظ یا مسکین مضی عمرک وانت فی

لہ این آیت در رکوع بعد از رکوع ثلث جز ۷ ؎ این لفظ بمعنی حد و مرتبه مستعمل مے شود ۱۲ ج ؎ بضم واو تخفیف لام و تاے فوقانی جمع والی
بمعنے حاکمان و دوستان و بتشدید لام خطاست و همچنین قضات بتخفیف ضاد معجمه جمع قاضی ۱۲ ع ؎ بالفتح بمعنی
افزونیها و مزیت که بمعنی افزونی و فضیلت ست و جمار ا بمعنی عطایا و انعامات استعمال مے شود ۱۲ ع ؎ این آیت
در رکوع ۲ بعد از رکوع نصف جز ۸ ؎ این آیت در رکوع ۲ قبل از رکوع نصف جز ۴

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 100 of 257

غفلتك فاين الدليل على سلامتك روح ۳۱۸ ج ۲ قال رسول الله ص من مات غاشا لرعيته
لم يرح رايحة الجنة قال افضل الصديقين ابو بكر رض انا منذ ولينا امر المسلمين لم نأخذ
منهم درهما ولا دينارا ولكن اكلنا من جريش طعامهم ولبسنا من خشن ثيابهم وليس
عندنا من فيئهم الا هذا الابل الناضح وهذا العبد الحبشي وهذا القطيفة فاذا قبضت
فادفعوها الى عمر رض فلما قبض ارسلوها اليه فبكى حتى سال دموعه ثم قال رض رحم الله
ابا بكر رض لقد اتعب في مدة حيوته من همه العالية والاعراض عن الزخرف الحايل
والاقبال على ما هو باق غير زايل يحكى ان بعض الملوك ارسل الى الشيخ ركن الدين
علاء الدوله غزالا وقال كل منها فانها حلال لاني رميتها بسهم عملته بيدي على
فرس وزشتها عن ابي فقال خطر ببالي ان واحدا من الامراء جاء الى مولانا الجمال باوزتين
وقال كل منهما فاني قد اخذتهما ببازي فقال مولانا ليس الكلام بجاوزتين انما الكلام في
قوت البازي من دجاجة اية عجوز اكل حتى قوي للاصطياد فالغزال اللتي رميتها على فرسك
وان كانت من الصيد لكن قوت الفرس من شعير اي مظلوم حصل فلم يأكل منها خلاصه
روح ۳۳۴ ج ۱ - آورده اند که اردشیر بابک که نیامده در سلاطین اکاسره مثل او بادشاه عادل بجز از
نوشیروان دار دشیر لقب ساسان بن ساسان نبیرهٔ بهمن و دختر زادهٔ بابک بادشاه پارس
بوده و بابک جد مادری اردشیر بوده لهذا باردشیر بابک ملقب گردیده شهرت دارد کتاب
نصایح وعنایت انتساب برای رعیت خود فرستاده و آن اینکه من اردشیر المزید
بالبهاء ابن الملوك العظما الى الفقهاء الذين هم حفظة السلطنة والكتاب الذين هم

لہ بمعنی خیانت کننده ۱۲ ۲ بمعنی نمک وجوب نیم کوفته ۱۲ ع ۳ بمعنی درشت ۱۲ ۴ فی اللغة ما اخذ من الكفار بلا حرب والغنيمة ما
اخذ عنهم عنوة والحرب قائمة ۱۲ تنویر بالفتح وسکون یا و همزه بمعنی خراج و مال فیئ ۱۲ ۶ بمعنی شتر آبکش ۱۲ ۷ جامه مخمل معروف ۱۲ ح
۸ بمعنی رنج کشیدن و مانده شدن ۱۲ ۹ بالضم بمعنی آنچه آراسته و آبدار و با آرایش باشد ۱۲ ح ۱۰ بهروسین معله نام پسر بهمن که از خوف
خواهر خود که همای نام داشت و بمذهب زرتشتی در نکاح بهمن پدر خود بوده فقیر شده سرور عالم نهاد و ساسانیان از نسل او بیند
و ساسان در لغت بمعنی گله و فقیر ست ۱۲ ع ۱۱ بمعنی روشنی و رونق و زیبائی ۱۲ ۱۲ بالضم و تشدید تا بمعنی نویسنده گان ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 101 of 257

ساسة الملك وذوی الحرث الذین هم ثمرة البلاد اما بعد فحمد الله حمد الصالحین قد وضعنا عن رعیتنا بفضل رأفتنا خراج الموظفة علیهم سنتنا هذه ونحن کاتبون مع ذالك بوصیة تنفع الکل لا تستشعروا الحقد لئلا یغلب علیکم العداوة ولا تحتکروا الاحتکار لئلا یشملکم القحط وکونوا للغرباء مؤوین لتؤووا غدا فی المعاد وتزوجوا فی القرابة فانه احسن للرحم واثبت للنسب ولا تعدوا هذه الدنیا شیئا فانها لا تبقی علی احد ولا ترفضوا هامع ذالك فان الآخرة لا تنال الا بها انتهی کلامه وعلی هذه العبارة ختامه فعلی العاقل ان یتدارك حاله ویصلح اعماله قبل ان تنفذ الانفاس وینهدم الاساس

روح ۲۷۴۱ هر که خواهد که عمر او دراز و مملکتش بی شریک و انباز گردد و عدل اختیار کند که موجب درازی عمر و بی انبازی سلطنت است که واما ما ینفع الناس فیمکث فی الارض رباعی از ان بهروز تر در آفاق کیست ؛ که در ملک رانی بانصاف زیست ؛ کسان برخورند از جوانی و بخت ؛ که بازیر دستان نگیرند سخت ؛ و در اخبار آمده که هر سلطانی که عدالت ورزد از زمرهٔ محبان جناب حضرت منان گردد که ان الله یحب المقسطین و نیز شریک طاعت رعایا گردد چه فراغ طاعت بسبب عدل سلطان بدیشان حاصل شده و اگر ظلم نماید نیز شریک و انباز معصیت رعایا گردد و حکما گفته اند که عدل خوب ترین خصلت هاست که نتیجهٔ آن وسعت مملکت و بقای سلطنت و معموری خزاین و دفاین و آبادی اهالی قراو مداین ست ؛

فصل ع - در بیان ظلم و قبح آن

بدانکه ثمرهٔ ظلم کوتاهی عمر ست که ظل عمر الظالم قصیر والمراد بالظلم ان یتضرر به الغیر وبالعدل ان لا یتضرر منه احد بشیء

روح ۲۷۱۱۴ فرد رها کن ستم را بیکباره گی ؛ که کم عمرے آمد ستمگاره گی ؛ آورده اند که نوشیروان عادل از حکیمے سبب کم عمری باز و دراز عمری کنجشک را پرسید گفت که کم عمری باز از جهت ظلم و خونریزی است و درازی عمر کنجشک از باعث بے آزاری

لہ یعنی پاس دارندہ گان و حکم رانندہ گان ۱۲ ؎ یعنی جاے دہندہ ۱۲ ؎ یعنی بنیاد ۱۲ ؎ این آیت در رکوع قبل از رکوع نصف جز ۱۳

؎ این آیت در رکوع قبل از رکوع ثلث جز ۲ و نیز در رکوع نصف جز ۲۸

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 102 of 257

وعاجزی ست مدعا اینکه در پے آزار ہیچکس نباید بود و بر ہر ذی حیاتی حتی المقدور شفقت و ترحم باید
نمود عن ابراهیم بن ادهم بلغنی ان رجلاً من بنی اسرائیل ذبح عجلاً بین یدی امه فیبست یده
فبینما هو جالس اذ سقط فرخ من وکره وهو یتبصبص فاخذه وردّه الی وکره فرحمه الله تعالی
لذلک ورد علیه یده فینبغی للمومن ان یسارع الی التوبة والعمل الصالح فان الحسنات یذهبن السیئات
روح ۷۷۷ ا و نیز سبب زوال سلطنت و خرابی مملکت ست زیرا که خرابی اساس ملک و مملکت بظلم
ست نه بعدل و شکست بنای سلطنت بجهل ست نه بعقل وقد ثبت بلا نزاع الملک یبقی مع الکفر
ولا یبقی مع الظلم لان الظلم یخرب بیت المظلوم والظالم ویجلب النقم ویسلب النعم قال الله تعالی
ظهر الفساد فی البر والبحر بما کسبت ایدی الناس الآیه واستیلاء الکفار علی اهل البلاد بسبب ظلم المفرط
علی اهل الاسلام واهل الذمة الساکنین فی تلک الدیار وهذا من الوقایع التی رئینا حدوثه فی
زماننا مرارا ولیس المعاینة کالخبر یقول الفقیر رئینا من السنة الرابعة والتسعین بعد الالف
الی هذا الآن وهی السنة الاولی بعد المائة والالف من استیلاء الکفار علی البلاد الرومیة وعلی البحر الاسود
والابیض مالم یره احد قبلنا ولا یدری احد ماذا یکون غدا والامر بید الله تعالی وذلک بسبب ظلم
المفرط علی اهل الاسلام واهل الذمة الساکنین فی تلک الدیار فحاد الصغار والذل من الکفار الی المسلمین
الکاذبین فصاروا هم صاغرین والعیاذ بالله ولیس الخبر کالمعاینة روح ۸۸۸ ح ا قال الامام فی وجه
قوله تعالی الا بحبل من الله وحبل من الناس الامان الحاصل للذی قسمان احدهما الذی انعم الله
تعالی علیه وهو الامان الحاصل له باعطاء الجزیة عن ید وقبوله ایاها والثانی الامان الذی فوض
الی رای الامام واجتهاده فیعطیهم الامان مجانا تارة وببدل زاید او ناقص اخری علی حسب اجتهاده
فالاول هو المسمی بحبل الله والثانی هو المسمی بحبل المومنین فالامانان واقعان بمباشرة المومنین المسلمین
الا انهما متغایران بالاعتبار روح ۳۴۸ ح ا - قال رسول الله عم الملک یبقی مع الکفر ولا یبقی مع الظلم

لہ یعنی گوساله ۱۲ ن لہ بالفتح یعنی چوزهٔ مرغ و بچهٔ حیوان ۱۲ ح ا لہ ای یتحرک ۱۲ س لہ بالفتح یعنی آشیانه ۱۲ ح لہ این آیت در رکوع قبل از رکوع
اول سورهٔ یوسف حزب ۲ لہ بکسر نون و فتح قاف جمع نقمة یعنی عقوبت ۱۲ و عذاب ۱۲ ح لہ این آیت در رکوع بعد از رکوع ربع جزء ۲۱ لہ این
آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع اول جزء ۴

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 103 of 257

وقال الله تعالیٰ وکذٰلک نولی بعض الظالمین بعضا الآیة وذالک لان ھمم المظلومین المفرطین مؤثرة و
دعاؤھم مستجاب قال عم اتقوا دعوة المظلوم فانه لیس بینھا وبین الله تعالیٰ حجاب ومن ھذا المقام
یعرف سر قوله عم ولدت فی زمن الملک العادل فان اطلاق العادل علی انوشیروان بانتبه الی انتقام
ظلم الافاقی عنه وقد کان فی نفسه مجوسیا وان الشرک لظلم عظیم روح ۲ ج ۴۹۴ ۔ ابیات
نرانی کند شیر شمشیر زن ٭ نه چندانکه دود دل طفل و زن ٭ چراغ که بیوه زنے بر فروخت ٭ بسے
دیده باشی که شهرے بسوخت ٭ مکن ناتوانی دل خلق ریش ٭ وگر میکنی میکنی رنج خویش ٭ که سیذوق
وبال امرھم ھذا و الله عزیز ذو انتقام ونتیجه ظلم خانه خرابی ست قال الله تعالیٰ فتلک بیوتھم
خاویة بما ظلموا ۔ وفی الحدیث ایاکم والظلم فانه یخرب قلوبکم وفی تخریب القلب تخریب سایر
الجسد فالظالم یظلم علی نفسه حیث یخرب اعضاءه الظاھرة والباطنة وعلی الله ورسوله واذاه
والدلیل علیه قوله عم انا من الله والمومنون منی فمن اذی مؤمنا فقد اذانی ومن اذانی فقد اذی الله
تعالیٰ روح ۲۹ ج ۲ رباعی نیم شب پیره زن که آه کند ٭ روی صد آسمان سیاه کند ٭ خانه ظالمان
نه ویرکه زود ٭ بفضیحت خراب خواهد بود ۔ آورده اند که یکے از خانه برانداز ان عالم خاکی روزے
در خرابه نشسته میگفت که هر کسے بالاے کسے ظلم کند خانه خراب گردد کسے بادے گفت
که تو بالاے که ظلم کردی که خانه خراب شدی ۔ گفت بر نفس خود زیرا که همه عمر از من رنج و زحمت
و نامرادی دیده و هیچ وقت آرزوے دے بوے نرسیده ام فرد نه هرگز شنیدیم در عمر خویش ٭
که بد مرد را نیکی آید به پیش ٭ واز ثمره شجره منهیه ولا ترکنوا الی الذین ظلموا فتمسکم النار وما لکم من
دون الله من اولیاء ثم لا تنصرون ظالم مبغوض مردمان ست اگرچه از ظلم آن ضرر بدیشان لاحق
نشده باشد وھذه الآیة ابلغ ما یتصور فی النھی عن الظلم والتھدید علیه والعجب من قوم یقرؤن
ھذه الآیة ویرون ما فیھا ثم لا یرتدعون عن الظلم والمیل الی اھله ولا یتدبرون انھم

ع۱ این آیت در آخر رکوع ۲ قبل از رکوع ۱۰ ج جز ۸ ع۲ این آیت در رکوع نصف جز ۲۱ ع۳ این آیت در رکوع ۲ بعد از
رکوع اول جز ۷ ع۴ این آیت در رکوع آخر جز ۱۹ ع۵ این آیت در رکوع قبل از رکوع اول سوره یوسف جز ۱۲ ع۶ پس باشد اندیشه نه از ظلم

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 104 of 257

بواخذون غیر منصورین روح ۱۲۸ ج ۲ ودخل فی الرکون الی الظالمین المداهنة[1] وارضی باقوالهم
وافعالهم ومحبة مصاحبتهم ومعاشرتهم ومد العین الی زهرتهم[2] الفانیة وغبطتهم فیما اوتوا من الظرف الدنیة
والدعاء لهم بالبقاء وتقلید ذکرهم وعلام دواتهم وقلمهم ودفع القلم والکاغذ الیهم والمشی خلفهم والتزی
بزیهم[3] والتشبه او خیاطة ثیابهم وحلق رؤسهم وقد امتنع بعض السلف عند وجوب الظلمة فی السلام فکل منها انما یکون
من مرة اذا کان من قبل العلماء واما اذا کان من جانب السلاطین والامراء بان یکونوا مجبورین فی
ذالک مطالبین بالاختلاط لاجل الانتفاع الدینی فلا بأس حینئذ بالمخالطة لان المجبور المطالب
موید من عند الله خالٍ عن اغراض النفسانیة بخلاف ما اذا کان مقارنا بالاغراض النفسانیة
فیکون موکولا الی نفسه فتخطفه[4] الشیاطین نعوذ بالله روح ۱۲۹ ج ۲ ومن کلمات بهلول رح لهارون
حین قال له من انا قال انت الذی لو ظلمه احد فی المشرق وانت فی المغرب سئلک الله عن ذالک
یوم القیمة فبکی هارون وفی عین المعانی العالم لا یدخل علی الظلمة تحامیا عن الدعاء لهم
بالبقاء فورد من دعا لظالم بالبقاء فقد احب ان یعص الله تعالی فی ارضه فلا بد من النصیحة
وترک المداهنة روح ۱۴۱ ج ۱ - آورده اند که یحیی واسطی بغایت زیبا نویس بوده روزے قلم تراشیدن وے را
بنزد وزیر تعریف وتوصیف نمودند وزیر او را طلبیده حاضر شده قلمے باحتیاط تمام براے وے تراشید وزیر بدان
قلم فرمان نوشت که خط وے بهتر از پیشتر بود خلعت وهزار دینار بوے انعام فرمود یحیی خلعت وهزار
دینار را برداشته مرخص شده بدر خانه خود رسید در حال واپس گردیده گفت ایها الوزیر قلم را بمن ده که عملی
را فراموش کرده ام چون قلم را وزیر بوے داد سر قلم را بریده خلعت وزر داده گی را واپس پیش وزیر نهاد
وزیر گفت ترا چه شد گفت بجوش دلم فرو خواند که احشروا[5] الذین ظلموا وازواجهم یعنی حشر کنید ظالمان
را با شریکان ومددگاران ایشان ترسیدم که تو بدین قلم از روے ستم چیزے بالاے کسے نویسی ومن
قلم ترا تراشیده ام وران با تو شریک باشم وبعتاب جناب حضرت خداوندی جل جلاله گرفتار گردم چه چاره خواهم نمود

[1] یعنی پوشیدن وخیانت ونفاق کردن ودروغ گفتن ۱۲ [2] بضم اول وفتح ثانی جمع زهرة بالفتح وبضم یعنی شکوفه ۱۲ [3] بالکسر یعنی جامه و لباس ۱۲ [4] پس برباید او را شیاطین ۱۲ [5] این آیت در ابتداے رکوع ربع جز ۲۳ ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 105 of 257

پس از دست رفتن کار پشیمانی ندارد سود و نیز بادشاه عادل محبوب مرغوب و مطلوب جهانیان و ملاذ و ملجای
ستمدیده گان ست اگرچه از فواید عدش ذایق نگردیده باشند و مصداق این حال و مقیاس این مقال قصه
نوشیروان عادل و حجاج ظالم ست با آنکه نوشیروان کافرے بود آتش پرست و حجاج مسلمی بود خدا پرست که صحبت
صحابه و تابعین را دریافته بود و در ذکر نوشیروان هر کس آفرین گوید بسبب عدل و در ذکر حجاج نفرین گوید
بجهة ظلم قال عمر بن عبد العزیز رح لو جائت کل امة بمنافقیها وجئنا بالحجاج فضلناهم یقول الفقیر
سامحه الله القدیر هذا الکلام بالنسبة الی ذالک الوقت ولولاه لاوزر آل عثمان ودکلاء هم فی
هذا الزمان لوجدهم ارجح من کل منافق لانه بلغ نفاقهم الی حیث اخذوا الرشوة من الکفار یساعدهم
فی مقاتلتهم ومحاربتهم خذ لهم ودمرهم دوح ۱۳۲۷ - ولا تنسوا هذه الکلمات الصادقة من توبیخ
المامون بن هارون المظلوم علی النصرة وان عظمت محنته والظالم علی مدرجة العقوبة وان طالت
مدته ولکل محنة نهایة ولکل مدة غایة وما الله یرید ظلما للعباد وقال الله تبارک وتعالی و
تلک القری اهلکناهم لما ظلموا وجعلنا لمهلکهم موعدا ۱۰ **ابیات** نه خفت ست مظلوم زاهش بترس
ز دود دل صبحگاهش بترس ٭ نه ترسی که پاک اندرونی شبے ٭ برآرد ز سوز جگر یا ربے ٭ که نالد ز ظالم
که در دور تست ٭ همه جور کو میکند جور تست ٭ و از ناوک آه در واندوز ٭ ستمدیده
آیت ظلم ملموس و از نالهٔ جان سوز دلریشان ستم رسیده و کشیده رایت ستم منکوس و قد خاب من حمل
ظلما فرد ستمگر جفا بر تن خویش کرد ٭ نه بر زیردستان درویش کرد و یوم مد احل اللتی یاتی الشیطان من
قبلها فیصیر الانسان بالشهوة ظالما لنفسه وبالغضب ظالما لغیره وبالهوی یتعدی ظلمه الی
حضرة جلاله تعالی لان نتیجة الهوی الکفر والبدعة قال الله تعالی ان الشیطان لکم عدو فاتخذوه
عدوا انما یدعو حزبه لیکونوا من اصحاب السعیر ولا ینقطع ولا یزدجر الظالم عن الظلم الا اذا

---

۱ نام امیر ظالم و گفته اند که هفتاد هزار کس را بناحق کشته بود ۱۲ ۲ بالفتح یعنی فرو گذاشتن و خوار کردن و یاری ندادن ۱۲ ۳ بالفتح یعنی
هلاک ۱۲ ۴ یعنی دستخط و نشان بادشاه بر نامه و فرمان که لقب باشد ۱۲ ۵ یعنی راه ۱۲ ۶ این آیت در رکوع قبل از رکوع نصف جز ۲۴ -
۷ این آیت در سوره کهف ۱۲ رکوع قبل از رکوع آخر جز ۱۵ ۸ یعنی ناپدید و محو شده ۱۲ ۹ یعنی نگون سار ۱۲ ۱۰ این آیت در رکوع ۲ بعد از
رکوع ثلث جز ۱۱ ۱۱ رای یتبع الشهوة ۱۲ قاضی ۱۲ ۱۲ یعنی آنچه از روی خواهش نفس باشد ۱۲ ۱۳ این آیت در رکوع ۲ قبل از رکوع ثلث جز ۲۲

---

۱۴ ازدجار یعنی ترسانیدن و بانگ بر کسے زدن و باز داشتن ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 106 of 257

امتد عنقه تحت حسام المنتقم او انطرح علی ثری الموت الزئوم وسلط علیه زبانیة الجحیم فتذکره بانه العتل الزنیم والکفور الطاغی الاثیم قال الله تبارک وتعالی وانذر الناس یوم یرون العذاب فیقول الذین ظلموا ربنا اخرنا الی اجل قریب نجب دعوتک ونتبع الرسل اولم تکونوا اقسمتم من قبل ما لکم من زوال وسکنتم فی مساکن الذین ظلموا انفسهم وتبین لکم کیف فعلنا بهم وضربنا لکم الامثال وقد مکروا مکرهم وان کان مکرهم لتزول منه الجبال وچون جناب حضرت حق جل و علا ظلم وظالمان وستم وستم پیشه گان را بدابد دانسته که الظلم ظلمات یوم القیمة واز نعمت باحلاوت محبت خود بے بهره نموده که ان الله لا یحب الظالمین و بار بار از حال سراسر ملال ومعذرت بے فائده وندامت بے عایدهٔ شان در کلام در نظام خود بوعیدات عدید و توبیخات شدید وتهدیدات اکید مزید مرحیب خود را خبر داده واحادیثے که در باب قبح ظلم ورود یافته ونور تائید قرآن بران تافته وفرموده که ولو تری اذ الظالمون فی غمرات الموت والملائکة باسطوا ایدیهم اخرجوا انفسکم الیوم تجزون عذاب الهون بما کنتم تقولون علی الله غیر الحق وکنتم عن آیاته تستکبرون ونیز فرموده که ویوم یعض الظالم علی یدیه ویقول یالیتنی اتخذت مع الرسول سبیلا ونیز فرموده که واذ یرا الذین ظلموا العذاب فلا یخفف عنهم ولا هم ینظرون ونیز فرموده که یوم لا ینفع الظالمین معذرتهم ولهم اللعنة ولهم سوء الدار ونیز فرموده که ومکروا مکرا ومکرنا مکرا وهم لا یشعرون فانظر کیف کان عاقبة مکرهم انا دمرناهم وقومهم اجمعین فتلک بیوتهم خاویة بما ظلموا ان فی ذالک لآیة لقوم یعلمون والمکر من المخلوقین الخبث والخدیعة والحیلة والمکر من الله تعالی استدراج العبد واخذه بغتة من حیث لا یعلم روم ۳۳۱

۱۷- الحق که چون مهر خاموشی بر دهن نهاده شود و یارائے سخن گفتن نماند و هزاران هزار فریاد از نهادش برآید که از برائے خدا دمے فرصت دهید ندا آید که اے نادان چند بار خبر دادمت تغافل نمودی اول آنکه پدر و مادرت از دنیا رفتند وحال تو نیز بدین منوال خواهد بود. دویم آنکه موے سیاه بسفیدی رسید

---

۱ بمعنی شمشیر ۱۲ ن ۲ ویا افگنده شود ۱۲ ۳ بمعنی خاک ۱۲ ۴ الرامة بمعنی الصعوة الشدید ۱۲ ۵ بضمتین وتشدید لام بمعنی بسیار خوار و درشت و تمگار و سخت گوی ۱۲ ۶ بمعنی حرام زاده ۱۲ ۷ این آیت در رکوع آخر جز ۱۳ ۸ این آیت در رکوع ۲ قبل از رکوع نصف جز ۹ این آیت در رکوع بعد از رکوع ثلث جز ۱۰ این آیت در رکوع ثلث جز ۱۴ ۱۱ این آیت در اول رکوع بعد از رکوع نصف جز ۱۲ این آیت در رکوع قبل از رکوع آخر جز

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 107 of 257

سیم آنکه یاران و همنشینانت ازین عالم میرفتند و تو میدیدی چهارم آنکه روزی نبود که خبر مرگ دیگرے بتو
نمیرسید و ازین ها هیچ عبرت نگرفتے و آفتاب عمرت بغروب رسید و وقت فرصت آن بود که جان در
تن در روح در روان در بدن بود باید که درین معامله دیدهٔ دل بیدار و چشم جان هوشیار و ازین درد
و دریغ و حسرت و ندامت بیدریغ دم بدم از چشم پرنم اشک ریزی و جاے آن داشت که خاک
ندامت و حسرت بر فرق خویش بیزی و از سر ظلم و ستم برخیزی چون فرصت کار از دست رفت بجز
سیاه روئی و شرمنده گی و پشیمانی و پریشانی و آب از دیده و آتش بر جگر و خاک بر سر حاصل نکردی که
الآن[1] وقد عصیت قبل وکنت من المفسدین الآن قد ندامت ولم ینفع الندم زیرا که ندامت دران
حالت از درجهٔ اعتبار ها بسط و از مرتبهٔ اعتماد ساقط باشد پس مرد عاقبت اندیش دیانت کیش را باید
که در جمیع افعال و اقوال بظاهر و باطن و در جمیع ازمنه و اماکن جناب حضرت حق سبحانه و تعالی
را حاضر و ناظر دانسته که وما ربک[2] بغافل عما تعملون و نیز فرموده که[3] وما کنا عن الخلق غافلین و
نیز فرموده که و یعلم[4] ما یلج فی الارض وما یخرج منها وما ینزل من السماء وما یعرج فیها وهو
الرحیم الغفور عالم الغیب لا یعزب عنه مثقال ذرة فی السموات ولا فی الارض ولا اصغر
من ذالک ولا اکبر الا فی کتاب مبین و غفلت را نسبت بجناب حضرت قدس خداوند جل ذکره
جایز نداشته از ذرات عالم و عالمیان و احوال و افعال و اقوال شان سراً و علناً عالم و باخبر
دانسته از یادش دل مقبل دوست منزل را شاد نموده و مے غافل نبوده قال رجل للشبلی رح لم
تقول الله ولا تقول لا اله الا الله فقال اخشی ان اوخذ فی وحشة المجد روح ۲۴ ج ۲ و از
فرمان واجب الاذعان جناب حضرت قدس خداوندی عز اسمه که در کلام در نظام خود نموده تخلف
وعده دل را جایز نداشته و رعایت تعظیم کلام خداوندی جل ذکره را نیز از اهم مهمات دانسته که در
پاس ادب قاصر و در رعایت جانب حق عم فضله خاسر نگردد حکی ان عثمان الغازی جد السلاطین
العثمانیة انما وصل الی ما وصل برعایة کلام الله تعالی وذالک انه کان من اسخیاء زمانه

[1] این آیت در آخر رکوع ۲ بعد از رکوع ثلث جز ۱۱ [2] این آیت قبل از سورهٔ یوسف جز ۱۲ [3] این آیت در رکوع اول جز ۱۸ [4] این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع اربع جز ۲۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 108 of 257

بذل المغم للتردد بين فثقل ذالك على اهل قريته ونغصوا عليه فذهب ليشتكي من اهل القرية الحاج يكتاش وغيره من الرجال
فنزل بيت رجل قد علق فيه مصحف فسأل عنه فقالوا هذا كلام الله تعالى فقال ليس من الادب ان تقعد عند كلام الله
تعالى فقام وعقد يديه مستقبلاً اليه فلم يزل قائماً الصبح فلما اصبح ذهب الى طريقه فاستقبله رجل و
قال انا مطلبك ثم قال له ان الله عظمك واعطاك وذريتك السلطنة بسبب تعظيمك لكلامه
تعالى ثم امر بقطع شجرة وربط براسها منديلاً وقال فليكن ذالك لواء ثم اجتمع عنده جماعة
فجعل اول غزوته بلاد جلك وفتح بعناية الله تعالى ثم اذن له السلطان علاء الدين في الظاهر
ايضاً فصار سلطاناً ثم بعد ارتحاله صار ولده اورخان سلطاناً ففتح هو بروسة المحروسة
بالعون الالهي فمن ذالك الوقت الى هذا الان الدولة الثمانية على الازدياد بسبب
تعظيمه كتاب الله تعالى وكلامه القديم كذا في واقعات المحمودية روح ۱۹ ح ۲ جهان جهان
حیرت است بفهم و فراست و عقل و کیاست کسانیکه شیوهٔ زشت ظلم و ستم بئس الشیم را پیشهٔ خود ها
ساخته و از دوستی و محبت ایزد منان خود ها را در ورطهٔ حرمان انداخته که ان الله لا یحب الظالمین
و لذا ایذ نعمت های گوناگون اخروی را بسبب آن باخته و وعدهای ملک علام را که در کلام در نظم
خود فرموده که و من یعمل من الصالحات و هو مؤمن فلا یخاف ظلماً و لا هضما و این همه نصوص
که چون بنیان مرصوص در باب قبح ظلم بنور آیات حقایق سمات قرآنی روشن بلکه بدلایل عقلی
و نقلی زشتی آن ظاهر و مبرهن ست توجه نموده نسیاً منسیاً ساخته ام تأمر هم احلامهم بهذا
ام هم قوم طاغون فبای حدیث بعده یؤمنون چشم بمال و جاه دنیوی دوخته و شمع طمع بزخارف
موه آن در کانون سینه افروخته و عمر عزیز خویش را درین امر محظور باخته و مواعیظ و نصایح قرآنی را
مصداقاً لقوله تعالی فنبذوه وراء ظهورهم کانهم لا یعلمون قاطبة هر همه را بر قفا انداخته
که نبذ فریق من الذین اوتوا الکتاب کتاب الله وراء ظهورهم کانهم لا یعلمون و جای آن

---

۱ نص بفتحتین یعنی ناخوشی عیش شدن ۱۲ ۲ تاش بمعنی خداوند و یار و شریک پس خواجه تاش بمعنی بندگان یک خداوند ۱۲ ۳ این آیت در رکوع قبل از رکوع ثلث جزء ۴ ۴ این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع ثلث جزء ۱ ۵ این آیت در رکوع ربع جزء ۱ ۶ این آیت ۲ رکوع قبل از رکوع ربع جزء ۲۷ ۷ این آیت در رکوع آخر جزء ۲۹ ۸ این آیت در رکوع قبل از رکوع ثلث جزء ۴ ۹ این آیت در رکوع قبل از رکوع ثلث جزء اول.

ه این آیت در رکوع قبل از رکوع ثلث جزء اول +

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 109 of 257

دارد که خاک حسرت و ندامت بر مفارق خویش ریزند و از سر ظلم و ستم برخیزند ایا چه گمان برده وجه
دانسته و دیده و شنیده اند و از کردار ستم بئس الشیم خود ها جناب حضرت حق جل و علا را غافل دانسته
اند با اینکه جناب حضرت خداوندی عز اسمه خبر داده و فرموده که لا تحسبن[1] الله غافلا عما یعمل
الظالمون و از خیالات خام و اضغاث احلام گویا که یکے از آیات حقایق سمات وعیدات
قرآنی و توبیخات و تهدیدات فرقانی را بچشم دل ندیده و بگوش جان نشنیده اند که ویل[2] لکل
افاک اثیم یسمع ایات الله تتلی علیه ثم یصر مستکبرا کان لم یسمعها فبشره بعذاب
الیم[3] و فی اذانهم وقرا و علی[4] ابصارهم غشاوة و تلقی بقبول نه نموده و زنده گانی جهان
فانی دو روزه را جاودانی شمرده و از عذابهاے گوناگون اخروی غافل بوده اند و هذا الذی
کسراب[5] بقیعة یحسبه الظمان ماء حتی اذا جاءه لم یجده شیئا فمن یقیه و یهدیه
من العمی و الضلال الحق که هلاک دارین و خسران کونین بشیوهٔ زشت ظلم محصور و مقصور است
که و[6] ما کنا مهلک القری الا و اهلها ظالمون و بالجمله فالظلم عار و جزائه نار و الظالمون فجار
روح ۱۷ ۴ ۱۷ چنانکه بلبل حقیقت نوازی معنی طرازی جناب حضرت شیخ مصلح الدین سعدی
شیرازی رح همین مضمون را ادا فرموده ابیات که فردا بداور بد و خسروی ٭ گدائے که پیش
نیرزد جوی ٭ نهد بار او زار بر گردنش ٭ نیارد سر از عار بر کردنش ٭ گمانش خطا بود تدبیر سست
که در عدل بود آنچه در ظلم جست ٭ فانطبق المثل المشهور عند اولی الالباب ان فلانا فرن
المطر و وقف تحت المیزاب و قولوا ان[7] هذا الشئ عجاب شهنشاه چون راے را بد کند یقین دان که
بد در حق خود کند بد ظلم جاے که گردد دراز نه بینی لب مردم از خنده باز و یظهر عدل الموالی و جوره
فی الذرع و الضرع و الاشجار و الاثمار و المکاسب و الحرف یعنی تنزع برکت الذرع و یقل
لبن الضرع و تنقص ثمار الاشجار و تکس معاملة التجار و اهل الحرف فی الامصار التی

[1] این آیت در رکوع آخر جزء ۱۳ [2] این آیت در رکوع بعد از رکوع ثلث جزء ۲ [3] این آیت در رکوع قبل از رکوع نصف جزء ۷ [4] این آیت در رکوع اول جزء اول [5] این آیت یک رکوع قبل از رکوع ثلث جزء ۱۸ [6] این آیت در رکوع نصف جزء ۲۰ [7] این آیت سوره حج در رکوع بعد از رکوع نصف جزء ۲۳

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 110 of 257

هلك فيها ذالك الملك الجائر شؤم ظلمه وسوء فعله ويكون الامر على العكس اذا عدل ۱۲ ح ۳۱ ح ۱ -

آورده اند که روزے نوشیروان عادل بجهت شکار برآمده و در عقب صیدے رانده و از لشکر دور افتاده
و تشنگی بروے غلبه نموده بباغی رسیده و بے تحاشی دران باغ درآمده دیده که انار باغی ست
عجیب که انارهاے آن بکمال رسیده و پسرے که جهت محافظت باغ بوده ازوے درخواست
دانه انارے را نموده پسر فی الحال اجابت نموده حاضر نمود نوشیروان آن را فشرده آب
آن را نوش جان نموده بدل گذرانید که عجب انار باغے ست باید که از مالک آن گرفته شود
پسر را فرمود که دانه دیگر حاضر کن چون حاضر نموده فشرد دید که کم آب و بدطعم و زمخت و گلوگیر
بود از پسر مذکور سبب آن را پرسید در جواب گفت که البته بادشاه این ولایت نیست
ظلم کرده بدان سبب بدین گونه گردیده در حال بادشاه از نیت که بدل بسته بود تایب گردیده
دانه دیگر درخواست نمود پسر در حال حاضر نمود بادشاه آن را نیز فشرده دید که انارے ست بس
با حلاوت و آبدار از پسر مذکور سبب پرسید در جواب عرض کرد که شاید که بادشاه از نیت ظلم
که کرده بود تایب گردیده چونکه بادشاه جواب هاے پسر مذکور را مطابق احوال قلبے و موافق نیت
خود دید از ظلم تایب گردیده تا حال نام آن بعدل یادگار مانده و اذا كان مجرد خواطر الظلم
على صحيفة القلب فقد ادى الى تغير الحلو حامضا وانقلاب الطيب السائغ الى ادى والكثرة الى القلة
فكيف تكون لعرك الحال قال رسول الله من كان غاشا لرعيته لم يرح رائحة الجنة اگرچه چنین ارادات
را از تکاثر سیات مخلوقات گفته اند اما نیت سلطان در انتفاع و اضرار تاثیر کلی دارد وذكر عن
ابى ميسرة رض قال اوتي الى رجل يسوط في قبره بعد ما دفن فجاءه منكر ونكير فقالا انا ضاربك ضربة
فضرباه واحدة فالتهب القبر نارا فقال لم ضربتماني فقالا مررت برجل فاستضاءت بك فلم تغثه فهل
حال الذى لم يغث المظلوم فكيف كان حال الظالم تنبيه باب ما جاء في الظالم روح ۱۲ ۴ ح ۱ زیرا که مسالمه را در

لے یعنی بے گمشدن ۱۲ ۷ لے بفتحتین و سکون ضاد یعنی بدمزه که مزه آن مثل هلیله باشد ۱۲ ۳ لے بفتحتین یعنی چیزے که آزار دهد ۱۲ ۴ لے یعنی خیانت کننده و فریب دهنده
خالص و مغرض و ظاهر کننده خلاف آنچه در دل دارد ۱۲ ح ۶ لے یعنی تازیانه ۱۲ ۷ لے یعنی فروخته شدن در یاد کشیدن آتش ۱۲ ح

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 111 of 257

دادرسی مظلوم بزرگان دین مذموم دانسته اند بلکه فی الحقیقت اغماض نمودن عین شرکت ومعاونت
ورضا بودن ست بظلم ظالم چنانکه بدل حقیقت نوازی معنی طرازی حضرت شیخ سعدی بن شیخ عبدالله شیرازی رح فرموده
مثنوی بخور مردم آزار را خون ومال ٭ که بد مرغ را کنده به پر وبال ٭ بداندیش تست آن دخونخوار خلق ٭
که نفع تو جوید در آزار خلق ٭ نه ترسی که پاک اندرونی شبی ٭ برآرد ز سوز جگر یار بی ٭ که نالد ز ظالم که در
دور تست ٭ همه جور کو میکند جور تست ٭ وجناب حضرت حق جل وعلا فرموده که واتقوا فتنة لا تصیبن
الذین ظلموا منکم خاصة بل تعمهم وغیرهم واتقاءها باتکار موجبها من المنکر واعلموا ان الله شدید
العقاب لمن خالف جلالین یعنی بدانید اینکه خداوند تعالی چون عقوبت کند سخت عقوبت ست برکسی
که ضرر ظلم او متعدی باشد بغیر حسینی **فرد** آنچه یک پیره زن کند بسحر ٭ نکند صد هزار تیر وتبر ٭ ونیز
فرموده جل جلاله که لو یؤاخذ الله الناس بظلمهم ما ترک علیها من دابة الآیه والمعنی ما ترک علی
وجه الارض من دابة قط بل اهلکها بالکلیة بشؤم ظلم الظالمین لقوله تعالی واتقوا فتنة الآیه
وعن ابی هریرة انه سمع رجلا یقول ان الظالم لا یضر الا نفسه فقال بلی والله حتی ان الجباری لتموت فی
وکرها بظلم الظالم وعن ابی مسعود لو عذب الله الخلایق بذنوب بنی آدم لاصاب العذاب جمیع الخلایق
حتی الجعلان فی جحرها ولامسکت السماء عن الامطار ولکن یؤخرهم بالعفو والفضل یقول الفقیر ان
اثر الظلم ضار صورة ومعنی وذالک ان احدا اذا احرق بیته یسری ذالک الی بیوت المحلة بل
البلدة ویحرق بسببه الدواب والهوام روح ۲ ۲ ۳ ۲ وچون جناب حضرت حق جل وعلا در قرآن مجید
وفرقان حمید هلاک بدی وخسران سرمدی را محصور ومقصور بفعل قبیح فضیح ظلم وستم که فاعل آن سزاوار
هزاران هزار ملام وتکلم وتکلم ست نموده که وما کنا مهلکی القری الا واهلها ظالمون واعلم ان الظلم
من نتایج الفساد اللتی تمطر علی کل قلب مقدار ما قدر له فلا یزال یزداد ظلم المرء بحسب ازدیاد

لہ این آیت در رکوع قبل از رکوع آخر جزء ۹ ٭ این آیت در ابتدا مدکوع ۲ بعد از رکوع نصف جزء ۱۴ ٭ این آیت در رکوع قبل از رکوع آخر جزء ۹
٭ جباری بضم اول بعده رای مهمله والف مقصوره بصورت یا نام طایری ست برابر مرغ آبی ورنگ او زرد وسیاه باشد وبعض مردم آن را سرخابه
گویند ۱۲ ع ٭ بمعنی آشیانه مرغ ۱۲ ٭ جعلان وآن جانوری ست سیاه که همیشه در سرگین باشد واز بسه خوش متاذی شود چنانکه بعیر ۱۲ ح ٭ بالغه وزدن
سیم بمعنی مار وسرد کردم وحشرات الارض ۱۲ ۲ ۲ ٭ بمعنی طمانچه زدن ۱۲ ٭ بمعنی مشت زدن ۱۲ ٭ این آیت در رکوع نصف جزء ۲۰ ٭ بمعنی منت ل شدن وسیاه ل شدن

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 112 of 257

قساوة قلبه فاذا اصابت بمرّ[1] ان قلبه قساوته ابعد ان يكون مرجوا نجاته وكان من المهلكين بحر القساوة النازلة من سماء القهر والجلال عصمنا الله واياكم من القساوة والبغي والفساد وارشدنا الى العدل والصلاح انه ولي الارشاد روح ۱۱۳ ج ۲ قال بعض الحكماء في تفسير قوله تعالى ثم قست[2] قلوبكم اي يبست ويبس القلب ان يبس عن مائين ماء خشية الله تعالى وماء شفقة الخلق وكل قلب لا يكون فيه خشية الله تعالى ولا شفقة الخلق فهي كالحجارة او اشد قسوة وان ابعد الناس من الله القلب القاسي روح ۱۱۳ ج ۱

فرد دانق طمع مدار دل نرم از کسے ۔ کین میوه در ولایت کابل نمیشود ۔ قال ابو عبد الله الانطاكي رح دواء القلب خمسة اشياء مجالسة الصالحين وقراءة القرآن واخلاء البطن وقيام الليل والتضرع عند الصبح روح ۹۹ ج ۲ فلزم على كل مسلم في الصبح والمساء ان يقول اللهم انا نشكو اليك يا رب قسوة قلوبنا وكثرة ذنوبنا وطول امالنا وفساد اعمالنا ذلنا ظاهر بين يديك وحالنا لا يخفى عليك امرتنا فتركنا ونهيتنا فارتكبنا فنعم المشتكى اليك صلى الله تعالى على خير خلقه محمد وآله وصحابه اجمعين بنا بر آن از خداوند کریم جویان واز الطاف عمیمش خواهانیم که بمحض لطف وعنایت بغایت ونهایت خویش مایان را از شیوهٔ زشت ظلم وستم رهانیده توفیق عدل وبنده گی وصلاح که مثمر رستگاری وفلاح ست که ومن[3] يعمل من الصالحات وهو مؤمن فلا يخاف ظلما ولا هضما نصیب مصیب ماگم شده گان بادیه حیرت واز دست وپا مانده گان زاویه جهالت گرداند بمنه وکرمه آمین آمین آمین +

فصل ۷ - در بیان مشوره وفوایدآن

بر والیان خطهٔ سلطنت وحامیان[4] حوزهٔ مملکت الزم بلکه محتم ست که در جمیع مصالح دین ودولت بدون مشورهٔ اهل خبرت وحکمت که علماے دین متین ودانایان احکام شرع شریف مبین اند اقدام نه نمایند

[1] بالکسر وهمزه یعنی آئینه ۱۲ [2] این آیت در رکوع نصف جز اول [3] این در سوره طه در رکوع ۲ بعد از رکوع ثلث جز ۱۶

[4] بفتح حاے مهمله یعنی ناحیه ومیان مملکت ۱۲ ح

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 113 of 257

فرد چون کنی با کسے مشورہ ٭ آن مشاور حکیم باید بود ٭ قال اللہ تعالیٰ حکایۃ عن بلقیس قالت یا ایھا الملاء افتونی فی امری وفیہ اشارۃ الی ان المرء لا ینبغی ان یکون مستبدا برأیہ و یکون مشاورا فی جمیع ما سنح لہ من الامور لا سیما ب الملوک یجب ان یکون لھم قوم من اھل الرأی والبصیرۃ فلا یقطعون امرا الا بمشاورتھم فرد کار آنکس کہ مشورت نکند، غایتش غالباً خطا آید و فی قولہ تعالیٰ فانظری ماذا تأمرین اشارۃ الی ان شرط اھل المشاورۃ ان لا یحکموا علی الرئیس المستشیر بشیٔ بل یخبرونہ بما اراد من الرأی الصائب فلعلہ اعلم بصلاح حالہ منھم روح ۸۹ ج ۲ کہ صاحب الغرض مجنون ورأی العلیل علیل وبعد از تقرر گرفتن رائے حق پیرائے شان برامر با آنکہ حجت قاطعہ وبرہان ساطعہ[1] براثبات مدعائے خود ہا کہ رائے شان بدان تقرر گرفتہ باشد آوردہ باشند حضرات ملوک وسلاطین را باید کہ بے تامل وامعان[2] وتدبر وایقان حکم نکنند وبظن وزعم وگمان و تخمین وحسبان عمل نہ نمایند کہ تا موجب ندامت وپشیمانی دنیا وسبب وبال سرا پا ملال عقبیٰ واز زمرۂ ایشان ظن کہ ان یتبعون الا الظن وان الظن لا یغنی من الحق شیئا[3] نگردند پس اگر کسے بمجرد گمان بے تحقیق وایقان در مدعائے وامرے حکم فرماید وآن گمان خطا آید کما قیل اکثر الظنون میون[4] البتہ کہ خود را محل سخط خداوند قہار ومظہر غضب پروردگار جبار گردانیدہ باشد نعوذ باللہ من ذالک واتوب الیہ من المھالک قایلاً فی حقہ جمیع ما حکی فی التنزیل عن مالک یا ایھا الذین آمنوا اجتنبوا کثیرا من الظن ان بعض الظن اثم الآیۃ قال شریح رض لکل شیٔ کنیۃ وکنیۃ الکذب زعموا قال بعض المحققین لانہ ھب من کلامک کلمتین زعم وسوف انتھی ویکرہ للرجل ان یکثر لفظ الزعم وامثالہ فانہ تحدیث بکل ما سمع وکفی بذالک کذبا روح ۳۶۸ ج ۴ وبہ باید دانست کہ جناب حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ در قرآن مجید وفرقان حمید مر حبیب خود را با آنکہ از ہمہ خلق دانا تر وبوحی جناب حضرت قدس خداوندی عز اسمہ بخبر کار واقف تر بودہ امر بمشورہ فرمودہ کہ وشاورھم فی الامر وکان رسول اللہ صلعم کثیر المشاورۃ جلالین

[1] یعنی بلند روشن ۱۲ [2] یعنی تیز کردن نظر وفرو رفتن در کار یعنی غور کردن در کار ۱۲ ج [3] این آیت در رکوع ۱۶ جزء ۲۷ [4] ایضاً الکذب ۲
[5] این آیت در رکوع ثلث جزء ۲۶ [6] این آیت در رکوع نصف جزء ۴

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 114 of 257

که تا از بعد ازوے درمیان امت عالی همت سنت پر منفعت باشد که ما استنبط الصواب بمثل المشاورة وفایدة قوله تعالی للملائکة[1] انی جاعل فی الارض خلیفة تعلیم المشاورة فی امورهم قبل ان یقدموا علیها وعرضها علی ثقاتهم ونصحائهم وان کان هو بعلمه وحکمته البالغة غنیاً عن المشاورة روح ۴۰ ج ۱ حکی ان سلیمان ع اتی بشراب الجنة فقیل له لو شربت هذا لا تموت فتشاور مع حشمه الا القنفذ قالوا باجمعهم اشرب ثم ارسل الفرس والبازی الی القنفذ لیدعوانه فلم یجبهما ثم ارسل الیه الکلب فاجابه فقال له سلیمان ع لم لم تجب الفرس والبازی قال انهما حافیان لان الفرس یعدو بالعدو کما یعدو بصاحبه والبازی یطیر غیر صاحبه کما یطیر صاحبه واما الکلب ذو وفاء حتی لو طرده صاحبه من الدار یرجع الیه ثانیاً فقال له اشرب هذا الشراب قال لا اشرب لانه یطول عمرک فی السجن فالموت فی العز خیر من العیش فی السجن فقال سلیمان ع احسنت وامر باهراقه فی البحر روح ۲۸ ج ۱ - زیرا که در مشاوره فواید بسیار و منافع بیشمار ست که ما ندم من استشار وما خاب من استخار قول رسول مختار ست و در هر کارے که پیش آید و هر مهمے که رو نماید بے مشورهٔ علماء و عقلا شروع نه نماید که لا صواب فی ترک المشورة پس در جمیع امور دین و دولت عامه مهمات امور مملکت از مشوره و تدبیر اهل خبرت و علما و عقلا گریز نخواهد بود. زیرا که خرابی اساس ملک و مملکت بظلم ست نه بعدل و شکست بناے سلطنت بجهل ست نه بعقل فرد هر که بے تدبیر کارے کرد ملک از دست داد ؛ ملک میخواهی بناے کار بر تدبیر نه ؛ و نیز خالق جبار در مدح صحابهٔ کبار از طایفهٔ انصار فرموده که الذین[2] استجابوا لربهم واقاموا الصلوة وامرهم شوری بینهم یعنی در جمیع امور دین و دولت صفت ایشان حزم و تیقظ و احتیاط بوده و بدون مشوره علماء و تدبیر عقلا در هیچ امر عزم جزم و اقدام نه نموده بودند رباعی براے جهان دیده گان کار کن ؛ که صید آزموده ست گرگ کهن ؛ ز تدبیر پیر کهن بر مگرد ؛ که کار آزموده بود سال خورد ؛ و بهترین تدبیرها آنکه فتنه فرو نشاند زیرا که بزهٔ فتنه بسیار و گناه لے آن بے شمار ست که الفتنة[3] اشد من القتل فرموده

[1] این آیت در رکوع قبل از رکوع ربع جزو اول [2] این آیت در رکوع ربع جزو ۲۵ [3] این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع نصف جزو ۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 115 of 257

جناب خالق جبارست رباعی ہمی تا براید بہ تدبیر کار ٭ مدارائے دشمن بہ از کارزار ٭ بہ تدبیر باید جہان خوردہ لوس[1] ٭ چو دستے نشاید گزیدن ببوس ٭ بنا بران حضرات ملوک وسلاطین را باید کہ در فرونشاندن فتنہ وتسکین آن کہ مبدء اثارت[2] شرور وفتن ومنشاء نایرہ[3] ضغائن[4] ومحن ست حتے المقدور ساعی وجاہد باشند کہ الفتنۃ[5] نایمۃ لعن اللہ من یقظیھا وباید کہ مستشار مردانا وعالم وعاقل وامین باشد کہ المستشار مؤتمن نہ شخص ملال بے حال پریشان حال کہ دکان الشافعی رح یقول لا تشاور من لیس فی بیتہ الدقیق[6] طبقات کہ تا دران مجال خیانت ومعصیت نباشد کہ یا ایھا الذین[7] امنوا اذا تناجیتم فلا تتناجوا بالاثم والعدوان ومعصیۃ الرسول وتناجوا بالبر والتقوی واتقوا اللہ الذی الیہ تحشرون ومجالست علما وعقلا وبا ایشان بادب زندہ گانی کردن وخدمت واطاعت نمودن کیمیائے سعادت ابدی وراہ نمائے دولت سرمدی ست قال علی وفاطمہ مادامت السلاطین مطیعون للاولیاء الذین ھم علماء الحق وامرھم بینھم قایم نافذ فامرھم فالح ونورھم واضح ونظامھم صالح ومتی انعکس الامر نکسوا طبقات۔ فعلی العاقل ان یحب الصالحین حبا شدیدا کی ینال منھم شفاعۃ یوم القیامۃ فویل لمن کان شفعائہ خصمائہ اللھم اعصمنا ولا تزغ قلوبنا واھدنا وسددنا فمنک التوفیق لسلوک طریق التحقیق روح ع ۹ ج ۱۔ واز شنیدن مواعظ ونصایح حق لوایح تلخ شان ملول ومنقبض ناشدن نشان سعادت ودوام دولت وقوام سلطنت کما قیل السعید من وعظ بغیرہ والشقی من اتعظ بہ غیرہ صحاح۔ زیرا کہ نصیحت مر سامعان خیر اندیش را بہتر از سماک گھر ولکن مر کج طبعان بدکیش را بدتر از تیر وتبر ست ودر زمان پیشین حضرات ملوک وسلاطین کہ دیدہ حق بین شان بکحل الجواہر[8] عدل وانصاف مکحول وطبیعت سلیم شان بصدق وراستی مجبول[9] بودہ سخنان تلخ ناصحان را می شنیدند واز روے اعتقاد واخلاص بعمل آوردہ قبول مے نمودند وازین جہت بنائے دولت شان قوام ودوام واستحکام داشت چنانکہ ملوک وسلاطین فرس کہ بسلاطین

[1] یعنی تلخ وجالوسی ۱۲ [2] یعنی گردیر انگیختن وبرخیزانیدن ۱۲ [3] یعنی آتش وشعلہ ۱۲ [4] یعنی کینہ ہا وعداوت ہا ۱۲ [5] بالکسر یعنی آزمایش وحیرت بلاگرای وکفر ورسوائی وعذاب ۱۲ ع [6] این آیت در رکوع بعد از رکوع اول جز ۲۸ [7] کحل الجواہر یعنی سرمہ کہ دران مروارید سفید ودیگر جواہرات اندا ختہ می سایند برائے روشنی چشم ۱۲ [8] لان رای العلیل ۱۲ عہ [9] یعنے آخر بیدہ نخدہ ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 116 of 257

ساسانی[1] مشهور و معروف اند که هیچ حکم بدون مشورهٔ علماء و عقلا نمیکردند و بنائے دولت و سلطنت
شان مدت چهار هزار سال بوده و زوال دولت و سلطنت شان بگفتهٔ بعضے از ساسانیان اینکه
فخلف[2] من بعدهم خلف اضاعوا الصلوة واتبعوا الشهوات فسوف یلقون غیا و کارهاے بزرگ
و امور سترگ که قوام دولت و مدار سلطنت بدان بوده و لایق و سزاوار اهل عقل و طیب الاصل
و کیاست و خداوندان فهم و فراست بوده بمردم اسافل[3] و ارازل و نادان گذاشته بودند و سئل
عن بوزرجمهر الحکیم کیف اضطربت امور آل ساسان وفیهم مثلک قال استعانوا باصاغر العمال
علی اکابر الاعمال فآل امرهم الی ما آل روح ۷۰ ج ۴ - و ازین جاست که گفته اند زوال الدولة
بارتفاع السفلة لان التشویش الشامل والاضطراب[4] الکامل والاختلال[5] الانتم والفساد الاعم
فی زوال المملکة بسبب عدم رعایة اصالة النشأة وطیب الاصل لان الحیة لا یلد الا الحیة وذالک
فی الاغلب روح ۴۸۸ ج ۴ قوله تعالی ان[6] الله قد بعث لکم طالوت ملکا وفی بلاغات الزمخشری کم
یحدث بین الزوجین الخبیثین ابن طیب لا یعاب بین الناس ولا یذکر بقبیح وهذا غیر مستبعد
لان اللبن یخرج بین السرجین والدم وهما مع کونهما مستقذرین لا یؤثران فی اللبن بشئ من
طعمهما ولونهما بل یحدث اللبن من بینهما لطیفا نظیفا سائغا[7] للشاربین وبینه وبینهما برزخ
من قدرة الله لا یبقی احدهما علیه بلون ولا طعم ولا رائحة بل هو خالص من ذالک کله قیل
اذا اکلت البهیمة فاستقر فی کرشها وهو من الحیوان بمنزلة المعدة من الانسان طبخته فکان
اسفله فرثا واوسطه مادة اللبن واعلاه مادة الدم والکبد مسلطة علی هذه الاصناف
الثلاثة تقسمها فیجری الدم فی العروق واللبن فی الضرع وتبقی الفرث فی الکرش ثم یخرج فسبحان الله
ما اعظم قدرته والطف حکمته لمن تامل والانسان له استعداد الصلاح والفساد فتارة یظهر فی

[1] ساسان نام پسر بهمن که از خوف خواهر خود بهمائے نام فقیر شده سرور عالم نهاد و ساسانیان از نسل اویند و نیز صاحب برهان قاطع و کشف نوشته که ساسان در لغت بمعنی گدا و فقیر ست ۱۲ [2] این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع ربع جزء ۱ [3] فتح اول و کسر فا بمعنی پائین ترین ها و کینه ها ۱۲ [4] بالکسر بمعنی خلل یافتن و پریشان حال شدن و لرزیدن ۱۲ [5] بمعنی خلل یافتن ۱۲ [6] این آیت در رکوع آخر جزء ۲ [7] این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع نصف جزء ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 117 of 257

الاولاد الصلاح المبطون فی الاباء وتارة یکون الامر بالعکس فانظر الی آدم وابنیه قابیل وهابیل ثم ولده الی انتهاء الزمان والحاصل ان طالوت ولو کان اخس الناس عند بنی اسرائیل لکنه عظیم شریف عند الله لما ان النظر الالهی اذا تعلق بحجر یجعله جوهراً وبشوك یجعله وردا وریحانا فلا معترض لحکمته ولا راد لقضائه فالوضیع من وضعه الله والکان قد رفعه الناس والرفیع من رفعه الله والکان قد وضعه الناس والعاقل اذا تأمل امثال هذا یجد من نفسه الانصاف والتکرة وتفویض الامر الی الحی الذی لا یموت والله یقول الحق ویهدی السبیل روح ۱۲ ج ۱ - والصور التی تشهدها الام وتخیلها حال المواقعة لها تأثیر عظیم فی صورة الولد حتی قیل ان امرأة ولدت ولدا صورته صورة البش وجسمه جسم الحیة فلما سئلت عنها اخبرت انها رأت حیة عند المواقعة وسمع ان امرأة ولدت ولدا له اعین اربع ورجلاه کرجل الدب وکانت قبطیة جامعها زوجها وهی ناظرة الی وبین کانا عند زوجها ولله اسرار فی تکوین الاجساد کیف یشاء وهو علی کل شیئ قدیر روح ۲۳ ج ۱ - لان السفیل اذا اعتلی لا یعرف الاخلاق والفضیلة والعدل والانفع والاصلح والامانة لرعایة نفسه ورعایة الناس یبیع دینه بدینارین ودنیاه وزوال المملکة وخراب البلاد مع طولها وعرضها بدرهمین ولست تجد داء الرشوت والظلم متفشیان الا فی طبقة الاسافل

فرد نخست موعظت پیر میفروش این ست ٭ که از مصاحب ناجنس احتراز کنید ٭ آورده اند که چون دور خلافت ونوبت ولایت بعمر بن عبد العزیز رسید طاؤس مکتوب مواعیظ ونصایح اسلوب بوی نوشت که اگر خیر دارین را خواهانی وسعادت کونین را جویانی باید که عمل جز باهل خیر وخیار وخردمندی وصحبت شان را طالب راغب واز اهل شر وضرار واشرار ومردم اسافل وارازل وفساق وستمکار وفجار متجنب ومتحرز بوده بمراعات شیمهٔ[1] انصاف وتجنب از اعتساف معروضات این احقر الناس را گوش وخودرائی وخودپسندی خود را فراموش وشربت فواید سخن شنوی را بکام دل نوش کن تا بهیچ عارضه درنمانی که فبشر[2] عبادی الذین یستمعون القول فیتبعون احسنه اولئك الذین

[1] بالکسر بمعنی طبیعت وخوی ۱۲ ج [2] این آیت در رکوع قبل از رکوع آخر جزء ۲۳

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 118 of 257

هديهم الله واولئك هم اولوا الالباب وفي تاويلات النجمية اذا تعذر لقاء الاحباب فاعز الاشياء على الاحباب كتاب الاحباب روح ۸ ۲ ح ۳ - واگر از نصیحتے که کردم ابرو ترش کرده سرکه بر روه مالی واز موعظتی بیان حق که کردم نالی ما علی الرسول الا البلاغ عمر بعد از دریافت مکتوب فرمود که کفانا بها موعظة یعنی بس ست مایان را ازین مکتوب از روے نصیحت رباعی پندی اگر بشنوی اے بادشاه ٭ در همه دفتر به ازین پند نیست ٭ جز بخردمند مفرما عمل ٭ گرچه عمل کار خرد نیست ٭ زیرا که صحبت اهل علم وخبرت سبب وقار وعزت وترقی ومزید دولت وملکت ست که من جالس العلماء وقر ومن صاحب الاذال حقر وفرمودهٔ محمودهٔ مسعودهٔ جناب حضرت بایزید رح گواه این ست که صحبت نیکان بهتر از کار نیک وصحبت بدان بدتر از کار بد کما فی الحدیث المرء علی دین خلیله فلینظر احدکم من یخالل ومن ذالك كانت مصاحبة الاخيار مستحسنة مرغبا فيها و مصاحبة الاشرار مستقبحة مرهبا عنها روح ۳۲ ۴ ح ۴ عن المرء لا تسئل وسل عن قرينه فكل قرين بالمقارن يقتدى لان الانسان اذا انس باهل الشر يخاف ان يتخلق باخلاقهم ويعمل عملهم فيجره ذالك الهوى الى الهاوية رباعی نفس از هم نفس گیر وخوی ٭ پرحذر باش از لقاے خبیث ٭ باد چون بر فضاے بد گذرد ٭ بوے بد گیرد از هواے خبیث ٭ كتب ابو عبيد الصوري الى بعض اخوانه اما بعد فانك قد اصحبت تامل الدنيا بطول عمرك وتتمنى على الله الاماني بسوء فعلك انما تضرب حديدا باردا والسلام روح ۲ ۱ ح ۱ وحضرات ملوک وسلاطین را بعد از مشاوره وتدبیر مدبران اولوا الالباب وبعد از تقرر گرفتن راے ومشاورهٔ شان بر امر صواب از عزم درست وقصد محکم وچست چاره نباشد زیرا که عزم درست وقصد محکم وچست مر حضرات ملوک وسلاطین را پیش کاری است کافی ومددگاری ست وافی که فاذا عزمت فتوكل على الله وعزیمت درست آن ست که چون بقصد کارے کمر همت بر بندد وبساختن مهمے عزیمت نماید بمنع هیچ مانعی منع نگردد وقصور وفتور را بعزم خود راه ندهد زیرا که هیچ کس از ملوک

لہ این آیت در رکوع ثلث جز ۱۸ ٭ یعنی جاے رغبت وخواهش ٭ یعنی جاے خوف وترس ٭ این آیت در رکوع نصف جز ۴

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 119 of 257

وسلاطین را که سالکین این طریق و شارین این رحیق[1] بودند زمام تسخیر ممالک بے مدد همت و عزم درست و قصد محکم و چست بقبضهٔ اقتدار در نیاورده اند و بے تگاپوئے[2] همت و سعی بلیغ بر سریر خلافت و شهریاری و مسند سلطنت و جهانداری نه نشسته اند که المرء یطیر بهمته کالطیر یطیر بجناحیه قال بعض الکبار اسبق بالهمم لا بالقدم روح ۱۴۸۱ زیرا که بهترین آلتے بنده را در تسخیر ممالک و حصول مملکت و سلطنت و غیره مرادات و مطالبات و مقاصدات از عبادات و معاملات همت انسانی ست و جمله صفات حمیده و اخلاق پسندیده را بمدد همت بکمال تواند رسانید پس همت را بکمال در سلطنت بعبودیت حق عز اسمه پرورش تواند داد زیرا که جمیع تنعمات و تمتعات و تلف ذات حاصل و بجملهٔ مرادات قادر و واصل است و از علو همت بهیچ یک از سرفرو نیارد و التفات نکند و روی از جمله بگرداند و جمله را بفرمان حق و متابعت رسول برحق در راه دین بکار برده صرف نماید تا خلیل وار از آفت شرک این همه خلاص یافته که انی بریٔ[3] مما تشرکون و بچشم عداوت در همه نگرد و که فانهم[4] عدو لی الا رب العالمین و روی دل از همه گردانیده دل بآفریده روزگار همه بندد و که انی وجهت[5] وجهی للذی فطر السموات والارض حنیفاً وما انا من المشرکین و سلیمان وار با این همه سلطنت و مملکت و نعمت بدست حق پرست خود زنبیل[6] مے بافت که کل من کد یمینک ولا تأکل من دینک و از بهائے آن لقمهٔ بے تکلف حاصل کرده میگفت که مسکین مالص مسکینا قال الله تعالی قد افلح[7] من زکاها فلا یبقی لها نظر الی الدنیا و سائر نعمها کما کان حال سلیمان و لم یکن له نظر الی الدنیا ونعیمها وانما کان مع تلک السعة فی المملکة یأکل کسرة[8] من کسب یده مع جلیس مسکین ویقول مسکین جالس مسکینا روح الا ۳۳۳ - آورده اند که مامون شاه را بسبب خوردن گل پلے حرکت در گل و دست[9] حسرت بر دل و فساد عظیم در مزاج او راه یافته بود و اطبائے حذاقت[10] روی زمین از علاج آن عاجز

[1] یعنی شراب خالص صاف و یعنی بهتر و خوشبو تر ۱۲ [2] یعنی ارادهٔ بلند و قصد دل و اندازه ۱۲ [3] این آیت در رکوع ثلث جزء [4] این آیت در رکوع ثلث جزء [5] این آیت در رکوع نصف جزء ۱۹ [6] این آیت در رکوع ثلث جزء [7] ظرف چرمی ست که در ایران چیزهائے دیوزه دران نگهدارند ۱۲ [8] این آیت در رکوع بعد از رکوع نصف جزء ۳۰ [9] یعنی پارچه نان ۱۲ [10] کن یه از بیقراری و اضطراب ۱۲ [11] یعنی زیرکان و استادان ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 120 of 257

عاجز آمده بودند ناگاه یکے از ندماے خاص حضرت حاضر گردیده عرض کرد کہ ایها الامیر فاین عزمة من عزمات الملوك مامون شاه از گفتۂ وے بسے متأثر شده اطبا را مرخص نموده فرمود کہ حاجت علاج شما ندارد و بعد ازین عزم جزم بر ناخوردن گل نمودم و ببرکت و تاثیر عزم و کمال ہمت کہ نمود حق سبحانہ و تعالے او را از چنان مہلکہ عظیم نجات دادہ صحت بخشید قال الشافعی رح انفس ما یداوی به الطاعون التسبیح و وجهه بان الذکر یرفع العقوبة والعذاب قال الله تعالے فلولا انه کان من المسبحین الآیه وکذا کثرة الصلوة علی النبی المحترم صلعم روح ۱ ص ۲۹۹ - قال رح الکماة من المن وماءها شفاء للعین والظاهر ان مجرد مائه شفاء لانه صلعم اطلق ولم یذکر الخلط لما روی عن ابی هریرة رض قال عصرت ثلاثة اکمؤ وجعلت ماءها فی قارورة فکحلت منه جاریة لی فبرئت باذن الله تعالی روح ۱ ص ۲۹۷ وفی نصاب الاحتساب ان الرجل اذا لم یقدر علی مجامعة اهله واطلق ماسواها فان المبتلی بذالك یأخذ خرمة قصبات ویطلب فاسا ذا فقارین ویضعه فی وسط تلك الخرمة ثم یوجج نارا فی تلك الخرمة حتی اذا احمی الفاس استخرجه من النار ویال علی حده یبرء باذن الله تعالے روح ۱ ص ۱۳۱ ۞

فصل ۸ در بیان حذر و حزم و احتیاط و فوائد آنہا

بر حضرات ملوک و سلاطین لازم ست کہ حذر و حزم و احتیاط را در جمیع حالات از دست ندہند و معنی حذر پرہیز کردن و بیدار کار بودن و آمادہ شدن و معنی حزم دور اندیشی و پیش بینی و بدگمانی است کہ الحزم سوء الظن زیرا کہ بسے کسان فریب دشمن دوست نما را خوردہ خود را در ہلاک انداختہ اند کہ ومن الناس من یعجبك قوله فی الحیوة الدنیا ویشهد الله علی ما فی قلبه وهو الد الخصام

ابیات بداندیش را لفظ شیرین مبین ٭ کہ ممکن بود زہر در انگبین ٭ کسے جان از آسیب دشمن ببرد

---

۱ این آیت در رکوع نصف جز ۲۳ ۲ بمعنی سمار و غ ۱۲ ۳ بمعنی بتر ۱۲ ۴ برتیزی آن ۱۲ ۵ این آیت در رکوع نصف جز ۲ ۞

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 121 of 257

که مر دوستان را بدشمن شمرد ٭ نگهدار و آن شوخ در کیسه در ٭ که بیند همه خلق را کیسه بر ٭ و ازینجاست
که گفته اند که هر که زره حزم در پوشد از کید تیر دشمن ایمن گردد که یرضون[1] نکم بافواههم وتأبی قلوبهم
واکثرهم فاسقون و باید دانست که برداشتن و با خود داشتن اسلحه و اسباب و آلات حرب را
عماید علماء دین متین و دانایان شرع شریف مبین در حین نابودن عذر از واجبات اسلام
گفته اند اما در حین عذر از باران وغیره که بجهت آن برداشتن اسلحه بر حائل دشوار گردد و نهادن اسلحه
و اسباب و آلات حرب را جواز و رخصت فرموده اند که المعذورات تبیح المحظورات اما حذر و حزم
و احتیاط را در جمیع حالات و عامه اوقات باید با خود داشت و بهیچ عذر از اعذار فرو نباید گذاشت
فرو حذر کار مردان کار آگه ست ٭ یزک[2] سد رویین لشکر گه ست ٭ و ازینجاست که حق سبحانه
وتعالی در قرآن مجید و فرقان حمید فرموده که ولا جناح[3] علیکم ان کان بکم اذی من مطر او کنتم
مرضی ان تضعوا اسلحتکم فلا تحملوها وهذه الآیة یفید ایجاب حملها عند عدم العذر وهو
احد قولی الشافعی م والثانی انه سنة وخذوا[4] حذرکم جلالین ان الله اعد للکافرین عذابا
مهینا وفی هذه الآیة رخصة لاهل الاسلام فی وضع السلاح اذا ثقل علیهم اخذها بسبب مطر
او مرض وهذا یؤید ان الامر بالاخذ للوجوب دون الاستحباب امرهم مع ذالک العذر
کیلا[5] یهجم العدو علیهم وفی هذا وعد للمؤمنین بالنصر علی الکفار بعد الامر بالحذر لیقوی
قلوبهم ولیعلموا ان الامر بالحذر لیس لضعفهم وغلبة عدوهم بل لان الواجب ان یحافظوا
فی الامور علی مراسم الیقظ والتیقظ برفیتوکلوا علی الله قاضی بیضاوی یعنی و واجب است که
بعد از محافظت امور بمراسم بیداری و طرق باخبری سپرد کارها بخداوند کار باید کرد و خردمندان گفته
اند که هیچ حصاری محکم تر از حذر و حزم و احتیاط نیست و هیچ مهلکه مخوف تر از غفلت و بیخبری نه
زیرا که از نعمت باخبری محروم ماندن و عمر عزیز را در خواب غفلت و بیخبری و لهو و لعب که سرمایه

[1] این آیت در رکوع بعد از رکوع رابع جزء ۱۰ [2] یعنی مقدمه لشکر که آن را پیش خانه و قراول نیز گویند و آن جمعی از سواران باشد که از لشکر
فراپیش روند تا از حال فوج دشمن خبردار باشند ۱۲ ع [3] این آیت در رکوع ۲ قبل الذکر رع ثلث جزء ۵ [4] این کلمات و تتمه آیت ماقبل است
[5] یعنی ناگاه بر سر چیزی در معدن ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 122 of 257

هزاران هزار رنج و تعب ست بسر بردن و گذرانیدن فی الحقیقت بنای عشرت[1] گردن وزهر آبه
عسرت[2] چشیدن و از غایت فلاکت[3] خود را در گرداب هلاکت انداختن و اسپ جور و جفا
برخود تاختن و تیر زوال دولت و سلطنت برخود انداختن و از نکبای[4] نکبت[5] و غبار ادبار[6] دیده های خود ها را انباشتن ست ابیات مباش غافل و از حزم برکنار مشو که حزم تیر
بلای زمانه را سپرست ٭ کسی که عاقبت اندیش و دور بین باشد ٭ مقرر است که از خود مدام با خبر است
چو با خبر بود از خود نهال دولت او علی الدوام بباغ مراد بار دست . آورده اند که یکی از بنایر[8] سلطان
طاهر را پرسیدند که موجب انتقال دولت و سبب زوال سلطنت و مملکت از خانه وان شما چه بود
گفت فخلف[9] من بعدهم خلف اضاعوا الصلوة و اتبعوا الشهوات فسوف یلقون غیا در
شب خوردن شراب و در بامداد خفتن و خواب بود یعنی شب و روز بخواب غفلت و لهو و لعب در
ساختند و باداے فرایض و واجبات اسلام و حذر و حزم و احتیاط و غیره امورے که موجب
آبادی دین و دولت و قوام ملت و سلطنت بود نه پرداختند لاجرم سفینهٔ دولت شان در گرداب
زوال ناحق شناسی غرقه و دفینهٔ سلطنت شان بآتش ناسپاسے حرقه گردید که ان[10] الله لا یغیر
ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسهم و نیز فرموده جل جلاله که ذالک[11] بان الله لم یك مغیرا نعمة
انعمها علی قوم حتی یغیروا ما بانفسهم فرد بنای دولت خود آن کسے خراب کند ٭ که شام مے خورد
بامداد خواب کند قیل اشتری رجل مملوکة فلما دخل اللیل قال افرشی الفراش فقالت المملوکة
یا مولائی انك مولی قال نعم قالت بنام مولاك قال لا فقالت الا تستحیی ان تنام و مولاك
لم ینم و کثرة المنام بطالة فان الله لا یحب البطال رو ح ۲۷۲ ج ۱ و اما تصبح من غیر
سهر یعنی النوم فی اول النهار من غیر ان یکون ساهرا باللیل فان ذالك نوع من الحمق قال

[1] بالکسر خوش زندگانی کردن ۱۲ ح [2] بالضم بمعنی دشواری ۱۲ ح [3] بمعنی فلک زده و ناداری و گردش زمانه ۱۲ ح [4] بالفتح بمعنی باد تیز که میان دو بار و یا میان باد صبا و باد شمال وزد ۱۲ [5] بالفتح بمعنی خواری و رنج و خشکی ۱۲ ع [6] بالفتح باد پس پشت که از مغرب بطرف مشرق وزد ۱۲ ح [7] بمعنی پشت دادن یعنی کسیکه دولت و بخت او را پشت داده باشد ۱۲ ع [8] بتقدیم نون بمعنی پسرزاده گان ۱۲ ع [9] این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع ربع جزء ۱ [10] این آیت در رکوع قبل از رکوع نصف جزء ۱۳ [11] این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع اول جزء ۱۰

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 123 of 257

هفتم خلال ریش کردن هفتم خلال انگشتان دست و پای کردن نهم سه بار شستن هر اندام را دهم استنجا کردن
بآب بعد از بول و بعد از غائط یکم اگر نجاست کم از درم شرعی باشد فاما اگر نجاست زیاده از درم شرعی باشد
استنجا فریضه شود و اگر مقابل درم شرعی باشد استنجا واجب بود و اگر کم از درم شرعی باشد استنجا سنت شود
و اگر کسی ازین ده چیز از سنت وضو ترک گیرد وضو روا بود با کراهیت و لیکن بد کرده باشد و مستوجب عذاب
گردد در نهایه و کافی و عمده و هدایه میگوید در وضو و غسل واجب نیست در خزانة الفقه میگوید نفل در
وضو شش چیز است یکجا هر دو دست شستن بعد از استنجا دوم دعا خواندن و اگر دعا خواندن نداند کلمه توحید
و یا ذکر و تسبیح گوید در وقت شستن هر اندامی سوم سه بار شستن هر اندامی چهارم مسح کردن نمودن
بآب جدید پنجم دست بر زمین زدن بعد از استنجا ششم تر کردن پایجامه نزدیک نفس بآب اگر صاحب
وسوسه باشد و مستحب در وضو پنج چیز است یکی نیت وضو کردن دوم ترتیب در وضو نگهداشتن یعنی اول
روی شستن بعده هر دو دست شستن و بعد از آن مسح سر کردن و بعد از آن هر دو پا شستن
آغاز کردن از راست تا چهارم تر بر تر شستن پنجم تمام سر مسح کردن در ضیاء الفقه

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 124 of 257

بزهکار شود و فاسق گردد مگر آنکه نجاست زیاده بر درم شرعی باشد آنزمان مردمان را بگوید که روی بگردانید
پس اگر روی بگردانند بهتر باشد و اگر روی نگردانند و او را برهنه ببینند ایشان بزهکار شوند مردی
اول وضو کرد بعد از آن استنجا بآب می کند اگر در استنجا کردن چیزی از وجد اشوده بشکند و اگر جدا
شود وضو نشکند مردی روزه دار است مستنگاه او بیرون می آید چون استنجا بآب کند باید که اول مستنگاه
را با جامه خشک کند بعد از آن برخیزد تا روزه او نشکند در دار البحور و تر غیب الصلوة
میگوید اگر مردی بآوند زر یا بآوند نقره وضو سازد وضو روا بود با کراهیت در مذهب ما و در مذهب امام
احمد حنبل وضو روا نبود فاما استعمال کردن آوند زر و نقره حرام است مردان را و زنان را و در چهار مذهب
پس در مذهب ما وضو روا بود فاما استعمال روا نبود باب دوم در بیان شکننده وضو در مضمرات
و تر غیب الصلوة و محیط و فتاوی حجة و تهذیب و هدایه میگوید که شکننده وضو بیست و دو چیز است
شش از پیش یکی بول دوم آب نشاط سوم آبیکه بعد از بول بیرون آید چهارم سنگ مثانه که مردان را
باشد پنجم خون استحاضه که زنان را باشد ششم آبی که در وقت برداشتن بار گران بیرون آید بغیر از

مستنگاه یعنی نشستنگاه جای نشستن شاه بفتح نون و شاء بکسر اول و شاء بکسر اول یعنی شاه مان شاه

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 125 of 257

رسول الله عم النوم فی اول النهار حمق وفی اوسطه خلق وفی آخره خرق ای جهل مثنوی
نه مردی ست دشمن در اسباب جنگ ٭ تو مدهوش ساقی و آواز چنگ ٭ بسا اهل دولت
ببازی نشست ٭ که دولت برفتش ببازی زدست ٭ و ازینجاست که جناب حضرت حق
جل ذکره در کلام در نظام خود فرموده که خذوا حذرکم[1] فانفروا ثبات او انفروا جمیعا فرد
پس بویل و ثبور باید گریست ٭ و مسرور مغرور نباید زیست ٭ چه درین زمان همه بداندیش
و در عداوت و ضرر رسانی یک جا زدیگر بیش مطلب ها فوت و نامرادی ها در پیش لازم آمد
هر کسے را نگهداشت خویش. آورده اند که یکے را پرسیدند که چند کس دوست داری گفت نمیدانم
زیرا که روزگار آراسته و مال و مبالیغ و خواسته[2] پیراسته دارم همه کس لاف دعوے دوستی و
مردانه گی و اظهار اخلاص و اتحاد و یگانگی را میزنند و اگر عیاذا بالله غبار ادبار و نکبای[3] نکبت
دیده اقبال مرا تیره سازد آن لحظه معلوم گردد که یار کیست و اغیار کدام ست لان المراتب
لیست بالدعوی والامانی بل بالحقایق والمعانی فیا ارباب الدعاوی این المعانی ویا ارباب
المعرفة این المحبة ویا ارباب المحبة این الطاعة دوست را در وقت نکبت و یار را در
زمان محنت از اغیار توان شناخت قال لقمان الحکیم یا بنی ثلاث لا تعرف الا فی ثلاث
لا یعرف الحکیم الا عند الغضب ولا یعرف الشجاع الا عند الحرب ولا یعرف الاخ الا عند الحاجة
وفی بلاغات الزمخشری محک المودة والاخاء[4] حال الشدة دون الرخاء[5] روح ۳۲۱ ج ۴ قال الشاعر
دعوی الاخا علی الرخاء کثیرة ۱۲ ح الحق که درین آخر الزمان صحبت ها همه به تکلف و نفاق و
در معرض صدق و راستی همه بد عهد و میثاق سینه ها مالامال کینه ها دلها از متاع کدورت گنجینه ها
همه از سرد مهری در کینه جوئی یکدیگر گرم نه از خدا ترس و نه از رسول خدا شرم. آورده اند که جناب
حضرت شیخ جنید بغدادی رح روزے ابلیس را دید که برهنه براه میرفت و پاره نانے بدست

[1] این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع ربع جزء ۵ [2] بضم مال و زر و اسباب چون هر کس طالب و خواهان آن ست از ان خواسته گویند ۱۲ ح [3] بالفتح بمعنی
خواری و خسته گی و دردمندی ۱۲ و [4] بمعنی برادری کردن ۱۲ ح [5] بالفتح بمعنی فراخی عیش ۱۲ ح

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 126 of 257

داشت و میخورد گفت شرم نداری که برهنه براه میروی ابلیس در جواب گفت که از کہ بشرم کسانیکه سزاوار شرم بودند رفتند حال کسے نمانده که از و بشرم و فی المثل ذهب الناس وما بقی الا نساس[1] هم الذین یتشبهون بالناس ویسوبا لناس اوهم خلقوا علی صورة الناس روح ۳۱۴ ج ۳۔ وذکروا جواز المناکحة بین الانسان وانسان الماء کما قال فی حیاة الحیوان ان فی بحر الشام فی بعض الاوقات من شکله شکل انسان وله لحیة بیضاء یسمونه شیخ البحر فاذا رآه الناس استبشروا بالخصب وحکی ان بعض الملوک حمل الیه انسان ماء فاراد الملک ان یعرف حاله فزوجه امرأة فاتاه منها ولد أیفهم کلام الابویه فقیل للولد ما یقول ابیک قال یقول اذ ناب الحیوان کلها فی اسفلها فما بال هئولاء اذ نابهم فی وجوههم وذکروا ایضاً نبات الماء ومناکحة الانسان ایاهن وتولد الاولاد منهن روح ۲۳۶۰ ج ۲ یقال ان واحدا من الملوک جمع قوماً وهیا لهم السفن وزاد سنة وامرهم السیر فی النیل حتی یقفوا فی اخره فخرجوا ستة اشهر ولم یصلوا الی اخره الا انهم رأوا هناک قبة فیها خلق علی صورة الآدمیین خضرة الابدان فاصطادوا منه لیحملوه فلم یزل یضطرب علیهم حتی مات فعالجوه وملحوه واحتملوه لیراه الناس وفی الواقعات المحمودیة ان ذا القرنین طلب راس النیل فلم یجد حکی انهم وصلوا الی جبل فکل من نظر وراءه لم یأت فربطوا فی وسط شخص حبلاً فبعد ان نظر جذبوه وسئلوا منه فلم ینطق حتی مات روح ۲۲۲۱ ج ۲ وسدرة المنتهی وهی شجرة فوق السماء السابعة وهذه الشجرة هی الحد البرزخی بین الدارین فاغصانها نعیم اهل الجنة واصولها زقوم لاهل النار و خرج من اصل تلک الشجرة اربعة انهار نهران باطنان تجریان فی الجنة بعد خروجها من اصل تلک الشجرة وهما الکوثر ونهر الرحمة ونهران ظاهران بعد خروجهما من اصل تلک الشجرة فیجاوزان الجنة وهما النیل نهر مصر والفرات نهر الکوفة قال بعضهم لولا دخول بحر النیل فی الملح الذی یقال

[1] در تواریخ بهجة العالم نوشته که نسناس در نواحی عدن وعمان بسیار است وآن جانوریست مانند نصف انسان که یکدست و یک پا و یک چشم دارد و دست او بر سینه او باشد و بزبان عربی تکلم کند و مردم آنجا آنرا صید کرده میخورند ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 127 of 257

له البحر الاخضر قبل ان يصل الى بحيرة الزنج لما قد راحدا على شربه لشدة حلاوته ومر الفرات
في بعض السنين يوجد فيه رمان مثل البعير فيقال انه رمان الجنة خلاصه روح ۱۰۴۰۲ فرو
چیدند زفالیز جهان هر چه نکو بود تلخ و ترش و بدرس خامی دو سه مانده و نیز حضرات ملوک و
سلاطین را باید که از مکر و فریب دشمن ایمن نباشند که وَدُّوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ
وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً و باید که از جمیع امور مملکت خویش از کلیات
و جزئیات از کم و بیش بیدار و باخبر و آگاه باشند زیرا که خالق جبار در مدح طائفه انصار
از صحابه کبار فرموده که وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ وَذَٰلِكَ مِنْ فَرْطِ تَدْبِيرِهِمْ وَتَيَقُّظِهِمْ
فِي الْأُمُورِ قاضی بیضاوی یعنی بدون مشوره و تدبیر در هیچ امر اقدام نمیفرمودند و بیدار و
باخبر کار خود ها بدون اعلام تمام بودند. زیرا که باخبری و بیداری را فواید بسیار و غفلت و
بے خبری را آفت و مضرت بیشمار است پس معلوم شد که خاص و عام را از حذر و حزم و احتیاط
فایده تمام و بے تاب آفتاب حذر و حزم و احتیاط ثمرات مقاصد و مرادات شان نارسیده
و خام ست بنابران باید که درین باب شخصے خردمندی امینی معتمدی خداترسی دولت خواه
بے غرضی پاک اعتقادی بے طمعی بلند همتی که مرسوم آن بقدر دلخواه و منصفی که دیدهٔ حق
بینش و کحل الجواهر عدل و انصاف مکحول و طبیعت سلیمش بصدق و راستی مجبول که تا باصلاح
و ضرورت در ظلم و خیانت نیفتد که العبد حر اذا قنع و الحر عبد اذا طمع قال ابن عباس کلب
امین خیر من صاحب خون روح ۱۷۸۳۷ مقرر نموده بر وجهے که کسے را بران وقوف
نباشد که بزر و متاع و بنوی او را فریب ندهند که تا گل صدق را در چمن سخن بوے
برخورداری باشد نفس ناطقه را دسته خار دروغ بستن نشاید که تا از سر صدق و راستی
که وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنَبَإٍ یقین حقیقت احوال مملکت را کماهی بموقف عرض برساند

ف این آیت در رکوع ۲ قبل از رکوع ثلث جزء ۱۷ ف این آیت در رکوع ربع جزء ۲۸ ف کحل الجواهر یعنی سرمه که درین مروارید سفته دیگر جواهرات
نداخته می سایند برای روشنی چشم ۱۲ ع یعنی آفریده شده ۱۲ ف بالفتح یعنی نارست و بیوفا ۱۲ ف باصلاح حکما و جهان را گویند ۱۲ ف این آیت در رکوع ثلث جزء ۱۹

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 128 of 257

داورا بر جملہ احوال مملکت از خیانت خائنان و امانت امینان واقف گرداند و اگر از ظالمے ستمے و یا از خصمے حرکتے بظہور رسیدہ باشد کہ موجب خلل دولت باشد عرضہ دارد تا بتدارک آن مشغول شدہ جرئت و تجاسر خائنان و طمع طامعان بریدہ گردد نہ شخصے کہ از بدطینتی و دون ہمتی و شوم طبعی حقوق نعمت ملوک و سلاطین را بر طاق[1] نسیان گذاشتہ و شیوہ زشت حرام نمکی و خائنی و نفاق را در وزبان ساختہ حکم شیطان را بر حکم سلطان مقدم داشتہ جام شراب غرور و غفلت را نوش و وصیت سلطان و عہدی مؤکد بایمان غلیظہ را فراموش و بر قفا انداختہ و خود را مصداق فنبذوہ وراء ظہورھم[2] کانھم لا یعلمون[3] ساختہ و عمر عزیز خویش را درین امر محظور باختہ کہ و اوفوا بالعھود[4] ان العھد کان مسئولا و نیز فرمودہ کہ و اوفوا بعھد[5] اللہ اذا عاھدتم و لا تنقضوا الایمان بعد توکیدھا و قد جعلتم اللہ علیکم کفیلا الآیۃ کذب را بصورت صدق جلوہ دادہ حق را لباس باطل پوشانیدہ و از اظہار نفس الامر[6] و بیان واقعی اغماض و چشم پوشی نمودہ کہ ان[7] الذین جاء وا بالافک عصبۃ منکم لا تحسبوہ شرا لکم بل ھو خیر لکم لکل امرء منھم ما اکتسب من الاثم الآیہ شہد کامرانی را نوشیدہ و لذت فرمان روائے چشیدہ کہ لولا[8] اذ سمعتموہ ظن المؤمنون و المؤمنات بانفسھم و قالوا ھذا افک مبین شب و روز شان بگرفتن رشوۃ مصروف و خود شان بدروغ گفتن و حق ناشنیدن معروف و مشغوف[9] سعادت را بہزاران اسپ دوند از خود ہا برانند و شقاوت را بہزاران کمند سوے خود ہا کشیدہ بخوانند کہ ویلکم[10] لا تفتروا علی اللہ کذبا فیسحتکم بعذاب و قد خاب من افتری ہر یکے را بغرض و نفع خود

[1] طاق بمعنی بنائے خمیدہ و کج چون محراب و نام قلعہ ایست بطبرستان کہ در انجا محمد بن نعمان امامے ساکن بودہ کہ او را اہل سنت شیطان الطاق و امامیہ مومن الطاق گویند ۱۲ ع [2] این آیت در رکوع قبل از رکوع ثلث جز ۴ [3] این آیت در رکوع قبل از رکوع ثلث جز اول [4] این آیت در رکوع قبل از رکوع ربع جز ۱۵ [5] این آیت در رکوع بعد از رکوع ثلث جز ۱۴ [6] یعنی حقیقت کار و مدعا و کار واقعی ۱۲ ع [7] این آیت در رکوع نصف جز ۱۸ [8] این آیت در رکوع نصف جز ۱۸ [9] از شغف یعنی شدت محبت ۱۲ [10] این آیت در رکوع قبل از رکوع ثلث جز ۱۶

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 129 of 257

کار و فکر گار فشردن بیار تا کارشان بجاے رسد کہ ہر سرے سرداری و ہر درے درباری
گردد تا اگر بحصول خورسندی این بدطینتان کہ بطمع یکدانہ برق خرمن و چون باد مہرگان[1]
بہواے برگے آفت چمن و بطمع دانگے صد خون بیگناہان را کمر و میان لبستہ و بامید
اندک فایدۂ شیشہ دلہاے چندین کسان را بسنگ جفا شکستہ اعاذنا اللہ من
ھذہ الافترآات التی تکاد[2] السموات یتفطرن و تنشق الارض و تخر الجبال[3] ھدا
زود دست کہ ازین افترآآت ہ دریاے عرش عظیم در جوش و صور اسرافیل در خروش
و خیمۂ آسمان برین بر فرش زمین بیوفتد و ستون کرسی متین و عرش مبین بجنبد فلا تکن
من الغافلین و کن من المنتظرین مبلغ بسیار بقدر حوصلۂ دور از مقدار این انصاف
دشمنان ندہند از خبث اصلی و شرارت جبلی بگناہ ناکردہ منش مہتم ساختہ
کہ قاتلھم[4] اللہ انا یؤفکون امرے را کہ اصلاً بامکان آشنا نباشد نسبت بآن
بیچارہ کردہ کہ کبرت[5] کلمۃ تخرج من افواھھم ان یقولون الا کذبا و در نظر
حکام و ملوک و سلاطین جلوہ دادہ از منصب و خدمتش معزول و ببلاہا و محنت ہاے
گوناگون او را مبتلا و مشغول گردانند کہ سبحانک[6] ھذا بھتان عظیم قال ارسطالیس
فضل الناطق علی الاخرس بالمنطق و زین النطق الصدق و الاخرس و الصامت
خیر من الکاذب و قد قالوا النجات فی الصدق کما ان الھلاک فی الکذب روح ع ۲۳۷
حاصل آنکہ از بہر حصول مدعاے نفس خویش ہمہ بد اندیش مطلب ہا فوت و نامرادی ہا
در پیش و عن ابن عباس رض ما تزال الخصومۃ بین الناس یوم القیمۃ حتی یخاصم الروح
و الجسد یقول الروح یا رب لم یکن لی ید ابطش بھا و لا رجل امشی بھا و لا عین ابصر

[1] بالکسر و کاف فارسی نام ماہ خزان و آن مدت ماندن آفتاب ست در برج میزان ۱۲ ع [2] این آیت در رکوع نصف جز ۱۶ [3] بالفتح و تشدید دال بمعنے شکستن و ویران کردن ۱۲ ح [4] این آیت در رکوع ۲ جز بعد از رکوع نصف جز ۲۸ [5] این آیت در رکوع اول سورۂ کہف جز ۱۵ [6] این آیت در رکوع قبل از رکوع نصف جز ۱۸ +

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 130 of 257

بها ویقول الجسد یارب خلقتنی کالخشب لیست لی ید ابطش بها ولا رجل امشی بها ولا
عین ابصر بها فجاء هذا الشعاع المنور فیه نطق لسانی وابصر عینی ومشت رجلی قال
فیضرب لهم امثلاً مثل اعمی ومقعد دخلا حایطاً وفیه ثمار فالاعمی لا یبصر الثمار
والمقعد لا ینالها فحمل الاعمی المقعد فاصابا من الثمر فعلیهما العذاب کذا فی تفسیر
السمرقندی روح ۳۸۰ ج ۲ و بزرگان گفته اند که چون کسے بر تو خبر آرد که فلان در
باب تو چنین و چنان گفته بر تو شش چیز لازم ست اول آنکه او را راست گو ندانی که
نام[1] راحق سبحانه وتعالے در کلام در نظام خود فاسق خوانده که اذا جاءکم فاسق
بنباء فتبینوا و سخن فاسق راست نباشد که او شرعاً مردود الشهادت ست دویم آنکه
او را از نمیمه و سخن چینی منع کنی که آن منکر ست و نهی منکر واجب ست چنانکه جناب
حضرت حق سبحانه وتعالے در قرآن مجید از لقمان حکایت فرموده که یا[2] بنی اقم الصلوة
وأمر بالمعروف وانه عن المنکر الآیه سیم آنکه او را مبغوض لله داری که او عاصی ست
وبغض او واجب و از جملهٔ اصول دین است که بتر اعبارت ازان است چهارم آنکه
بگفتهٔ آن به برادر مؤمن گمان بد نبری که بدگمانی بالاے برادر مؤمن حرام و موجب آثام
ست که ان[3] بعض الظن اثم - پنجم آنکه تجسس خبر او نکنی که ولا تجسسوا ولا یغتب بعضکم بعضا ششم آنکه آنچه
نمام گوید نگفته او نکنی و نمامی نمام را بدیگرے نرسانی که تو نیز نمام گردی بلکه قطعاً او را بنزد خود راه و سخنش را گوش
خود جانهی و در حدیث ست که سخن چین به بهشت نرود و جناب حضرت حق سبحانه وتعالے در توراة
فرموده که روز قیامت به پیشانی سخن چین نوشته باشد که هذا آیس من رحمة الله نعوذ
بالله من ذالك واتوب الیه من المهالك قایلاً فی حقه جمیع ما حکی فی التنزیل عن
مالك که ولا[4] تطع کل حلاف مهین هماز مشاء بنمیم مناع للخیر معتد اثیم

[1] بالفتح و تشدید میم بمعنی سخن چین ۱۲ ج [2] این آیت در رکوع قبل رکوع ثلث جزء ۲ [3] این آیت در رکوع نصف جزء ۲۱ [4] این آیت در رکوع ثلث جزء ۲ [5] این آیت در رکوع ثلث جزء ۲ [6] این آیت در سوره نون جزء ۲۹

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 131 of 257

عتل بعد ذالك زنيم و در آثار ست كه نام حلال زاده نباشد و آيه عتل بعد ذالك زنيم
مصداق همين ست قال عبد الله بن المبارك ولد الزنى لا يكتم الحديث قال الامام الغزالى رح
اشار به الى ان من لم يكتم الحديث ومشى بالنميمة دل على انه ولد الزنى روى الحسن البصرى
جاء اليه رجل بالنميمة وقال ان فلانا وقع فيك فقال له الحسن متى قال قال اليوم قال اين
رئيته قال فى منزله قال ما كنت تصنع فى منزله قال كانت له ضيافة قال ما ذا اكلت
فى منزله قال كيت وكيت حتى عد ثمانية الوان من الطعام قال الحسن يا هذا اقد وسع
بطنك ثمانية الوان من الطعام اما وسع حديثا واحدا اقم من عندى يا فاسق روح
۱۸۹ ج ۱ وگفته اند كه ديدار چنين كس نا ديدنى وگفتارش نا شنيدنى ست روى ان
عيسى عم مر مع الحواريين بكلب قد غلب نتنه فقالوا ما انتن هذه الجيفة فقال
ما احسن بياض اسنانها تنبيها على ان الذى ينبغى ان يذكر من كل شيئ ما هو احسن روح
۱۸۹ ج ۱ - وكان قامة عيسى عم فوق الربعة دون الطويل اى لا طويل ولا قصير عريض
الصدر جاعد الشعر تعلوه صهبة اى يعلو شعره شقرة ظاهر الدم اى يعلوه حمرة كانما خرج
من الديماس اى حمام روح ۴۰۶ ج ۲ - واز كعب الاحبار مروى ست كه در زمان جناب
حضرت موسى عم قحط عظيم پديد آمده بود كه خلايق روى زمين از سبب آن بجان رسيده
بودند ابيات چنان آسمان بر زمين شد بخيل ٭ كه لب تر نكردند زرع و نخيل ٭ بخوشيد
سرچشمه هاى قديم ٭ نماند آب جز آب چشم يتيم ٭ نه در كوه سبزه نه در باغ شخ ٭ ملخ
بوستان خورد و مردم ملخ ٭ جناب حضرت موسى عم با جميع طوايف بنى اسرائيل سه مرتبه
بطلب باران برآمده آنچه تضرع وزارى نمودند بهدف اجابت مقرون و بمعرض قبول
نه گرديده جناب حضرت موسى عم عرض كرد كه پاكا صمدا خلايق همه خلق كرده و هست كرده

[1] جمع از بطنتين بمعنى سنت رسول صلعم ج [2] اين آيت در سوره نون جزو ۲۹ [3] بفتح كاف بمعنى چنين و چنان ۱۲ [4] جمع حوارى بمعنى انصار عيسى عم ۱۲ [5] بمعنى جيفه مردار
[6] ربعة بالفتح زن و مرد ميانه قد چارشانه ۱۲ [7] جعد بمعنى مرغول بر وزن مقبول بمعنى پيچ و تاب يعنى موى پيچيده ۱۲ [8] صهبة بفتحتين بمعنى سرخى
و بازگشت تيره مايل بسرخى چون رنگ اسپ كيت ۱۲ [9] شقرة بالضم بمعنى سرخى با سياهى آميخته ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 132 of 257

و آفریدهٔ تواند و از سبب فاقه و گرسنگی بجان رسیده اند نمیدانم که بچه گناه ایشان را گرفته که دعائے
شان قبول نمے شود جناب حضرت حق جل ذکره در جواب فرمود که اے موسیٰ مدد دعائے تو
و کسانیکه با تو اند قبول نخواهم نمود زیراکه درمیان شما شخصے ست که بفعل زشت نمامی گرفتار
و از رفتار فعل قبیح خود دست بردار نمیشود جناب حضرت موسیٰ مدد عرض کرد که الٰهی اگر همان
شخص را بمن نمائے که تا از میان خود هاش برانیم فقال الله تعالےٰ انها کم عن النمیمة و
اکون نماماً فتوبوا باجمعکم فتابوا باجمعهم فسقوا ماء و از جمله حذر و احتیاط ملوک و سلاطین
اینکه هر خدمتگارے که با ولینعمی قدیم خود بیوفائی کند و شیوهٔ زشت حرام نمکی و حق شناسی و بیوفائی
او پر حذر باید بود زیراکه چنین مردم ناحق شناس و غدار ناسپاس که حقوق سالهاے ولینعمت
قدیم خود ها را نه شناسند و شکر نعمت هاے منعم قدیم خود ها را بکفران مبدل سازند همیشه این جماعت منکوب[1]
و مقهور از دلهاے آشنا و خویش و بیگانه دور نه بخت شان بیدار و نه دولت شان پایدار باشد
و تا ممکن باشد چنین کسان را بخدمت نباید داشت چه پاس نعمت سالهاے خداوند
قدیم خود را ندانسته پاس نعمت دو روزه ترا کجا خواهد دانست پس صواب آن ست که
بسوگند و عهد او را استوار ندانسته از شیوهٔ منهیه حذر و بیوفائی و فریب و حیله جوئی و گریه
سرا پا فریب آن پر حذر بوده او را بئس القرین دانسته از قرب و خدمتش بعد المشرقین[2] را خواهان و جویان باشند (دو)
ان امرئة خاصمت زوجها الی شریح رح فقال له الشعبی یا ابا امیة اظنها مظلومة اما تری تبکی فقال لها شریح رح
قد جاء اخوة یوسف یبکون و هم ظلمة (دو ح ۱۴۸ ج ۲) و کذا الرفضة قد تغالت فی الحزن لمصیبة الحسین رض و احداث
عیها حیث اتخذوا یوم عاشورا ماتما لقتله رض فیقیمون فی مثل هذا الیوم العزاء و یطیلون النوح
و البکاء و یظهرون الحزن و النکابة و یفعلون فعل غیر اهل الاصابة و یتعدون الی سب

[1] یعنی خراب و بد حال و سخی رسیده شده ۱۲ ح [2] این آیت در رکوع نصف جزء ۲۵ [3] و آن فرقه اند از شیعه که بزید
بن علی بن حسین بیعت کردند بعد از ان گفتند که از شیخین تبرا کن تا با تو همراهی کنیم زید انکار نمود و گفت که چگونه تبرا کنم از ایشان
که وزیر و معاون جد من بودند پس ایشان او را رفض کردند یعنی گذاشتند تا آنکه مجاج او را شهید کرد ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 133 of 257

بعض الصحابة رض وهذا عمل اهل الضلال المستوجبين من الله الخزی والنکال کانهم لم یسمعوا ما ورد فی النهی عن الحداد ومن الله الرشاد روح ۱۲۴۹ - چنانچه بلبل حقیقت نوازی معنی طرازی جناب حضرت شیخ سعدی شیرازی رح بن شیخ عبد الله رح فرموده رباعی سپاهی که عاصی شود از امیر ٭ ورا تا توانی بخدمت مگیر ٭ ندانست سالار خود را سپاس ٭ ترا هم نداند ز عذرش هراس ٭ آورده اند که چون یعقوب لیث شهر نشاپور را محاصره[1] نمود محمد طاهر نام حاکم از و باغی شد همه ارکان دولت محمد طاهر با او مراسله رد و بدل پنهانی داشتند بجز ابراهیم نام صاحب یعقوب بعد از فتح نشاپور او را طلبیده فرمود که همه ارکان دولت محمد طاهر با من مراسله فرستادند و تو با ایشان موافقت ناکرده مخالفت ورزیدی در جواب عرض کرد که مرا با تو سابقه معرفتی نبوده که تجدید آن کرده می شد و از محمد طاهر شکایتی نداشتم که راه مخالفت پیمودمی پس لایق حال خود ندانستم که حقوق نعمت سالهای او را برطرف مے نمودم یعقوب را حلال نمکی او پسند آمده آفرین گفته به نعمت های وافره و خلعت های فاخره او را اختصاص داده سرافراز نمود و کسانیکه بشیوهٔ نفاق جانب ولی نعمت قدیم خود ها را گذاشته بودند با نواع عقوبات و تعذیبات گرفتار نمود که فکلاً اخذنا بذنبه[2] و از جملهٔ حذر و احتیاط ملوک و سلاطین بلکه قاطبهٔ[3] بنی نوع اناس روی زمین اینکه از اشخاص ناقص الاطراف و مبتلای صنفی از اصناف عاهت و آفت که دیدهٔ رمد دیدهٔ شان بنعمت باجلال و عظمت کحل الجواهر[4] جسم سلیم مکحول و جسد شان بصفت صحت و تمام الخلقت و مزاج مستقیم مجبول نگردیده باشد متحرز و متجنب باشند چه از تصور و تخیل مستهجن[5] شان اهل خرد و تمیز را موے بر بدن میخیزد و از تعقل شان نفرت طبیعت بر میانگیزد و معاشرت و زنده گانی بدیشان متعسر و مغشوش و مخدوش بلکه مر اهل بصیرت را در اندک زمان مضرت عزیز شان کالعین[6]

[1] بضم میم و فتح صاد بمعنی از گرداگرد بند کردن راه کسے را ۱۲ ع [2] این آیت در رکوع آخر جزء ۲۰ [3] قاطبة بکسر طا مهمله و فتح موحده و این لفظ دایما منصوب و منون میآید و معنی آن تمام و جمله و همه ست ۱۲ ع [4] کحل الجواهر بمعنی سرمه که دران مروارید ناسفته و دیگر جواهرات انداخته می سایند برای روشنی چشم ۱۲ ع [5] بمعنی زشت و معیوب ۱۲ ع [6] بمعنی خبیث و بچشم زده شده ای کمال نه نفی از هم باشیده شده ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 134 of 257

المنقوش ظاهر و بیدا و باهر و هویدا میگردد چنانچه در کتاب طبقات امام شعرانی از جناب
حضرت ادریس شافعی رض نقل فرموده که وکان رض یقول احذروا الاعور والاحول والاعرج
والاحدب والاشقر والکوسج وکل من به عاهة فی بدنه فان فیه التواء ومعاشرته عسیرة
انتهی کلامه واعلی الله مقامه آورده اند که شخصے کوسجے بخدمت یکے از حضرات خلفاے
اربعه رض فایض و مشرف گردیده عرض نمود که آنچه از جناب حضرت خداوند جل ذکره به بنده رسد
عین عنایت ست نه محل شکوه و شکایت پس درباب کوسجے و ندرت و قلت تارهاے موے
ریشم که از شادری بحر زخار قرآنی و گل گشت گلشن نوبهار فرقانی اگر آیتے درود یافته و
نور تائید قرآنی بران تافته و بآن مستفید گردیده باشند عنایت نموده جواب سوال و گره
اعضال و عقده اشکال مرا کشاده فرمایند تا اطمینان تام جنان حاصل و اختلاج فواد بالاکلام
متاصل گردیده بجواب سوال که کردم مستفید گردم در جواب این آیت شریف را قرأت
نمودند که والبلد الطیب یخرج نباته باذن ربه والذی خبث لا یخرج الا نکدا - روی انه
قال هارون الرشید لبهلول المجنون عظنی فقال هب انک ملکت الارض طرا وان لک
العباد فکان ماذا ایس غدا مصیرک جوف قبر یحثون التراب هذا ثم هذا فبکی هارون
ثم قال احسنت یا بهلول هل غیره قال نعم یا امیر المؤمنین رجلا اتاه مالا و
جمالا فانفق فی ماله وعف فی جماله کتب فی خالص دیوان الله تعالی من الابرار
فقال احسنت یا بهلول ثم امر له بجایزة فقال اردد الجایزة الی من اخذتها منه فلا
حاجة لی فیها قال یا بهلول ان یکن علیک دین قضیناه قال یا امیر المؤمنین لا یقضی
دین بدین اردد الحق الی اهله واقض دین نفسک من نفسک قال یا بهلول فجزی علیک

---

۱ این آیت در سورة قارعه جز ۳۰ ۲ بمعنی لنگ ۱۲ ن ۳ احدب بمعنی برآمدن پشت و فرورفتن سینه ۱۲ ع ۴ اشقر بمعنی سرخ که رنگش بزردی مایل باشد و اسپ که بدین رنگ باشد آن را نیز گویند ۱۲ ع ۵ بمعنی آفت ۱۲ ۶ بالکسر بمعنی پیچیدن ۱۲ ع ۷ بالضم بمعنی کار دشوار و بیماری سخت ۱۲ ع ۸ بمعنی حرکت دادن و جنبش ۱۲ ع ۹ این آیت در رکوع بعد از رکوع ثلث جز ۸ ۱۰ بمعنی سختی ۱۲ ۱۱ بالضم بمعنی همه و جمیع ۱۲ ع ۱۲ بالفتح و تشدید ثا بمعنی برگرفتن ۱۲ ع ۱۳ بمعنی صد و بخشش ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 135 of 257

ما یکفیك فرفع بهلول رأسه الی السماء فقال یا امیر المؤمنین انا وانت من عیال الله تعالی فمحال ان یذکرك دینسانی والمقصود من هذه الحکایة بیان استماع هارون الحق وقبوله کالمکان الزاکی وقبسه حی بالحیوة الطیبة فلذا لم یخرج منه الا الاخلاق الحمیدة واما ارض نفس الامارة اللتی کالبلد الخبیث فلا یخرج منها الا الاخلاق الذمیمة والافعال الردیة روح ۱۷۴۳

ونیز از جملهٔ حذر وحزم واحتیاط ملوک وسلاطین اینکه از اشخاصیکه از ولایت خارجه وارد وداخل ممالک محروسه گردند بے احتیاط واحتراز را بعمل آورده که مبدهٔ آثار فساد وفتن ومنشاء ایره ضغاین ومحن نابوده ظاهرشان بباطن یکے وفتنه وفساد نا داشته نه بسیار ونه اندکے چنانکه گفته اند ابیات نکو دار ضیف مسافر عزیز ٭ وز آسیب شان پرحذر باش نیز ٭ بیگانه پرهیز کردن نکوست ٭ که دشمن توان بود درزی دوست ٭ غریب که پر فتنه باشد سرش ٭ میازار بیرون کن از کشورش ٭ آورده اند که شخص کافر نعمتے بسرائے صاحب همتی مهمان پرستی که انعام عام او بزرگان برمک را لاشی واکرام تام او سخاوت حاتم طی را طے کردی وارد گردیده آن عزیز مقدم او را کرامے شمرده دقیقهٔ از لوازم مهمانداری او را فرو نگذاشته وبهرچه میل خاطرش بود بجان منت داشته مهیا نمود چون مهمان بے ایمان از خدمت میزبان رضا وخوشنود گردیده خواست که تلافی کرمش بر میزبان منتے نهد زبان هرزه بیان را کشاده داد بدطینتی وکافر نعمتی را داد وگفت اگرچه از لطف وکرم تو روزے وشبے بیاسودم اما منت خدائے را که شرمندهٔ احسان تو سرانگردانیده آنچه لطف واحسان از جانب تو در حق من بوقوع آمده هزار چندان از طرف من بتو رسیده میزبان گفت که نان خشکی که

ملا بمعنی گرد بر گشتن ۱۲ ج ۲ بمعنی آتش وشعله ۱۲ ج ۳ بالفتح بمعنی کینه ۱۲ واحدش ضغینه ۱۲ ج ۴ بکسر میم وفتح حا جمع محنت ۱۲ ج ۵ بمعنی لباس ج ۶ برامکه جمع برمک ست پس برامکه اولاد ونسل برمک باشد وحقیقتش آنکه برمک شخصے بود آتش پرست در آتش خانهٔ نوبهار در بلخ بود خدمت آتش افروزی بهمرده واز جمیع خادمان آتشکده معزز ترین بود ودر تاریخ ابن خلکان آورده که نمیدانم که اسلام آورده بود یا نه وصاحب روضه نوشته که آخر مسلمان شد وباعیال بجانب دمشق که دار الملک بنی امیه بوده توجه نمود وخالد نام پسرش در دولت عباسیه وزیر ابی العباس سفاح شد وبعد از خالد پسرش که یحیی نام داشت بدولت رسید وبعد از فضیل که پسر یحیی بود بدولت کامیاب گردید وبعد از فضیل برادرش که جعفر نام داشت بمرتبهٔ اعلی رسید ودر سخاوت ومروت نظیر نداشت ودولت برجعفر تمام شد سفاح بالفتح والتشدید فا بمعنی مرد بسیار عطا وفا در سخن وجمیع ولقب عبدالله بن محمد اول خلیفه از خلفای بنی عباس که منسوب بجناب حضرت عباس عم جناب حضرت رسول خدا اند ۱۲ ج ۷ بمعنی کمی دیگر نه را در یافتن

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 136 of 257

از انبان این گدای بینوا برداشته بر لب گذاشتند منت بزرگ و احسان سترگ بر من ثابت
نمودند مهمان بے ایمان گفت غلط مگو و کفران نعمت من مکن اگر تو خدمت کردی من غلامی کرده ام
اگر تو احسان نان کردی من منت جان و مال و فرزندان بر تو گذاشته ام میزبان متحیر شده
گفت روشن تر فرمائی تا منت ترا بجان قبول کنم گفت بدل عمر بے بدل فرزند و مقصود از
خانه و مال آسایش و آرام متعلقان ست و خانه تو خس پوش و نور دیده گان و جگر گوشه
گان تو با توابع و لواحق و مال و منال[1] که مدت العمر بهزاران خون جگر بکف آورده بودی با
تو دران خانه بودند دران فرصت اگر آتش میزدم هر همه با تو چون خس و خاشاک طعمهٔ شعلهٔ[2]
جواله گردیده اثرے از تو و آنها باقی نمیماند و اگر تو بالفرض ازان آتش فروزان و خانه سوزان
جان بسلامت مے بردی باقی عمر تو که بدتر از مرگ توان شمرد در فرقت فرزندان و خانه و مال
و منال مانند دود تیره بسیاه بختی میگذشت و من قادر برین کار بودم اما از راه حلال نمکی و
پاک نهادی که لازمهٔ مردم شریف و نجیب ست خود را باز داشتم اما خلاف قول خردمندان
کردم که گفته اند که هر که فرصت از دست دهد پشیمانی و ندامت برد چون جزاے نیکی نیکی بود
که هل جزاء[3] الاحسان الا الاحسان تو با من احسان نان کردی من منت مال و جان بر تو گذاشتم
اما این همه نتیجهٔ کرم تست که البر دافع البلیات مر میزبان از استماع این سخن بسے متحیر گردیده
بدرگاه اللهی جل جلاله بسجدهٔ شکر عافیت خود و آل و عیال و مال و منال پشانی خود را نورانی
ساخته احسان او را قبول کرده که ولا تحسبن[4] الذین یفرحون بما اتوا ویحبون ان یحمدوا بما لم
یفعلوا فلا تحسبنهم بمفازة من العذاب ولهم عذاب الیم (این آیت در رکوع قبل از رکوع ثلث خم ۱۲) او را بلطف حد ار مرخص
نمود و نیز حضرت ملوک و سلاطین را باید که در محافظت راه ها و بندرها و سرحدها که واقعند والهم[5]

---

[1] یعنی جاے یافتن چیزے و محل حصول شے چنانچه ملک و اراضی و جاگیر و باغ و زمین و مکان که این همه محل حصول مال و زر اند ۱۲ ع [2] شعله جواله آن را
گویند که چوبے دراز را گرفته بر دو سر آن مشعل افروخته بسرعت تمام آن را گرد اگرد بسر و پهلوی خود بگردانند ۱۲ ع
جواله بالفتح و تشدید واو بمعنی چیزے که بسیار گردنده باشد ۱۲ ع [4] این آیت در سوره الرحمن در رکوع بعد از رکوع نصف جزء ۲۷
[5] این آیت در رکوع ربع جزء ۱۰

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 137 of 257

کل مرصد و استحکام قلعه ها و آماده گی راه ها و نیز احسان و انعام و اعزاز و اکرام نمودن اهل علم و شمشیر و حارسان قلعه ها و بندر ها جاهد و ساعی بوده در پاس خاطر شان تقصیر نباید کرد که و اذ غدوت من اهلك تبوء المؤمنین مقاعد للقتال و الله سمیع علیم ابیات سپاهی در آسوده گی خوش بدار ؛ که در حالتے سختی آید بکار ؛ دلاور که باری تهور نمود ؛ بباید که مقدارش اندر فزود ؛ که بار و گرد دل نهد بر هلاک ؛ ندارد ز پیکار یاجوج باک ؛ که تا قائل یا ایها النبی حسبك الله و من اتبعك من المؤمنین جمیع امورات سلطنت و دولت و ملت او را حسب المرام بانجام رسانیده از تباهی و بطلان بر کنار دارد او نعوذ بالله من الحور بعد الکور و نیز حضرات ملوک و سلاطین را باید که مدام حذر و حزم و احتیاط و یکی را مد نظر عبرت اثر ساخته هرگز به بسیاری لشکر اعتماد نکنند که لن تغنی عنکم فئتکم و لو کثرت و ان الله مع المؤمنین و نصرت و ظفر و فتح را از جناب حضرت حق عز اسمه دانند و بس که و ما النصر الا من عند الله العزیز الحکیم و بنا توانی و اندکی دشمن فریب نخورند که کم من فئة قلیلة غلبت فئة کثیرة باذن الله فرد حذر کن ز پیکار کمتر کسے ؛ که از قطره سیلاب دیدم بسے ؛ و دهنده و گیرنده و ممد و معاون او سبحانه و تعالے را دانند و بس که ان ینصرکم الله فلا غالب لکم و ان یخذلکم فمن ذا الذی ینصرکم من بعده آنچه خدا خواست همان مے شود و به بسیاری دولت و قوت و علم و خبرت خود مغرور و فریفته نگردد قال الله تعالی للنبی عم قل للقوی لا تعجبنك قوتك فادفع الموت عن نفسك و قل للعالم لا تعجبنك علمك فان اعجبك علمك فاخبرنی متی اجلك و قل للغنی لا تعجبنك مالك و غناءك فان اعجبك فاطعم خلقی غداء واحدا فالانسان عاجز و الله علی کل شیئ قدیر و منه النعمة الی الصغیر و الکبیر روح ع ۷۰ ج ۲ - و من

ع این آیت در رکوع ربع جز ۴ ع این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع اول جز ۱۰ ع یعنی پناه مے بریم بخدا از نقصان بعد زیادتی و از کمی بعد از بسیاری ۱۲ ح ع بالفتح بمعنی نقصان ۱۲ ع بالفتح بمعنی افزونی و بسیاری ۱۲ ع این آیت در رکوع ۲ سوره انفال جز ۹ ع این آیت در رکوع ربع جز ۴ ع این آیت در رکوع آخر جز ۲ - ع این آیت در رکوع نصف جز ۴

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 138 of 257

الغرایب ما رئیت فی بعض الکتب ان طایرا کان یبتدی من الشجرة برجله کل لیلة الی الصباح ویصیح خوفا من وقوع السماء علیه ونظیره ما ذکر الحافظ ان الکرکی لا یطاء الارض بقدمیه بل باحدهما فاذا رطبها لم یعتمد علیها خوفا ان تخسف الارض و فی هذین الحکایتین عبرة لاولی الابصار روح ع ۲۷۰ ج ۲ - وبمقتضاے دانش دانشوران دقیقه سنج و روشن دلان سراے سه پنج آنکه در ایام زنده گانی بکشاده پیشانی در عیش و کامرانی بوده گل و خار عشرت وعسرت همه را کاشته باغبان حقیقی انگاشته که قل من ذا الذی یعصمکم من الله ان اراد بکم سوءا او اراد بکم رحمة ولا یجدون لهم من دون الله ولیا ولا نصیرا شاکی ازعق وساهی فرحت وخوشی هاے ایام روق وناسی نعمت هاے ماسبق نه بوده حکی ان خاتم دانیال عم وجد فی عهد عمر رض وکان علی فصه اسدان وبینهما رجل یلحسانه وذالك ان بخت نصر لما تتبع الصبیان وقتلهم ولد هو والقته امه فی غیضة رجاء ان یجو منه فقیض الله سبحانه اسدا یحفظه ولبوة ترضعه وهما یلحسانه فلما کبر صور ذالك فی خاتمه حتی لا ینسی نعمت الله روح ۸۲ ج ۱ - قالوا العادة جاریة ان من ارتضع امرأة فالغالب علیه اخلاقها من خیر وشر کما فی المقاصد الحسنة للامام السخاوی روح ۹۲۳ ج ۲ - ودر هر حال بشکر وصبر که هر یک از انها شمر حصول نعمت و وصول دولت ست گرایند فرد قضا به تلخی وشیرینی اے پسر رفت ست ٭ اگر ترش به نشینی قضا چه غم دارد ٭ وگل توکل بشام تسلیم ورضا بوبند وعن انس رض قال عم لما عرج بی الی السماء بکت الارض من بعدی فنبت الاصفر من بنانها فلما رجعت قطر عرقی علی الارض فنبت ورد احمر الا من اراد ان یشم

---

[1] یعنی درختی بدرخت دحرآن ۱۲ ج [2] یعنی بخنگ ۱۲ ن [3] یعنی رفتن وپای برزمین نهادن وپامال کردن ۱۲ ج [4] خسف یعنی فرو بردن زمین کسے را ۱۲ ج [5] بکسر اول یعنی کلبه فالیز بانان ودشت بانان که بسیار بے نبات باشد چراکه سوسنج کنایه از سه وپنج روز ست که مدت قلیل ست وکنایه از دنیا نیز باشد ۱۲ ع [6] بالضم موروف است برجاکه لفظ گل بلا اضافت باسم درختے مذکور شود خاص گل سرخ مراد باشد کعربی آن را ورد گویند واگر مضاف باشد بسوی درختے دیگر صورت عام ست چنانچه گل سوسن وگل نرگس وگل لاله وغیر ذالك ۱۲ ع [7] این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع ثلث جزء ۲۱ [8] یعنی بصر وجوانی ۱۲ ج [9] یعنی درپے چیزے رفتن بطلب آن ۱۲ ج [10] بضم باء موحده وسکون خا نام بادشاهے که کافر بود واین مرکب ست از بخت که در اصل بوخت بود بمعنی پسر ونصر که نام بت ست چون او را در حالت طفلی پیش بت یافته بود لهذا نام پدرش معلوم نبود لهذا بآن بت منسوب کردند ومشهور بختی منسوب بآن بادشاه ست از قاموس ۱۲ ع [11] یعنی ماده شیر شیر دهنده ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 139 of 257

رائحتی فلیشم الورد الاحمر روح ۳۹۳ ج ۲ وچنین گوید اللهم اهدنا الصراط المستقیم والسلام علی اهل الرضا والتسلیم واجعلنا من الاحباب ولا تطردنا خارج الباب وبقدم رضا در عقب قضا پویند وچنین گویند که ذالک تقدیر العزیز العلیم وازچون وچرا چرے نگویند که فعلیک تبلوک القیل والقال ورفض الاعتزال والجدال فان الرضاء والتسلیم سبب القبول وخلافه یؤدی الی غضب الحبیب المقبول روح ۳۳۱ ج ۲ **فرد** رضا بداده بده وزجبین گره بکشاے ٭ که برمن وتو دراختیار نکشاوست ٭ آورده اند که بزرگے گفت که بشهرے رسیدم ودیوانۂ را دیدم که بیخود افتاده وموران اذاهاے اورا خورده ومجروح ساخته بودند سر اورا برداشته درکنار گرفتم چون بهوش آمد گفت این فضول کیست که میان من ومحبوب من درمیاید قسم بجناب حضرت خداوند جل ذکره که اگر وجود مرا پاره پاره کنند من بهر پارۂ محبت زیاده کنم بلے کار عاشقان صادقان وحال شان چنین ست که بقدم صدق ورضا در عقب قضا پویان ورضا اورا جویان اند - حکی ان لیلی لما کسرت اناء المجنون رقص ثلاثة ایام من الشوق فقیل ایها المجنون کنت تظن ان لیلی تحبك فقد کسرت اناءك فضلاً عن المحبة فقال انما المجنون من لم یتفطن بهذا السر روح ۴۷ ج ۲ **فرد** چون سرد درمقام رضا ایستاده ام ٭ آسوده خاطرم زبهار وخزان خویش فانه دقیق والتامل فیه حقیق وچون مضمون ورر مشحون نحن قسمنا بینهم معیشتهم ترا معلوم شد بیقین پس بغم نشین ودر کارهاے حق جل جلاله رضا وتسلیم گزین **فرد** باید چو برق خنده زنان زیست درجهان ٭ نے همچو ابر برسر دنیا گریستن قل لن یصیبنا الا ما کتب الله لنا مصداق همین ست **فرد** زحکمے که آن در ازل رانده ٭ نگر دو قلم زانچه گردانده ٭ آورده اند که آن پلنگ بیشۂ دغا ونهنگ دریاے هیجا جناب حضرت امیر البرره قاتل الکفرة الفجره لیث بنی غالب غالب کل غالب

---

۱ این آیت در رکوع بعد از رکوع اول جز ۳ ۲ که دانا نباشد ۱۲ ۳ بمعنی سزاوار ۱۲ ۴ این آیت در رکوع نصف جز ۲۵

۵ این آیت در رکوع قبل از رکوع ثلث جز ۱۰ ۶ بمعنی شیر ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 140 of 257

جناب حضرت علی بن ابیطالبؑ که مدینهٔ علم را باب و باب او مر طالبان اولوالالباب را مآب
ست بوقت کارزار که معرکهٔ جنگ را می آراست دلیرانه بصف کفار ضرار و بدکیشان اشرار
ذهب[1] الله بنورهم می تاخت و سرهای بداندیشان را می برید و سینه های بدکیشان را میدرید
و دست دلیران را می بست و پنجهٔ شیران را می شکست عرض کردند که یا امیر المؤمنین در وقت
کارزار و جنگ و جدال از حفظ احوال خود تغافل نباید نمود زیرا که پس از دست رفتن فرصت
کار پشیمانی ندارد و سود چنانکه گفته اند که بلا اگرچه مقدرست از ابواب دخول آن حذر کردن
اولی تر رباعی رزق هرچند بیگمان برسد ٭ شرط عقل ست جستن از درها ٭ درچه کس
بی اجل نخواهد مرد ٭ تو مرو در دهان اژدرها ٭ جناب حضرت در جواب فرمودند که اگر اجل
مقدر و مقرر رسیده باشد حذر از قدر سود نکند که الحذر لا یغنی عن القدر التقدیر یضحک
بالتدابیر و نیز گفته اند که دع[2] الدیار الی بانیها ان شاء عمرها و ان شاء خربها روح ع ۲ ح ۲-
حکی عن حاتم الاصم انه قال لقینا الترک و کان بیننا صولة[3] فرمانی الترک بوهق[4] فاقلبنی
عن فرسی و نزل عن دابته و قعد علی صدری و اخذ بلحیتی و اخرج من خفه سکینا[5] لیذبحنی
و انا ساکت متحیرا اقول سیدی سلمت نفسی الیک ان قضیت علی ان یذبحنی هذا فعلی
الرأس و العین انا لک و ملکک فبینا انا اخاطب سیدی و هو قاعد علی صدری اذ رماه[6]
بعض المسلمین بسهم فما اخطاء حلقه فسقط عنی فقمت انا الیه فاخذت السکین من یده
فذبحته بها فیا هؤلاء فلتکن قلوبکم عند السید حتی ترون من عجایب لطفه ما لا ترون
من الاباعد الامهات روح ۲ ۳۷۲ ح ۱ و اگر حکم فوت من از دیوان قضا صادر نشده باشد جرئت
من بمن زیان نکند که گفته اند دو چیز مخالف عقل ست خوردن بیش از رزق مقسوم و مردن
پیش از وقت معلوم و این رباعی فرمودند رباعی ای یومین من الموت افر ٭ یوم لا
یقدر ام یوم قدر ٭ یوم لا یقدر لا یأتی القضا ٭ یوم قد قدر لا یغنی الحذر ٭ قال الله تعالی

[1] این آیت در رکوع اول جزء ۱ [2] بمعنی جان ۱۲ [3] بمعنی حمله بردن برکسے ۱۲ ح [4] بمعنی کمند ۱۲ [5] بمعنی کارد ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 141 of 257

هو الذی خلق من الماء بشراً فجعله نسباً وصهراً وکان ربک قدیراً، قال فی کشف الاسرار، که
ابن سیرین گفته که این آیت در شان مصطفی ﷺ و علی رض فرود آمده که مصطفی ﷺ دختر خویش را
بزنی بعلی داد و علی رض پسر عمش بود و شوهر دخترش هم نسب بود و هم صهر در ج ۲۰ ص ۲ - قال فی
انسان العیون کان فی السنة الثانیة من الهجرة تزویج فاطمة رض لعلی رض عقد علیها فی رمضان
وکان عمرها خمس عشر سنة وکان سن علی رض یومئذ احدی وعشرین سنة وخمسة اشهر
روح ۲۱ ص ۲ - وکان فراشها اهاب کبش ای جلده وکان قطیفة اذا جعلاها بالطول
انکشفت ظهورهما واذا جعلاها بالعرض انکشفت رؤسهما قالت له ﷺ فی بعض الایام
یا رسول الله ﷺ ما لنا فراش الا جلد کبش ننام علیه باللیل ونعلف علیه بالنهار فقال ﷺ
لها یا بنیه اصبری فان موسی ﷺ نام مع امرأته عشر سنین لیس لهما الا عباءة قطوانیة
وهی نسبة الی قطوان موضع بالکوفة وفاطمة ولدتها خدیجة رض قبل النبوة بخمس سنین ما
تت بالمدینة بعد موت النبی ﷺ بستة اشهر ولها ثمان وعشرون سنة ومناقبها کثیرة معروفة
رضی الله عنها وعن اولادها واستشهد علی رض بالکوفة وهو ابن ثلاث وستین سنة وصلی
علیه الحسن رض ودفن لیلاً وغیب قبره بوصیة منه وکان مخفیاً فی زمن بنی امیة وصدراً من
خلافة بنی العباس حتی دل علیه الامام جعفر الصادق رض قال ﷺ لعلی رض یهلک فیک رجلان
محب مطری وکذاب مفتری کما فی انسان العیون روح ۲۲ ص ۲ - حکی عن عبد الله الثقفی
ان الحجاج احضر انس بن مالک رض وقال له اریدان اقتلک شر قتلة فقال له انس رض لو علمت
ان ذالک بیدک لعبدتک من دون الله تعالی قال له الحجاج ولم ذالک قال لان رسول الله
علمنی دعاء وقال ﷺ من دعا به فی کل صباح لم یکن لاحد علیه سبیلا وقد دعوت به فی صباحی
فقال الحجاج علمنیه قال معاذ الله ان اعلمه لاحد وانت حی فقال خلو سبیله فقیل له فی
ذالک فقال رئیت علی عاتقیه اسدین عظیمین فاتحین افواههما ولما حضرته الوفات قال لخادمه

لہ این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع اول جزء ۱۹

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 142 of 257

ان لك علی حق الخدمة فعلمه دعاء المذکورة وقال له قل بسم الله خیر الاسماء بسم الله
الذی لا یضر مع اسمه شیئ فی الارض ولا فی السماء وهو السمیع العلیم ثم ان هذا فی
الدنیا واما فی الاخرة فیحفظه من النار والعذاب روح ۱۹۱ ج ۲ وجناب حضرت حق جل
ذکره در کلام در نظام خود حکایةً از جناب حضرت یعقوب ع همین مضمون را بیان فرموده
که قال یا بنی لا تدخلوا من باب واحد وادخلوا من ابواب متفرقة والجمهور علی انه
خاف علیهم العین لجمالهم وجلالة امرهم ولم یأمرهم فی الکرة الاولی لانهم کانوا مجهولین
فالعین حق عندنا وجوده بان یحدث الله عند النظر الی الشیئ والاعجاب به نقصانا فیه
دخلا وکان النبی ص یعوذ الحسن والحسین فیقول اعیذکما بکلمات الله التامات من کل هامة
ومن کل عین لامة وانکر الجبائی العین وهو مردود بما ذکرنا وقیل احب ان لا یفطن بهم اعداؤهم
فلا یحتالون لاهلاکهم وما اغنی عنکم من الله من شیئ ای ان کان الله یرید بکم سوءً
لم ینفعکم ولم یدفع عنکم ما اشرت به علیکم من التفرق وهو مصیبکم لا محالة ان
الحکم الا لله علیه توکلت وعلیه فلیتوکل المتوکلون التوکل تفویض الامر الی الله تعالی
والاعتماد علیه ولما دخلوا من حیث امرهم ابوهم ای متفرقین ما کان یغنی عنهم من الله
دخولهم من ابواب متفرقة من شیئ ای شیاء قط حیث اصابهم ما اساءهم مع تفرقهم
واضافة السرقة الیهم وافتضاحهم بذلك واخذ اخیهم بوجدان الصواع فی رحله
وتضاعف المصیبة علی ابیهم الا حاجة استثناء منقطع ای ولکن حاجة فی نفس یعقوب
قضاها وهی شفقته وانه لذو علم یعنی قوله ای وما اغنی عنکم ای علمه بان الحذر
لا یغنی عن القدر لما علمناه ای لتعلیمنا ایاه ولکن اکثر الناس لا یعلمون ذلك ولما
دخلوا علی یوسف ادی الیه اخاه ضم الیه بنیامین روی انهم قالوا له هذا اخونا قد

۱ این آیت در سوره یوسف در جزء ۱۲ ۲ قائم العین حق وان العین لیدخل الرجل القبر والجمل القدر ۱۲ ۳ بتشدید میم یعنی چار پا و جنبنده زمین ۱۲ ۴ یعنی نکوهش و سرزنش کننده ۱۲ ۵ یعنی که دانا نگردند بدیشان ۱۲ ۶ در سوا شدن شان ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 143 of 257

جئناك به فقال لهم احسنتم فانزلهم واكرمهم ثم اضافهم و اجلس كل اثنين على مائدة
فبقي بنيامين وحده فبكى وقال لو كان اخي يوسف حيا لاجلسني معه فقال بقي اخيكم وحيدا
فاجلسه معه على مائدة وجعل يواكله وقال له احب ان اكون اخاك بدل اخيك الهالك
قال من يجد اخا مثلك ولكن لم يلدك يعقوب ولا راحيل فبكى يوسف وعانقه ثم قال
له اني انا اخوك يوسف فلا تبتئس فلا تحزن بما كانوا يعملون بنا فيما مضى فان الله قد
احسن الينا وجمعنا على خير ولا تعلمهم بما علمتك وروى انه قال فانا لا افارقك
قال قد علمت اغتمام والدي بي فاذا احببتك ازداد عنه تفسير مدارك شريف۔ واعلم
ان جميع الجوانب والجهات متساوية بالنسبة الى قدرته تعالى وقهره وسلطانه لا ملجاء
ولا منجى منه الا اليه فعلى العبد ان يستوى خوفه من الله تعالى في جميع الجوانب حيث كان
ولذا اهل اليقظة والحضور لا يفرقون بين اين واين وبين حال وحال لمشاهدتهم
احاطة الله تعالى فان الله تعالى لو شاء لاهلك من حيث لا يخطر بالبال الا ترى انه اهلك
النمرود بالبعوضة فكان البعوض بالنسبة الى قدرته كالاسد ونحوه في الاهلاك وربما
رئيت من غض بلقمة فمات فانظر في ان تلك اللقمة مع انها من اسباب الحيات كانت من مبادي
الممات فاماته الله من حيث يدري حياته فيه ولو امعنت النظر لوجدت شئون الله
تعالى في هذا العالم عجيبة روح ۳ ۴ ۴ ح ۲ - واذا وقعة الحبة في الارض واثرت فيه
نداوة الارض وبسبب ذالك ينشق اعلاها واسفلها فتخرج من الشق الاعلى الشجر الصاعدة
ومن الشق الاسفل العروق الغائصة في اسفل الارض وهذا من العجائب لان طبيعة
تلك الحبة واحدة وتأثير الطبايع والافلاك والكواكب فيها واحد ثم انه خرج من
احد جانبي تلك الحبة جرم صاعد الى الهواء ومن الجانب الآخر جرم غايص في الارض

---

۱ بضم نون ۱۲ م ۲ بمعنی درگاه ماندن ۱۲ م ۳ بضم میم بمعنی آشکارا کننده هم فاعل و بفتح میم جمع مبدء که صیغه اسم ظرف ست بمعنی
جای آشکارا شدن ۱۲ ۴ امعان بالکسر بمعنی تیز کردن نظر دور رفتن در کاری یعنی در کاری غور کردن ۱۲ ۵ جمع شان یعنی کارهای خداوند

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 144 of 257

ومن المحال ان يتولد من طبيعة واحدة طبيعتان متضادتان فعلمنا ان ذالك انما كان بسبب
تدبير مدبر حكيم خلاصه روح ۲۲۱ ج ۲ وفی حیوة الحیوان البازی لا تکون الا انثی وذکرها من
نوع اخر الحداة والشاهین ولهذا اختلف اشکالها وهو من اشد الحیوان تکبرا واضیقها
خلقا روح ع ۲۷۸۸ - واعجب من ذالك وادل فيه على القدرة الباهرة تعشيش[1] بعض الطيور فی
الهواء ومن اخبار الرشيد[2] انه خرج يوما للصيد فارسل بازا اشهبا[3] فلم يزل يعلو حتى غاب فی
الهواء ثم رجع بعد اليأس منه ومعه سمكة فاحضر الرشيد العلماء وسألهم عن ذالك فقال
مقاتل روينا عن جدك ابن عباس رض ان الهواء معمور باصم مختلفة الخلق وفيه دواب
بيض ويفرخ فيه شيئا على هيئة السمك لها اجنحة ليست بذات ريش ومن عجايب الطيور
الرخ بالضم وهو طير فی جزاير الصين يكون جناحه الواحد عشرة[4] الاف باع وكان رجل
من التجار ممن سافر فی بحر الصين والقتهم الريح الى جزيرة عظيمة فخرج اليها اهل السفينة
ليأخذوا الحطب والماء فرأوا قبة عظيمة اعلى من مائة ذراع لها لمعان وبريق فتعجبوا منه
فلما دنوا منها اذا هی بيضة الرخ فجعلوا يضربونها بالخشب والفئوس والحجارة حتى انشقت
عن فرخ كانه جبل فتعلقوا بريش جناحه فجروه فنفض جناحه فبقيت هذه الريشة معهم خرج صلها من جناحه ولم
يمل بعد خلقه فقتلوه وحملوا ما قدروا عليه من لحمه فلما طلعت الشمس اذا الرخ قد اقبل فی الهواء كالسحابة العظيمة
وفی رجله قطعة حجر كالبيت العظيم اكبر من السفينة فلما حاذی السفينة القی ذالك الحجر بسرعة فوقع الحجر
فی البحر وسبقت السفينة ونجاهم الله تعالى بفضله ورحمته كذا فی حيات الحيوان روح
ع ۲۷۳۴ - روی ان عيسى عم لما ادعى النبوة واظهر المعجزات طالبوه بخلق خفاش
فاخذ طينا وصوره ثم نفخ فيه فاذا هو يطير بين السماء والارض قال وهب[5] كان يطير
ما دام الناس ينظرون اليه فاذا غاب عن اعينهم سقط ميتا ليتميز فعل الخلق من فعل الله

[1] بمعنی آشیانه ساختن مرغ ۱۲ [2] که از خلفاء عباسیه بود ۱۲ [3] این باز سیاه رنگ که سفیدی در رنگش غالب باشد ۱۲
[4] ای بقدر دراز کردن هر دو دست ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 145 of 257

قیل انما طلبوا خلق الخفاش لانه اعجب من سایر الخلق ومن عجایبه انه لحم ودم بغیر ریش ویلد کما یلد الحیوان ولا یبیض کما یبیض سایر الحیوان من الطیور ویکون له ضرع ویخرج منه اللبن ولا یبصر ضوء النهار ولا فی ظلمة اللیل انما یری فی ساعتین ساعة بعد غروب الشمس وساعة بعد طلوع الفجر قیل ان یسفر جداً ویضحک کما یضحک الانسان وله اسنان ویحیض کما تحیض المرأة روح ۳۲۸ ج ۱- قال الوکیع رح لولا الریح والذباب لانتنت الدنیا ومن الاعاجیب ان هذا الضعیف اذا طار فی وجهک ضاق به قلبک ونغص به عیشک وفسد علیک بستانک وکرمک واعجب منه جرأتک مع ضعفک علی ما یورثک العار ویوردک النار فاذا کان جزعک هذا من البعوض فی الدنیا فکیف حالک اذا تسلطت علیک الحیات والعقارب فی لظی روح ۵۹ ج ۱- روی ان جالینوس دفع الی اصحابه قرصین مثل البنادق وقال اجعلوا احدهما بعد موتی فوق الحدید الذی یعمل علیه الحدادون والآخر فی حب مملوء من الماء ثم اکسروا الحب ففعلوا کما اوصی فذاب الحدید فی الارض ولم یجدوا منه شیئاً وانجمد الماء وقام بلا دعاء قال الحکماء اراد بذلک انی وان قدرت الی اذابة اصلب الاجساد واقامة الماء الذی من طبعه السیلان ما وجدت للموت دواء روح ۱۷۹۹ ÷

فصل ۹ در بیان فضایل و فواید حلم و ترک غضب

قیل الحلم حجاب الآفات قال قایل مذاقة الحلم مر فی الاول لکن آخره احلی من العسل و از اخلاق پسندیدهٔ حضرات ملوک و سلاطین که اساطین[1] کارخانهٔ دین متین و حامیان شرع شریف مبین اند اینکه در گلشن اخلاق شان خار آزار نرسته و بر دامن ذی سیامن اشفاق شان غبار آزار و ستم نه نشسته باشد فرد هر آنکسست که بآزار خلق فرماید ÷ عدو مملکت ست آن بکشتنش

[1] بفتح بمعنی خم ۱۲ [2] اسے سخ بست آب ۱۲ [3] بالفتح جمع اسطوانه بمعنی ستون ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 146 of 257

فرماے ؛ که فبما رحمة من الله لنت لهم ولو کنت فظا غلیظ القلب لانفضوا من حولك. آورده
اند که یکے از بزرگان گفته که وقتے بر مایدهٔ سلطان متوکل که خلیفه بس متوکل و جمیع اخلاق حسنه را شامل
بود حاضر بودم که طباخ مائده طعام را حاضر نموده عرض کرد که امروز بطالع میمون بختم رهنمون بطبخ طعامے
گردیده که دست هوس و آرزوے هیچکس بدامے وصال چنین نعمت فرحت افزا نرسیده
و دهان هیچ آفریدهٔ چنین نعمت بالذت و حلاوت غم زدا را نچشیده و آن را بفرمودهٔ
خلیفه حاضر نمود کاسهٔ نان خورشی که بحضور خلیفه حاضر نموده نهاده بود مگسے دران ظاهر
شده بکشیدند مگسے دیگر ظاهر شد آن را نیز بکشیدند و از کثرت حلم و فراست اثر ملالت
بر جبین خلیفه ظاهر نمیشد و بموجب وما جعلناهم جسدا لا یاکلون الطعام وما کانوا
خالدین همان نان خورش را تناول مے نمود و حسن شیم و شرم حلم و کرم او را رخصت نداده
که پردهٔ از روے کار بردارد و او را بحضور اهل دربار سرزنش داده شرمسار و خجل و
منفعل سازد چون بعد از فراغ تناول مطبخے خواست که مایدهٔ طعام را بردارد خلیفه فرمود که
از برائے من فردا همین نان خورش را طبخ نمای اما مگس ازین کمتر اندازی که امروز انداخته
بودی و این معامله را چشم نتوان داشت مگر از سلاطین که صاحبان حلم و مکارم
اخلاق و بحلم و اخلاق پسندیده در زمان خود هایگانه و طاق اند که داد امروا یا للغو مروا
کراما. زیرا که رعیت بدین صفت حمیده دعاے صالحه بادشاه را گویند و لشکریان بدین
خصلت پسندیده در خدمت محولهٔ خود هارضاے پادشاه را جویند و قوام سلطنت
و نظام مملکت از دعاے صالحهٔ رعیت و رضا جوئی شاه باشد چنانکه بلبل شیرازی
رحمة الله فرموده رباعی سپاهی در آسوده گی خوش بدار ؛ که در حالتے سختی آید بکار ؛
سپاهی که خوشدل نباشد ز شاه ؛ ندارد حدود ولایت نگاه ؛ و در تورات آمده که هر که
ترک غضب کرد بجوار رحمت حق جل علا جا یافت و نیز مذکور است که هر که خواهد که بجناب

لہ این آیت در رکوع نصف جزو ۴ ۲ این آیت در آخر رکوع اول جزو ۱۷ ۳ این آیت در رکوع قبل از رکوع ربع جزو ۹

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 147 of 257

حضرت قدس خداوندی عز اسمہ قرب یابد عادت ذی سعادت حلم وخشم خوردن وترک غضب نمودن وشیوۂ مرضیۂ تواضع وعاجزی وکمینہ گی را ازدست ندہد وفی الحدیث اذا جمع الخلایق یوم القیامۃ نادی مناد این اھل الفضل فیقوم اناس وھم یسیرون فینطلقون سراعًا الی الجنۃ ویقولون نحن اھل الفضل فیقال لھم ما کان فضلکم فیقولون کنا اذا ظلمنا صبرنا واذا اوسئ الینا غفرنا واذا جھل الینا حلمنا فیقال لھم ادخلوا الجنۃ فنعم اجر العاملین روح ۲۳، ۱۷ - آوردہ اند کہ ہدہدے بخدمت جناب حضرت سلیمان عم عرض نمود کہ یا نبی اللہ تھیأ مہمانی وضیافت ترا نمودہ ام اگر از روے کرم اجابت فرمائی حضرت فرمود کہ تنہا مرا ویا بالشکر ہُدہُد عرض کرد کہ شاہ با جمیع لشکر وسپاہ در فلان جزیرہ مہمان من اند حضرت با جمیع لشکر بموجب اجابت دران محل حاضر شدہ ہُدہُدی الحال بساختن اسباب معاش مہمانان در عقب ملخی پریدہ وآن را شکار کردہ ودر دریاے کہ متصل آن جزیرہ بودہ انداختہ ومہمانان را بموجب وما جعلنا ھم[1] جسدا لا یاکلون الطعام وما کانوا خالدین آوردہ اند کہ کلوا یا نبی اللہ من فاتہ اللحم نالہ المرق، یعنی بخورید اے پیغمبر خدا، کسے را کہ گوشت ملخ نرسد شوربا کہ عبارت از آب دریاست ہمہ را میرسد سلیمان عم با ہمہ لشکر از گفتار خوش رفتار لطیفہ وار کہ از منقار ہُدہُد استماع فرمودند درخندہ در آمدہ مدۃ العمر کہ مقال ہُدہُد بیاد شان آمدی درخندہ در آمدندے انتہی و فی حیاۃ الحیوان الھدھد منتن الریح طبعًا لانہ یبنی اخوصتہ[2] فی الزبل[3] وھذا عام فی جنسہ واذا اجزا المجنون بعرف[4] الھدھد ابرأہ ولحمہ اذا جرب بہ معقود عن المرۃ او مسحورا برّدہ روح ۱۹ ۸ ۲ - واذا بتخر انسان بالجراد البری نفعہ من عسر البول - قال ابن سینا اذا اخذ منھا اثنا عشر ونزعت رؤسھا واطرافھا وجعل معھا قلیل اس یابس وشرب للاستسقاء نفعہ واما الجراد البحری فھو من انواع الصدف کثیر بساحل البحر ببلاد المغرب ویاکلونھا

[1] این آیت در رکوع اول جزء ۱۷، [2] لبنی آشیانہ ۱۲ [3] در سرگین ۱۲ [4] تاج سر ہدہد ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 148 of 257

کثیراً مشویاً ومطبوخاً ولحمها نافع للجذام روح ۱ ص ۷۸۹ و بر حضرات ملوک وسلاطین واجب ولازم ست که در حالهٔ خشم ورضا جانب حق جل وعلا را فرونگذارند بلکه در حالهٔ غضب بعقوبت هیچکس حکم نکنند زیراکه مبادا در عقوبت مغضوب علیه حظ نفس خود را خواهند واز انچه که مستحق آن ست شاید که بسبب غضب تجاوز نمایند واز اینجاست که جناب حضرت امیرالمؤمنین عمر رض مستی را دید خواست که درره زند آن مست بے باک زبان ناپاک خود را بدشنام کشاد جناب حضرت او را حکم رهائی داده که خذ العفو وأمر بالمعرف واعرض عن الجاهلین وفرمودند که چون او مرا بسبب دشنام بغضب آورده اگر دران حال او را میزدم گویا از برائے تسکین غضب خود او را ایذا میکردم نه از برائے امتثال فرمان حق جل جلاله ونیز آورده اند که یکے از اهل جرایم سخنان بلند بحضور عمر بن عبدالعزیز رح که خلیفهٔ بس عالی وارجمند بوده گفت فرمود که اگر مرا بغضب نمیآوردی ترا عقوبت میکردم که والذین یجتنبون کبائر الاثم والفواحش واذا ما غضبوا هم یغفرون ونیز حضرات ملوک وسلاطین را لازم ست که تعظیم قرآن مجید وفرقان حمید را حق المقدور نموده حکم حق سبحانه وتعالے را اولی تر از همه حکمها که الا له الحکم وهو خیر الحاکمین انگارند وتخلف وعدول را جایز ندارند قال ابو العباس رض القرآن کله شیان مراعات آداب العبودیة وتعظیم حق الربوبیة طبقات والرب اسم الله الاعظم ولذالك كل اسم قلبته بطل معناه الا الرب فان مقلوبه البر وهو من اسمائه تعالی والیه یشیر ما روی عن الخضر عم انه قال الاسم الاعظم ما دعا به کل نبی وولی وعد واشار الی انه مقدمة الدعوات الانبیاء عم نحو ربنا ظلمنا انفسنا الآیه ونحو الصحابة نحو ربنا ما خلقت هذا باطلا الآیه والاعداء نحو ربنا ابصرنا وسمعنا فارجعنا نعمل صالحا الآیه روح ۱ ص ۷۲۹ - فلیلازم العاقل تعظیم القرآن العظیم لیزداد جاهه ورتبته ولیحذر

لے این آیت در رکوع قبل از سورهٔ انفال وقبل از رکوع ثلث جز ۹ ؎ این آیت در رکوع ربع جز ۲۵ ؎ این آیت در رکوع قبل از رکوع ثلث جز ۷ ؎ این آیت در رکوع قبل از رکوع ربع جز ۱۳ ؎ این آیت در رکوع نصف جز ۸ ؎ این آیت در رکوع ثلث جز ۴ ؎ این آیت در رکوع اول ثلث جز ۲۱ *

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 149 of 257

تحقیرًا لئلا ینتقص شانه وهیبته الا تری ان السلطان محمد الرابع واعوانه لما رفضوا العمل بالقرآن واخذوا بالظلم والعدوان سلط الله علیهم وعلی الناس بسببهم القحط والخوف فخرج من ایدیهم اکثر القلاع المعمورة الرومیة واستولی الکفار الی ان طمعوا فی القسطنطینیة[ص] واشتد الخوف الی ان قال الناس این المفر[ص] کلا لا وزر وکل ذالک وقع من القرناء السوء فانهم یحثون السلطان علی الجریان بخلاف الشرع روح ۲۲۰

آورده اند که یکے از سلاطین پسر زالے را محبوس نموده بود زال پریشان حال از درد فرزند دل بند نالان وگریان بر در عرض کرد که اے امیر فرزند جگر بندم را که حبس فرموده رها کن که من طاقت فرقت او را ندارم وقد قیل اضیق السجون مفارقة الاحباب ومعاشرة الاضداد خلیفه فرمود که من حکم کرده ام که تا زنده وخلیفه ام پسر ترا از محبس رها نکنم زال پریشان حال سراسر اندوه ملال چون از رهائی فرزند مایوس وناامید گردیده آه سرد از دل پرسوز ودرد برآورده در روے بطرف آسمان کرده گفت که اے سلطانی که حبس و اطلاق عالمیان بقبضهٔ قدرت تست خلیفهٔ تو آنچه بفرزند دل بندم کرد دیدی وحکمی که در باب فرزندم بامن گفت شنیدی وتو خداوند قادرے که قصور او را باطل و آثار قدرت خود را بخلاف آنچه در خیال او میگذرد عاجل ظاهر گردانی که ما یفتح الله للناس من رحمة فلا ممسك لها وما یمسك فلا مرسل له من بعده وهو العزیز الحکیم نمیدانم که تو چه حکم خواهی کرد چون این سخن جگر سوز درد اندوز زال بگوش حق نیوش خلیفه رسید دل او بغایت نرم شده بسوخت واز سر غضب درگذشته فرمود که پسر زال را از حبس رها کرده وخلعت هاے فاخره پوشانیده وبر اسپ قیمتی سوار کرده ودر کوچه ها و

[ص] گویند شهریست که نام آن برزطینه بود چون قسطنطین اکبر در اینجا آمد پس بنا کرد سور آن را ونام آن شهر را بنام خود گذاشت وآن دار الملک روم شد تا این زمان ونام آن اسطنبول نیز هست وحکایات در باب بزرگی وعظمت وخوبی آن بسیار است ودر اینجا شاخ از دریا برآمده است که احاطه کرده جانب شرقی وشمالی را جانب غربی وجنوبی دریا بان واقع است وارتفاع آن سور بیست ویک ذرع است وذکور است که دران شهر بسیار باب هستند که قریب صد باشد واز انجمله باب الذهب وآن از آهن وذهب است برهان قاطع ۱۲ [ص] این آیت در سورهٔ قیمة جزء ۲۹ [ص] این آیت در اول سورهٔ فاطر که قبل از سورهٔ ثالث جزء ۲۲

[ص] بضم اول وفتح ثالث نام شهریست مشهور از ملک روم بغایت عظیم بنام بانی آن که پسر هرقل بادشاه روم بود ۱۲ برهان قاطع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 150 of 257

بازارهاے بغداد بگردانند واین ندا هویدا درو نهند که هذا عطاء الله علی رغم[1] الخلیفة
فرد در جهان حکم هیچکس نشود چکم حکم خداست درعالم ٭ که قل لن[2] یصیبنا الا ما کتب الله لنا
الآیه وجاء فی بعض الآثار ان الله تعالی یقول یا ابن آدم تریدوا ریدا ولا یکون الا ما ارید
فان سلمت لی ما ارید اعطیتك ما تریدوان نازعتنی فیما ارید اتعبتك فیما تریدثم لا یکون
الا ما ارید فالادب مع الله تعالی ان یستسلم العبد لما اظهره الله تعالی فی الوقت
ولا یرید احداثا غیره روح ۱۸۲- روی ان شابا کان یأمر وینهی فحبسه الرشید فی بیت
وسد المنافذ لیهلك فبعد ایام رؤی فی بستان یتضرج فاحضره الرشید فقال من اخرجك
قال الذی ادخلنی البستان فقال من ادخلك قال الذی اخرجنی من البیت فتعجب الرشید
فبکی وامر له بالاحسان وبان یرکب فرسا وینادی بین یدیه هذا رجل اعزه الله و
اذا الرشید اهانته فلم یقدر الله الا اکرامه واحترامه قال الفقیه ابو الحسن رح
وقع القحط ببغداد فرفعوا قصتهم الی علی بن عیسی الوزیر فکتب علی ظهرها لست
بسماء اسقیکم ولا بارض فاکفیکم ارجعوا الی بارئکم روح ۲۷۹ و تا ممکن باشد
از شیوهٔ مرضیهٔ حلم وقول لین وسخن نرانگذشته قصد خونریزی وشرانگیزی وفتنه خیزی رانکند که
اخر الحیل السیف فرد زمانه بنه خار از درشت خوئی تست ٭ اگر شوی تو ملایم جهان گلستان است
وتا کار بزر برمیآید جان در خطر افگندن نشاید ٭ اگر بالفرض دشمنی پیدا شود باید که اورا بانواع
حیل واحسانها وخوئی وحلم ودلجوئی ونرم گوئی اختصاص دهد شاید که دوست گردد فرد تیغی که
درنیام برارد فغان زخصم ٭ واثق خموش باش که تیغی تحمل ست ٭ که عسی[3] الله ان یجعل بینکم
وبین الذین عادیتم منهم مودة الله قدیر والله غفور رحیم رباعی گر اندیشه داری
زدشمن گزند ٭ به تعویذ احسان زبانش به بند ٭ مزن تا توانی براجگره ٭ که دشمن اگرچه زبون

[1] بهر سر حرکت بمعنی هلاک وخاک آلوده شدن ۱۲ ع [2] این آیت در رکوع قبل از رکوع ثلث جز ۱۰
[3] این آیت در رکوع قبل از رکوع نصف جز ۲۸ ٭

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 151 of 257

دوست به ؛ وسخن نرم را در دل اثرے ست که بآخر ثمر ظفر بخشد که فقولا له قولاً لینا لعله یتذکر او یخشی ؛ روی انه تکلم رجل فی زین العابدین رض بن علی بن حسین بن علی رض بن ابیطالب و افتری علیه فقال له زین العابدین رض ان کنت کما قلت فاستغفر الله وان لم اکن کما قلت فغفر الله لك فقام الرجل الیه وقبل رأسه وقال جعلت فداك لست کما قلت فاغفر لی قال غفر الله لك روح ۲۷۱۰ - آورده اند که مارے را پرسیدند که چون افسون گر بدر سوراخ خانه تو میاید با آنکه درمیان بغض وعناد ذاتے قدیمی و دشمنی و عداوت صمیمی ست چون نرم نرم چیزے میگوید تو بگفته دشمن عمل نموده و فریب قول دشمن را خورده از خیالات نفسانی و همزات شیطانی از سوراخ خانه خود بدر میائی تا ترا بدست کرده هلاک می سازد دهد اضلال بواح وخسر براح وزیغ صراح و وقوع فی طعن الرماح مار در جواب گفت که این مروت نباشد که یکے بدر خانه من آید اگرچه دشمن باشد و بلطف و مدارا و نرمی و چرب زبانی گوید که برون آئی و من برون نیایم فرد رفق با دوستان نمیگویم ؛ رفق کن با کسے که دشمن تست ؛ ویقال فلان اعمر من حیة لانها لا تموت الا قتلاً وفلان اعمر من الغراد وذالك انها تعیش سبعمأة سنة ویقال فلان اعمر من انسر لانه تعیش ثلاث میأة سنة روح ۲۵۹ قال الله تعالی لا یستوی الحسنة ولا السیئة ای الکلمة الحسنة والکلمة السیئة ادفع بالتی هی احسن ای ادفع الکلمة القبیحة بالکلمة التی هی احسن فاذا الذی بینك وبینه عداوة کانه ولی حمیم یعنی اذا فعلت ذالك صار عدوك صدیقاً لك مثل القریب وقد قیل الحلم یورث الخلم وتا کار بسخن نرم و آهسته ساخته شود کلام زشت و غضب آلود درشت برزبان نباید راند زیرا که سبب نفرت بنده گان خداوند جل ذکره

---

[1] این آیت در رکوع بعد از رکوع نصف جز ۱۶ [2] این آیت در رکوع قبل رکوع آخر جز ۲۴ -

[3] بالکسر بمعنی آهستگی در برده باری ۱۲ ح

[4] بالکسر بمعنی دوست و مصاحب ۱۲ ح

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 152 of 257

همین ست وبس فرو زمانه بتہ خار از درشت خوئی تست ٭ اگر شوی تو ملایم جهان گلستان ست
قیل الحلم حجاب الافات و قیل الحلم ملح الاخلاق چنانکه آورده اند که نوشیروان از بزرجمهر
حکیم پرسید که حلم چیست گفت نمک خوان اخلاق زیرا که چون حلم را قلب نمائی ملح گردد چنانکه
طعامے بے ملح ذایقه دل پذیر با کمال نیارد همچنین خلق بے حلم جمال ندارد فرد تیغے که
در نیام بر آرد فغان ز خصم ٭ واثق خموش باش که تیغے تحمل ست ٭ حکی ان ابراهیم عم
لما رأ ملکوت[1] السموات والارض رأ عاصیًا فی معصیته فقال اللهم اهلکه فاهلکه الله
ثم رأ آخر فدعا علیه فاهلکه الله ثم رأ ثالثًا فدعا علیه فاهلکه الله ثم رأ رابعًا
فدعا علیه فاوحی الله تعالیٰ علیه ان قف یا ابراهیم عم فلو اهلکنا کل عاص رأیناه
لم یبق احد من الخلق ولکنا بحلمنا لا نعذ یهم بل نمهلهم فاما ان یتوبوا واما ان یصروا
فلا یفوتنا شیئ روح ۳۷۷ ج ۲ و جناب حضرت حق عز اسمه مر حبیب خود را میفرماید
که فبما[2] رحمت من الله لنت لهم ولو کنت فظًا غلیظ القلب لانفضوا من حولك
رباعی کس نه بیند که تشنگان حجاز ٭ بر لب آب شور گرد آیند ٭ هر کجا چشمه بود شیرین
مردم و مور و ملخ گرد آیند ٭ و سئل رسول الله عم عن حلیة[3] ابراهیم عم فقال عم
تو الله انه لاشبه الناس بی خلقًا وخلقًا روح ۴۰۷ ج ۲ و مر عامر رض برجل قد
صلبه الحجاج قال یا رب ان حلمك علی الظالمین اضرّ بالمظلومین فرأی فی
منامه ان القیمة قد قامت وکانه دخل الجنة فرأی المصلوب فیها فی اعلی علیین
فاذا منادیا دی حلمی علی الظالمین احل المظلومین فی اعلی علیین روح ۹۸ ج ۲
الحق که حلم صفتے ست از صفات حمیده خداوند عزیز رحمن و خلقے ست از اخلاق پسندیده
پیغمبران ذی شان و بباید دانست که غضب در بسیار مواضع از عفو بهتر ست زیرا که

[1] بفتحتین بمعنی بادشاهے پروردگارے و تصرف و عالم فرشتگان و عالم معنی و عالم ارواح و بمعنی عالم غیب و بمعنی مقام عبادت فرشتگان ست که دران عبادت بے قصور و فتور حاصل شود ۱۲ ع [2] این آیت در رکوع نصف جزو ع [3] بالکسر بمعنی خلقت و صورت و صفت چیزے ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 153 of 257

غضبے کہ از برائے اعلام معالم دین متین و اجرائے مراسم حدود شرع شریف مبین باشد
ستودہ و محمود ست و آنچہ از صحابہ کبار رحمہم اللہ الملک الغفار از غضب و تشنیع[1] و تخجین[2] و آویزش
و آمیزش و ستایش و آفرین کردہ اند چون ہمہ حسبۃً للہ بودہ جملہ در طاعات و عبادات
شان محسوب گشتہ اما غضبے کہ از جہت حرص و خویشتن داری باشد مذموم ست و آن
شعلہ ایست از آتش شیطان و شجریست کہ ثمرش بجز ملالت و ملامت و پشیمانی
نباشد چہ غضب خوئی ست از خوئی ہائے زشت سگان و شیوۂ ایست از
شیوہ ہائے زشت شیطان و فی الخبر خلق الغضب من النار التی خلق منہا ابلیس و
فی الحدیث الغضب من نار الشیطان الا ترٰی الی حمرۃ عینیہ وانتفاخ اوداجہ روم ۲۴۲
قال الشیخ رسلان الدمشقی الغضب یقیمک مقام ذل الاعتذار طبقات و بباید
دانست کہ عاطفت ذوالجلالی و عنایت لایزالی طایفہ را از بدایت فطرت بعلو درجات
بزمام کشی وسیق[3] الذین اتقوا ربہم جادۂ و اما من[4] خاف مقام ربہ بقدم و نہی النفس
عن الہوی بمعادفان الجنۃ ہی المأوی رسانید و عزت متعالی از سطوت[5] لا ابالی طایفہ
را از مبدۂ خلقت بر جہت[6] درکات[7] تبازیانہ قہر وسیق[8] الذین کفروا برجادۂ فاما[9]
من طغی بقدم و اثر الحیوۃ الدنیا بمعادفان الجحیم ہی المأوی دوانید کہ ہؤلاء فی الجنۃ
ولا ابالی وہؤلاء فی النار ولا ابالی قال الشیخ علی الخواص رض اذا حقت العنایۃ
الالٰہیۃ عبدا صار کل ذرۃ من عمرہ تقاوم الف سنۃ من عمر غیرہ واذا تخلفت العنایۃ
الالٰہیۃ عن عبد صار کل الف سنۃ من عمرہ لا تساوی ذرۃ من عمر غیرہ[10] طبقات[11] و اگر
نہ عنایت بے علت او سر بگریبان جان برآورد از کمند قہر و سلاسل مگر او چگونہ توان جست و بند

[1] و بمعنی زشت گفتن بکسے ۱۲ ح بمعنی زشت و معیوب گردانیدن ۱۲ ع [2] آن ست کہ مادر او کنیز و پدر او آزاد باشد و بمعنی ناکس و فرومایہ ۱۲ ح
[3] این آیت در رکوع قبل از رکوع ربع جز ۲۴ [4] این آیت در سورہ والنازعات جز ۳۰ [5] با لفتح بمعنی سخت گرفتن و حملہ بردن
[6] بمعنی زبین فراخ ۱۲ ع و بمعنی منازل دوزخ ۱۲ ح [7] این آیت در رکوع قبل از رکوع ربع جز ۲۴ [8] این آیت
در سورۂ والنازعات جز ۳۰

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 154 of 257

طلسمات اعظم او را بقدام قوت توان شکست که واذا رأیتم الجمال طابوا واذا رأیتم الجلال ولوا
آن را که گوش ارادت که آفریده اند چو کند که بشنود و آن را که کمند سعادت مے برد چون کند
که نرود ❊

فصل ۱۰ - در بیان عفو و فضایل و فواید آن

علما گفته اند که گناه اگرچه بزرگ باشد اما فضیلت عفو کننده بزرگ تر از آن ست که والکاظمین الغیظ
والعافین عن الناس والله یحب المحسنین - آورده اند که جناب حضرت امام الملة قایل الحق
بغیر العلة امام اعظم صوفی کوفی رح را کسے بر رخساره مبارکش طپانچه زد حضرت فرمود که من هم میتوانم
که ترا طپانچه زنم اما نزنم و قادرم که نیز د خلیفه از تو شکایت برم اما نبرم و میتوانم که در سحرگاه با نالهٔ
جان سوز و آه جان کاه بدرگاه جناب حضرت آله جل جلاله بنالم اما ننالم و نیز مرا میسر است که فردای
قیامت بحضور بادشاه با جلال و عظمت مرخصومت بر بندم و داد خود از تو بستانم و این را نیز نکنم و
بعزت و جلال خداوند کریم عز اسمه با تو عهد کردم که اگر مرا در روز قیامت از فضل و مرحمت جناب
حضرت خداوند جل جلاله رستگاری نصیب و شفاعت من در معرض قبولی قریب باشد
بیتو در بهشت قدم نه نهم قال الله تعالی خذ العفو وامر بالعرف واعرض عن الجاهلین - روی
انه لما نزلت هذه الآیة فقال النبی صلعم ما تفسیرها فقال له جبرئیل ان الله یامرک ان تصل
من قطعک وتعطی من حرمک وتعفو من ظلمک قال صلعم ما من عبد یظلم بمظلمة فیعفو
عنها ابتغاء لمرضات الله تعالی الا زاده الله تعالی بها عزا و نیز عفو از جملهٔ اخلاق پسندیده فایق و
صفات مرضیهٔ جناب حضرت خالق و از خصال حمیده اهل جنت که قول رسول مقبول بران گواه
و ناطق ست که قال صلعم من اخلاق اهل الجنة لا یجدون الا فی الکریم العفو عمن ظلمک والبذل لمن
حرمک والاحسان لمن اساء الیک قال یحیی بن معاذ رض ما طابت الدنیا الا بذکرک والآخرة

لہ این آیت در رکوع بعد از رکوع ربع جزء ۲۴ ۔ لہ این آیت در رکوع قبل از سورهٔ انفال و قبل از رکوع ثلث جزء ۹ ❊

ھ بکسر تین آنچه خیالات موهوم مرجعل محبب در نظر میاید و نیز شکل و صورتے مهیب که بالاے خزاین تعب کنند ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 155 of 257

الا بعفوك ولا الجنة الا بلقائك قال الشيخ ابو الحسن رح سمعت وصف ولي في جبل فبت عند باب صومعته ليلة سمعت يقول اللهي ان بعض عبادك طلب منك تسخير الخلق فاعطيته مراده وانا اريد ان لا يحسنوا معاملتهم معي حتى التجي الا الى حضرتك ۲۲۴۲۸ - آورده اند که کعب بن زبیر رض که از جملهٔ فصحا و از زمرهٔ بلغاے عرب بوده پیش از انکه بشرف سعادت اسلام فایض و مشرف گردد زبان بازیان هرزه بیان بهجو از خدام عتبهٔ رسالت و عاکفان کعبهٔ جلالت ملوث کرده بود و جناب حضرت ختمی مآب خون او را هدر و مباح فرموده بودند چون کعب ازین خبر وحشت اثر آگاه و مطلع گردیده از هیبت جلالت آنحضرت عقرب دار چپ و راست میگریخت و عرق ندامت و خجالت از وجود معصیت آلودش میریخت و دانسته بود که از آسیب قهر آنحضرت جز بظلال بے زوال مالا مال رحمت او که وما ارسلناك الا رحمة للعالمين که ذرات عالم و عالمیان را شامل و غرقاے بحور عصیان را متکفل ست پناه نتوان برد قال بعض الحكماء ان الله تعالى خلق محمدا فجعل رأسه من البركة وعينيه من الحياء واذنيه من العبرة ونسانه من الذكر وشفتيه من التسبيح ووجهه من الرضى وصدره من الاخلاص وقلبه من الرحمة وفؤاده من الشفقة وكفيه من السخاوة وشعره من نبات الجنة وريقه من عسل الجنة فلما اكمله بهذه الصفات ارسله الى هذه الامة فقال هذا هديتي اليكم فاعرفوا قدر هديتي وعظموه كذا في زهرة الرياض ردم ۴۴۴ ا و قصیدهٔ غرا که بزیور نعت و کمال جناب حضرت ختمی مآب محلی و آراسته و پیراسته بوده ترتیب نموده برسم مردم عرب بر اشتر سوار شده طے فیافی و مراحل و قطع بیابانها و منازل را نموده و این بیت قصیدهٔ موصوفه را مکرر خوانده که فالیت لا ارسی لها من کلالة ولا من حفی حتی ملاقی محمدا تا اینکه خود را بآستان ملک آشیان جناب حضرت بانصرت والا نهمت رسانیده افتتاح بانشاد قصیدهٔ

---

۱ یعنی: کسے را گفتن ۱۲ ح ۲ یعنی چوب پایان در که بران پاے میگذرانند ۱۲ ح ۳ یعنی مقیم شونده گان ۱۲ ح ۴ این آیت در رکوع قبل رکوع نصف جزو ۱۷ ۵ یعنی بیابانها ۱۲ ح ۶ یعنی اعیاد ذاب قوت ۱۲ ح ۷ یعنی سوده شدن ۱۲ ح ۸ بخشو خواند ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 156 of 257

موصوف نموده دورضمن آن استعفای ماثم واستغفار جرایم که دران مندرج بود ادا نموده
بامید عفو التجا بدرگاه ذی جاه عالم پناه وخلق عظیم کریم وحلیم بے ریب واشتباه وانک[1] لعلی
خلق عظیم آورده وچون جناب حضرت رسالت مآب کلام درد اندوز ونالہ ہائے جگرسوز و
آہ ہائے پرسوز جان سوز اورا استماع فرمودند رقم عفو بر بیہودہ گوئی او کشیدہ کہ ولا تزال[2]
تطلع علی خائنة منهم الا قلیلاً منهم فاعف عنهم واصفح ان الله یحب المحسنین بر دیحانی[3]
کہ بمین آن استنجاح[4] امانی توان نمود از تن روح پرور وجسد مبارک مطہر کشیدہ بدو حوالہ
نمودہ اورا در سلک بندہ گان خاص اختصاص نمودہ مقید ومنخرط گردانیدہ رباعی
زابتدائے دور عالم تا بعہد بادشاہ ٭ از بزرگان عفو بودہ واز گناہ گاران گناہ ٭ دوست
دارد عفو را پروردگار ٭ آنچہ ایزد دوست دارد دوست دار ٭ کہ انک عفو وتحب العفو
حکی ان الحجاج اراد قتل شخص فقال له لی الیك حاجة قال ما هی قال اریدان امشی
معك ثلاث خطوات ففعل الحجاج فقال الشخص[5] هذه الصحبة ان تعفو عنی فعفا عنه
روح ۳۰ ۵ ۴ وروی عن عمر بن عبد العزیز رح انه قال احب الامور الی الله ثلاثة
العفو عند القدرة والقصد[6] فی الحدة[7] والرفق بعباد الله وما رفق احد بعباد الله تعالی الا
رفق الله به فرو شرمندہ ازانیم کہ در روز مکافات ٭ اندر خور عفو تو نکردیم گناہے ٭ قال
الشیخ رسلان الدمشقی مکارم الاخلاق العفو عند القدر والتواضع فی العزة والعطاء بغیر
المنة طبقات - آوردہ اند کہ روزے آن نوبادہ[8] بستان ولایت باکورہ[9] باغستان ہدایت
سبط بنی بخل[10] ولی ریحان رسول الثقلین جناب حضرت سید الشہدا امام حسین بن علی رض کہ
پژمردگی وافسردگی شان سوہان روح وروان وکاہش جسم وجان آنحضرت عم بودہ با جمعے
مہمانان بر سر خوانی نشستہ بودند خادمش با کاسۂ آش گرم بمجلس در آمدہ واز غایت ہیبت ودہشت

[1] این آیت در رکوع اول سورہ نون قبل از رکوع ربع جز ۲۹ [2] این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع ربع جز ۶ [3] بالضم بمعنی جامۂ مخطط ۱۲ م
[4] بنجاح بالفتح بمعنی فیروزی وبر آمدن حاجت ۱۲ م [5] بالفتح بمعنی میانہ رفتن وبیانہ بودن ۱۲ م [6] بتشدید دال بمعنی تیزی وتندی نمودن
[7] بمعنی میوہ تازہ ونورسیدہ ۱۲ م [8] بمعنی میوہ نورسیدہ ۱۲ م [9] بمعنی نسل ۱۲ م

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 157 of 257

پایش بحاشیهٔ بساط بند شده کاسهٔ آش گرم بر شاهزادهٔ کونین افتاده و آش هاے گرم بر رخسارهٔ
مبارکش ریخته تالم گردید جناب حضرت از روے تادیب نه از روے تعذیب در وے نگریست
در حال بزبان خادم جاری شد که والکاظمین[1] الغیظ جناب حضرت فرمود که خشم خود را خوردم خادم
گفت که والله یحب المحسنین جناب حضرت فرمود که مؤنت معیشت[2] ترا بذمهٔ خود لازم گردانیدم
و از مال خودت آزاد کردم که فمن عفی و اصلح[3] فاجره علی الله اما عفو در جائے ست که حدے
از حدود شرعی دران نباشد بلکه در محل حد شرعی قهر و غضب از جملهٔ لوازم و مامور بیست که ولا[4]
تاخذکم بهما رأفة فی دین الله الایه رباعی اگر آن جرم را حدے ست شرعی ٭ نباید داشت
آنجا عفو مرعی ٭ که عفو او دران اجراے حد ست ٭ بلا را حد شرعی همچو سد ست ٭ و بمقتضائے
مقولهٔ معقولهٔ مقبولهٔ اخوك من دلك علی الخیر سخن ناصحان و شفیعان که در باب عفو و تجاوز از گناهان
مجرمان گویند که والعافین عن الناس والله یحب المحسنین را شنودن عادت اهل سعادت ست
و عفو نمودن نشان رفعت و بلندی همت ست فرد منه بر آتش اندیشه بیگناهان را ٭ بآب عفو
بشو نامهٔ گنه گاران ٭ قال الشیخ علی الخواص رض انما اخبر الله تعالی انه اقرب جار لنا بشارة
لنا باضافة فضله و رحمته علینا قبل کل احد من الخلق فنحن اقرب الی عفوه و مغفرته و مسامحته
لانه اولی من وفی بحق الجار و ان کنا نحن لم نوف طبقات - آورده اند که روزے مامون شاه
ببارگاه عام فرمود که اگر اهل جرایم بدانند[5] که مرا در عفو فرحت و مسرت و خوشی تا بچه حد است هر آینه
جرایم را به تحفه بنزد من آورندی زیرا که مرا در هیچ نعمتے از نعماے الهی جل جلاله آن قدر لذت
و فرحت حاصل نمیشود که در عفو جرایم که العفو زکوة الظفر - سکندر را پرسیدند که عفو در کدام وقت
نیکوست گفت در وقت قدرت و ظفر بر خصم تا بدان عفو شکر گزاری کرده باشی قال الشیخ
رسلان الدمشقی رض اذا قدرت علی عدوك فاجعل العفو عنه شکرا لقدرتك علیه طبقات و

[1] این آیت در رکوع بعد از رکوع ربع جزء ۴ [2] یعنی ما یحتاج از نفقه و توشه و سفر و رنج و محنت ۱۲ [3] این آیت در رکوع ربع جزء ۲۵ [4] این آیت در اول سوره نور در رکوع قبل از رکوع نصف جزء ۱۸

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 158 of 257

نیز شفاعت در اجرائے حدود شرعی مدخلے ندارد کہ ولا تاخذکم بھما رأفۃ فی دین اللہ الآیہ زیرا کہ شفاعت در حدود مقررہ شرع شریف از اہل ایمان و امانت و دین و دیانت نیاید فرد اگر شرع فتوائے دہد بر ہلاک ٭ الا تا نداری ز کشتنش باک ٭ و من بلاغات الزمخشری - شیان شینان فی الاسلام الشفاعت فی الحدود والرشوۃ فی الاحکام روح ۶۸ ج ۱ - و در حدیث است کہ اے امت عالی ہمت والا نہمت سامی رتبت مرحومہ اگر شما گناہ نکنید جناب حضرت خداوند جل ذکرہ طائفہ دیگر بیا فریند کہ آنہا گناہ کنند و او تعالے عفو کند فرد شرمندہ از اینم کہ از بہر مکافات اندر خور عفو تو نکردیم گناہے ٭ کہ تا رحمت بے علت و غایت او در مرآت عفو تجلے نمودہ تشنگان بادیۂ ذلت و معصیت را بآب زلال رحمت بے متناہی سیراب و مباہی گرداند فرد شافعی ہمچون جرم بخشی چون آلہ ٭ گر بترسند از گناہ روی گنہ گاران سیاہ فرد چون بدیدم عفو تو عاصی طلب ٭ عرصۂ عصیان گرفتم زین سبب ٭

فصل ۱۱ - در بیان صلح و فضیلت آن

بباید دانست کہ در طلب صلح بذل اموال و استعمال مکاید و حیل ضرور است فرد نفع این بازار نتوان یافت بے جنس فریب ٭ گر تو سود اندیشۂ سرمایہ کن تدویر را ٭ و اگر دشمن میل صلح را داشتہ طلب صلح کند ابا نباید کرد ٭ کہ وان جنحوا للسلم فاجنح لہا و توکل علی اللہ انہ ہو السمیع العلیم ابیات اگر صلح جوید عدو سیر ہیچ ٭ و گر جنگ آہنگ بجوید عنان بر مپیچ ٭ چو زنہار خواہد کرم پیشہ کن ٭ بہ بخشائے و زمکرش اندیشہ کن ٭ اگر پیل زوری و گر شیر چنگ ٭ بنزدیک من صلح بہتر کہ جنگ ٭ و اگر دشمن در طلب صلح ارادہ مکر و خیال فریب داشتہ باشد کہ وان یریدوا ان یخدعوک فان حسبک اللہ باید کہ از صلح رو گردانی نکند و اعتماد بقول قابل و لا یحیق المکر السیئ الا باہلہ کردہ فرار

---

۱ این آیت در رکوع اول سورہ نور در رکوع قبل از رکوع نصف جز ۱۸ ۲ بالفتح بمعنی عیب فرشتی ۳ این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع اول جز ۱۰ ۴ این آیت در رکوع ۲ قبل از رکوع ربع جز ۱۰ ۵ این آیت در رکوع قبل از سورہ یاسین جز ۲۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 159 of 257

بسوے او سبحانہ وتعالے کہ ففروا الی اللہ جمیعا ایھا المؤمنون لعلکم تفلحون کردہ حافظ و
ناصر برحق وکافی وبسند مطلق قابل فان حسبك اللہ را دانستہ سپرد کار ہا را بوے سبحانہ تعالے
باید کرد کہ الیس اللہ بکاف عبدہ وجناب حضرت رسول مقبول فرمودہ کہ من حضر لاخیہ قلبا
اوقعہ اللہ تعالی فیہ قریبا وامید دوستی بجز از خداوند جل ذکرہ از دیگرے نکند کہ نجات دہندہ
از مکر دشمن او تعالے ست وبس کہ قد مکروا مکرھم وعند اللہ مکرھم وان کان مکرھم
لتزول منہ الجبال وصار المکر سببا لھلاکھم غیرھم من حضر لاخیہ جبا اوقع فیہ مکبا روح
۳۴۰ ج ۲ فرد کارساز ما بفکر کار ما ٭ فکر ما در کار ما آزار ما ٭ واصلا ستیزہ ولجاج نباید کرد
چہ ستیزہ ولجاج مذموم ومحظور کہ اطیعوا اللہ ورسولہ ولا تنازعوا فتفشلوا وتذھب ریحکم وصبروا
ان اللہ مع الصابرین قالوا الریاح للخیر والریح للشر لقولہ عم اللھم اجعلھا ریاحا ولا تجعلھا
ریحا اما قولہ تعالی وجرین بریح طیبۃ فقد جاء فیہ الریح المفردۃ بمعنی الخیر والنفع باعتبار قیدہ
لا باعتبار اطلاقھا روح ۲۹۶ ج ۲ ۔ وطالب صبر وسکون وصلح در دار دنیا مظفر ومنصور ودر
عقبے بعطاہاے گوناگون مباہی ومفتخر وماجور ومسرور باشد وعن انس رض انہ قال من صلح
بین اثنین اعطاہ اللہ تعالی بکل کلمۃ عتق رقبۃ رباعی ستیزہ مکن زانکہ باد ستیز ٭ کند باغ
انصاف را برگ ریز ٭ کند عاقل اندر رہ صلح سیر ٭ تو این راہ میرو کہ الصلح خیر ٭ قال بعض العرفاء
ان شئت ان تصیر من الابدال فحول خلقك الی خلق الاطفال ففیھم خمس خصال لو
کانت فی الکبار ٭ لکانوا ابدالا لا یھتمون الرزق واذا تخاصموا تسارعوا الی الصلح ولا یشکون
من خالقھم اذا مرضوا ویاکلون الطعام مجتمعین واذا خافوا جرت عیونھم بالدموع
روح ۸۶۸ ج ۱ وجناب حضرت حق جل جلالہ فرمودہ کہ واصلحوا ذات بینکم واطیعوا اللہ ورسولہ

لہ این آیت در رکوع بعد از رکوع اول جزء ۲۷ ۲ این آیت در رکوع ۲ قبل از رکوع ربع جزء ۱۰ ۳ این آیت در اول رکوع جزء ۲۰ ۴ این آیت در رکوع آخر جزء ۱۳ ۵ این آیت در رکوع ۲ اول جزء ۱۰ ۶ این آیت در اول رکوع نصف جزء ۱۱ ۷ بالفتح وآن گروہے ست از بندگان خداوند کہ حق تعالے زمین را بوجود ایشان قایم دارد وایشان ہفتاد نفر اند تجلی در شام میباشند وسی کس در جاہاے دیگر اگر یکے از ایشان بمیرد دیگرے از مردم بجائے او مقرر شود ۱۲ ع ۸ این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع ثلث جزء ۹ ۹ این آیت در اول سورۂ انفال در رکوع ثمن جزء ۹

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 160 of 257

ان کنتم مؤمنین حقا قوله تعالی ذات بینکم ای حقیقة ما بینکم بالمودة وترک النزاع جلالین
ونیز فرموده جل جلاله که وان[1] طائفتان من المؤمنین نزلت فی قصة وهی ان النبی صلعم رکب حمارا و
مر عبد الله ابن ابی فبال الحمار فسد ابن ابی انفه فقال ابن رواحه رض لبول حماره اطیب ریحا
من مسکک فکان بین قومیهما ضرب بالایدی والنعال والعسف[2] اقتتلوا فاصلحوا بینهما فان
بغت تعدت احدیهما علی الاخری فقاتلوا التی تبغی حتی تفیئ ترجع الی امر الله الحق فان فاءت
فاصلحوا بینهما بالعدل بالانصاف واقسطوا اعدلوا ان الله یحب المقسطین انما المؤمنون
اخوة فی الدین فاصلحوا بین اخویکم اذا تنازعا واتقوا الله لعلکم ترحمون جلالین وکذا ورد
کونوا فی الله اخوانا ای فی طریق الرحمان لا فی طریق الشیطان روح ۸۰۵ ج ۲- قوله تولی بغت البغی
الاسطالة والظلم وزوال الشنجا[3] قوله تعالی واقسطوا وهو امر باستعمال القسط علی طریق العموم
بعد ما امر به فی اصلاح ذات البین[4] قوله تعالی واتقوا الله فالتقوی تحملکم علی التواصل والتراحم
وکان عند فعلکم ذالک وصول رحمت الله تعالی الیکم مرجوا مدارک شریف ؛

فصل ۱۲- در بیان سیاست[5] و فواید آن

بباید دانست که سیاست سلطان بمنزلهٔ آب ست که وجعلنا[6] من الماء کل شیئ حی اما در محل که
استحقاق آن داشته باشد رباعی خوش آن شهریارے که از روے دانش تامل کند در
کتاب سیاست ؛ سر تیغ او گلشن سلطنت را ؛ تر و تازه دارد بآب سیاست ؛ وعن
اردشیر لا سلطان الا برجال ولا رجال الا بمال ولا مال الا بعمارة ولا عمارة الا بعدل
وحسن سیاسة وقیل السیاسة اساس الریاسة روح ۹۶ ج ۲- و دیگر ملوک وسلاطین را باید
که تا بتوانند راز خود ها را بمردم ناآزموده و نامحرم وخاین درمیان نه نهند لان الامرا لا توهب

[1] این آیت در رکوع قبل از رکوع ثلث جزء ۲۶ [2] بمعنی شاخهائے خرما [3] شنج بالشین والنج الفوقانیه بمعنی چیزے که سخت ومحکم باشد ۱۲
[4] بفتح موحده بمعنی آنچه مقدر و معامله که میان دو کس باشد وبمعنی میان جی نیز آمده ۱۲ [5] سیاست بمعنی پاس داشتن ملک وحکم راندن
رعیت و قهر کردن و هیبت نمودن وضبط ساختن مردم از فسق بتر سانیدن ۱۲ [6] این آیت در رکوع ۴ قبل از رکوع ربع جزء ۱۷ ؛

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 161 of 257

الا للامناء والانوار لا تفيض الا على الادباء روح ۴۳۶ ا۔ واعلم ان فی قوله تعالیٰ ولا تؤتوا
السفهاء الآیه اشارة اخری وهی ان اموال العلوم وکنوز المعارف لا تؤتی لغیر اهلها من
العوام ولا تذکر کما حکی ان بعض الکبار ذکر بعض الکرامات لولی فنقل ذالک بعض السامعین
فی مجلس آخر وانکره رجل فلما رجع الی الاصل قال لا یباع الابل فی سوق الدجاج روح ۴۱۴ ا
واعلم ان افشاء السر لیس من المروة خصوصًا افشاء اسرار السلاطین الصوریة والمعنویة
لا یبقی وکل سر اذا جاوز اثنین شاع ای المسرة المسرابیه او الشفتین روح ۴۰۰ ع زیرا که
ناموس را محرم از خود ساختن و راز خود را بر روے روز انداختن و نزد هر ار باغیار باختن و
دست خود از براے خود اسباب زوال مملکت و سلطنت را ختن و اسپ جور و جفا را
بر خود تاختن ست که السر اذا جاوز اثنین شاع حکیمے گفت کان دو جز دو لب نیست چه محرم
راز در جهان کمتر پس هر سرے که واری مخفی بهتر آورده اند که کسے بنوشیروان گفت که فلان کس
از نداماے خاص سر پنهان ترا آشکارا کرد نوشیروان فرمود که همان شخص را سیاست در خاک پنهان
سازید که لا ملک الا بالعدل ولا عدل الا بالسیاسة چنان گفته اند که سه چیزے سه چیز پایدار
نماند مال بے تجارت و علم بے بحث و ملک بے سیاست پس سلاطین را لازم ست که ترک
عقوبت نکنند در حق کسے که سزاوار آن باشد و تا ممکن قصد خون ریزی و فتنه انگیزی را نکنند
که آخر الحیل السیف وقد روی ان داود عم اراد بنیان بیت المقدس فبناه مرارا فکلما فرغ منه
تهدم فشکا الی الله تعالیٰ فاوحی الله تعالیٰ الیه ان بیتی هذا لا یقوم علی ید من یسفک الدماء
فقال داود عم یا رب الم یک ذالک القتل فی سبیلک قال بلیٰ ولکنهم الیسوا من عبادی فقال
یا رب فاجعل بنیانه علی ید من فاوحی الله تعالیٰ الیه ان ادع ابنک سلیمان عم یبنیه والغرض
من هذه الحکایة مراعات هذه النشأة الانسانیة وان اقامتها اولی من هدمها الا تری الی اعداء
الدین انه قد فرض الله فی حقهم الجزیة والصلح ابقاء علیهم روح ۷۷ ۴ ا۔ وکما ان فی العالم الکبیر
ارضًا وجبالًا ومعادن وبحارًا وانهارًا وجداول وسواقی فذالک فی الانسان الذی هو العالم

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 162 of 257

الصغیر مثله فجسده کالارض وعظامه کالجبال ومخه کالمعادن وجوفه کالبحر وامعائه
کالانهار وعروقه کالجدول اول وشحمه کالطین وشعره کالنبات ومنبت الشعر کالتربة الطیبة وانفاسه
کالعمران وظهره کالمفاوز ووحشته کالخراب وتنفسه کالریاح وکلامه کالرعد وا صواته
کالصواعق وبکائه کالمطر وسروره کضوء النهار وحزنه کظلمة اللیل ونومه کالموت ویقظته
کالحیاة وولادته کبدء سفره وایام صباه کالربیع وشبابه کالصیف وکهولته کالخریف وشیخوخته
کالشتاء وموته کانقضاء مدة السفر والسنون من عمره کالبلدان والشهور کالمنازل والاسابیع
کالفراسخ وایامه کالاصیال وانفاسه کالخطی وکلما تنفس نفسا کان خطوة خطوة الی اجله فلابد
من التفکر فی هذه الامور (دم ۲۲۱ ج ۲) - آورده اند که سلطان سکندر بعد از ظفر بر اهل شهر حکم قتل
فرمود ارسطاطالیس حکیم از برای وے کتاب مشتمل بر عتاب نوشت مضمون در حکمت مشحونش اینکه
اگر قبل از ظفر در قتل دشمنان معذور بودے بعد از ظفر ترا در قتل زیردستان چه عذر و چه حجت
چه در قتل بنی نوع انسان تخریب بنیان رب الارباب ست و این امرے ست بس مشکل
و ناصواب فردائے قیامت بحضور رب العزت از عهدهٔ جواب نخواهی برآمد ان ترید الا
ان تکون جبارا فی الارض وما ترید ان تکون من المصلحین باید که مفروضات این
احقر الناس را گوش و خود رائی و خود پسندی خود را فراموش و شربت عذب فواید سخن مثنوی را
بکام دل نوش کن تا به هیچ عارضه در نمانی و اگر از نصیحتے که کردم ابرو ترش کرده سرکه بر رومالی و
از بیان حق که کردم نالی وما علی الرسول الا البلاغ انکنت ذکیا کفاک هذا والا فالبلید
لا یکفیه التطویل ولو تلیت علیه التورات والانجیل سکندر بعد از مطالعه کتاب سراسر توبیخ
و عتاب از کردهٔ خود نادم و از خون و قتل شان گذشتن را عازم گردیده و از سر قتل و خون شان
گذشته سر بسجده نهاده از خداوند عم فضله و رحمه عذر تقصیر خواست قال مجاهد رح ام یملک الدنیا

---

[1] بفتحتین نام وزیر سلطان سکندر و ارسطو مخفف بین ست و این لفظ یونانی ۱۲ [2] این آیت در رکوع رابع جز ۲۰ -
[3] این آیت در رکوع بعد از رکوع ثلث جز ۲۰ ؛

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 163 of 257

باسرها الا اربعة مسلمان وکافران فالمسلمان سلیمان وذوالقرنین والکافران نمرود وبخت نصر وهو شداد بن عاد الذی بنی ارم فی بعض صحاری عدن ثم هو حجة علی من منع ایتاء الله الملك للکافر وهم المعتزلة لان مذهبهم وجوب رعایت الاصلح للعبد علی الله وایتاء الملك للکافر تسلیط له علی المؤمنین وذالك لیس باصلح لحال المؤمن قلنا انما ملکه امتحانا له و لعباده روح ۲۷۸ ج ۱ - واهلك الله بخت نصر ببعوضة دخلت دماغه روح ۲۸۰ ج ۱ - واعلم ان ذوالقرنین الاکبر واسمه اسکندر بن فیلقوس الیونانی ملك الدنیا باسرها کما قال مجاهد رح ملك الارض اربعة مؤمنان وکافران فالمؤمنان سلیمان وذوالقرنین والکافران نمرود وبخت نصر وفی مشکوة الانوار شداد بن عاد بدل بخت نصر وکان ذوالقرنین بعد نمرود فی عهد ابراهیم ع علی ما یاتی ولکنه عاش طویلا الفا وستمائة سنة وفی تفسیر الشیخ رح وکان الخضر ع علی مقدمة جیشه بمنزلة المستشار الذی هو بمنزلة الوزیر للملك قال السیوطی رح فی الاوایل اول من لبس العمامة ذوالقرنین وذالك انه طلع له فی رأسه قرنان کالظفرین یتحرکان فلبسها من اجل ذالك ثم انه دخل الحمام ومعه کاتبه فوضع العمامة وقال لکاتبه هذا امر لم یطلع علیه غیرك فان سمعت به من احد قتلتك فخرج الکاتب من الحمام فاخذ کهیئة الموت فاتی الصحراء فوضع فمه بالارض ثم نادی الا ان للملك قرنین فانبت الله من کاتمته قصبتین فربهما راع فقطعهما واتخذهما فرارا فکان اذا ازمر خرج من القصبتین الا ان للملك قرنین فانتشر ذالك فی المدینة فقال ذوالقرنین هذا امر اراد الله ان یبدیه روح ۱۲ ج ۲ - واما ذوالقرنین الثانی وهو اسکندر الرومی الذی یورخ بایامه الروم فکان متاخرا عن الاول بدهر طویل اکثر من الفی سنة کان مضی قبل المسیح ع وکان وزیره ارسطاطالیس الفیلسوف وهذا الذی حارب دارا واذل ملوك

سلہ بضم نون ۱۲ ج شہ بضم باء موحدہ وسکون خاء معجمہ وبعدہ فوقانی وفتح نون وصاد مہملہ مشدد ومفتوح وراء مہملہ نام بادشاہ کافر واین مرکب ست از بخت کہ در اصل بوخت بود بمعنی پسر ونصر کہ نام بت ست چون اورا در حالت طفلی پیش ست یافتہ بودند ونام پدرش معلوم نبود لہذا بآن بت منسوب کردند وشتر بختی منسوب بآن بادشاہ ست از قاموس ۱۲ ج شہ بفتحتین نام وزیر سلطان سکندر وارسطو مخفف ہمین است واین لفظ یونانی است ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 164 of 257

الفرس ووطی اراضیهم وکان کافرا عاش ستا وثلاثین سنة فالمراد بذی القرنین فی القرآن
هو الاول دون الثانی وقد غلط کثیر من العلماء فی الفرق بینهما فظنوا ان المذکور فی الآیة هو الرومی
سامحهم الله تعالی روح ۱۳ ص ۲۷ فقد ذکر العلماء باخبار القدماء ان العیص بن اسحاق عم تزوج
بنت عم اسمعیل عم فولدت له الروم روح ص ۸۹۸ ج ۱ - روی ان النمرود لما عتو عتوا کبیرا والقی
ابراهیم عم فی النار بعد هذه المحاجة سلط الله علی قومه البعوض فاکلت لحومهم وشربت دماءهم
فلم یبق الا العظام والنمرود کما هو لم یصبه شیئ بعث الله بعوضة فدخلت فی منخره فمکث
اربعمائة سنة تضرب رأسه بالمطارق فعذبه الله اربعمائة سنة کما ملک اربعمائة سنة وهو الذی
بنی صرحا الی السماء بابل فاتی الله بنیانهم من القواعد فخر علیهم السقف من فوقهم روح
ص ۲۷۹ ج ۱ - ونیز آورده اند که بادشاه بزرگوار از حکیم دانای کار در باب سیاست جویا گردید
حکیم فرمود که در قتل وکشتن آدمی تعجیل منمای که خرابی بدن انسان کاریست بس مشکل وناصواب
زیراکه دران تخریب بنیان رب المنان رست وآن را آسان مدان مگر کشتن سه طایفه اول
جابرے که از ظلم وجبر آن رعایاے ضعفا بجان آمده وبسبب ظلم وجبر آن شب وروز از خدا اوند
جل ذکره خرابی ملک وزوال مملکت تر اخواهان باشند دویم عاملے که مال بیت المال را میدزدد
وخیانت دران میورزد سیم غاینے که سر تر آشکارا میکند در قتل این سه طایفه سیاستا تهاون وتکاسل
نباید نمود که فکلا اخذ نابذنبه زیراکه اگر ضبط سیاست در عالم امکان تقرر وتناهی نه پذیرد مهمات جهان
برنسق ونظام انجام نایافته راه بطلان وتباهی گیرد واگر قانون تأدیب وتعذیب نه بود کارهاے
عالم بانجام نارسیده رو بتخریب آرد فحاروا بعدا ان کادوا نعوذ بالله من الحور بعد الکور
روح ص ۹۷۲ ج ۲ - رباعی از سیاست نظام یابد ملک ٭ بے سیاست خلل پذیر بود ٭ نسق
کارهاے عالم را ٭ از سیاست ناگزیر بود ٭ وهر بادشاهے که از مقتضاے آفة الریاسة

لہ این آیت در رکوع اول جزو ۱۹ بضم النون ۱۲ ؎ بالفتح وحای مهمله یعنی قصر وکشک وبناے عالی ۱۲ ع ؎ این آیت در رکوع اول رکوعا قبل از رکوع نصف
جزو ۱۴ ؎ این آیت در رکوع آخر جزو ۳۰ ؎ پس نقصان کردند ۱۲ ؎ بعد از آنکه رنج نموده بودند ۱۲ ؎ بالفتح یعنی زیاده تی وبسیاری ۱۲
؎ یعنی پاس داشتن ملک وحکم راندن بر رعیت وقهر کردن وهیبت نمودن وضبط ساختن مردم از فسق بتر رسانیدن وزدن ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 165 of 257

ضعف السیاسة بے خبر بود ارکان دولتش متزلزل و آساس سلطنتش معتل و باخلل بود زیرا که هیچ
حق هرگز خود بدون شریعت قوام نگیرد و بے ضابطهٔ سیاست امورات شرعی انتظام نه پذیرد
پس سیاست ملوک و سلاطین مقوی شرع شریف و دین متین و احکام شرع شریف مروج
سلطنت سلاطین باشد فرد اگر نه هیبت شمشیر بادشه بودے ؛ چه شورها که بیکدم ز شهر برخیزد ؛

فصل ۱۳ در بیان فضایل وفاے عهد و وعد و فواید آنها

بباید دانست که بقاے مملکت و جهانداری را بحسن عهد و وفاے وعد بسته اند که ومن[1] اوفی
بما عاهد علیه الله فسیؤتیه اجرا عظیما۔ لان الخزی[2] الذین اکتنف[3] المسلمین فی جمیع انحاء المسکونة
و تسلیط العدو علیهم انما منشاءه نقض العهد مصداقا لقوله تعالی فمن نکث[4] فانما ینکث علی[5] نفسه
الآیه واهون الخلق عند الله من استهان[6] باوامره جل جلاله فرد گرفته اند گلاب تمام گلها را ؛
نداشت بوے وفا هر گلے که بوکردم ؛ زیرا که مدار عالم بسلطنت و مدار سلطنت بلشکر شایان عالم که
خزائن خود ها را بلشکر و خدم و وفاین خود ها را بعسکر و حشم حرف مینمایند بامید آنکه بوقت حاجت
و خروج دشمن پاس نعمت شان را مدنظر ساخته شیوهٔ مرضیه پسندیدهٔ حلال نمکی و وفاے عهد و وعد
را از دست ندهند که الحر الکریم لا ینقض العهد القدیم و اذا وعدتك نفسك الی نقض عهد
مولاك فقل لها معاذ الله انه ربی[7] احسن مثوای روح ۲۱۸ ج ۱۔ فرد نمک و سودهٔ الماس قرین
اند بهم ؛ بغلط هر که نمک خورد نمک گیر شود ؛ و اگر امید وفا نبودی هیچ بادشاه بعسکر و لشکر و حشم و خدم
اعتماد نه نمودی و ارکان مملکتش خلل پذیر شدی ؛ فلما قضی الامر و مست الحاجة اذا هم[8] ینکثون
آورده اند که مور ضعیف کم همت خود را بسته و از تودهٔ خاکی که آدمی را نقل آن دشوار بودی ذره
ذره می برد و بدیگر طرف میریخت مرغی برو گذر کرد و دید که شخصے ضعیف بفرحت تمام و خوشی الا کلام

[1] این آیت در سورهٔ انا فتحنا جزء ۲۶ [2] بالکسر و بلیه افتادن و رسوا و خوار شدن ۱۲ ج [3] یعنی گرد چیزے در آمدن ۱۲ ج [4] یعنی اطراف ۱۲ ج
[5] یعنی شکستن ۱۲ ج [6] این آیت در رکوع قبل از رکوع قبل از رکوع نصف جزء ۲۶ [7] یعنی خوار و ذلیل ۱۲ ج [8] این آیت در سورهٔ یوسف
در رکوع بعد از رکوع ثلث جزء ۱۲ [9] این آیت در رکوع ۲ اول جزء ۹ ؛

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 166 of 257

در بردن خاک تودہ موصوفہ دست و پا میزند از مور پرسید کہ اے ضعیف این چہ کارست کہ پیش رو گرفتہ و در امرے کہ محال ست قدم نہادہ مور ضعیف زبان بیان کشادہ گفت کہ مرا با یکے از قوم من سر دوستی و محبت بحدیست کہ مدام ہواے وصالش در سر و آتش عشق و محبتش در جگر و از سوز فراقش اناء اللیل واطراف النہار آب دیدہ از دیدہ میریزم و یکدم زبان محبت بیان من از یادش خاموش و از دل متقبل بے غل و دست منزل من غمے عشقش فراموش نشدہ لسان العشق لسان التضرع والحکایۃ لا لسان الجزع والشکایۃ روح ۲۰۱ ج ۲ - و ہموارہ تخم صداقت و محبتش در دل و دست منزل میکارم و فرمان آن مردم و سویدای دیدہ را از لوازم می پندارم فعلی العاشق المہجور ان یبکی من الم الفراق ویبالغ فی الوجد والاشتیاق لعل اللہ تعالی یزیل البین من البین ویجعلہ بعد غمہ وہمہ قریر العین ویرضی عنہ کما رضی عن الابرار والمقربین ولا یسخط علیہ ابدا الابدین روح ۵۳۸ ج ۱ - کہ من عاشق زار و شیداے بیقرار و پابندہ بامید وصال دیدار اویم بشائبہ کہ محبتش دل متقبل و دست منزل مرا کہ قد شغفہا حبا شگافتہ و در رگ و ریشۂ آن ریشۂ دوانیدہ و یافتہ و او مرا بدین کار داشتہ و عہد محبت را بدین امر و شرط مشروط و بجاے آوردن این امر محال مربوط و منوط نمودہ حکی ان عجوزا حضرت السوق قطعۃ غزل وقالت اکتبونی من مشتری یوسف عمر حتی یوجد اسمی فی دفتر العشاق اللہم لا تحجبنا عن جمالک وعنک واجعلنا من الفائزین بنوال وصالک منک روح ۱۲۰ ج ۱ ومن شرط المحبۃ فناء المحب فی المحبۃ وبقائہ فی المحبوب قیل لمجنون بنی عامر ما اسمک قال لیلی روح ۴۹ ج ۱ - مرغ گفت کہ گمانے کہ بردہ بقدر آرزوے تو و گمانے کہ میکنی باندازۂ قوت بازوے تو نیست مور گفت کہ اے مرغ زیرک و آگاہ درین امر محبت گواہ من ست و در راہ محبت بقدم اول دل از خان و مان و روح و روان باید

لہ این آیت در رکوع آخر جزء ۱۸ ۱۲ لہ یعنی سیاہی چشم کہ کحل بصر ست و مردمک تصغیر آن ست و مردمک یعنی سیاہی کہ چک کہ در میان سیاہی چشم میباشد و مردمک آن را بدان گویند کہ صورتے کوچک بشکل آدمی دران مینماید و ازین جہت در عربی آن را انسان بالکسر گویند و مردمک چشم را زان ہا گویند کہ بیننده را دران شکل انسان در نظر میآید ۱۲ ع لہ ۱۲ ع لہ بالفتح بمعنی اندوہگین و شیفتہ و بمعنی عاشق و مدہوش شدن ۱۲ لہ بمعنی خنکی چشم یعنی شادمان شدن ۱۲ لہ این آیت در ابتدا رکوع ۲ بعد از رکوع ۱ ث جزء ۱۲ لہ بمعنی چیزے بدست شدہ ۱۲ لہ بمعنی چیزے او بچنگ شدہ ۱۲ ع لہ بالفتح بمعنی رشتن و ریشان ۱۲ ع لہ بمعنی فیروزی یابندہ گان و بخوبی رسیدہ گان ۱۲ ج لہ بمعنی عطا ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 167 of 257

برداشت تا سر درین امر بنازم و کام که دارم حاصل نسازم تا کام نگیرم یا بدستش آرم طرب کنم
و یا عمر عزیز خویش را صرف طلب کنم و در حصول آمال از وصول اموال اندیشه نباید کرد که دع
نفسك و تعالی اگر دست بدامن مطلوب ساخت فقد فاز فوزاً عظیما و اگر عمر عزیز را درین امر
باخت فقد وقع اجره علی الله ذالك تقدیر العزیز العلیم آرے در زلف لیلی شکنی ست که جز
دل مجنون تاب آن ندارد و بر عذار عذرا خطیست که جز جان دامن طلبگاری ندارد و در بے
شیرین نمکی ست که سینهٔ فرهاد را خسته و در جعد ایاز حلقه ایست که حلق محمود را بسته و مقصود من
آن ست که جان شیرین را بخدمتش در بازم و خاک تو ده را طوطیا چشم تر خود سازم و من
بوفاے وعد و قیام عهد خویش عزم جزم نموده ام که عمر عزیز خویش را درین امر بسر برم که از
احدی الحسنین بروں نخواهد بود اگر دامن مقصود بچنگ آمد فهو المراد والا نه از لطف و کرمش
امید وارم که بدین ناتوانی و زاری و خاک کشی و خواری بوجود ضعیف محنت آمود و خسارهٔ گرد آلود
من دیده شاید که ترحم و شفقت نموده از جملهٔ جان نثاران مقبولان و زمرهٔ دوستان مخلصان
و محبان جان فشان خود شمرده معذورم دارد انتهی۔ روی ان داود عم دخل فی محرابه فرأ دودة
صغیرة فتفکر فی خلقها و قال ما یعبأ الله بخلق هذه فانطقها الله تعالی فقالت یا داود عم
اتعجبك نفسك و انا علی ما انا و الله اذکر الله و اشکره اکثر منك علی ما اتاك الله روح ۲۷۹
قال ابو العباس رح و هو من کبار مشایخ القوم و علمائهم کنت اوی الی مسجد فیه شجرة شدلة
یاوی علیها بلبلان فقد احدهما صاحبه و بقی الاخر علی غصن ثلاثة ایام لا ینزل لیرعی
و لا یلتقط من الارض شیئاً فلما کان الیوم الثالث مر به بلبل اخر فصاح علیه فذکره ما جه
فخر من الغصن میتاً فکان عند الشیخ رح اربعین نفرا من التلامذة فخروا موتی عند سماع هذه
الحکایة طبقات و منها انه لو کان للطالب الصادق و المرید الحاذق شیخ یقتدی به و له شان

لہ این آیت در رکوع بعد از رکوع ربع جز ۲۲ ؎ این آیت در رکوع ۲ قبل از رکوع ثلث جز ۵ ؎ این در رکوع اول جز ۲۳ ؎ که
جاے گرفته بودند دران ۱۲ ؎ بمعنی شاخ درخت ۱۲ ؎ بالفتح بمعنی مے مرغول و بالضم خطاست و مرغول بروزن مقبول بمعنے موے پیچیده ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 168 of 257

مع الله ثم استعد لخدمة شيخ كامل اهدى الى الله منه وجب عليه اتباعه والتمسك
بذيل ارادته حتى يتم امره ولو تجدد له فى اثناء السلوك هذه الاستعداد لشيخ اخر
اكمل من الاول والثانى وهلم جرا يجب عليه اتباعه الى ان يظفر بالمقصود الحقيقى
وهو الوصول الى الحضرة بلا اتصال ولا انفصال ولا يهتدى احد الى الله بغير هدى
من الله كما ان بنيناء عم مع كمال قدره فى النبوة والرسالة احتاج فى الاهتداء الى متابعة
الانبياء عم كما قال الله تعالى اولئك هدى الله فبهديهم اقتده روح ۲۷۹۴۰ و
نيز مطابق حكايت گذشته روى ان طيرا فى عهد سليمان عم كان له صوت حسن وصورة
حسنة اشتراه رجل بالف درهم وجائه طيرا خر فصاح صيحة فوق قفصه وطار فسكت
الطير وشكى الرجل الى سليمان عم فقال احضروه فلما احضر قال له سليمان عم لصاحبك
عليك حق حتى اشتراك بثمن غال فلم سكت فقال يا نبى الله قل له حتى يرفع قلبه عنى
انى لا اصيح ابدا ما دمت فى القفص قال عم لان صياحى كان من الجزع الى الوطن والاولاد
وقال لى ذالك الطير انما حسبك لاجل صوتك فاسكت حتى تنجو فقال عم للرجل ما قال
فقال الرجل ارسله يا نبى الله فانى كنت احبه لصوته فاعطاه سليمان عم الف درهم
ثم ارسل الطير ثم طار وصاح سبحان من صورنى وفى الهواء طيرنى ثم فى القفص
صيرنى ثم قال سليمان عم ان الطير ما دام فى الجزع لم يفرج عنه فلما صبر فرج عنه
روح ۱۷۷ ج ۱ وايضا حكى ان بعض الناس كان يهوى شابا يلقب ببدر الدين فاتفق
انه توفى فى ليلة البدر فلما اقبل الليل وتكمل البدر لم يتمالك محبه رؤيته من شدة
الحزن وانشد يخاطب البدر شقيقك غيب فى لحده وتطلع يا بدر من بعده فهلا
خسفت وكان الخسوف لباس الحداد على فقده فخسف القمر من ساعته فانظر الى صدق

له این آیت در رکوع بعد از رکوع ثلث جزء ۷ ۱۲ سه معنی گران ۱۲ سه فرح بفتحتین بمعنی کشایش وآسایش وبضم اول وفتح را
بمعنی شکار ۱۲ سه وشعر خوانی کرد ۱۲ ح سه بالکسر بمعنی جامه های سیاه وکبود که در ماتم پوشند وجامه ماتم پوشیدن ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 169 of 257

المحبة وتاثيرها فى القلب روح ۱۹۱ ج ۲- ونیز در تجارات وزراعات وغیره معاملات بسے
عهود وعقود ست که اگر بمقتضاے آیۂ کریمه یا ایها الذین امنوا اوفوا بالعقود ونیز فرموده
جل جلاله که واوفوا بعهد الله اذا عاهدتم ولا تنقضوا الایمان بعد توکیدها وقد
جعلتم الله علیه کفیلا بوفا نرسیدی نظام عالم تباه وبے انجام شدی چه وفاے وعد
پیشۂ جوان مردان صاحب کمال وحسن عهد شیوۂ بزرگان ستوده خصال ست قال
الشیخ نصر بادی رح للمتقی علامات اربع حفظ الحدود وبذل المجهود والوفاء بالعهود
والقناعة بالموجود روح ۱۷۰ ج ۱ در خسارۂ هر عهدے که آرایش از دانۂ خال وفا یابد مرغ
دل هیچکس گردن از رشتۂ دام محبتش برنتابد ودر روز واپسین که حق ست ویقین از وفاے
وعد وحسن عهد پرسیده خواهید شد که واوفوا بالعهد ان العهد کان مسئولا زیرا که
نکث ونقض عهد وخلاف وعد را بمقتضاے صداقت انمای آیۂ ومن اوفی بعهده من عاهد
الله لئن اتانا من فضله لنصدقن ولنکونن من الصالحین فلما اتاهم من فضله بخلوا
به وتولوا وهم معرضون فاعقبهم نفاقا فى قلوبهم الى یوم یلقونه بما اخلفوا الله
ما وعدوه وبما کانوا یکذبون ونیز فرموده جل جلاله که ومن ینکث فانما ینکث على نفسه ومن
اوفى بما عاهد علیه الله فسیؤتیه اجرا عظیما وحدیث مرویۂ عبد الله ابن مسعود رض که انه قال
اعتبروا المنافق بثلاث اذا حدث کذب واذا وعد اخلف واذا عاهد غدر از نفاق وغدر
وعلامات آنها گفته اند بیت نقض میثاق وشکست توبها ٭ موجب لعنت شود در انتهاء حکی
ان شابا عقد مع الله عقدا ان لا ینظر الى شیء من المستحسنات الدنیا فمر یوما بسوق فرأى منطقة
مرصعة بالدر والجواهر فنظر الیها فاعجبته فمضى عنها وقد نظر الیه صاحبها ذهب عنه
افتقدها صاحبها فلم یجدها فوثب مسرعا حتى تعلق بالثیاب وقال یا عیار انت سارق منطقتی

ملہ این آیت در رکوع ربع جزء ۱۴ ملہ این آیت در رکوع بعد از رکوع ثلث جزء ۱۴ ملہ این آیت در رکوع قبل از رکوع ربع جزء ۱۴-
ملہ این آیت در رکوع بعد از رکوع ثلث جزء ۱۰ ملہ این آیت در رکوع قبل از رکوع نصف جزء ۱۰ ملہ آنچه که در ان بعضی جواهرات برنشانده طلا باشد ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 170 of 257

فحمله الی السلطان فلما نظر الیه قال لیس هذا من اهل السرقات فقال بل هو سارق منطقتی وصفتها کذا وکذا فامر بتفتیشه فوجدوها علی وسطه فقال له السلطان یا فتی اما تستحیی تلبس لباس الاخیار وتعمل عمل الفجار فنظر الفتی الی المنطقة فقال مولای الا قاله الا قاله اللهی لا اعود الی مثلها فامر السلطان ان یضرب فجردوه لیضربوه فاذا هم بصوت یسمع ولا یری دعوه ولا تضربوه انما اردنا تأدیبه فوثب السلطان الی الفتی وقبله بین عینیه ثم قال اخبرنی عن قصتك فاخبره فتعجب من ذالك ثم قرء والموفون[1] بعهدهم اذا عاهدوا فقال صاحب المنطقة سالتك بالله الا ما قبلتها منی واجعلنی فی حل فقال الیك عنی لیس هذا من ضنك انما الصنع لصاحب الصنع ولا مؤثر فی الوجود غیر الحق ولیس فی الدار غیره دیار ر، و ح ۳۳۸ ح ۱ و حسن عهد و وفاے وعد بمقتضاے آیات متلوات و حدیث مرویه بالاے هر مسلمان لازم و بر حضرات ملوک و سلاطین لازم تر زیرا که حسن عهد شان بهمه مسلمین[2] شفقت و بیان وفاے وعد شان در هر مجامع گفته شود و اهالی مملکت را بر حسن عهد و وفاے وعد شان اعتماد کلی حاصل آید فرد اگر بعهد و محبت وفا کنی با خلق ٭ زروے لطف و کرامت وفا کنند بتو ٭ که الکریم اذا وعد وفا و از جملهٔ اخلاق محمود که موجب رضاے ایزد معبود ست اینکه اگر یکے از خدمتگاران سپاه و ملازمان درگاه بسبب ضعف و پیری و مرض سالخوردگی وغیره عارضه از خدمت محوله مقررهٔ خود باز ماند باید که حقوق سوابق خدمت سالهاے خدمتگار و مخلص جان نثار قدیمی را ملحوظ داشته شیوهٔ حسنهٔ مرضیهٔ وفا را از دست نا داده اصلاً از جریدهٔ[3] خیال محبت خیال نیاسنیا[4] نگردانیده بلواحق اکرامات و انعامات و احسانات تلافی فرموده بر جراحت پیری وغیره ریش که بدان سبب از خدمت خویش باز مانده مرهم راحت و مرحمت و شفقت و احسان باید نهاد الخصوص طایفهٔ که در ایام محنت و اوقات ذلت و شدت هوا داری دولت

[1] این آیت در رکوع ربع جزء ۲ [2] بفتح اول و ضم ثانی و سکون ثالث یعنی شنیدن ۱۲ [3] بمعنی دفتر ۱۲
[4] این آیت در رکوع ربع جزء ۱۰

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 171 of 257

کرده بر جادهٔ عبودیت ثابت قدم بودند قیل قوم کذبوا بنبیا اما هم مخسوفون فی بئر صنعة
ووضعوا علی راس البئر صخرة عظیمة لا یقدر علی حملها الا جماعة من الناس وقد کان امن
به من الجمیع عبد اسود وکان العبد یأتی الجبل فیحتطب ویحمل علی ظهره ویبیع الحزمة
ویشتری بثمنها طعاما ثم یأتی البئر فیلقی الیه الطعام من خروق الصخرة وکان علی ذالک
سنین وقواه الله تعالی واستخرجه من البئر فاوحی الله تعالی الی ذالک النبی ان رفیقه
فی الجنة وفی الحدیث ان اول الناس دخولا فی الجنة لعبد اسود دم روح ۸۰۹ ح ۲ - ونیز این
حکایت بزبان فارسی از منتخب نقل شده وآن اینکه آورده اند که پیغمبرے را امتانش در چاه انداخته
بودند عبود نام اسود غلام سیاه پنهان از قوم بآب ونان وغیره ما یحتاج خبر او را میگرفت و
بسبب همین شیوهٔ حسنهٔ مرضیهٔ وفا که نمود جناب حضرت حق جل جلاله او را اول بفضل خود
به بهشت خواهد رسانید این ست پاداش وفاداران انتهی که تا در جمیع اهالی ممالک محروسه بشیوهٔ
مرضیهٔ حق شناسی طاق وطریقهٔ حسنهٔ وفاداری شهرهٔ آفاق گردد که ولا تنسوا الفضل بینکم
ان الله بما تعملون بصیر رباعی چو خدستگذاریت گردد کهن ✦ حق سالهایش فرامش مکن ✦ گر
او را هرم دست قدرت به بست ✦ ترا همچنان بر کرم دست هست ✦ و برشتهٔ یاس و نا
امیدی او را بسته و به تیغ بیدریغ حق ناشناسی او را خسته و بخنجر تغافل او را کشته نباید نمود فرد
که پرورده کشتن نه مردی بود ✦ ستم در پے داد سردی بود ✦

فصل ۱۴ در بیان فضیلت سخاوت وفواید آن ومذمت بخل ومضرت آن

چون ہمائے توفیق سایهٔ دولت بر فرق کامگاری افگند ✦ پس لایق حال او آن ست که صحایف احوال
خویش را بارقام احسنتم احسنتم لانفسکم وان اسأتم فلها الآیة زیب وزینت داده که هل

---

۱ بالفتح بمعنی تنگ چیزے ۱۲ ح ۲ ۲ بالضم بمعنی پشته ودسته هیزم وعلف ۱۲ ح ن ۳ این آیت در رکوع بعد از رکوع ثلث جز ۲ -
۴ بمعنی پری ۱۲ ن ۵ بالفتح بمعنی خراب وزخمی وشکسته وبیمار ۱۲ ع ۶ این آیت در رکوع جز ۱۵ ✦

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 172 of 257

جزاء الاحسان الا الاحسان عمر عزیز خویش را در مصالح بندہ گان خداوند جل ذکرہ و تعمیر مساجد
و مدارس و خانہ قاہ و پل و رباط و حوض و راہ فرو وزان کس کہ خیر بماند روان ٭ و ماوم رسد
رحمتش بر روان ٭ کہ والباقیات الصالحات خیر عند ربك ثوابا و خیرا ملا صرف نمودہ گذراند
و فی الحدیث سبع یجری للعبد اجرھن وھو فی قبرہ بعد موتہ من تعلم علما او کری نھرا او
حفر بئرا او غرس نخلا او بنی مسجدا او ورث مصحفا او ترك ولدا یستغفر لہ بعد موتہ روح
۸۷۸ھ کہ تا آوازۂ نیکنامی و خجستہ سرانجامی آن باطراف و اکناف عالم رسیدہ در ہر آنے
و زمانے بہر زبانی تحسین و آفرین او ساری و جاری باشد کہ للذین احسنوا فی ھذہ الدنیا
حسنۃ وارض اللہ واسعۃ انما یوفی الصابرون اجرھم بغیر حساب فرو درین رواق زبرجد
نوشتہ اند بزر ٭ کہ جز نکوئی اہل کرم نخواہد ماند ٭ آوردہ اند کہ دران روز کہ جناب حضرت
افضل الصدیقین حضرت ابابکر الصدیق الذی لقبہ رسول اللہ عم بالعتیق وقال عم فی حقہ
انت عتیق من النار وھو خلیفۃ الاول بین الصحابۃ الکبار وثانی اثنین اذھما فی الغار
رضی اللہ تعالیٰ عنہ وارضاہ آنچہ مال و متاع دنیوی کہ در خانۂ ملک آشیانہ داشت ہمہ
را در راہ رضاے جناب حضرت خداوند عم رزقہ صرف فقرا و غربا و محتاجان و مسکینان داشت
و ہیچ چیز از مال دنیوی از براے خود نگذاشت و چہل ہزار دینار نثار بارگاہ ذی جاہ جناب
حضرت بانصرت والا ہمت سامی رتبت رسالت مآب نمودہ و گلیمے پوشیدہ و بمیخے دوزیدہ
و بخدمت جناب رسالت مآب دران لباس رسیدہ و ہمدران حال جبرائیل امین بلباس
جناب حضرت افضل الصدیقین از نزد جناب حضرت رب العالمین در رسید جناب حضرت
رسالت مآب پرسید کہ اے اخی جبرئیل این چہ لباس ست کہ پوشیدۂ در جواب عرض کرد کہ
یا رسول اللہ امروز جمیع ملائکہ اعلیٰ را بموافقت جناب حضرت افضل الصدیقین فرمان شدہ کہ

لہ این آیت در رکوع آخر سورہ الرحمان جزء ۲۷ لہ این آیت در سورہ کہف در رکوع ۱۲ بعد از رکوع ثلث جزء ۱۵ لہ این آیت در رکوع قبل از
رکوع آخر جزء ۲۳ لہ این آیت در رکوع بعد از رکوع نصف جزء ۱۰ لہ بالضم بمعنی ہمت و قصد چیزے کردن ۱۲ ع لہ یعنی گروہ فرشتہ گان
در عالم علوی ۱۲ م

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 173 of 257

گلیمے پوشند و بمیخے دوزند انتہی چہ مال دنیوی کہ خیرت مآل وغم زداست ومتاع دنیوی کہ
کثیر الانتفاع وفرحت افزاست آن ست کہ درراہ رضائے جناب حضرت حق جل ذکرہ بے
من[1] واذا[2] صدقۂ محتاجان ونفقہ مسکینان گردد کہ ومن[3] یوق شح نفسہ فاولئک ھم المفلحون کہ تا
از خرمن ذی میامن شان خوشۂ واز خوان نوال واحسان شان توشۂ واز مائدۂ انعام عام
شان فائدہ برداشتہ ماجور ومسرور گردند وھذا تأسی لاھل الحق والبصر لا تقلید الاعمے و
الاعور ولفظ الصدقۃ اربعۃ احرف کل منھا اشارۃ الی معنی اما الصاد فالصدا ای الصدقۃ
تصد وتمنع عن صاحبھا مکروہ الدنیا والاخرۃ واما الدال فالدلیل لانھا تدل صاحبھا
الی الجنۃ واما القاف فقربۃ الی اللہ تعالی واما الھاء فھدایۃ اللہ تعالی روح ۲۸۹ ج ۱ و
مصدوقہ الذین[4] ینفقون اموالھم فی سبیل اللہ ثم لا یتبعون ما انفقوا منا ولا اذی لھم اجرھم
عند ربھم ولا خوف علیھم ولا ھم یحزنون شاہد این حال ومبین این اجمال ست قال لقمان
خدمت اربعۃ الاف نبی واخترت من کلامھم ثمانی کلمات ان کنت فی الصلوۃ فاحفظ
قلبک وان کنت فی بیت الغیر فاحفظ عینیک وان کنت بین الناس فاحفظ لسانک واذکر
اثنین[5] وانس[6] اثنین واما اللذان تذکرھما فاللہ والموت واما اللذان تنساھما احسانک
فی حق الغیر واساءۃ الغیر فی حقک روح ۲۱۰ ج ۲ نہ آنکہ شب وروز در فکر فراہم آوردن
واندیشۂ جمع نمودن مال دنیا عمر عزیز خویش را در بازد کہ واحضرت[7] الانفس الشح ونفس نفیس
خویش را بطمع مال دنیا کہ بنایت خسیس ست در خواری دنیا وزاری عقبے اندازد وروزی از باغ و
زمین وکسب خود داند واز خداوند عم رزقہ نداند۔ آوردہ اند کہ روزے حاتم اصم[8] بہ نیت سفر جہاد
عزم خویش را مصمم نمودہ زن خود را گفت کہ من چہار ماہہ نیت سفر جہاد را دارم نفقہ تو چندے شود کہ

[1] بالفتح والتشدید بدون بمعنی منت نہادن ۱۲ ج [2] بفتحتین بمعنی چیزے کہ رنج کند ۱۲ ج [3] این آیت در رکوع ربع جز ۲۸ -
[4] این آیت در رکوع قبل از رکوع ربع جز ۳ [5] یعنی یاد دارد دو چیز را ۱۲ [6] و فراموش کن دو چیز را ۱۲
این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع ثلث جز ۵ [7] نام یکے از اولیاء اکمل
است غیر از حاتم طائی ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 174 of 257

بدہم زن گفت چندانکہ زندہ گانی مرا دانی باید داد حاتم گفت کہ زندہ گانی بدست من نیست زن گفت روزے نیز بدست تو نیست چون حاتم برفت کسے زعیال او پرسید کہ حاتم ترا چہ داد زن در جواب گفت کہ حاتم روزے خور بود رفت روزے دہ اینجاست کہ وما من دابة فی الارض الا علی الله رزقها۔ حکی انه قیل لبعضهم من این تاکل فقال من خزانة ملك لا یدخلها اللصوص ولا یاکلها السوس روح ۲۸۲ ج ۳ ع وقیل کان مکتوبا علی سیف الحسین بن علی رض اربع کلمات الرزق مقسوم والحریص محروم والبخیل مذموم والحاسد مغموم روح ۱۷۶ ج ۲ ونیز فرمودہ جل جلالہ کہ وفی السماء رزقکم وما توعدون۔ روی عن حاتم الاصم انه قال له رجل من این تاکل فقال من خزانة الله فقال له الرجل یلقی علیك الخبز من السماء فقال لو لم تکن الارض له لکان یلقیه من السماء فقال الرجل انتم تقولون الکلام فقال لم ینزل من السماء الا الکلام فقال الرجل انا لا اقوی لمجادلتك فقال لان الباطل لا یقوم مع الحق روح ۱۲۱ ج ۴ وکم از کند پیرہ نرائی نباید بود کہ گفتہ اند رباعی زالکی کرد سر برون زنہفت ٭ کشک خویش خشک دید و بگفت ٭ کہ ہمان نو و ہمان کہن ٭ رزق برتست ہر چہ خواہی کن ٭ وجناب حضرت شیخ شقیق بلخی رح گرہ این عضال وعقدۂ این اشکال را عجب کشادہ کہ فرمودہ کہ اگر آسمان آہنین وزمین روئین گردد کہ از آسمان نبارد واز زمین نروید وجملہ خلایق جہان عیال من باشند بقدر یکدانہ جو اندیشہ نکنم وقسیم رزق ورزاق او را دانم وبس وفی الخبر ان لله دابة مزجة من مروجه رزقها کل یوم یقدر رزق العالم باسره فانظر الی سعة رحمة الله تعالی وبرکاته ولا تغتم لاجل الرزق روح ۹۳ ج ۲ قال الله تعالی نحن قسمنا بینهم معیشتهم فی الحیوة الدنیا الایه۔ ویحکی ان ولد الغراب اذا خرج من القشر یکون کلحم احمر ویفر الغراب

لہ این آیت در اول جز ۱۲ ؎ بمعنی دزد ۱۲ ؎ بمعنی کرمے کہ جامہ ابریشمی را تباہ کند ۱۲ ع ؎ این آیت در رکوع قبل از رکوع آخر جز ۲۶ ؎ بضم اول وسکون ثانی ودال موقوف بمعنی پیرہ زن ۱۲ ع ؎ بالفتح اول در اصل ہم آن بودہ اشارہ بچیزے کہ در خاطر ملحوظ باشد ۱۲ ع ؎ بالضم بمعنی کار دشوار وبیماری سخت ۱۲ ع ؎ بالفتح بمعنی چراگاہ مروج جمع ۱۲ ؎ این آیت در رکوع نصف جز ۲۵ ٭

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 175 of 257

منه فیجتمع البعوض فیلتقمه الی ان ینبت ریشه فعند ذالك تعود الاحرالیه ولهذا قیل یا رازق الغراب[1] فی عشه[2] روح ۱۰ ح ۱ قال ابو تراب رح رأیت غلاما یمشی فی البادیة بلا زاد فقلت ان لم یکن معه یقین فقد هلك فقلت یا غلام اتمشی فی مثل هذه الموضع بلا زاد فقال یا شیخ ارفع رأسك هل تری غیر الله فقلت الآن فاذهب این شئت روح ۲۹ ح ۱۔ واحسرتا بر ظن نافرجام وخیال خام وقیاس بے اساس علی رئوس الناس اہل دنیا کہ دنیا را بہزاران رنج وتعب جمع نمودن وبہ بخل وتشویش وامساک نگہداشتن کہ قل[3] لو انتم تملکون خزاین رحمة ربی اذا لامسکتم خشیة الانفاق وکان الانسان قتورا وخود را سرگردان وپریشان دنیا وہلاک عقبی ساختن واین نیست مگر خود را باختیار خود در خسران ابدی وزیان سرمدی انداختن بلکہ بحقیقت خاکستر سفاہت بیختن وخون انصاف ریختن واضحوکہ روزگار واعجوبہ اولی الابصار گردیدن ست نعوذ بالله من ذالك واتوب الیه من المهالك قائلا فی حقه جمیع ما حکی فی التنزیل عن مالك الذین[4] یکنزون الذهب والفضة ولا ینفقونها فی سبیل الله فبشرهم بعذاب الیم یوم یحمی علیها فی نار جهنم فتکوی بها جباههم وجنوبهم وظهورهم هذا ما کنزتم لانفسکم فذوقوا ما کنتم تکنزون این آیت مصداق حال ذی بال سراسر ملال شان خواہد بود ویضحك علیهم النوکی[5] بل الثکلی[6] وانما یذوق وباله وعذابه فی الآخرة لانهم فی الدنیا فی منام الغفلة عن الآخرة والنایم لا یذوق[7] الم الکی فی النوم وانما یذوقه عند الانتباه والناس نیام اذا ماتوا انتبهوا روح ۵ زیرا کہ علم وسخاوت بہترین خصایص انسان ست وبخل وجہالت بدترین وساوس شیطان ست الا تری ان ابراهیم ع اعطی ماله للضیفان وبدنه للنیران وولده للقربان وقلبه للرحمان حتی تعجبت الملائکة من سخاوته فاکرمه الله تعالی بالخلة روح ۲۱۳ ح ۱

[1] یعنی چوچہ زاغ ۱۲ [2] در آشیانہ آن ۱۲ [3] این آیت در رکوع نصف جز ۱۵ [4] این آیت در رکوع نصف جز ۱۰
[5] یعنی احمق ۱۲ [6] یعنی نادان ۱۲ [7] یعنی مردہ ۱۲ یعنی زن بچہ مردہ ۱۲ [8] درد داغ را در خواب ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 176 of 257

وفی الحدیث السخاوۃ شجرۃ اصلھا فی الجنۃ واغصانھا متدالیات فی دارالدنیا فمن تعلق بغصن منھا یسوقہ الی الجنۃ والبخل شجرۃ اصلھا فی النار واغصانھا متدالیات فی دارالدنیا فمن تعلق بغصن منھا یسوقہ الی النار ص ۲۸۳ ج ۱ آورده اند که بادشاهے را وزیرے بس وبغایت منفق بوده که همواره موایدانعام عام او برائے خاص وعام نهاده وفواید اکرامش بجهة محتاجان ودرماندگان آماده ونام کرم او برزبانها مذکور وصفت جود وسخاے وے در اطراف واکناف عالم مشهور بوده روزے بادشاه بوزیر موصوف فرمود که این چه اسراف ومبذری واضاعت مال ست که پیشهٔ خود ساخته وعمر عزیز را درین امر محظور باخته که ان المبذرین کانوا اخوان الشیاطین وکان الشیطان لربه کفورا اگر مال را دوست نداری باید که زمام اختیار خرج آن را بمن سپاری که تا آن را صرف امور ضروری سلطنت وسپاه وحشم نمایم وزیر عرض کرد که اے خداوند روے زمین شما مال خود را دوست میدارم میخواهم که دران عالم باخود ببرم فرد آنچه درویش را دهی امروز ٭ در رهے گور حشر توشهٔ تست حکی عن بعضھم انه دخل علیه بعض الفقراء ولم یجد فی بیتہ شیئا من المتاع فقال اما لکم شئ قال بلی لنا داران احدھما دار امن والاخری دار خوف فما یکون لنا من الاموال نذخرہ فی دار الامن یعنی نقدمه للدار الاخرۃ فقال له انه لا بد لھذا المنزل من متاع فقال ان صاحب ھذا المنزل لا بد عنا فیه وذالک ان الدنیا عاریة ولا بد للمعیر ان یرجع فی عاریته فعاقبة الدار انما ھی للاخیار الابرار الذین عملوا الله فی لیلھم ونھارہ ولم ینقطعوا عن التوجه الیه حال سکونھم وقراءۃ روح ۸۶ ج ۱۷ - زیرا که چون ناگاه امیر اجل کمین برکشاید که وجاءت سکرۃ الموت بالحق ذالک ما کنت منه تحید وملک را از سر تخت مملکت بر باید ورنج برو چندین سالهٔ او را بدشمنان سپارد

لہ این آیت در رکوع ۲ اول جزء ۱۵ ۲ این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع ثلث جزء ۲۶

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 177 of 257

وفی الحدیث موت الفجائة اخذة اسیف یعنی اثر غضب اللہ علی العبد وھی بالمد والضم
وبالقصر والفتح البغتة بدون تقدم مرض ولا سبب ، وانما کرہ ذالک لئلا یلقی المؤمن
ربہ علی غفلة من غیر ان یقدم لنفسہ عذرا ویجدد توبة ویرد مظلمة و
روی اللہ ابراھیم و داود وسلیمان عمر ما توا فجائة ویقال انہ موت الصالحین
وحمل الجمھور الاول علی من لہ تعلقات یحتاج الی الایصاء واما المنقطعون المستعدون
فانہ تخفیف ورفق بھم خلاصہ روح ۲۱۸ ج ۲- قال حاتم الاصم رح ما من
صباح الا ویقول الشیطان لی ما تاکل وما تلبس واین تسکن فاقول لہ اکل الموت
والبس الکفن واسکن القبر روح ۱۰۱ ج ۳- وآنچہ از اعمال صالحہ و طالحہ کردار و رفتار
وگفتار کہ در حین حیات خود ہا بدان شغل داشتند ہر ہمہ دران حال بزبانش آمدہ ظاہر
سازند جناب حضرت والد ماجد جامع این حروف رحمہ اللہ رحمة واسعة کہ در اوایل
حال در علوم فلاسفہ مہارت تام و اشتغال مالا کلام داشتند حکایت میفرمودند
کہ ضعیفہ چند فرد مادہ گاوہاے شیرے داشت کہ مدام گرفتار تربیت شان بودہ از
شیر و روغن شان قوت یومیہ اولادہ ایتام خود را حاصل میداشت روزے بایکے از دوستان
حق جل ذکرہ در موسم توت بکنار چشمہ کہ در حوالی آن اشجار توت مغروس بود بذکر
وفکر و مراقبہ مشغول بودیم کہ ضعیفہ موصوفہ بدرختے جہت تناول توت برشدہ قضارا شاخے
زیر پایش شکستہ بشدت تمام بر زمین خوردہ بدہشت سر از مراقبہ برداشتم دیدم کہ
ضعیفہ موصوفہ در حالہ نزع روح از جدث[1] بدن ایں ایں و شوگ شوگ گویان بے
ستر افتادہ بسرعتے تمام برخاستم و رداے کہ با من بود بروے انداختم و مرویہ
کما تعیشون تموتون را مصداق حالش یافتم از ان پس ترک تدریس علوم فلاسفہ را بکلی
نمودم کہ مبادا در حالہ نزع شیطان اولہ باطلہ فلاسفہ را در نظرم زیب و زینت دادہ از

[1] جدث بفتحتین بمعنی گور اجداث جمع ۱۲ خ

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 178 of 257

نعمت با حلاوت سراسر راحت معتقدات خویش محروم مانم اذ لا یحصل من الجسارة الا الخسارة
واوان پس شب وروز بتدریس علوم دینیه و ذکر کلیه طیبه وحفظ مصحف شریف شغل نموده
در اندک زمان مصحف شریف را حفظ نمودم انتهی کلامه و اعلی الله مقامه روی عن
بعض الاخیار من اهل التلاوة القرآن الکریم لما احضرته الوفات کان کلما قیل له
قل لا اله الا الله قال بسم الله الرحمن الرحیم طه ما انزلنا علیك القرآن لتشقی
الی قوله الله لا اله الا هو له الاسماء الحسنی فلم یزل یعیدها کلما اعادوا علیه حتی
مات علی هذه الآیة الکریمة وکان حرفة رجل بیع الحشیش وهو غافل عن الله فلما
حضرته الوفات کان کلما قیل له قل لا اله الا الله قال حزمة بفلس فظهر ان
الموت علی ما عاش علیه الشخص نسئل الله تعالی التوفیق علی الاسلام روح ۹۳ ج ۱
پس حضرات ملوک وسلاطین را باید که فرصت عمر عزیز را غنیمت شمرده شب و روز
سخاوت وکرم وغیره اعمال صالحه از کردار وگفتار ورفتار را پیشه و برای احراز
سعادت دارین خود ها توشه سازند ازین واقعهٔ جگرسوز وسانحهٔ درد اندوز و قصهٔ
سراپا غم وغصه آتش حسرت وندامت در جان او چنان مشتعل گردد که نایره آن
به هیچ آبی منطفی نگردد واز حسرت آنکه دشمن را به تخت مملکت او بنشانند و وزر و
مظلمهٔ جانی بگردن او بماند وکان ابو العباس رض یقول یا اخی هب ان الدنیا کلها
فی یدیك فانظر ما ذا فی یدیك منها عند الموت طبقات یعنی همه ملک دنیا را در قبض
آورده گیر عاقبت شوی بخاک لحد اسیر ودر ساعتی بسوال منکر ونکیر وگردی طعمهٔ کرمان حقیر
واز شدت عقوبت براری هزاران هزار نفیر وهیچ چیز نگردد ترا دست گیر بجز فضل
خداوند قدیر پس چرا اے نادان این حال غافلی وبے تدبیر اعلم ان اصناف العذاب

لہ بالفتح بمعنی دلیر شدن ۱۲ ج سہ بالفتح بمعنی بلا کی دگرابی وزیان ۱۲ ج سہ این آیت در رکوع نصف جزء ۱۶ سہ استعمال این
لفظ در ظهور مقدمات ناپسندیده وموحش ست ۱۲ ج سہ بمعنی گناه ۱۲ سہ بفتح میم وسکون ظا وکسر غین بمعنی ستم کردن وداد خواهی کردن ۱۲ ج

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 179 of 257

الروحانی فی الآخرة ثلاثة حرقة فرقة المشتهیات وحزن نجلة الفاضحات و
حسرة فوت المحبوبات روح ۵۰۵ ج ۴ پس بویل[1] وثبور[2] باید گریست ومسرور ومغرور
نباید زیست وجاے آن داشت که خاک حسرت وندامت بر مفارق خود ہا ریزند
واز سر بخل واسساک وستم برخیزند وفی الحدیث ثلاثة لا یحبهم الله ورسوله وهم
فی لعنة الله والملائکة والناس اجمعین البخیل والمتکبر والاکول روح ۹۲۷ ج ۱ اعلم
ان الآخرة خیر من الدنیا لان نعم الدنیا قلیلة ونعم الآخرة کثیرة ونعم الدنیا
منقطعة ونعم الآخرة مؤبدة ونعم الدنیا مشوبة بالهموم[3] والغموم والمکاره و
نعم الآخرة صافیة عن الکدورات ونعم الدنیا مشکوکة فان اعظم الناس تنعما لا
یعرف کیف تکون عاقبته فی الیوم الثانی ونعم الآخرة یقینیة فعلی العاقل ان
یختار ما هو خیر من کل وجه وهو الآخرة علی ما هو شر من کل وجه وهو الدنیا روح
۲ ج ۴ ج ۱ که تا مصداق آیه دانی هدایه اتستبدلون[4] الذی هو ادنی بالذی هو خیر نگردد
آورده اند که حومل نام زنی بخیله ماده سگے داشت که او را بشب ہا و روز ہا گرسنه میداشت
وآن سنگ شب ہاے دراز بسبب شیوهٔ حسنهٔ وفا که در نهاد اصلی خود داشت پاس
خانهٔ آن بخیله را میداشت عاقبت از بس گرسنه گی دُم خود را خورده در میان عرب
این مثل گذاشت که فلان اجوع من کلبة حومل شیوهٔ بخل ووفاے شان بصفحهٔ روزگار
تا حال یادگار و باقی مانده که صوان[5] من مسبخ[6] سایله ومن[7] ومن منع نائله[8] وضن[9]
ابیات بسکه آورد چرخ شاه ووزیر ملک شان[10] دادن[11] گنج وتاج وسریر کارہا را بکام
ایشان کرد وخلق را جمله رام ایشان کرد وبنا جوان مردمایه دار شدند همه ظلام روزگار شدند

[1] بالفتح بمعنی وای وسختی وعذاب ۱۲ ح [2] بالضم بمعنی ہلاک ۱۲ ح [3] جمع ہم بالفتح بمعنی اندوه ۱۲ ح [4] این آیت در رکوع قبل از رکوع نصف جز اول [5] بالکسر بمعنی برادران مادری و پدری و درخت ہاے که از یک بیخ باہم برآمده باشند ۱۲ ح [6] یعنی منت نهاد ۱۲ [7] بمعنی عطا کننده ۱۲ [8] بکسر ضاد معجمه وتشدید نون بمعنی بخیل کردن ۱۲

خون درویش کان مکیدندے مغز بیچارہ گان کشیدندے ہمہ مغرور سال و ماہ شدند
ہمہ مسرور مال و جاہ شدند ناگہان تند باد قہر وزید از سر تخت شان بہ تختہ کشیدتن شان
را بخاک ایمن[1] داد ملک شان را بدست دشمن داد وزر اینہا بدان جہان بردند مال شان
دیگران ہمیخوردند ان ھذا الا خسر[2] براح وزیغ[3] صراح وضلال[4] بواح و وقوع فی طعن الرماح
و آن کسے را کہ حق بلطف نواخت نیک و بد را بنور حق بشناخت باز دانست نار را
از نور دل نہ بست اندرین سرائے غرور باقی عمر خویشتن دریافت بصلاح معاد خویش
شتافت غم آن خورد کو ازین منزل چون کند کوچ شادمان خوشدل ہرچہ از مال و گنج
و شاہی داشت برو با خویشتن جوے نگذاشت لاجرم چون رسید کار بکار رفت باصد
ہزار استظہار وھذا اتاسی لاھل الحق والبصر لا تقلیل الاعمی والاعور[5] شنیدہ ام کہ
بوقت برون شدن زجہان سوال کرد زلقمان نہفتہ عزرائیل چنانکہ رسم خردمند نکتہ دان
باشد کہ اے حکیم زمانہ بدین حیات طویل چرا نساختی کاشانہ کہ در وے پاے دراز
کردہ توانست و آنگاہ رحیل جواب داد کسے کش تو در قفا باشد چگونہ خانہ بسازد درین
مقام رحیل وقیل لابی یزید رح بعد وفاتہ کیف کان حالک مع منکر ونکیر فقال رح لما قالا
لی من ربک قلت لھما اسئلا ربی فان قال ھو عبدی یکفی والا فلو قلت انا عبدہ مرارا
الا یفید بلا قبولہ رح ۳۸۹ ح اوسئل الشیخ شمس الدین ضیر وطی رح بعد موتہ فی
المنام کیف حالک مع منکر ونکیر فقال رح کلمانی بکلام ملیح[6] واجبتھما بلسان فصیح۔ حکی انہ
حمل الی بعض الملوک قدح من فیروزج مرصع[7] بالجواھر لم یرلہ نظیر وفرح بہ الملک فرحا
شدیدا فقال الملک لمن عندہ من الحکما کیف تری ھذا قال اراہ فقرا حاضرا و

[1] بکسر اول وثالث بمعنی بے ترس ۱۲ ع [2] بمعنی آشکارا ۱۲ ح [3] بالفتح بمعنی میل کردن از حق ۱۲ ح [4] بمعنی ظاہر ۱۲ ح
[5] بمعنی یک چشم وکند فہم وبے خبر ۱۲ ح [6] بمعنی نمکین ۱۲ ح [7] بفتح صاد مہملہ مشدد بمعنی آنچہ کہ دران جواہرات
بزر نشاندہ باشند ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 181 of 257

مصيبة عاجلة قال وكيف ذالك قال ان انكسر كان مصيبة لاجبر لها وان سرق صرت فقيرًا اليه وقد كنت قبل ان يحمل اليك فى امن من المصيبته والفقر فاتفق انه انكسر القدح يومًا فعظمت المصيبة على الملك وقال صدق الحكيم ليته لم يحمل الينا وقد جعل الله الدنيا محلا للاغيار[1] ومعدنا لوجود الكدار[2] روح ۲۲۴۲ ہر کرا دیدۂ بصیرت بنور الٰہی منور ست اورا گذشتن از مال و جاہ این جہانے مصور ست۔ کہ والباقیات الصالحات خیر عند ربك الآیہ کدام دولت از ان بہتر و خوشتر کہ بندہ در گور خفتہ و از عمل ماندہ و دران مقام کا النور فی الظلام ہر لحظہ طبقہاے نور و نعمت و رحمت و کرامت بیدا و ہویدا گردیدہ از جانب جناب حضرت عزت بتوسط ملائکۂ مقرب بدو میرسد کہ این ثواب لقمۂ ایست کہ در مدرسہ و خانقاہ[3] تو بدرویشان میرسد و یا ثواب استراحت و آسایشے ست کہ از بقاع خیرات تو بفلان بندہ رسیدہ و یا بفلان پل گذشتہ و یا در فلان[4] رباط بسایۂ دیوارے نشستہ و یا در فلان مسجد دو رکعت نماز فلان کس گذاردہ و بر ہر بادشاہ لازم کہ درین دار مرگ زار کہ شدایدش بسیار و فوایدش ناپایدار ست باید کہ در ایام دولت خویش فرصت[5] را فوت نکند و خیرات باقیہ را از خود دریغ ندارد روی ان زین العابدین رض لقیہ رجل فسبہ[6] فثارت[7] الیہ العبید و الموالی[8] فقال رض مہلاً[9] علی الرجل ثم اقبل علیہ وقال رض ما ستر من امرنا اکثر الك حاجة نعینك الیہا فاستحیی الرجل فالقی علیہ خمیصة کانت علیہ وھی کساء[10] اسود مربع لہ علمان فان لم یکن معلمًا فلیس بخمیصة معلم وامر بالف درھم فکان الرجل بعد ذالك یقول اشھد انك من اولاد الرسل ولا یتوھم مغرور انھم کانوا اھل الدنیا ینفقون منھا الاموال انما

[1] بمعنی بیگانہ گان ۱۲ [2] بمعنی تیرہ گی ۱۲ [3] بفتح نون بمعنی مکان بودن مشائخ و درویشان معرب خانہ گاہ مرکب از خانہ و گاہ عبارت از عالم منزلگاہ ۱۲ ع [4] بالفتح بمعنی مسافر خانہ ۱۲ [5] بالضم بمعنی مہلت دادن و موافقت روزگار ۱۲ ع [6] پس دشنام داد او را [7] پس بطلب انتقام شد ندبسوے او ۱۲ ع [8] بفتح میم بمعنی یاران و خداوندان جمع مولی ست ۱۲ ع [9] بمعنی آہستہ باش ۱۲ [10] بمعنی کلیمے کہ آنرا پوشند ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 182 of 257

کانوا اهل سخاء ومروة کانت تأتیهم الدنیا فیخرجونها فی العاجل روح ۹ ۲۲۴ وعیسی
ابن مریم ابنة عمران من بنی ماتان الذین هم بنی اسرائیل وفی ذکره دلیل علی ان الذریة
تتناول اولاد البنت فیکون الحسن رض والحسین رض من ذریة سید المرسلین محمد ص مع انتسابهما
الیه بالام ومن اذاهما فقد اذی ذریته ص یقول الفقیر فاذا کان النسب من طرف الام
صحیحا معتبرا فالذی کانت سیادته من طرفها مقبول کما هو من طرف الاب اذ المعتبر
انتهاء السلسلة الی الحسین رض من ای جانب کان روح ۲ ۱۴۱ وزینهار زینهار که فرصت
عمر را از دست ندهد وعمر عزیز را بغفلت نگذارند که تا چون الناس نیام اذا ماتوا انتبهوا از
خواب غفلت بیدار شود ببیند که مال وثروت[1] در دست نمانده وبنیاد کار ودولتش منهدم وارکان
ودعائم[2] سلطنتش منهزم گردیده آنچه بزعم خویش آفاده بکار برده بود پاش پاش وراز نهانی که
بسبب حرص وآز برای استفاضهٔ[3] خود بدل داشت بطالت آن بر نمامی خویش وبیگانه
فاش گردیده از کثرت غفلت عمر عزیز را باخته وهر همه مواعیظ ونصایح قرآنی را مصداقا لقوله
تعالی فنبذوه وراء ظهورهم کانهم[5] لا یعلمون برقفا انداخته وفرصت عمر عزیز از دست رفته
واز فواید ملک محروم مانده فرد غافل مشو که عمرے زین تازه تر نیابی ٭ دادش بده که چون شد
عمر دگر نیابی فرد بگلزار جهان بسیار گشتم جستجو کردم ٭ نسیم بیوفای آمد از هر گل که بو کردم ٭ لاچار
بار خسارت[6] بگردن نهاده با هزاران حسرت سر در زیر گل کشیده خجل خجل گران گران روے بجناب
حضرت حق عم فضله ورحمته آورده - رباعی اے خاک بگوے خسروان را ٭ من خاک زبون کننده
ام چیران را ٭ من گرسنه بسکه خورده ام سیران را ٭ من گور بسے گرفته ام شیران را ٭ ونظم الشیخ
علی نبتیتی رض ومالی لا انوء[8] علی خطائی وقد بارزت[9] جبار السمائی قرأت کتابه وعصیت امر العظم
بلیتی وشؤم[10] رائی بلائی لا یقاس به بلاء وافعالی تدل علی شقائی فیا ذلی اذا ما قال ربی الی

---

[1] بالفتح بمعنی بسیاری مال ۱۲ ح [2] بالکسر بمعنی ستون خانه وخیمه ۱۲ ح [3] بمعنی فیض گرفتن ۱۲ ع [4] این آیت در رکوع قبل از رکوع ثلث جزء ع [5] این آیت در رکوع قبل از رکوع ثلث جزء اول [6] بالفتح بمعنی هلاکی وگمراهی وزیان ۱۲ ح [7] بمعنی غالب وسرکش ۱۲ ع [8] بمعنی نوحه کردن ۱۲ ح [9] بمعنی جنگ کردن ۱۲ [10] بالضم مصدر است بمعنی بدفالی وواو این لفظ بدل از همزه است وفارسیان بمعنی منحوس آرند مصدر بمعنی اسم مفعول ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 183 of 257

النیران سوقوا ذالمرائی فهذا کان یعصینی مرارا ویزعم انه من اولیائی تصمّ[1] للعباد ولم یردنی وکان یرید بالمعنی سوائی فیارلی عبیدك مستجیر[2] ویرجی العفو من رب التمائی حقیر شم مسکین فقیر نبتیت اقام علی الریائی علی باسمه فی الناس یعرف ومایلاری اسمه حال ابتدائی فانسه[3] اذا امسی وحید ارهین[4] الحد فی رمس[5] البلائی طبقات ۔ سبحان الله این همه رنج ومحنت وبار مشقت بادشاهی بچه باید کشید وعهدهٔ صلاح وفساد جهانی بگردن دے بچه باید رسید وخود را درمعرض چندین هزار درخواست وبازخواست دوجهانے چرا باید انداخت این همه از برائے یک شکم طعام ویک شبر جامه که کمترکس بابادشاه بے این همه رنج ومحنت درین امر شریک اند۔ اگر عقلاے عالم برائے نوحه وماتم برخیزند وریگ بیابان برمفارق خویش ریزند محل استبعاد نخواهد بود قال الشیخ محمد المغربی الشاذلی رح تفاخر الغنی والفقیر فقال الغنی انا وصف الرب الکبیر فمن انت یاحقیر فقال له الفقیر لولا وصفی ماتبین وصفك ولولا تواضعی مارفع قدرك وان وصفی وسمه[6] بذل العبودیة ووصفك نازع الربوبیة طبقات ۔ آورده اند که درویشے دل ریشے برسر راهے نشسته بود وبسوے کلهٔ آدمی که درپیش رو داشت بهزاران تحیر وتحسر نگاه میکرد وچوبے نیز بدست داشت بادشاهے برو گذر کرد گفت که اے درویش سبب درپیش رو نهادن کله وبحسرت نگاه کردن وچوب بدست داشتن چیست درویش عرض کرد که اے شاه این کله مرا ازان درتحیر وتفکر افگنده که ازچون تو شاهی ویا ازچون من گداے خواهد بود چنانکه بلبل حقیقت نوازی معنی طرازی شیخ مصلح الدین بن شیخ عبد الله سعدی شیرازی رح درکتاب گلستان خود فرموده رباعی فرق شاهی وبنده گی برخواست ٭ چون قضائے نوشته آمد پیش ٭ گرکسے قبر مرده بازکند ٭ نشناسد توانگر از درویش ٭ وبمقتضائے ومنها[7] خلقناکم وفیها نعیدکم جاے ماوشما درزیر زمین است

[1] یعنی روشن نیکو کردن از خود ۱۲ ح [2] بضم میم وکسر جیم یعنی پناه جوینده ۱۲ ع [3] بکسر نون یعنی محبت وخوگیرنده ۱۲ [4] بالفتح یعنی گرو کرده شده ۱۲ ح [5] یعنی خاک گور ودفن کردن ۱۲ ح [6] یعنی نشان کردن وداغ کردن ۱۲ [7] این آیت در رکوع ۲ به از رکوع نصف (۱۲)

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 184 of 257

چوب را از برائے اندازۂ جائے خود واز تو گرفتہ ام معلوم کردم کہ برابر ست فبکی السلطان بکاء شدیدا ونزل من الفرس وبہ تعظیم تمام در پیش درویش آمدہ واز دراہم ودنانیرے کہ با خود داشت نذرانہ در پیش درویش گذاشت درویش گفت کہ اے شاہ من وتو عیال آن خداوندیم کہ از برائے ہر یک از روزی خواران وظیفۂ روزی روزینہ مقدر ومقرر نمودہ کہ بدون کم وکاست میرساند واین گمان بر خداوند غایت حمق ست کہ ترا یاد ومرا فراموش کند روی ان موسی عم عند نزول الوحی علیہ بالذہاب الی فرعون للدعوۃ الی الایمان تعلق قلبہ باحوال اہلہ قائلا یارب من یقوم بامر عیالی فامرہ اللہ تعالی ان یضرب بعصاہ صخرۃ[1] فضربہا فانشقت وخرج منہا صخرۃ ثانیۃ ثم ضرب بعصاہ علیہا فانشقت وخرجت منہا صخرۃ ثالثۃ ثم ضربہا بعصاہ فخرجت منہا دودۃ[2] وفی فمہا شیئ یجری مجری الغذاء لہا ورفع الحجاب عن سمع موسی عم فسمع من الدودۃ تقول سبحان من یرانی ویسمع کلامی ویعرف مکانی ویذکرنی ولا ینسانی روح ۴۱ ع ۲ - بادشاہ فرمود کہ اگر نذرانہ قبول نہ نمودی بطریق قرض حسنہ بستان کہ تا جانبین ماجور گردیم درویش گفت کہ این نیز حمق ونادانی ست کہ دین عالمے بذمۂ تو کہ ادائے آن بذمۂ تو فرض وآن را ادا نا کردہ بمن قرض میدہی اول مظلمۂ عالمے کہ بذمۂ تست ادا کن وبعد از فراغ ذمہ خود بدیگرے قرض دہ بادشاہ از گفتۂ درویش بسے متاثر شدہ برحال نگار خود زار زار چون ابر بہار از شرمساری کردار خود گریستہ تایب گردیدہ سر بسجدہ نہادہ از خداوند عم فضلہ ورحمتہ عذر تقصیر خواست قال الشیخ صالح رح من مد یدہ للاخذ من مال الولات[3] قصرت یدہ عندہم فی الشفاعات قال رض ایضا لا تطمع[4] مع نفسک ابدا بتعد عن حضرت ربک قہرا علیک قال الشیخ ابو العباس رض ان ملک من الملوک قال لبعض العارفین اتمن علی[5] فقال العارف لی عبد ان ملکتہما

[1] بالفتح وضمتین بمعنی سنگ بزرگ ۱۲ ح [2] بالضم بمعنی کرم ۱۲ ح [3] ولات بضم واو وتخفیف لام وتاے فوقانی بمعنی حاکمان و دوستان جمع والی وبہ تشدید لام خطاست ہمچنین قضات بتخفیف ضاد معجمہ جمع قاضی ۱۲ ح [4] بفتح طا وتشدید میم بمعنی شود حرص ۱۲ ح

وملکاک وقهر تهما دقهر اک وهما الشهوة[1] والحواس فانت عبد عبدی فکیف اتمنی
علیک طبقات وحکی انه جاء جماعة من فقهاء[2] الیمن الی الشیخ العارف بالله ابی المغیث
ابن جمیل رح یمتحنونه فی شیئ فلما دنوا منه قال رح مرحبا بعبید عبدی فاستعظموا ذالک فلحقوا
الشیخ الطریقین وامام الفریقین ابا الذبیح اسمعیل بن محمد الحضرمی رح والحضرمی منسوب
الحضرموت اللتی هی القبیلة او البلدة بالیمن (ولد ۷۹۰ھ) فاخبروه بما قاله الشیخ ابو المغیث
فضحک وقال صدق الشیخ انتم عبید الهوی والهوی عبده (روح ۱۴ ص ۲۷) پس حضرات
ملوک وسلاطین را باید که فرصت عمر عزیز را غنیمت شمرده شب وروز سخاوت وکرم وغیره اعمال
صالحه از کردار ورفتار وگفتار را پیشه وبرای احراز سعادت دارین خود ها توشه سازند آورده اند
که جناب حضرت موسیٰ علیه السلام ابلیس را دیده پرسیده که کدام کس را دوست داری گفت جاهل بخیل
وکرا دشمن داری گفت عالم سخی چه دولت جاودانی را به تمهید قواعد خیر واحسان بسته اند الحق
که عمارت دنیا که الانسان عبید الاحسان وحسن زاد عقبے که من[3] جاء بالحسنة فله عشر امثالها
دران ست وازپے داد ودهش که بکسے کرده باشند از گردیدن استبعاد وحکم آیه وافی هدایه یا[4]
ایها الذین آمنوا لا تبطلوا صدقاتکم بالمن والاذی را تلقی بقبول نموده انقیاد باید نمود وبمقتضائے
صداقت انمائے ولا[5] یأتل اولوا الفضل والسعة ان یؤتوا اولی القربی والمساکین والمهاجرین
فی سبیل الله والعفوا والصفحوا[6] الا تحبون ان یغفر الله لکم والله غفور رحیم وعطاء و
ادرارے[7] معینے وبخشش[8] که بکسے کرده باشند بسبب بے پاسی وکم خدمتی وبے ادبی معطل وموقوف
واسترداد نباید نمود که العاید فی هبه کالعاید فی قیئه - آورده اند که نوشیروان عادل سگے را جل
اطلس پوشانیده در شکار کاهش حاضر نموده وآن سگ دران روز در شکار کاهلی کرده سگے از
سگان دیگر مبادرت نموده شکار را بچنگ آورده سگ بانان عرض کردند که جل اطلس را ازان

[1] یعنی چیره وغالب شدن ۱۲ [2] بالفتح یعنی آرزو وشوق نفس بطرف حصول لذت ومنفعت ۱۲ [3] این آیت در آخر سوره انعام در رکوع قبل از رکوع نصف جزو ۸ [4] این آیت در رکوع سابع جزو ۳ [5] این آیت در رکوع نصف جزو ۱۸ [6] صفح یعنی درگذشتن از گناه در گرد انیده ۱۲ [7] [8] یعنی پیوسته بخشش کردن ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 186 of 257

سگ کشیده بدین سگ پوسانیده شود نوشیروان مضمون حدیث مرویه را بقبول آورده تلقی بقبول وانقیاد واز امر شنیع استرداد استبعاد نموده فرمود که معاذ الله که سگے را جامه بخشیده واز تن وے باز پس کشیده بدیگرے پوشانم واز ینجاست که گفته اند صید وحشی بدام واز آدمی باحسان وانعام وجوان مردان محبوب خاص وعام که بهار ذکر شان بریاحین حمد وثنا وآفرین آراسته وچمن نیکنامی شان بغنچه ها ے ستایش وتحسین پیراسته است آورده اند که روزے حاتم طائی دعوتے عام ساخته وامراء محتشمان عرب را جهت تناول خواسته ناگاه فقیر برهنه دوش ژنده پوش از در درآمده حاتم دست او را گرفته بالاے همه تقدیم نموده بصدر[1] نشانید گفتند که اے حاتم چه کردی گفت شما را قدر ومنزلت شما که دارید بدین محل نشانیده واین فقیر سروپا برهنه را کرم ما بدین منزل رسانیده اللهم احفظنا من البخل والکسل الی زمان حلول الاجل ۷۶۸۲ ۱۲ ✤

فصل ۱۸ - در بیان سلوک ملوک وسلاطین طوایف[2] رعایا واجناد وغیره

شفقت ومرحمت نمودن بر رعایا وقاطبه[3] برایا بدانکه بادشاه بمثابه دل ست در بدن از روے صلاح وفساد چون بادشاه بصلاح خویش باز آید جمیع اهالی ممالک محروسه بصلاح باشند واگر در حکومت خویش تصرفات فاسد کند جهان واهل جهان بفساد آیند چنانکه جناب حضرت رسول مقبول عم فرموده که ان فی جسد ابن آدم مضغة[4] اذا صلحت صلح بها سایر الجسد واذا فسدت فسد بها سایر الجسد الا وهی القلب وهم ازینجاست که فرموده اند که الناس علی دین ملوکهم یقول الفقیر سمعت من حضرت شیخی رح انه قال السلطان والوزیر بالنسبة الی العساکر الاسلامیة کالقلب بالنسبة الی الاعضاء والجوارح الانسانیة

[1] بمعنی اول وبالاے هر چیزے ۱۲ ح [2] بالفتح بمعنی افواج ولشکرها جمع چند ۱۲ ن [3] بمعنی همه ۱۲ ن [4] بمعنی پارهٔ گوشت ۱۲ ح

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 187 of 257

فاذا ثبت ثبتوا کما ان القلب اذا صلح صلح الجسد کله فان کان اقبال الامام بعشر مراتب
کان اقبال قومه بمرتبة واحدة وان کان بمائة مرتبة کان اقبالهم بعشر مراتب واما
ادباره فعکسه فان کان ادباره بمرتبة کان ادبار القوم بعشر مراتب وان کان بعشر
مراتب کان ادبارهم بمئة مرتبة روح ۴۸۷ ج ۱ و وزیر بمثابهٔ عقل است دل را چنانکه
دل را از عقل کامل ناگزیرست که تا در ممالک بدن مشاورت او تصرف کند همچنین بادشاه را
از وزیر دانا و کامل ناگزیرست که تا بمشوره و صواب دید و اتحاد او نظر شاهانه خویش رعایت
حقوق رعیت و مصالح سلطنت را بنماید و جمله ارکان دولت و نواب و اعیان حضرت
و عامه رعایای مملکت را در سایر امور مراجعت باو بوده تا شاه بفراغت تمام در رفاهیت
بالا کلام در شرایط ناموس سلطنت و جهان گیری شاغل باشد و اگر شاه بنفس نفیس
خویش بجهانداری و احکام وزارت قیام نماید از جهانگیری و شرائط ناموس سلطنت باز مانده
احوال مملکت و رعیت معتل و مختل گردد که لکل عمل رجال و جناب حضرت حق جل و علا فرموده که
قل کل یعمل علی شاکلته و دیگر آنکه آنچه بمعاونت یک وزیر نیکو رای مصالح مملکت و رعایا
دست دهد بلشکر فراوان و عسکر بیکران میسر نگردد و نیز یاری ست در امور دنیا و دین که بمناصحت
و معاونت او در دین پروری و عدل گستری راغب و موفق گردد و خواجهٔ عالم فرموده
که اذا اراد الله بملک خیرا جعل له وزیرا صالحا ان نسی ذکره و ان ذکر اعانه زیرا که
وزیر نیک و صالح در امور دین و دنیا بادشاه را موجب نظام و انتظام و بسبب بودن
او پیوسته مرفه الحال و خرم و آسوده کام باشد چه وزیر قوت بازوی دولت و سلطنت
ست چنانکه جناب حضرت حق جل ذکره بوزارت هارون در موسی در سنت نهاده که سنشد
عضدک باخیک ونجعل لکما سلطانا فلا یصلون الیکما بآیاتنا انتما ومن اتبعکما الغالبون

لہ بمعنی طلب مدد خواستن ۱۲ ج ۲ بالفتح و تخفیف تحتانی تن آسان و فراخ عیش شدن ۱۲ ۳ بمعنی نیکنامی و تدبیر و سیاست ۱۲ ۴ بمعنی علت یافته شده دران ۱۲ ج ۵ بضم میم بمعنی فعل یافته شده ۱۲ ع ۶ این آیت در رکوع قبل از رکوع نصف جز ۱۵ ۷ بمعنی رشته جواهر ۱۲ ۸ بمعنی راست شده و در رشته کشیده شده ۱۲ ج ۹ این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع ۱۰ جز ۲۰

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 188 of 257

و همچنین دیگر امراء و ارکان دولت و اعیان حضرت که بمثابهٔ اعضائے[1] رئیسه اند چنانکه بقائے
انسان بے اعضائے رئیسه محال و ناشد و فاسد همچنین بے معاضدت[2] امرائے دولت بازار قوام
سلطنت و نظام مملکت ناممکن و کاسد باشد و دیگر امرا که فروتر اند بمثابهٔ دست و ساعد و بازو و ران
و ساق و زانو اند و باقی خیل و قوم و حشم عامهٔ رعایا و خدم مع تفاوت درجاتهم بمثابهٔ اعصاب و عظام
و عروق و عضلات[3] و شعور و تمامی بدن اند چنانکه شخصے انسانی بدین جمله محتاج ست که اگر یک
عضوے ازین جمله نباشد کار سلطنت بدان مقدار نقصان پذیرد و بادشاه بعد از اهلیت
و استعداد و تمام و دیانت و امانت و نکو سیرتی مالا کلام که از هر یک از ارکان دولت و اصحاب
مناصب و مکنت کو معاینه نموده معلوم کرده و به یقین دانسته باشد که ظاهر شان بباطن یکے و
عذر و خیانت و نفاق نداشته نه کثیر و نه اندکے باید که بعد از ان او را در اقطاع[4] ولایت خویش
بعمل و شغل و منصب نصب فرموده تمکین[5] دهد که تا بمصالح ملک و نکو خدمتے و شرایط کار خویش
قیام نمایند و مع هذا باید که از کلیات و جزئیات عمل و احوال و معاملهٔ هر یک وقوف تمام
داشته غافل نبوده و بهر حال از ارباب کار ذوالاعتبار هراسان و ترسان بوده هر لحظه و ساعت
و آن الحفیظ و الامان باید گفت که تا طمع طامعان بریده گردیده خائنان را جرئت و جسارت
نیفزاید و تا رطب را از یابس و کامل را از ناقص ممیز نگرداند سخنے بعضے را در حق بعضے بے ثبوت
و احتیاط و تحقیق تمام نشنود چه جمعی در حق بعضے ایمنان طعنه ها زنند و نجاسینی فرا منسوب کنند که
نعوذ بالله من البهتان الصریح و الافتراء القبیح و بر مخلصان تهمت هائے نالایق دور از
حال خلایق نهند و مدح شان را بقدح مبدل سازند و نجاسینی فرا منسوب کنند باید که سخنان
چنین کسان را از جملهٔ ضربات[6] بغیر و فسوات[7] حمیر بے تاثیر دانسته اصغا[8] نفرمایند و کان الرسول
الله عم ابل[9] یرکبها المسمی بعضباء[10] ای المشقوقة الاذن و هی التی لم تاکل بعد وفاة رسول الله

[1] که عبارت از دل و دماغ و جگر وغیره اند ۱۲ ح [2] یعنی با کسے یار و مصاحب بودن ۱۲ ح [3] یعنی گوشت پارهٔ او یا پیهائے مرکب ۱۲ ح
[4] یعنی جاگیر یا دیهگانها ۱۲ [5] یعنی پایه جا کردن کسے ۱۲ ح [6] بفتح ضاد و کسر را یعنی تیز دادن ۱۲ ح [7] بالفتح یعنی گوز دادن ۱۲ ح
[8] بالکسر گوش داشتن ۱۲ ح [9] بکسر تین یعنی شتران واحد ندارد یعنی جمع ست ۱۲ ح [10] بفتحتین یعنی بریده گوش شدن ناقه ۱۲ ح

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 189 of 257

عمر ولم تشرب حتی ماتت وجاء ان ابنته عم فاطمة رض نشر علیها وفی حیوة الحیوان اذا
احرق وبر الجمل وذر علی الدم السائل قطعه وقراده یربط فی کم العاشق فیزول عشقه و
لحمه یزید فی الباءة ای الجماع ویقال لا مرارة للبعیر ای لا جساءة له وهو مرکب هود وصالح
وشعیب ومحمد عم خلاصه روح ۳۲۸ وفی الحدیث ثلاثة هم الغرباء فی الدنیا القرآن
فی جوف الظالم والرجل الصالح فی قوم سوء والمصحف فی بیت لا یقرء منه روح ۲۲۸
واگر بالفرض از مخلصی خوردهٔ در وجود آید که خلل دولت ونقصان سلطنت دران نباشد باید که
عفو شاهانه را کار فرماید لان فیه شفاء للعلیل وارداء للغلیل قال الشیخ رسلان الدمشقی
من مکارم الاخلاق العفو عند القدرة والتواضع فی العزة والعطاء بغیر منة طبقات
وبهر چیز در خشم نشود ولفظ شنیع وکلام فظیع نراند ودمام تحمل را شعار خود سازد فرد تیغی که در نیام
برارد فغان ز خصم * واشق خموش باش که تیغ تحمل است * وسیاست هاے مفرد ننماید مگر
بمصلحت ضروری واگر جرمی باشد که نتوان گذاشت آیهٔ وجزاء سیئة سیئة مثلها را عمل نماید
وآیهٔ والکاظمین الغیظ را پیوسته نصب العین دارد وامانه چند انکه بصفت سست مزاجی
وسهل جانی مشهور ومعروف وبدان صفت در اطراف واکناف ولایت ممالک خویش
شایع وذایع وموصوف گردد واهل فتنه وفساد دلیر ودر دماغ شان فتنه وفساد بحدے
مستحکم گردد که صرار شان بران امرے ست مرصوص واز براهین خلاف مکشوف بلکه منصوص
بنابران باید که بادشاه بسیاست وانتقام ورجولیت وحمیت مشهور باشد واگر از شخصے جرمے
بظهور رسد که موجب قصاص باشد وباخیانتے که بخلل ملک ودولت تعلق داشته وبدشمن
بادشاه در سازد وقصد وے ویا از ملک کند بحق وے اهمال واهمال نباید ورزید و

لله بفتحتین بمعنی شتر نر ۱۲ ۱۲ بالضم دو ال مهمله بمعنی کنه وسرپستان وسر قضیب سپ ح ۱۲ بالفتح بمعنی اندوهگین کردن وبدکردن وبالضم بمعنی اندوه و
بدی ۱۲ ح ۱۲ بمعنی سیراب ۱۲ ح ۱۲ بمعنی تشنه ۱۲ ح ۱۲ بالکسر بمعنی غضب ۱۲ ح ۱۲ بمعنی درشت ع ۱۲ بمعنی عظیم پنداشتن که طاقت
برداشت آن نباشد ۱۲ ح ۱۲ این آیت در رکوع ربع جزو ۱۲ ۱۲ این آیت در رکوع بعد از رکوع ربع جزو ۱۲ ۱۲ بمعنی اطراف وکناره ها و
پناه ها ۱۲ ح ۱۲ بمعنی شایع وفاش ۱۲ ح ۱۲ بمعنی استوار کرده شده ۱۲ ح ۱۲ بالکسر بمعنی پاس داشتن ملک وحکمرانی بر رعیت ۱۲ ۱۲ بالفتح وتشدید یا بمعنی خبر شدن ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 190 of 257

بهیچ وجه ازان نباید گذشت البیدوة وبال امره وبفرمان شرع شریف ویقین صادق تیغ
بیدریغ را کار باید فرمود که فقطع دابر القوم الذین ظلموا الحمد لله رب العالمین فان الانتقام
من الاعداء نعمة علی الاحباب فلذا اورد الحمد عقیبه روح ۲۰۲ ج ۴ زیراکه این معنی چون
علت آکله باشد که چون در عضوے پدید آید آن عضو را بلا توقف به تیغ جدا باید ساخت که تا علت
بعضو دیگر سرایت نکند که لیس العاقل الذی یحتال الامر اذا وقع فیه ولکن العاقل الذی
یحتال الامور حذراً ان یقع فیها لان الحکمة تقتضی ما یغلب خیره فان ترک خیر الکثیر لاجل الشر
العضو الذی فیه اکلة شر قلیل وسلامة جمیع البدن خیر کثیر فلو لم یقطع ذالک العضو
سرت تلک الآفة الی جمیع البدن وادت الی الهلاک الذی هو شر کثیر روح ۴ ج ۱ -
ودر امور سیاستی توسط اختیار کند که خیر الامور اوسطها وآن اینکه در سیاسات چندان مبالغه
نکند که مردم هراسان ونفرت بر طبایع شان مستولی گردیده موجب تشویش مملکت گردد ونه
چندان حلم ورزد که هیبت سلطنت از دلها برخیزد ومفسدان وارازل وظلمه مستولی گردند وکار
بر مخلصان ومصلحان وغربا بحدے تنگ آید که ندائے وضاقت علی الارض بما رحبت از هر
یک برخاسته دیده شان از بس آب دیده چون بحر ذخار موج زن وسینه ها از شدت التهاب
آتش ظلم وستم چون گلخن وجگرها غیرت گلزار ودلها رشک اقرائے لالهٔ داغدار گردیده در بردے
خودها بسته دست بکنج حزن وملال نشسته از بیوفائی این غداران راه زن وبدعهدی این ظالمان
وستم گاران خانه گلی بجان رسیده از اطراف واکناف وجوانب خلل عظیم تولد کند فرد
بگلزار جهان بسیار گشتم جستجو کردم ٭ نسیم بیوفائے آمد از هر گل که بو کردم ٭ ودر سخاوت چندان
غلو نکند که باسراف واتلاف وتبذیر انجامد که آن شرعاً مذموم ست که ان المبذرین کانوا

---

۱ این آیت در رکوع ۲ اول جزء ۸ ۲ بمعنی پس او ۱۲ ۳ این آیت در رکوع بعد از رکوع نصف جزء ۷ ۴ این آیت در رکوع ربع جزء ۱۱ ۵ بالفتح وتشدید خا بمعنی دریائے لالا مال که آب آن از ساحلش بگذرد ۱۲ ح ۶ بمعنی آتش گاه وآن نوعے از آتش دان است که دران برنگ گرم غلبه بریان کنند ومعنی ترکیبی این لفظ آتش خانه باشد ۱۲ ح ۷ بفتح کاف بمعنی خانه ویران کننده وتا خلف ۱۲ ح
۸ بمعنی جوانب ۱۲ ح ۹ این آیت در رکوع ۳ اول جزء ۱۸ +

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 191 of 257

اخوان[1] الشیاطین الا له و نیز فرموده که انه لا یحب المسرفین و باید دانست که اسراف
و تبذیر در اخراجات دنیوی ست و هر چه در کار دین صرف کنند آن را اسراف و تبذیر
نگویند و در حفظ مال نیز بحدے نباید کوشید که به بخل و خست[2] منسوب گردد۔ قال انوشروان
اربع قبایح و هی فی اربع اقبح البخل فی الملوک والکذب فی القضات والحلاة فی العلماء
ای شلاة الغضب والوقاحت[3] فی النساء روح ۲۷۴ ج ۲ و زینهار زینهار که دیدهٔ همت
باشجار و انهار جهان فانی نکشاید و تن در طلب حیاض و ریاض آن نفرساید که تا در مجلس
راستان بدون همت و در محفل صادقان به بیمروت منسوب نگردد روی انه قدم علی الا
ستاذ ابی علی الدقاق فقیر و علیه مسح[4] و قلنسوة فقال له بعض اصحابه علی وجه المطایبة
بکم اشتریت هذا المسح فقال اشتریته بالدنیا فطلب منی بالآخرة فلم ابعه قال ابوبکر الوراق
طوبی للفقراء فی الدنیا والآخرة فسئلوه عنه فقال لا یطلب السلطان منه فی الدنیا الخراج
ولا الجبار فی الآخرة الحساب روح ۳۰۹ ج ۱ که نعوذ باللہ من الحور بعد الکور[5] زیرا که مال و نعمت
فضل خداست از خلق خدا دریغ نباید داشت بلکه بخیل بحقیقت فضل خدا را از خود دریغ
میدارد و بحسانے ماند که بساحل دریاے زخار و بحر ناپیدا کنار بوصف خشک لبے و تفیده
زبانی روزگار بسر برد چه آنچه بدیگران دهد از دست و آنچه ندهد از دیگران که ولا[6] تحسبن
الذین یبخلون بما اتاهم اللہ من فضله هو خیرا لهم بل هو شر لهم سیطوقون ما بخلوا به
یوم القیمة و از سعادت ملوک و سلاطین آن ست که در احیائے خیرات گذشته گان
کوشند زینهار زینهار خود را در معرض شقاوت ابطال خیرات گذشته گان نه اندازند زیرا که
شاید که یک لقمه خیر مقبول افتاده روح بانی آن خیر در حضرت عزت بدان وسیلت قربتے و
درجتے داشته پیوسته دران حضرت مظلمه خویش عرضه دارد که خداوندا من مال خود را

[1] این آیت در رکوع بعد از رکوع نصف جزء ۸ [2] بالکسر و تشدید نون بمعنی بخل ۱۲ ج [3] بالفتح بمعنی بے شرمی و بیحیائی و بیدلی ۱۲ ج
[4] بالکسر بمعنی پاس ۱۲ ج [5] بضم میم و فتح تحتانی بمعنی باکسے خوش طبیعی و مزاح کردن ۱۲ ع [6] بمعنی کمی و نقصان ۱۲ [7] بمعنی افزونی و بسیاری
[8] این آیت در رکوع بعد از رکوع نصف جزء ۴ ۔

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 192 of 257

از نفس خود و فرزندان خود گرفته برائے رضائے تو صرف نمودم و فلان ظالم آن خیر مرا باطل و
بندہ گان ترا محروم و عاطل و خیر مرا مضمحل میگرداند و بحضرت تو این دلیری مینماید و ہر بادشاہی کہ
در احیائے خیر گذشتہ گان سعی نماید جناب حضرت حق سبحانہ و تعالےٰ او را ثواب مثل بانی خیر عطاء
فرماید و اگر این مہم دینی را مہمل گذارد وبال آن بذمۂ بادشاہ وقت باشد و نیز بادشاہ را باید
کہ حاجب و قصہ داری معتمدی دینداری جہت عرض حال مظلومان و حاجتمندان مقرر نماید کہ بقصہ
و پیغام بحضور حضرت عرضہ داشتہ قضائے حوائج شان از مہمات و واجبات و غنیمت
بزرگ شمردہ ساعی و جاہد باشد و نیز حضرات ملوک و سلاطین را لازم کہ از بہر سد ثلمہ و حفظ ثغور
کہ عبارت از سرحدات کہ میان ملک کفر و اسلام ست امیر شجاع کار آزمودۂ مصاف دیدۂ جرار
و دیندار با حمیت و غیرت را با لشکر و عدت تمام از نان و تنخواہ و اقطاع و جاید او نیکو بحسب
دلخواہ دادہ و فرمودہ کہ شب و روز نیاسانید و بتاختن و جہاد شاغل بودہ فرمان روائے جہان
آرائے صاحب دولت را بسر و چشم گذاشتہ برائے قتال اعدائے دین برخواستہ کہ تا ابصار مخالفین
از معاینہ بریق و لمعان تیغش خیرہ و قلوب اعداء دین از ادراک آن تنگ و تیرہ گردد کہ الملک
لمن غلب و السیف لمن قرب و اگر محتاج کمک و مددگر وند بلا تعطیل فوراً مدد فرستد کہ تا قوی دست و
بشجاعت و دلیری منظور گردیدہ مساعی شان در استیصال اہل کفر و طغیان و خذلان ذہب اللہ
بنورہم مشکور گردد و بہر فتحی کہ دست دہد خلعت ہائے تازہ و عطاہا و نعمت ہائے بے اندازہ
فرستادہ بمواعید خوب و بحسب خواہش شان موعود گرداند کہ یا ایہا النبی حرض المؤمنین علی القتال
کہ تا بدان امیدواری جان فدا کردہ در قمع و قہر اعدائے دین کوشند و حق الجہاد ان ینوی نصرۃ
الدین بقہر اعداء اللہ تعالیٰ ببذل النفوس فی رضاء تعالیٰ و یکثر ذکرہ تعالیٰ و یکف عن ذکر
النساء والاولاد والاموال والوطن فہو یفتو فالجہاد بہذہ الوجہ افضل الاعمال فان البرکات

لہ یعنی بستن ۱۲ سلہ بالضم یعنی رخنہ ۱۲ سلہ جمع ثغر یعنی سرحد ملک و جائے ترس و رخنہ شہر ۱۲ ع سلہ یعنی اطراف زمین ۱۲ ح سلہ بالکسر
یعنی فرو گذاشتن و یاری و مددگردن ۱۲ ع سلہ این آیت در رکوع اول جزو اول ۱۲ سلہ این آیت در رکوع ۱۰ قبل از رکوع ۱۰ ع سلہ یعنی خوار گردانیدن و قرار دادن

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 193 of 257

فی الحرکات السفریة والحضریة والسفر علی نوعین سفر الدنیا وسفر الآخرة وفی کلیهما
مشقة وانکان الثانی اشق وفی الحدیث السفر قطعة من العذاب روح ۹۹ ج ۱ - ودر چنانکه
غفلت ورزیده مهمل گذاشته تا کفار ضرار اشرار ذهب الله بنورهم دلیر شده بربلاد اسلام
تاختن گیرند واز اهل وعیال واطفال مسلمانان اسیر و برده برند وچنان حالتے را از ظلم وتعدی
پیش رو گیرند که چشمهائے ناظرین از دیدن آن پر آب ودلهائے سامعین از ادراک آن
کباب گردیده خوناب ریزند وعهدهٔ این جمله بذمه بادشاه وقت باشد که فردا از عهده جواب
بنزد رب الارباب فی یوم یقوم الحساب خواهد برآمد فاین الله لیل واین البرهان نعوذ بالله
من همزات الشیطان وبادشاه باید که نیک عهد وباوفا وبے عذر ومکر باشد وحقوق سوابق
وخدمتگاران قدیمی را بلواحق اکرامات واحسانات وانعامات تلافی فرماید خصوصًا کسانیکه
در ایام محنت واوقات شدت هواداری دولت کرده بر جادهٔ عبودیت وخدمت ثابت
قدم باشند فی الجمله چون بادشاه تتبع احوال هر طایفه را بکند که فاسئلوا اهل الذکر ان کنتم لا تعلمون
که تا از معاملات هر صاحب عمل وصاحب حکم باخبر باشد وسوز ودرد مسلمانی دامن جان
او را گرفته با خلق خدا نکو زندگانی کند هیچکس را به هیچ وجه از دست وزبان خود آزاری
نرساند چنانچه خواجه عالم صلعم فرموده که عدل السلطان الصداق مع الحق والخلق مع الخلق
که تا در ممالک محروسهٔ آن جیفے وظلمے وستمے نرود وکارها زود بصلاح باز آید وناهلان
اهل گروند که الناس علی دین ملوکهم واگر عمر بغفلت گذرانند ودر بند هوا وشهوات و
لذات وقت خویش باشند ودر جمع خزائن کوشند وغم رعیت نخورند ومحتال کر اعمال
وحیله جوئی شان مخالف ومضاد حکم جناب حضرت باری عز اسمه واز حلیهٔ صفت داد وعدل
معطل وعاری بوده بداد وفریاد ستمدیده گان ونصیحت ناصحان خیر اندیش صلاحیت کیش

---

[1] این آیت در رکوع اول جزو اول ۱۲ [2] بمعنی اشارت ۱۲ ج [3] بمعنی یکے دیگر را دریافتن ۱۲ ج [4] این آیت در رکوع اول جزو ۱۷

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 194 of 257

توجه واضعفا نفرمایند که انک لا تسمع الموتی ولا تسمع الصم الدعاء اذا ولوا مدبرین وما انت بهادی العمی عن ضلالتهم ان
تسمع الا من یومن بایاتنا فهم مسلمون والحیل الشرعیة التی یتوصل بها الی منافع دینیة کقوله تعالی لایوب وخذ بیدک ضغثا لیتخلص
من جلدها ولا یحنث وکقول ابراهیم ع فی حق زوجته سارة هذه اختی والمراد منه الاخوة
فی الدین وغرضه منه تخلیصها من ید الظالم لان من دین ذالک الملک الذی یتدین
به فی الاحکام المتعلقة بالسیاسة لا یتعرض الا للذوات الازواج لان من دینه ان المرأة
اذا اختارت الزوج فالسلطان احق بها من زوجها واما اللاتی لا ازواج لهن فلا سبیل علیهن
الا اذا رضین روح ۳۹ ج ۱ وما الشرایع کلها الا مصالح وطرق الی التخلص من الوقوع فی المفاسد
وقد علم الله فی هذه الحیلة التی لقنها یوسف ع یجعل السقایة فی رحل اخیه مصالح عظیمة فحملها
سلما وذریعة الیها فکانت حسنة جمیلة وانزاحت عنها وجوه القبح روح ۱۹ ج ۲ وبدان سبب
ظالمان واصحاب مناصب متولی گردیده تطاول کنند ومسلمانان را مشوش دارند ودزدان وراه زنان
ومفسدان فرصت یابند وراه ها ناایمن گردیده خون های بناحق ریخته گردد ومالهای تجار وغربا
درمعرض تلف افتد وآن نوع حیص وبیص وفساد وبلاد فتنه پدید آید که درحین تحریر وتقریر نگنجد و
وبال جمله بذمه بادشاه وقت باشد فانطبق المثل المشهور علیه عند اولی الالباب ان فلانا
من المطر دوقف تحت المیزاب وقولهم ان هذا لشیء عجاب وهزار بار گدای برچنین بادشاهی شرف
وفضیلت دارد چنانکه هیچ مرتبتی ودرجتی بهتر وفاضلتر از بادشاهی نیست چون بوجه خویش کنند
سودش آنچه خواجه عالم ص فرموده که ما من احد افضل منزلة یوم القیمة من امام ان وعد صدق
وان استرحم رحم ووقتی که ندای ارجعی الی ربک در دهند درحال مرغ جانش از قفس قالب
برآمده وبحضرت حق جل ذکره رسید که وعد الله المؤمنین والمؤمنات جنات تجری من تحتها الانهار

لله بالکسر یعنی گوش ندادن وگوش فرا داشتن ۱۲ ج ۲ لله این آیت در رکوع ۲ اول جزء ۲ لله این آیت در رکوع ثلث جزء ۲۳ لله بالکسر یعنی یک مشت از گیاه
خشک وترجمه مجمعه ۱۲ ج ۲ لله یعنی نزدیان ۱۲ ج ۲ لله یعنی دست آویز ۱۲ ج ۲ لله وکشیده شد ۱۲ لله بفتح ال سکون یا وصاد مهمله این دو لفظ مجموعا یعنی جنگ
وغوغا عرب گویند قعوا فی حیص وبیص یعنی در افتادند در جنگ وغوغا ۱۲ ج ۲ لله این آیت در سوره حج در رکوع بعد از رکوع نصف جزء ۲۳ لله این
آیت در آخر سوره فجر رکوع نصف جزء ۳ لله این آیت در رکوع بعد از رکوع ثلث جزء ۱۰ ۞

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 195 of 257

خالدین فیها و مساکن طیبة فی جنات عدن و رضوان من الله اکبر ذالک هو الفوز العظیم و
از محنت ہائے دنیا رستہ در چار بالش ناز راضیة مرضیة بنشستہ و آواز بشارت از ہفت
آسمان و زمین برخاستہ کہ اولئک هم المؤمنون حقا لهم درجات عند ربهم و مغفرة و رزق
کریم و نیز فرمودہ جل جلالہ کہ اولئک سیرحمهم الله ان الله عزیز حکیم فرو زو نیا میرود
خسرو بزیر لب ہمیگوید ؛ دلم بگرفت از غربت تمنائے وطن دارم ؛ فان العشاق المهجورین
الطالبین السالکین سبیل الوصال فی ذوق و سکر من حرارت عشقهم لایقاس به ذوق فطوبی للذائقین
و یا حسرتا للمحرومین رباعی یاد داری کہ وقت زادن تو ؛ ہمہ خنداں بدند و تو گریاں ؛ آنچناں
زی کہ وقت مردن تو ؛ ہمہ گریاں بوند و تو خنداں ؛

فصل ۱۶ - در بیان رعایت حقوق والدین و استاد معلم و ذو القربی و ہمسایہ

بدانکہ رعایت نمودن حقوق والدین و شفقت نمودن شان را از اہم امور حسب الطاقت و المقدور
باید دانست چنانکہ حق سبحانہ و تعالے در کلام در نظام خود احسان والدین را در سلک عبادت
او تعالے و نہی از اف و بانگ زدن بر ایشان و امر بسخنان عجز آمیز تذلل انگیز و علے رحم نمودن
در حق شان بار بار فرمودہ کہ و قضی ربک ان لا تعبدوا الا ایاه و بالوالدین احسانا اما یبلغن
عندک الکبر احدهما او کلاهما فلا تقل لهما اف و لا تنهرهما و قل رب ارحمهما کما ربیانی صغیرا
و نیز فرمودہ کہ و وصینا الانسان بوالدیه حملته امه وهنا علی وهن و فصاله فی عامین ان
اشکر لی و لوالدیک الی المصیر و الا جاهداک علی ان تشرک بی ما لیس لک به علم فلا تطعهما
فی ذالک فانه لا طاعة لمخلوق فی معصیة الخالق کما ورد فی الحدیث و یدخل فیه الاستاذ و الامیر
اذا امر بغیر معروف و هو ما انکره الشارع روح ۲۷۹ و نیز فرمودہ جل جلالہ کہ قل تعالوا اتل ما

---

۱ این آیت در آخر سورۂ فجر رکوع نصف جز ۳۰ ۲ این آیت در رکوع ثلث جز ۹ ۳ این در رکوع بعد از رکوع ثلث جز ۱۰ ۴ بالضم و تشدید فا کلمہ
ایست کہ در وقت تنگدلی و ضجر گویند ۱۲ ۵ این آیت در رکوع ۳ اول جزء ۸ ۶ این آیت در رکوع نصف جز ۲۱

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 196 of 257

حرم ربکم[1] علیکم ان لا تشرکوا به شیئاً وبالوالدین احساناً ای بان تحسنوا بهما احساناً لانهما السبب الظاهری للوجود والتعیش والله تعالی هو السبب الحقیقی ثم اتبعه بتعظیم السبب الظاهری فاهما الواجبات بعد التوحید احسانهما وفی الحدیث بر الوالدین[2] افضل من الصلوٰة والصوم والحج والعمرة والجهاد فی سبیل الله تعالی ذکره الامام وقال ابن عباس رض کن مع الوالدین کالعبد المذنب الذلیل الضعیف للسید الفظ[3] الغلیظ[4] ایما فی التواضع والتملق من فرط رحمتك علیهما لانتقارهما الیوم الی من کان افقر خلق الله الیهما قالوا ینظر الیهما بنظر المحبة والشفقة والترحم وفی الحدیث ما من ولد ینظر الی الوالد والی والدته نظر مرحمة الا کان له بها حجة وعمرة قیل وان نظر فی الیوم الف مرة قال وان نظر فی الیوم مائة الف مرة ویقبل الرجل امه تواضعاً حکی ان رجلاً جاء الی الاستاذ ابی اسحاق رح فقال رئیت البارحة[5] فی المنام ان لحیتك مرصعة بالجواهر والیواقیت فقال رح صدقت فانی البارحة مسلحت لحیتی قمت قدم والدیتی قبل ان نمت فهذا من ذالك نعم الله علی العباد کثیرة واجلهن نجابة الاولاد در ۱۹۷۶ء ۲۷ دیباش خدمة الوالدین بیده ولا یفوضها الی غیر لانه لیس بعار للرجل ان یخدم معلمه والویه وسلطانه وضیفه ولا یؤمه للصلوٰة وان کان افقه منه ای اعلم بالفقه من الاب ولا یمشی امامهما الا ان یکون لا ماطة[6] الاذی عن الطریق ولا یتصدر[7] علیهما فی المجلس ولا یسبق علیهما فی شیئ ای فی الاکل والشرب والجلوس والکلام وغیر ذلك وفی الحدیث اذا ترك العبد الدعاء للوالدین ینقطع عنه الرزق فی الدنیا وفی الحدیث من زار الویه او احدهما فی کل جمعة کان بارا قیل اذا تعذر مراعات حق الوالدین جمیعا بان یتأذی احدهما بمراعات الاخر یرجح حق الاب فیما یرجع الی التعظیم والاحترام لان انسب منه یرجح حق الام فیما یرجع الی الخدمة والانعام

[1] این آیت در ابتدا رکوع ۲ بعد از رکوع ربع جز ۸ [2] بالکسر بمعنی بخشش نیکی و درستی و طاعت و قبول کردن حج و طاعت و خوشنود داشتن مادر و پدر ۱۲ ع [3] بمعنی بدخو سخت دل ۱۲ ح [4] بمعنی سطبر و درشت ۱۲ [5] بمعنی شب گذشته ۱۲ ح [6] بمعنی آنچه که دران جواهرات را بزرنشانده باشند ۱۲ [7] دور کردن ۱۲ ح [8] یعنی بالا نشینی نکنند ۱۲ ح

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 197 of 257

حتی لو دخلا علیه یقوم للاب ولو سئلا منه شیئا یبدء فی الاعطاء بالامام کما فی منبع الآداب روح ۲۰ ج ۲ ونیز فرمودهٔ جل جلاله که ووصینا[1] الانسان بوالدیه حملته امه کرها ووضعته کرها چون جناب حضرت حق جل وعلا درین آیت شریف والدین را در احسان شریک وسهیم وحق زحمت برداشت حمل ووضع آن را خاص در حق والده فرموده درین اشارت بابشارت ست باینکه حق مادر بالاے فرزند افزون تر از حق پدر ست لهذا دعاے مادر در حق فرزند زیاده وزود تر از دعاے پدر ثمر اثر داد ونتیجه بیجد وعدے بخشد ویجیب فی صلوة الغافلة دعاء امه دون نداء ابیه ای یقطع ویقول لبیك مثلاً وذالك لان مشقة الام وتحملها التعب من الولد اکثر ولذا ورد الجنة تحت اقدام الامهات معناه ان التواضع للامهات سبب دخول الجنة روح ۸۳۴ ج ۱ وغیر اللسان علی رجل بسبب العقوق ناولته والدته فلم یجیبها فصار اخرسا روح ۲۲۹ ج ۲ قال بعض الاولیاء کنت فی تیه[2] بنی اسرائیل فاذا رجل یماشینی فتعجبت منه والهمت[3] انه الخضر ع فقلت له بحق الحق من انت قال اخوك الخضر ع فقلت باتی وسیلة رایتك قال ببرك[4] امك روح ۵۰ ج ۱ روی ان رجلا قال یارسول الله ان امی هرمت عندی فاطعمها بیدی واسقیها بیدی واوضیها بیدی واحملها علی ما تقی فهل جازیت حقها قال لا ولا واحدا من مائة قال ولم یارسول الله قال ع لانها حملتك فی وقت ضعفك مریدة حیاتك وانت تخدمها مریدا امماتها ولکنك احسنت والله یثیبك علی القلیل کثیرا روح ۱۸ ج ۱ ومن الانفاق الواجب الانفاق علی الابوین اذا کانا فقیرین قال الفقهاء تقدم الام علی الاب فی النفقة اذا لم یکن عند الولد الا کفایة احدهما لکثرة تعبها علیه وشفقتها وخدمتها ومعانات المشاق فی حمله ثم وضعه ثم ارضاعه ثم تربیه وخدمته ومعالجة اوساخه وتمریضه وغیر ذالك روح ۲۳۸ ج ۲

[1] این آیت در رکوع ۱ اول پارهٔ ۲۶ [2] باکسر بمعنی بیابانیکه موسی ع با دوازده سبط بنی اسرائیل که در هر سبط پنجاه هزار مردم بودند چهل سال سرگردان وحیران ومحبوس ماندند ونتوانستند که برون آیند ۱۲ ع [3] بمعنی در دل افگندن وآنچه در دل افگند خداے تعالی خیر باشد یا شر اما اکثر استعمال آن در خیر باشد ۱۲ ع [4] بمعنی بخشش ونیکی وطاعت ورستی ۱۲ ج

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 198 of 257

وقالت الحکماء حق الولد علی ابویه ثلاثة ان یسمیاه باسم حسن عند الولادة وان یعلماه القرآن والادب والعلم وان یختناه روح ۲۸۵ ج ۱ قال بعض الکبار من علامة اتباع الهواء المسارعة الی نوافل الخیرات والتکاسل عن القیام بحقوق الواجبات وهذا حال غالب الخلق تری واحدا منهم یقوم بالاوراد الکثیرة والنوافل العدیدة الثقیلة ولا یقوم بفرض واحد علی وجهه حکی عن ابی محمد المرتعش رح انه قال حججت حجات علی قدم التجرید فسألتنی امی لیلة ان استقی لها جرة فثقل ذالک علی فعلمت ان مطاوعة نفسی فی الحجات کانت مشوبة بحظ النفس اذ لو کانت نفسی فانیة لم یصعب علیها ما هو حق فی الشرع روح ۶۰۸ وسئل الزمخشری رح بعض العلماء عن سبب قطع رجله قال امسکت عصفورا فی صبای وربطته بخیط فی رجله داخلت[1] من یدی ودخل فی خرق[2] فجذبته فانقطعت رجله فتألمت والدتی وقالت قطع الله رجلک کما قطعت رجله فلما رجعت الی بخارا لطلب العلم سقطت من الدابة فانکسرت رجلی روح ۲۷۹ ج ۲ ونیز فرموده جل جلاله کو اعبدوا الله ولا تشرکوا به شیئا وبالوالدین احسانا وچون حق سبحانه وتعالی شرک ومراعات نامودن حقوق شفقت والدین را در سلک واحد منتظم گردانیده اشارت ست باینکه حکم هر دو واحد ست وفی الحدیث بر الوالدین یزید فی العمر والکذب ینقص الرزق والدعاء یرد القضاء روح ۲۲۱ ج ۳ قدم الشرک لانه راس المحرمات ولا یقبل الله تعالی معه شیئا من الطاعات وانما ذکر بعد التحریم الشرک تحریم العقوق لان الوالدین سببان قریبان لوجوده کما ان الله تعالی موجده فالتقاعد عن اداء حقوقهما عقوق فهو اکبر الکبائر بعد الشرک روح ۹۰ ج ۱ وشکا رجل الی رسول مرا اباه وانه یأخذ ماله فدعا به فاذا شیخ یتوکأ علی عصا فسأله فقال انه ضعیف واه انا قوی وفقیرا وانا غنی فکنت لا امنعه شیئا من مالی والیوم انا ضعیف وهو قوی وانا فقیر وهو غنی ویبخل علی بماله فبکی مر فقال مر ما من حجر ولا مدر یسمع هذا الا بکی ثم قال مر للولد انت ومالک لابیک روح ۴۲۰ ج ۲ قال الحسن البصری رح من عقل الرجل ان لا یتزوج والداه فی الجنة

[1] این غایت ۱۲ من [2] بالفتح بمعنی سوراخ ۱۲ ح [3] این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع اول جزء ۵ +

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 199 of 257

فانه ربما لا یرضی احدهما عنه بسبب زوجته فیقع فی الاثم روح ۴۹ ج ۳ ونیز فرموده جل جلاله
که ویسئلونك ماذا ینفقون قل ما انفقتم فللوالدین والاقربین الایه آورده اند که عمر ابن
جموح شخصے ذا مال معمر موسفید بوده بخدمت جناب حضرت بانصرت رسول مقبول صلعم مشرف و فائض
گردیده عرض نمود که چه چیز در راه رضائے خداوند جل ذکره نفقه کنم و بکدام کس حرف نمایم حق سبحانه و تعالی
در جواب او مر حبیب خود را فرمود که آنچه مال خود ها را از کم و بیش هر کس بقدر توان برائے زاد
راه آخرت خویش در راه رضائے جناب حضرت حق جل ذکره نفقه میکنند فللوالدین والاقربین
درین آیت اشارت بابشارت ست باینکه آنچه نکوئی و احسان که از دست انسان بیاید
اول و اولی مصرف آن والدین را دانسته بدیشان صرف نمایند و نیز جناب حضرت رسول
مقبول صلعم فرموده که لو علم الله شیئا من العقوق ادنی من اف لنهی عن ذالك فلیعمل العاق[۲]
ما شاء ان یعمل من الحسنات فلن یدخل الجنة والیعمل البار[۳] ما شاء ان یعمل من السیات فلن یدخل
النار و نیز جناب حضرت حق سبحانه و تعالی در حدیث قدسی رضائے خود را برضائے والدین
باز بسته و فرموده که من رضی عنه والداه فانا راض عنه و نیز در حدیث شریف وارد شده که
هر که والدین را خدمت کند و حق شفقت هاے شان را بجا آرد به بهشت رسد فرد جنت که
رضائے مادران ست ٭ اندر ته پائے مادران ست ٭ و از عبد الله ابن عمر رض روایت شده که
شخصے بخدمت جناب حضرت رسول مقبول صلعم فایض و مشرف گردیده عرض کرد که انی ارید الجهاد
جناب حضرت صلعم فرمود که مادر و پدر زنده داری عرض کرد که آرے دارم یا رسول الله جناب حضرت صلعم
فرمود که برتو باد خدمت شان و درین خبر اشارت ست باینکه خدمت والدین افضل ست از جهاد
وهکذا نقول انه لا یجوز للرجل ان یخرج الی الجهاد فی سبیل الله اذا لم یأذن له ابواه -
تنبیه و بر مردم اشراف اگرچه امراء و سلاطین باشند لازم ست که ننگ نکنند و عار ندانند از خدمت

[۱] این آیت در رکوع بعد از رکوع نصف جزء ۲ [۲] بمعنی سرکش با مادر و پدر ۱۲ ج [۳] بر تشدید را بمعنی نکوکار ۱۲ نیز بمعنی
طاعت و خوشنود داشتن مادر و پدر ۱۲ ج ٭

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 200 of 257

نمودن والدین وقیام نمودن و برخواستن در مجلس حکومت بجهة تعظیم شان و از فرقد سنجی رضی روایت
شده که قرئت نمودم در بعضے کتب اینکه لا ینبغی للولد ان یتکلم اذا شهد والداه الا باذنهما ولا
یمشی بین یدیهما ولا عن یمینهما ولا عن شمالهما الا ان یدعوه فیجیبهما ولکن یمشی خلفهما
کما یمشی العبد خلف مولاه تنبیه وکان محمد ابن سیرین رح اذا کلم امه لا یکلمها بلسانه کله
اجلالا لها طبقات حکی عن بعض العرفاء انه قال ان لی ابنا منذ ثلاثین سنة ما امرته بامر
مخافة ان یخصینی فیحق علیه العذاب یقول الفقیر فسد الزمان وتغیر الاخوان والبنك علی
انفسنا من سوء الاخلاق وقد کانت الصحابة رض وهم یبکون وما من اخلاق السوء فمالنا
لا نبکی ونحن منغمسون فی بحر الخطایا والذنوب متورطون فی بئر القبایح والعیوب لا انصاف لنا
فی حق انفسنا ولا فی حق الغیر روح ۲۱ ج ۲ ونیز تواضع وعزت واحترام نمودن ملوک وسلاطین
در بارهٔ اشراف واعزه انام چون علماے اعلام وسادات عظام ومشائخ کرام موجب ارتفاع
دولت واستحکام اساس سلطنت ست الخصوص استاذ معلم که ازان علم آموخته باشد قال المشایخ
عقوق الاستاذین لا توبة منه روح ۳۳۴ ج ۱ - ولا ینبغی للشریف ان یأنف من اربعة وان کان
امیرا قیامه من مجلسه لوالدیه وخدمته لضیفه وقیامه علی فرسه وخدمته لمؤدبه الذی یأخذ
العلم عنه تنبیه **باب** فضل الرمی والرکوب قال الشیخ علی وفا رح ما دامت السلاطین مطیعون
للاولیاء الذین هم علماء الحق وامرهم بینهم قایم ناقذ فامرهم فالح ونظامهم صالح ونورهم
واضح ومتی انعکس الامور تکسوا طبقات آورده اند که امام محمد بن الحسن رح بنزد هارون رشید برائے
حاجتے آمده بود هارون رسید او را عزت وحرمت وتعظیم فوق الحد نمود چنانچه در پیش او برخواست
واورا بتعظیم بسیار وتکریم بیشمار در جائے خود نشانید ووقت رخصت بادے مشایعت نمود یکے
از خواص ملک را گفت که اگر خلیفه با هر کس چنین تواضع کند مهابت خلافت نماند خلیفه ازین سخن بهم

لہ التعاس یعنی فرو رفتن در آب ۱۲ سلہ ورط توریطا ای اوقعه فی الورطة فتورط هو فیها ۱۲ ص سلہ یعنی برپا ۱۲ ج سلہ یعنی سرد کننده ۱۲
سلہ یعنی باکسے چند قدم رفتن ویعنی پیروی کردن ۱۲ ج

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 201 of 257

برآمده وبترش روئی جواب داده فرمود که هیئتی که بسبب عزت وحرمت بزرگان کاهد بادشاهان
را نشاید که من جالس العلماء وقر ومن صاحب الاذلال حقر ونیز حقوق ذوالقربی را رعایت
باید نمود چنانکه حق سبحانه تعالی در کلام در نظام خود بار بار حبیب خود را فرموده که یسئلونک
ماذا ینفقون قل ما انفقتم فللوالدین والاقربین ونیز فرموده جل جلاله که فات ذالقربی حقه
والمساکین الاله ونیز فرموده جل جلاله که قل لا اسئلکم علیه اجرا الا المودة فی القربی وفی الحدیث
الرحیم شجنة من الله تعالی روی عن رسول الله ص انه قال ما من حسنة اعجل ثوابا من صلة
الرحم وما من ذنب اجدر ان یعجل الله لصاحبه العقوبة فی الدنیا مع ما یدخره فی الاخرة
من البغی وقطیعة الرحم تنبیه وفی الحدیث البر والصلة الرحم یطیلان الاعمار ویعمران
الدیار ویکثران الاموال وان کان القوم فجار وان البر والصلة لیخففان الحساب یوم القیامة و
یذهبان الاوزار روح ۲۱ ج ۲ ونیز رعایت نمودن حقوق جار وهمسایه که منازل شان درجوار
قصر وباغ ودرگاه وبارگاه واقع شده باشد باید نمود زیرا که سعید مسیب روایت کرده که ان
النبی ص قال حرمة الجار کحرمة امه روی ابوهریرة رض عن النبی ص انه قال لا یزال جبرئیل ع
یوصینی بالجار حتی ظننت انه سیورثه تنبیه وفی الحدیث من اذی جاره ورثه الله تعالی داره
قال زمخشری رح فی الکشاف ولقد عاینت هذه فی مدة قریبة کان لی خال یظلمه عظیم القریة
التی انا منها ویؤذینی فیه فمات ذالک العظیم وملکنی الله ضیعة فنظرت یوما الی ابناء
خالی یترددون فیها ویدخلون فی داره ویخرجون ویأمرون وینهون فذکرت قول رسول الله ص
من اذی جاره ورثه الله تعالی داره وحدثتهم وسجدنا شکرا لله تعالی روح ۲۷ ج ۲ وعند ص
الجیران ثلاثة فجار له ثلاثة حقوق حق الجوار وحق القرابة وحق الاسلام وجار له حقان حق الجوار و

لہ این آیت در رکوع بعد از رکوع نصف جزو ۲ ۱۲ لہ این آیت در رکوع ربع جزو ۲۵ ۱۲ لہ بمعنی قرابت وخویشی بغایت پیوستہ ۱۲ لہ بغی
بالفتح بمعنی ستم کردن واز حق برگشتن وگردن کشی کردن ودروغ گفتن ۱۲ ح لہ صلة الرحم بکسر اول وفتح لام وای مہملہ وکسر حا بمعنی محبت
سلوک داشتن با خویش واقربا ۱۲ ح لہ بالکسر بمعنی خوشنود داشتن مادر وپدر ۱۲ ح لہ جمع وزر بالکسر بمعنی گناہ ۱۲ ح

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 202 of 257

حق الاسلام وجار له حق واحد هو حق الجوار وهو الجار من اهل الکتاب روح ۱۴۴۰ ج ۱ +

فصل ۱۷ - در بیان وزرا و صفت ایشان

بدانکه پادشاه را از وزیر صاحب رائے مشفق کافی امین صالح عالم عادل عامل ممیز پاک اعتقاد صاحب همت ناصح نیکو خلق کریم طبع شریف ذات با مروت کاردان جهان دیده واقف کار صاحب تجربه مهربان ناگزیر است و حضرات انبیاء هم نیز محتاج وزیر و مشیر بودند چنانکه موسیٰ هم از جناب حضرت خداوند جل جلاله درخواست نموده بود که واجعل لی وزیرا من اهلی[1] هارون اخی اشدد به ازری واشرکه فی امری الایه و جناب حضرت مجیب الدعوات درخواست او را اجابت نموده بوزارت جناب حضرت هارون هم برومنت نهاده فرمود که سنشد[2] عضدك باخيك ونجعل لكما سلطانا فلا يصلون اليكما انتما ومن اتبعكما الغالبون و نیز خبر داده جل جلاله و فرموده که ولقد[3] اتينا موسى الكتاب وجعلنا معه اخاه هارون وزيرا و جناب حضرت خواجه عالم هم فرموده که جعل الله لی وزیران فی السماء جبرائیل و میکائیل و وزیران فی الارض ابوبکر و عمر و کان نقش خاتم ابی بکر رض نعم القادر هو الله و کان نقش خاتم عمر رض کفی بالموت واعظا یا عمر رض و کان نقش خاتم علی رض الملك الله و کان نقش خاتم ابی عبیدة الجراح رض الحمد لله روح ۱۴۸۹ بدانکه مملکت و سلطنت را اهل خرد و دانش بخیمه تشبیه نموده اند و ستون خیمه وزیر صاحب رائے و دیانت و طناب هائے آن امرا و نواب و عمال و سایر اجناد اند علی قدر درجتهم خورد و بزرگ و میخ هائے آن عدل و انصاف پادشاه باشد زیرا که وزرا و امرا و اجناد اگرچه بسیار و قوت و شوکت و آلت و عدت بے شمار را مملکت و سلطنت بجز از عدل و انصاف قرار نگیرد چنانکه خیمه اگرچه ستون و طناب

---

[1] این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع نصف جز ۱۶ [2] این آیت در رکوع ۲ قبل از رکوع نصف جز ۲۰ [3] این آیت در رکوع ۲ اول جز ۲۰

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 203 of 257

بسیار باشند بجز میخ قرار نگیرد و اگر در گوشۂ یک میخ نباشد خلل آن در خیمۂ ظاهر گردد چنانکه
خواجۂ عالم عم فرموده که الملك یبقی مع الکفر ولا یبقی مع الظلم و چون وزیر بمثل ستون
آمد خیمۂ مملکت را پس چندانکه ستون بارفعت و عالی مرتبت بود خیمۂ مملکت بازیب و شکوه و
زینت تر بود وکان انوشروان یقول لا یستغنی اجود السیوف عن الصیقل ولا اکرم الدواب
عن السوط ولا اعلم الملوك عن الوزیر روح ۳ ۷ ۸ ح ۲ پس وزیر باید که چون ستون خیمه چهار صفت
داشته باشد اول راستی ۲ بلندی ۳ ثبات ۴ تحمل و وزیر را سه حالت اول میان
او و خداوند جل جلاله حالت ۲ میان او و پادشاه حالت ۳ میان او و رعایا و غیره اجفاد و
در هر حالت همان چهار خصلت را کار بند و چنانکه در حال اول که میان او و خداوند ست باید که
راستی را پیشۂ خود کند که فاستقم کما امرت و بر جادۂ شریعت که صراط مستقیم ست که وان هذا
صراطی مستقیما فاتبعوه الآیه ثابت قدم بوده جانب حق را فرو نگذارد و اگر جانب خلق را گذاشت
غم ندارد که من کان لله کان الله له و نیز فرموده جل جلاله که ولا تخافوهم و خافون یحکی
ان ابن السکیت جلس مع المتوکل یوما فجاء المعتز والمؤید ابنا المتوکل فقال ایما احب الیك
ابنای ام الحسن والحسین رض قال رض والله ان قنبر خادم علی رض خیر منك و من ابنیك فقال
سلوا لسانه من قفاه ففعلوا فمات روح ۱۰ ۸ ح ۱ و خصلت ۲ بلندی ست و آن را بدان معنی
رعایت کند که بلند همت و عزیز نفس بوده بزخارف مموه و لمع جاه و مال دنیا فریفته نباشد
سر بحیفۂ دنیا فرو نیاورده بے ثباتی و بے حاصلی و ناچیزے آن را بنظر عبرت و حقیقت مشاهده
کند که وفرحوا بالحیوة الدنیا وما الحیوة الدنیا فی الآخرة الا متاع و فی الخبر ان النبی عم
قال ان الله تعالی قال قل للقوی لا یغرنك قوتك فان اعجبتك قوتك ادفع الموت عن

لہ این آیت در رکوع ۲ قبل از رکوع نصف جز ۲۸ لہ این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع ربع جز ۸ لہ این آیت در رکوع بعد از رکوع نصف جز ۴ لہ بالکسر بمعنی آنچه که برون کشیده شود از چیزے ۱۲ ع لہ بمعنی آرائش ۱۲ ح لہ بمعنی از آمده و کرده شده ۱۲ ح لہ بمعنی روشن کرده شده ۱۲ ح لہ این آیت در آخر رکوع نصف جز ۱۳ ۔

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 204 of 257

نفسك وقل للعالم لا يعجبنك علمك فان اعجبك فاخبرني متى اجلك وقل للغني لا يعجبنك غناك فان اعجبك فاطعم خلقي غداء واحدا ۱۲ ج ۳ ع ۸ م قطعه چیست دنیائے دون کج رفتار خاک دانی پر از سگ و مردار ٭ هست چون مار گزره دولت دهر ٭ نرم و رنگین و از درون پر زهر ٭ در غرورش توانگر و درویش ٭ شاد همچون خیال کج اندیش قال الشیخ محمد المغربی الشاذلی رح ان اهل الدنیا یقبلون علیها وهم یرحلون عنها فی کل نفس لانهم عموا عن شهود ما الیه صائرون طبقات - بدانکه مال و جاه دنیا چون زاد و راحله اند و استعداد ایام عمر چون اشهر حج و اجل مقدر مثل روز وقوف و خود را قاصد بیت الله و کعبة الله داند پس او را هوا و هوس گلگشت گلزار و گلهاے متنوعهٔ خوش بوے آبدار شب بو و ناز بو و بیتونی و عباسی و یاسمین و سنبل و ریحان و نرگس و داوودی و همیشه بهار و صنوف گلهائے متلونه لاله[1] و اغدار و فضاے فرحت افزاے سبزه هائے زمردین سبزه زار و آب شار هائے زمان خوش و موسم دلکش بهار کهسار، خطهٔ دلپذیر، کشمیر جنت نذیر دامن گیر خیال گردیده و از شراب شهوات مال و جاه و زنان[2] سیه بادام[3] گل اندام نازک بدن و دختران سیمین ساق رشک افزاے نسرین و نسترن که شهرهٔ جمال و حسن شان قلوب عاشقان را خراشیده و لذت آوازهٔ صباحت و ملاحت شان بمسامع جهانیان رسیده و بدان سبب خود را مست غفلات گردانیده از آلت و عدت سفر با ظفر بتجملات حضر باخطر سازد و قال بعض العلماء انا اخاف من النساء ما لا اخاف من الشیطان فانه تعالی یقول ان کید[4] الشیطان کان ضعیفا وقال للنساء ان[5] کیدکن عظیم روح ۱۲ ۸۹ ج ۲ وعلی کر الشهور و

[1] بضم قاف فارسی و سکون رای مهمله و فتح زای معجمه بمعنی مار کفچه ۱۲ ع [2] لاله منسوب بلال بمعنی سرخ و آن چند قسم میباشد لاله گوئی لاله صحرائی لاله نعمانی لاله شقایق لاله دلسوخت و لاله دلسوز و لاله خکائی و لاله خود روئی و لاله سفید و لاله زرد و لاله عباسی و لاله پیکانی و لاله مقراضی و لاله دختری و در واقعات بابری نوشته که قریب پنجاه و نه قسم لاله در بعضے از اطراف کابل بملاحظه رسیده ۱۲ ع [3] معشوق ۱۲ ع [4] بمعنی چشم ۱۲ [5] این آیت در رکوع قبل از رکوع نصف جزء [6] این آیت در رکوع بعد از رکوع ثلث جز ۱۲ ٭

مرالدہور چشم بمال و اعمال دیگراں دوختہ و خرمن عدل و انصاف حال خود را سوختہ در خواب
غفلت و مستی ہستی ماندہ رباعی آتش بدو دست خویش در خرمن خویش ٭ من خود زدہ ام
چہ نالم از دشمن خویش ٭ کس دشمن نیست منم دشمن خویش ٭ ای وای من و دست من و دامن
خویش ٭ ونظر عمر بن الخطاب رض الی شاب فقال یا شاب ان وقیت شر ثلاثة فقد وقیت شر
الشیطان ان وقیت لقلقك وقبقبك وذبذبك قال الاصمعی اللقلق اللسان القبقب
البطن والذبذب الفرج **فرد** چرا ز غیر شکایت کنم کہ ہمچو حباب ٭ ہمیشہ خانہ خراب ہوائے
خویشتنم روح ۱۷۶ ح ۱ ناگاہ کہ چون وقت موسم برسد دیگران حج مراد و مقصود را دریابند
و او از خواب غرور و غفلت بیدار و از مستی تکبر و جہالت الناس نیام اذا ماتوا انتبہوا
ہوشیار گردیدہ و در دست جز باد حرمان رسیدن و بر سر خاک خجالت پاشیدن
و از دیدہ ہا آب حسرت باریدن و دل را با آتش ندامت سوزانیدن نہ بیند کہ ام تامر
ھم[1] احلامھم[2] بھذا امرھم قوم طاغون - روی ان ابراھیم الادھم رح اراد ان
یدخل الحمام فمنعہ الحمامی وقال لا تدخل الا باجرة فبکی ابراھیم رح وقال
لا یؤذن لی ان ادخل بیت الشیاطین مجانا فکیف بالدخول فی بیت النبیین والصدیقین
مجانا روح ۸ ص ح ۱ - قال فی فتح الرحمن اراد سلیمان عم تزوج بلقیس فکرہ شعر ساقیھا
فقال الشیاطین ما یذھب ھذا فقالوا نحتال لك حتی تصیر کالفضة البیضاء فاتخذوا
النورة والحمام من یومئذ وانہ اول حمام بنی علی وجہ الارض خلاصہ روح ۹۰۲ ح ۳
و این حال کسے ست کہ مال و جاہ دنیا را وسیلۂ درجات و قربات حق نسازد و زاد
و راحلۂ سفر ہندوستان با خسر و زیان خیالات نفسانی و ہمزات[3] شیطانی ساختہ ہرگز
جمال کعبۂ وصال را نہ بیند و در مرتبۂ اولئك کالانعام بل ھم اضل فرو ماندہ نصیبۂ شان

[1] این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع اول جزو ۲۷ [2] جمع حلم بفتحتین بمعنی خواب دیدن و آنچہ بخواب دیدہ شود ۱۲ ح [3]
جمع ہمز بمعنی اشارت بچشم کردن ۱۲ ح [4] این آیت در رکوع بعد از رکوع نصف جزو ۹ ٭

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 206 of 257

این باشد که ذرهم یاکلوا و یتمتعوا و یلههم الامل فسوف یعلمون و حال شان بحوالهٔ حیاکت پیشهٔ سفاهت و حماقت اندیشه ماند که تیرے تا سوفار در سر نیش فرو رفته و ادرار و ناقرار ساخته خون از جراحتش چکان و دان دوان میرفت و میگفت خداوندا این واقعه را دروغ گردان روی انه دخل حکیم علی رجل فرای دارا متجددة و فرشا مبسوطة و رأی صاحبها خالیاً من الفضایل فتنخم فبزق علی وجهه فقال ما هذا السفه ایها الحکیم فقال بل هو عین الحکمة لان البصاق لزق الی اخس ما کان فی الدار و لم ار فی دارک اخس منک لخلوک عن الفضایل الباطنة فنبه بذالک علی دنائته و قبحه لکونه مسترسلاً فی لذاته مستغرقاً اوقاته لعمارة ظاهرة روح ۲ ع ۴ ح فاعتبروا یا اولی الابصار و انظروا الی صفوات هؤلاء الکبار اما ثبات آنکه در کارهاے دین و دولت ثابت قدم و مضمون آیه وافی هدایه ولا تخافوهم و خافونی را عامل بے ندم و ضیم بوده بجز از خداوند جل و علا نترسد و خوف را بدل راه ندهد که خاصیت خاصان حق عز اسمه همین ست و بس که یجاهدون فی سبیل الله ولا یخافون لومة لایم و فی الحدیث من خاف الله خوف الله منه کل شیئ و من لم یخف الله یخوفه من کل شیئ روح ع ۹ ح ۲ اما تحمل آنکه در کشیدن بار تکالیف شرع شریف که آسمان و زمین از تحمل و برداشت آن عاجز آمده اند که انا عرضنا الامانة علی السموات والارض فابین ان یحملنها الایه راسخ قدم بوده و در امانت خیانت را جایز ندارد اعلم ان الاتعاظ بالموعظة القرآنیة یوصل العبد الی السعادة الباقیة و یخلصه من الحظوظ النفسانیة حکی ان ابراهیم الادهم روح شر ذات یوم بمملکته و نعمته ثم نام فرأی رجلاً اعطاً

لہ این آیت در رکوع اول جزء ۱۴ لہ بصاق و بزاق و بساق بالضم بمعنی لعاب و کف دهن و خیو چون از دهن برآید و مادامیکه در دهان ست آن را بزاق گویند ۱۲ ح ع لہ این آیت در سورهٔ حشر در رکوع ربع جزء ۲۸ لہ بالفتح بمعنی لغزش و خطا کردن و مجازاً بمعنی بیهوده گوئی ۱۲ ع لہ این آیت در رکوع بعد از رکوع ربع جزء ۴ لہ بالفتح بمعنی نقصان کردن حق کسے را ۱۲ ح لہ این آیت در رکوع ثلث جزء ۵ لہ جمع تکلیف بمعنی باندازه طاقت کار فرمودن کسے را ۱۲ ح لہ این آیت در رکوع بعد از رکوع ربع جزء ۲۲ لہ بالفتح بمعنی شادی کننده ۱۲ ح

Rp.

شاهی شرافت الدین

25. II. 38

Tab: Calcium Sandos +

روز سه دانه خورده شود

Dr. M. Vali

جودی نوابی

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 209 of 257

کتاباً فاذا فیه مکتوب لا تؤثر الفانی علی الباقی ولا تغتر بملک فان الذی انت فیه جسیم لولا انه
عدیم فسارع الی امر الله فانه یقول سارعوا الی مغفرة من ربکم الآیة روح سورهٔ یونس ۳۷ ج ۲
تا وقتیکه بشرف خطاب ان الله یامرکم ان تؤدوا الامانات الی اهلها مشرف گردیده امانت
را بسرخ روئی بدون خیانت باهل وصاحبش برساند فلا مضایقة ولا ملام علیه عند الملک
العزیز العلام قال ابن عباس رض کلب امین خیر من صاحب خوان وکان للحارث بن صعصعة
ندماء لا یفارقهم وکان شدید المحبة لهم فخرج یوماً فی بعض منتزهاته ومعه ندمائه فتخلف
منهم واحد فدخل علی زوجته واکلا وشربا ثم اضطجعا فوثب الکلب علیهما فقتلهما فلما
رجع الحارث الی منزله فوجدهما قتیلین عرف بالامر فانشد یقول وما زال یرعی ذمتی
ویحوطنی ویحفظ عرسی والخلیل یخون فیا عجبا للنحل تحلیل حرمتی ویا عجبا للکلب کیف یصون
وفی عجائب المخلوقات ان شخصاً قتل شخصاً باصفهان والقاه فی بئر وللمقتول کلب یری
ذالک فکان یأتی کل یوم الی راس البیر وینحی التراب عنها ویثیر واذا راء القاتل نبح علیه
فلما تکرر منه ذالک حضروا ذالک الموضع فوجدوا القتیل ثم اخذوا الرجل فاقر فقتل به
روح ۱۷۱ ج ۲ - اما حال کمیان وزیر وپادشاه ست نیز همان چهار خصلت را مرعی دارد -
خصلت اول راستی ست بدان گونه که ظاهر وباطن خود را بپادشاه یکی داشته از آلایش غل
وغش وخیانت ونفاق صافی دارد چه نعمت بارتبت وحلاوت وزارت ادا جانب محبوب ست
پس هرچه کرده ومیکند همه خوب ست نه اینکه هرنیک وبد که گوید رعایت مزاج او را در حضور کرده
تحسین وآفرین گفته ودر غیبت بر افعال واقوال او اعتراض وانکار کرده بنیز وهرکس وناکس براه
شکایت پوید وآنچه یاده سرائی وهرزه درائی که کرما داشتدت به الریح فی یوم عاصف بزبانش

۱ این آیت در رکوع بعد از رکوع ربع جزء ۲ ۱۲ این آیت در رکوع ربع جزء ۲ ۱۲ بالفتح وتشدید الواو بمعنی بسیار خیانت کننده ۱۲ ج ۲ بمعنی
جستن ۱۲ ج ۳ یعنی پس از آن شرخوانی کرد ۱۲ ج ۴ یعنی نگهبانی میکند عهد امان را ۱۲ ج ۵ حوط بالفتح بمعنی نگهداشتن وگرد آوردن ۱۲ ج
۶ ای بانگ میزد بر ۱۲ ج ۷ بالکسر وتشدید لام بمعنی کینه وکینه داشتن ۱۲ ج ۸ بالکسر بمعنی خیانت وعدم خیرخواهی وکینه وبدروئی
وخبث باطنی ۱۲ ج ۹ بمعنی بیهوده آواز کردن وجرس را بهمین جهت درا گویند ۱۲ ج ۱۰ این آیت در رکوع بعد از رکوع ثلث جزء ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 210 of 257

آید گوید تا آنکه او را به بدسیرتی و نادانی و ظالمی در زبان مردم اندازد و نام بد او را در افواه
عالم شائع و ذائع[1] سازد و یا خواهد که از بهر طمع نفس خویش در مملکت ظلمی کند بهانه کار خود با شاه
را ساخته که او فرموده و خود را در نزد خلق بری الذمه سازد و بدین سبب آنچه نام نیک
که بادشاه در مدت العمر حاصل نموده همه در بازد و این همه ناراستی و نفاق و خیانت و دراز
طریقه اینقدر[2] امانت باشد اما اخلاصی که مفید خلاص ست آن ست که آنچه صلاح وقت
و رای صائب اقتضا کند بتواضع و تعظیم تمام بعبارت لطیف و شیرین بالا کلام بعد از
رعایت آداب سلطنت بوقت فرصت عرضه دارد و قال محمد المغربی الشاذلی رح اذا جالست
الملوك فحاضرهم بسیرة اهل العدل وسیاسة[3] العقل مع حفظ الادب[4] معهم طبقات
قال بعضهم الزم الادب ظاهرا و باطنا فما اساء احد الادب فی الظاهر الا عوقب
ظاهرا ولا اساء احد الادب فی الباطن الا عوقب باطنا و من ضیع الادب فهو بعید
من حیث یظن القرب و مردود من حیث یظن القبول وقال الودیه رح لابن الخفیف رح
اجعل عملك وادبك دقیقا روح ۲۷ ۹ ۴ ۹ من لا ادب له مع الخلق لا ادب له مع الحق
ومن لا ادب له مع الحق فانه اثم ومجرم ومن یهن الله فما له[5] من مکرم فتاوی غیاثیه
۱۷۱۷۷ قال الله تعالی فقلنا لهم کونوا[6] قردة خاسئین واعلم ان هذا البلاء والخذلان
جزاء من لم یعرف قدر الاحسان ومن یکافی المنعم بالکفران یرد من عزة الوصال
الی ذل الهجران وکان عقوبة الامم بالخسف والمسخ علی الاجساد وعقوبة هذه الامة
علی القلوب وعقوبات القلوب اشد من عقوبات النفوس قال الله تعالی وتقلب افئدة

---

[1] بمعنی شایع ۱۲ ح [2] بفتح همزه کردن بمعنی خوب و عجیب ۱۲ ح [3] سیاست بالکسر بمعنی پاس داشتن
ملک و حکم راندن بر رعیت و قهر کردن و هیبت نمودن و ضبط ساختن مردم از فسق بترسانیدن و زدن ۱۲
[4] ادب بفتحتین بمعنی طور پسندیده و نگهداشت حد هر چیزے ۱۲ ح [5] این آیت در رکوع نصف جز ۱۷
[6] این آیت در رکوع قبل از رکوع نصف جز اول +

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 211 of 257

افئدتهم[1] وابصارهم كما لم يؤمنوا به اول مرة الاية وهكذا حال من لم يتأدب
فى خدمة الملوك ويخرط فى اثناء السلوك ومن لم يتخط بساط القربة بقدم الحرمة
يستوجب الحرمان ويستجلب الخسران ويبتلى بسياسة السلطان ثم علامة المسخ
مثل الخنزير ان يأكل العذرات ومن اكل الحرام فقلبه ممسوخ ويقال علامة مسخ القلب
ثلاثة اشياء لا يجد حلاوة الطاعة ولا يخاف من المعصية ولا يعتبر بموت احد بل يصير
ارغب فى الدنيا كل يوم كذا فى زهرة الرياض روح ۱۰۷ ثم لم يكن ابتداء القردة من
هؤلاء بل كانت قبلهم قردة وهؤلاء حولوا الى صورتها لقبحها جزاء لقبح اعمالهم
وافعالهم وما توالدوا بعد ثلاثة ايام ولم يتولدوا والقردة التى فى الدنيا هى نسل قردة
كانت قبلهم روح ۱۰۸ ومسخ بعضهم قردة فى زمن داود مصر بدعائه عليهم
حين اعتدوا فى السبت واستحلوه ومسخ بعضهم خنازير فى زمن عيسى عم بعد اكل
المائدة وقيل كلا المسخين فى اصحاب السبت مسخت شبابهم قردة وشيوخهم
خنازير روح ۱۰۷ - اما بے رعايت فرصت را نموده كه وقت ملالت وغضب
نباشد رباعى حرامش بود نعمت بادشاه ٭ كه هنگام فرصت ندارد نگاه ٭ مجال سخن تا نبينى
زپيش ٭ به بيهوده گفتن مبر قدر خويش ٭ چه غضب حجاب نظر حق بين وگوش حق نيوش حقيقت
گزين ست قال الشيخ رسلان الدمشقى رح الغضب يقيمك مقام ذل الاعتذار طبقات
خصلت ۲ - بلندى ست يعنى بخدمت بادشاه به بلند همتى وعزيز النفسى وقناعت زنده گانى
كند نه از ركاكت[2] وخست طبع وطمعهاے بيجاے فاسده والتماسات پراگنده وبغايتے متجنب ومتحرز
باشد قال الشيخ ابوبكر الوراق رح لو قيل للطمع من ابوك لقال الشك فى المقدور ولو قيل
ما حرفتك لقال اكتساب الذل ولو قيل له ما غايتك لقال الحرمان طبقات كه تا سلطان

[1] اين آيت در آخر ركوع آخر جزء ۷ [2] بالفتح بمعنى سستى وضعيفى وباريكى وبے عزتى ۱۲ ع [3] بالكسر بمعنى پيشه وكسب ۱۲ ح

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 212 of 257

بفراست شاهانه اخلاق حسنه اورا دیده و دانسته در نظرش مقبول و محبوب و مرغوب گردیده
در عزت و احترام او با حسن الوجه افزوده نیکنام گردد حکی ان سلطانا کان یحب واحدا
من وزرائه اکثر من غیره فحسدوه وطعنوا فیه فاراد السلطان ان یظهر حاله فی الحب
فاضاف فهم فی دار مزینة بانواع الزینة ثم قال لیأخذ کل منکم ما اعجبه فی الدار
فاخذ کل منهم ما اعجبه من الجواهر والمتاع واخذ الوزیر المحسود السلطان وقال ما اعجبنی
الا انت روح ۲۷ ۴۲۸ خصلت ۳ - ثبات ست باید که بخدمت بادشاه وفادار و نیک عهد
و ثابت قدم بنهجی بوده که اگر خزائن و دفاین و سلطنت روی زمین را بر و عرضه کنند از شیوه
حسنه وفا نگردیده قبولدار نشود خصلت ۴ - تحمل ست باید که چنان حمول و بردبار باشد که
آنچه بادشاه در حالة غضب و حدت و سورت و یا نخوت شاهی با او و یا بدیگرے تندی نماید
و یا کند باید که بلطف و مدارا و سکون پیش آمده کلماتی گوید که آتش غضب بادشاه را فرو نشاند
و از کلمات خشم آمیز حقد انگیز که جگر اهل عقل را خراشد و نمک بر جراحت شان پاشد بسے اجتناب
و احتراز نماید و بلطایف الحیل آنچه مقتضی وقت و رصلاح دین و دولت و رعیت باشد بر و عرضه کند
و بامور خیر او را دلالت و اعانت نماید و لا تنسی ما قیل ان الامین من الوزراء من یصحب الملوک
بالصدق فی المناصحة والخائن من یصحب الملوک بالمداراة والمداهنة وخذ حدیث
نبیک رایدا فی منهاج وظایفهم حیث قال ع اذا اراد الله بملک خیرا جعل له وزیر
صدق ان نسی ذکره وان ذکر اعانه وان اراد شرا جعل له وزیر سوء ان نسی لم یذکره
وان ذکر لم یعنه کما قیل ان رجلا وزر لاسکندر زمنا طویلا ولم ینبهه علی عیب فقال
له یا هذا انی انسان لابد ان انسی او اخطاء وانت معی فی المدة الطویلة ولم تذکرنی
اذا نسیت ولم توقفنی اذا اخطأت فانکنت امسکت نفسک عن ذالک لجهل فانت جاهل

ع پس ضیافت کرد ایشان را ۱۲ ع بکسر اول و تشدید دال بمعنی تندی ورزیدن ۱۲ ح ع بالفتح بمعنی غضب و تیزی و سخت سلطان ۱۲ ح ع بالفتح بمعنی بزرگی و کبر ۱۲ ح ع بالکسر بمعنی غصه و بالفتح بمعنی غضب و خشم بکسره و فتحه بر وزن آمده مگر بفتح اقوی ست ۱۲ ع ع بکسر اول و فتح یا تخفیا بمعنی نگوئی و بدی و جهل پائے ۱۲ م

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 213 of 257

وان کنت امسکت نفسک لغرض فانت خائن دیس لنا حاجة بمن التصقت به احد الرذیلتین او اتصف بکلتی النقیصتین فامره بملازمة حتی یتوب من جنایته وسوئته انتهی کلامه واعلی الله مقامه وچون وزیر بدین آداب و اوصاف آراسته و باخلاق حسنهٔ موصوفه پیراسته باشد پشت بادشاه بدو قوی و بازوی سلطنت بدو محکم باشد چنانکه جناب حضرت حق جل جلاله بالاے حضرت موسی عم بوزارت هارون عم منت نهاده فرموده که قد اوتیت سئلک یا موسی و نیز جل جلاله که سنشد عضدک باخیک ونجعل لکما سلطانا الایه وکان موسی عم رجلا ادم طوالا کثیر الشعر مع صلابته لو کان علیه قمیصان لنفذ الشعر منهما وکان اذا غضب یخرج شعر راسه من قلنسوته وربما اشتعلت قلنسوته لشدة غضبه دوم ۲۳۹۹ ۲- اما حالت ۳ که میان وزیر و سایر رعایا و اجناد ست نیز همان چهار خصلت را کار باید نمود اول راستی و آن اینکه با رعیت و خشم بانصاف و معدلت و شفقت زنده گانی کند و پیوسته در بند آبادانی ولایت و آسایش رعیت و غمخواره گی و تیمار خوردن شان باید بود که تا مملکت برقرار و ملک برحال بوده همه جهان خزانهٔ بادشاه گردد نه اینکه از بهر تقرب بادشاه در ملک بدعت ها نهد که آن نشان دوستداری بادشاه نیست بلکه بادشاه را در معرض دعاهاے بد رعیت انداختن و نام نیک یافتن و بدنام ساختن و در عذاب هاے آخرت و خشم خدائی انداختن است چه یکے از اهم مهمات و امور معظمات وزیر آن ست که از براے بادشاه لشکر دعاهاے صالحه اندوزد زیرا که قوت و اعانت لشکر روز که اجناد اند به سپر دعاهاے لشکر شب ست هر تیر دعا که در دل شب از کمین دل شکسته برون آید آن کار کند که هزاران تیر و تبر که از کمان و بازوے درست آید نکند فرد آنچه یک پیره زن کند بسحر + نکند صد هزار تیر و تبر + و پیوسته از بهر دعا در آسایش و تخفیف رعایا و رسانیدن و افزودن ادرارات و وظائف معایش و صدقات بادشاه

لله بالفتح بمعنی خوے زشت و کار بد ۱۲ ح لله این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع نصف جزء ۱ لله این آیت در رکوع قبل از رکوع نصف جز ۲۰ لله بمعنی گندم گون ۱۲ ح لله افروخته می شد بآتش ۱۲ ح لله بالکسر بمعنی پیوسته بخشش کردن ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 214 of 257

از برائے صادر و وارد و آئمہ و علما و سادات و زہاد و عباد و متصوفہ و اہل دل و خدمت نمودن شان باشد کہ تا موجب استظہار مملکت و استدامت سلطنت کہ و اما ما ینفع الناس فیمکث فی الارض و سبب ارتفاع برکات و درجات آخرت و قربات حق گردد کہ فحفظ قلوب المشائخ و ترک الخلاف علیہم سبب للترقی الی المطالب العالیۃ و باعث للاحترام و الاکرام قال رسول اللہ عم ما اکرم شاب شیخا لسنہ الا قیض اللہ لہ من یکرمہ عند سنہ روح ۳۳۴ قال الشیخ ابو عبد اللہ رض اخدم الکل لیحصل المراد و لا یفوتک المقصود و ما رئینا احدا خدم الفقراء الا و لحقتہ برکاتہم و رغم مال العز فی الدنیا قبل الاخرۃ قال الشیخ محمد الشاوری رض ینبغی للفقیر ان لا یطلب الظہور فی ہذہ الدار عند الامراء و الملوک و کان رض لا یقبل شیئا من ہدایا الناس من العمال و المباشرین و ارباب الدولۃ و یقول من شرط الداعی الی اللہ عز و جل ان یطعم الناس و لا یطعموہ طبقات حکی ان خادم الشیخ ابی یزید البسطامی رح کان رجلا مغربیا فجری الحدیث عندہ فی سوال منکر و نکیر فقال المغربی واللہ ان یسئلانی لاقولن لہما فقالوا لہ من این یعلم ذالک فقال اقعدوا علی قبری تسمعونی فلما انتقل المغربی جلسوا علی قبرہ فسمعوا المسئلۃ و سمعوہ یقول اتسئلونی و قد حملت فروۃ ابی یزید علی عنقی فمضوا و ترکوہ روح ۱۶۶ ح ا و نیز باید کہ درگاہ خود را بر اصحاب حوائج کشادہ داشتہ بخلق خوش با خلق خدای زندہ گانی کند خصلت ۲ بلندی ست و آن اینکہ با رعیت و حشم بہ بلند ہمتی تعیش کند و طمع بخدمت و رشوت ایشان ندارد کہ العبد حر اذا قنع و الحر عبد اذا طمع و آثار لطف و کرم و مروت را حتی المقدور معمول داشتہ در حق شان مبذول دارد خصلت ۳ ثبات است و آن اینکہ چون کسے را شغلے یا منصبے دہد باید کہ احتیاط تمام در استحقاق آن شخص فرماید چہ بسے خلل ہائے دینی و دنیاوی ازان سبب پدید آمد کہ اشغال و مناصب را بنا اہلان بسبب رشوت و یا ملازمت درگاہ و یا ابرام در اہلی و نا اہلی ناکردہ سپردند و شغال

لہ این آیت در رکوع قبل از رکوع نصف جزء ۱۳ ۱۲ ۲ بالفتح بمعنی عوض دہانند ۱۲ ۳ بمعنی کسانیکہ بخود بکار در شدہ اند ۱۲ ۴ بمعنی تحقیق ۱۲ ح

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 215 of 257

ومناصب بدست نااہلان افتادہ واہل استحقاق محروم ماندہ واین ہمہ از تقصیر وزرا وحجاب ونواب باشد کہ احتیاط تمام در استحقاق واہلیت ناکردہ بسبب اطماع فاسدہ ہنرمندان ومستحقان را در گوشہ ہا ضائع گذارند واعمال ومناصب بنااہلان سپارند واین بدان ماند کہ قلادۂ جواہر زواہر را زیب اعناق حمر کہ اخس واذل حیوانات اند نمایند خصلت ۴ تحمل ست باید کہ وزیر چون ستون خیمہ بار جملہ رعیت وحشم را بدوش ہمت خود کشد وبنظر شفقت ورحمت در ایشان نگرد واگر از ایشان خوردہ در بارۂ وے بوجود آید در نظر نیاورده تغافل نماید وکان الشیخ فضیل بن عیاض رض یقول من طلب اخاً بلا عیب صار بلا اخ طبقات **فرد** پرور مقام تجربہ با دوستان مباش ✦ صایب درین زمانہ تو بیدوست میشوی ✦ وبذیل عفو پوشیدہ شیوۂ حسنہ تحمل را مرعی دارد قال الشیخ رسلان الدمشقی رض احسن المکارم عفو المقتدر عند وجود المفتقر طبقات **فرد** تیغے کہ در نیام برارد فغان زخصم ✦ واثق خموش باش کہ تیغے تحمل ست ✦ وآنچہ بخلل ملک ودولت وسلطنت باشد کہ تدارک آن واجب ست وپیوستہ علی کر الشہور ومر الدہور متفحص خلل دینی ودنیائی بودہ کہ تا قبل الوقوع بتدارک آن مشغول شدہ کہ بعد الحدوث بدشواری تدارک دست دہد وپیوستہ در بند عزت وتقویت کار دین واہل دین بودہ کہ سعادت دو جہانی دران اہل ظلم وفسق وستم را خوار ومنکوب[1] وذلیل داشتہ کہ صلاح دین ودنیا بدان ست وبیقین شناسد کہ اگر بدین خصال کہ گفتہ شد با خداوند بادشاہ در رعیت وحشم زندہ گانی کند ورعایت جانب حق جل جلالہ را داشتہ در تحقیق رعایا کوشد وعزم جزم بدان دارد کہ این ہمہ خدمت را برائے رضائے خداوند وتقرب بجناب حضرت حق عز اسمہ میکنم ودران میکوشم کہ رعایت مصالح بندگان او تعالے را کنم وراحتے بدل شکستۂ رسانم ودفع ظلم از مظلومی کنم وظالمے را از ظلم باز دارم وبدان تقرب جناب حضرت حق تعالے را جویم کہ جناب حضرت خواجۂ عالم عم فرمودہ کہ انصر اخاک ظالماً او مظلوماً قیل یا رسول اللہ انصر مظلوماً

[1] بمعنی سختی رسیدہ وبدحال ۱۲ ج

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 216 of 257

فکیف انصر ظالماً فقال تمنعه من الظلم فذاك نصرك اياه ۱۲ تنبیه و روح ۸ ع ۸ ح ۱ فمعنا نصرة الظالم ان تنصره علی ابلیس الذی یوسوس فی صدره بما یقع منه فی الظلم فنصرته علی ودما وسوس الیه الشیطان باالکلام الذی تستحلیه النفوس وتنقاد الیه روح ۲۳۷ ح ۳ - این جمله که گفته شد موجب قربتے و رفعتے و درجتے بجناب حضرت حق جل و علا بمثابۂ گردد که زبان قلم از بیان بندی ازان اکم بلکه اقطع و اجزاست همچنین دیگر حکام و عمال و نواب و کتاب چون در کار خویش هر کس دیانت و امانت بجا آرد و خود را بقدر درجۂ حال خویش بدین خصال و سیرت که گفته شد متحلی گردانیده دمے از یاد او تعالے در اعمال و افعال و اقوال غافل نباشد قال الشیخ ذوالنون المصری رح لیس بعاقل من نسی الله فی طاعته و ذکر الله فی مواضع الحاجة الیه قال الشیخ ابوالحسن الشاذلی رح ان الله تعالی لا یعذب العبد علی مد رجلیه مع استصحاب التواضع للاستراحة من التعب وانما یعذ به علی تعب یصحبه التکبر طبقات بلکه در جمیع امور رعایت جانب حق جل جلاله را پاس داشته هر موازرعایت جانب حق عز اسمه تخلف و عدول را جایز نداشته شب و روز در تحقیق حال رعایا کوشد و از آلائش متابعت هوا و کبر و نخوت خواجه گی و کلمات مستهجن[1] بیحاصل لاطائل[2] که چکر اهل عقل خراشد و نمک بر جراحتش پاشد و موی مخلصین از تصور زشتی آن بر بدن میخیزد و دود آه از دلهائے سراپا محن شان بر میانگیزد و متجنب و متحرز بوده تا قبول حق سبحانه و تعالے را شاید که ان الله طیب لا یقبل الا الطیب و هر آینه موجب درجات و قربات گردد +

فصل ۱۸ - در بیان جلسا و ندمائے حضرات ملوک و سلاطین و صفت ایشان

ومن بلاغات الزمخشری لا ترض لمجالستك الا اهل مجانستك روح ۴۷ ح ۲ فلزم ان یکون مصاحب الانسان اهل خیر لان الصحبة مؤثرة وان واحد من الصلحاء اذا غفر الله له

[1] بالضم و تشدید الجیم فریبنده و گمان ۱۲ ع [2] بمعنی قبیح ۱۲ ص [3] بمعنی بیفائده ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 217 of 257

یشفع لاخوانه واصحابه (د ح ۳ ۴ ۴ ۱ ح ۱ - وچون حضرات ملوک وسلاطین را از مجالست و
منادمت ومناجبت علما وعقلا گریز نباشد که من جالس العلماء وقر ومن صاحب الاذال
حقر وفی الحقیقت آنها مشاورند پس باید که ندیمان شاه وملازمان درگاه که ببرکت دولت
منادمت سلطان معزز وممتاز وبشرف مجالستش مشرف وشریک وانباز وبه یمن و
حرمت مصاحبتش محترم وصاحبان اسرار ومحرمان راز گردیده اند اشخاصے باشند پخته وپرورده
جهان دیده سرد وگرم جهان را چشیده ودیده وکشیده در فنون علم وکمال وفهم و فراست
و دانائے کامل ودر صنوفِ حکمت وفصاحت ومحاورت و بلاغت وسخنوری و
مجلس آرائی ثانی سحبان وایل جامع معقول ومنقول ودر نظر حکمنان مقبول واز تعداد
کمالات وفضائل وفواضل شان خامۂ دو زبان ملول شکل خوب وطبع مرغوب وبحقایق
وقایع واحوالات ملوک وسلاطین ماضی رحمهم الله تعالے باخبر وبدانستن دقائق سیر و
معاملات واخلاق ورفتار شان که باهالی ممالک محروسۂ خود ها داشتند ومیکردند بهره ور
وبحلیۂ آداب وتقوے وعفت وانصاف وحسن خلق وامانت ودینداری وصداقت
آراستہ وبزیور طیب اصلی وکاردانی وکارکنی ومناصحت وحلم وصلاح وخیر اندیشی
وخیر خواهی دولت پیراستہ قال الشیخ محمد المغربی الشاذلی رح اذا جالست الملوک فحاضر
هم بسیرة اهل العدل والحفظ الادب معهم وسیاسة العقل طبقات من لا ادب
له مع الخلق لا ادب له مع الحق ومن لا ادب له مع الحق فانه اثم ومجرم ومن یهن
الله فماله من مکرم فتاوی خیریه ۱۷ ح ۱ و در حفظ اسرار یکتائے زمان ودر افشائے
راز مصداق کل اللسان[1] لال وبلا کلام ومهر خاموشی وختام[2] بر دهان وزبان چنانکه جناب
حضرت نظام الدین گنجوی رح فرموده رباعی ستانی زبان از رقیبانِ راز ؛ که تا راز سلطان

[1] این آیت در رکوع نصف جز ۱۷ [2] بالفتح وتشدید لام بمعنی کند شدن زبان ۱۲ ح نیز بزبان ترکی بمعنی لنگ
وزبان گرفته ۱۲ ح [3] بالکسر بمعنی موے که بدان مهر کنند ۱۲ ح

[4] نام قصص الصحیح بلغة از عربی کسیکه پیش والی نام داشت ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 218 of 257

نگویند باز ٭ زبان آوران را بتو بار نیست ٭ که با مشعله گنج را کار نیست ومن هذا قبیل صدور
الابرار قبور الاسرار روح ع ع ع ح اکه تا آنچه شاه از ایشان بپرسد از روے دانستگی از جواب
معقول ومنقول مقبول فرو نمانده مطابق وموافق طبع اشرف اعلیٰ احوال اسلاف از بزرگان
وبادشاهان وعجائب دیار وغرایب امصار وغیره امور مملکت فرو نمانده حقیقت کماهی را
بمعرض عرض رسانیده مطابق سوال جواب باصواب ادا نموده از خیانت ومداهنت
ونفاق متجنب ومحترز باشند نه اینکه شاهان زمان وملوک وسلاطین وقت وآن را
بدانچه که در ایشان نباشد بنفاق وخیانت ستایش کرده مدح وفضل گویند وبهر باطل که
ایشان کنند وگویند صدق الامیر زنند واشخاص قوال مهار وبیهوده گفتار ودیوانه رفتار که الکثار
مهذار سزاوار مصاحبت وجدیر منادمت وحقیق مجالست نباشند ولاتنس ما قیل ان
الامین من الندماء من یصحب الملوك بالصدق فی المناصحة والخاین من یصحب
الملوك بالمدارات والمداهنة قال ذوالنون رح لا تصحب مع الله الا بالموافقة ولا مع
النفس الا بالمخالفة ولا مع الشیطان الا بالعداوة فلیسارع العبد الی تحصیل حسن الخلق
وتوطین النفس علی الصبر بالمکاره حتی یفوز مع الفائزین قال بعضهم کنت بمکة فرأیت
فقیراً طاف بالبیت واخرج من جیبه رقعة ونظر فیها ومزقها کان بالغداة فعل مثل
ذلك فترقبته ایاماً وهو یفعل مثله فیوماً من الایام طاف ونظر فی الرقعة وتباعد
قلیلاً وسقط میتاً فاخرجت الرقعة من جیبه واذا فیها واصبر لحکم ربك فانك
باعیننا فیا ایها الصلحاء ان الاشرار متسلطون علی الاخیار بالطعن وقصد الاضرار
ولکن المتقی فی حصن الله الملك الجبار روح ۲ ۳ ح ۱ وچون بادشاه بایکے از ایشان

لہ بضم میم وفتح نا ونون بمعنی ظاہر کردن بخلاف آنچہ در دل باشد وبمعنی نفاق ودروغ گفتن وبمعنی چرب زبانی وخوشامد
نیز آمدہ ۱۲ ع ۲ بمعنی سخت بیہودہ گفتار وبسیار گو ۱۲ ع ۳ بمعنی بسیار گو ۱۲ ع ۴ بمعنی بیہودہ گو ۱۲ ع ۵ بضم
میم بمعنی حکایت کردن ودر کلام فارسی گاہے تا میافتد ودر عربی بنا مستعمل ست ہمچنیں محاباد مواسا ۱۲ ع ۶ این آیت در رکوع ۲ بعد از ذکر باب جزء

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 219 of 257

سخن گوید و یا چیزے بپرسد باید که از روے دانستگی و احتیاط دل و جان و عقل و هوش و عامهٔ جوارح و چشم و گوش را بکلی متوجه نموده بمثابه که حرفی از کلمات در آیاتش از وے فوت و فراموش نشود قال الشیخ ابو العباس رح تائه[1] اصحابنا فی البادیة[2] فورد علی عین فاذا علیها جاریة کالقمر فوقف عندها فقالت الیك عینی فقال اشتغل کلی بك فقالت فی تلك العین جاریة اخری لا اصلح ان اکون خادمة لها فالتفت الی ورائه فقالت ما احسن الصدق واقبح الکذب زعمت ان الکل منك مشغول بی وانت تلتفت الی غیری فلا تلیق للمصاحبة ثم التفت فلم یر احدا طبقات وکان للحارث بن صعصعة ندامة لا یفارقهم وکان شدید المحبة لهم فخرج فی بعض متنزهاته ومعه ندامائه فتخلف منهم واحد ودخل علی زوجته واکلا وشربا ثم اضطجعا فوثب الکلب علیهما فقتلهما فلما رجع الحارث الی منزله فوجدهما قتیلین عرف بالامر فانشد یقول وما زال یرعی ذمتی ویحوطنی ویحفظ عرسی والخلیل یخون فیا عجبا للنحل تعلیل حرمتی ویا عجبا للکلب کیف یصون روح ۴۷۱ ح ۲ وبحضور مبارک شان راز گوئی و سرگوشی با کسے نکنند زیراکه در مجلس سلطان چون دو کس باهم راز گویند سلطان را بعلت عدم اطلاع بکیفیت آن خیالات بسیار و گمانهاے بے شمار رو دهد که گوینده را موجب بسے آفت ها که منتج چندین مخافت هائیکه طوامیر طوال و دفاتر مالامال به تحریر آن وفا نکند گردد **فرد** نمیدانی چه گوید ماشه در گوش تفنگ عرف سرگوشی جانے را بکشتن میدهد ✦

فصل ۱۹ در بیان امراے عسکر و سرکرده گان لشکر و صفت ایشان

بدانکه منصب والا رتب سالاری عسکر و قایدی[3] و امیری لشکر کسے را سزاست و مقرر نمودنش بجاست

[1] بمعنی گمراه و حیران ۱۲ [2] بمعنی صحرا و بیابان ۱۲ ع [3] بالکسر و تشدید را بمعنی راز و آنچه پوشیده شود ۱۲ ح [4] بکسر همزه بمعنی لشکرکشی و سرداری فوج ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 220 of 257

که شخصے پختہ مقدمہ دیدہ جنگ آزمودہ و پاے ثبات در معارک دشمنان فشردہ و در تہور[1]
و شجاعت قصبات سبق از اشال و اقران خود بردہ و باشتیاق محبوبے قایل ان[2] الله یحب
الذین یقاتلون فی سبیله صفًا کانهم بنیان مرصوص[3] در میدان معرکہ راسخ و محکم و بولولۂ
یا ایها الذین آمنوا اذا لقیتم فئة فاثبتوا عامل و ثابت قدم باشد حکی ان الاسکندر
استعرض له جنده فتقدم الیه رجل بفرس اعرج[4] فامر باسقاطه فضحک الرجل
فاستعظم ضحک فی ذالک المقام فقال له ما اضحکک وقد اسقطتک فقال العجب منک
قال کیف قال تحتک آلة الهرب[5] وتحتی آلة الثبات ثم تسقطنی فاعجب بقوله واثبته
روح ۱۷۸۴۸ صاحب تقوے و دیانت متجنب و محترز از معاصی و ذلت و خیانت واقعہ ہا
دیدہ و دیدہ و بلند مقدمہ ہا را نور دیدہ و ملکہ راسخہ در مبارزت[6] حاصل نمودہ و مدام سپر صبر و
سکون و ثبات بسر کشیدہ سرد و گرم جہان را چشیدہ و کشیدہ و صفت تہور و شجاعت در میدان معرکہ ہا
بار بار از وے بظہور رسیدہ و بمحک امتحان سنجیدہ شدہ و در فنون مکاید و مخادیع محاربہ جرأت
و در صنوف دقایق جلل کارزار دانائے کار باشد عن النبی ص الکذب لا یصلح الا فی ثلاث
فی الحرب لان الحرب خدعة والرجل یصلح به بین الاثنین والرجل یصلح به بینه و
بین امرأته کہ تا معصم مطلق و قایل والله یعصمک من الناس برحق او را از شر
دشمنان در حفظ و امان جلیل خویش صیانت نمودہ کہ فایدنا الذین آمنوا علی عدوهم فاصبحوا
ظاهرین او را مؤید و مظفر و منصور و بعطاے بیحد و منتہا کہ در بارۂ وے بظہور رسیدہ مفتخر و مسرور

[1] تہور بفتح اول و ثانی تشدید واؤ مضموم بمعنی مردانگی و بقول حکما بمعنی افراط قوت غضبی و آن مذموم ست ۱۲ ع [2] این آیت در سورہ صف در رکوع نصف جز ۲۸ [3] مرصوص بالفتح در مرد صاد مہملہ بمعنی استوار کردہ شدہ و بنا بارزیں برآوردہ شدہ ۱۲ ع [4] این آیت در رکوع بعد از رکوع اول جز ۱۰ [5] بمعنی لنگ ۱۲ ن [6] بفتحتین و باے موحدہ بمعنی فرار کردن و گریختن ۱۲ ع [7] بفتحات ثلاثہ بمعنی قوت حصول شے در ذہن و قدرت کردن کاریکہ متمکن گردد در طبیعت کسی ۱۲ ع [8] با فتح و تشدید راے مہملہ اول بمعنی بسوے خود کشندہ و بمعنی لشکر بسیار دانبوہ کہ از بسیاری مردم آہستہ روند ۱۲ ع [9] این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع ثلث جز ۲۸ [10] این آیت در سورہ صف در رکوع بعد از رکوع نصف جز ۲۸ [11] صبر مبازرت بتقدیم رای مہملہ مفتوح بر زاے معجمہ مفتوحہ بمعنی جنگ و کارزار ۱۲ ع و بمعنی باسے جنگ بر آں رفتن و باسے جنگ و کارزار کردن ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 221 of 257

ومشکور گرداند و ذکر عن لقمان الحکیم انه قال یابنی لا تعرف ثلاث الا فی ثلاثة لا تعرف الحکیم الا عند الغضب ولا تعرف الشجاع الا عند الحرب ولا تعرف الاخ الا عند الحاجت سعدی رح فرموده سپه را مکن پیش رو جز کسے ٭ که در جنگ ها بوده باشد بسے ٭ به پیکار دشمن دلیران فرست ٭ هزبران بناورد شیران فرست ٭ و خردمندان گفته اند که هر که در تیر باران کارزار حوادث و واقعات سپر صبر و سکون و ثبات در سر کشد زود باشد که خدنگ امیدش بهدف مراد برسد آورده اند که بادشاهے با امیر عسکر در مهمے مشاورت میکرد عقربے در پیراهن امیر خزید و هر ساعت او را به نیش زهر آلود میگزید و هیچ تغیر در وجود امیر ظاهر نمیگردید و سخنش از قانون فراست و قاعدهٔ حکمت بانحراف نکشید چون از خدمت حضور مرخص شده بخانه رسید عقرب را کشیده و این ماجرا بپادشاه رسید بسے تعجب نموده روز دیگر چون امیر حاضر گردید بادشاه از وے پرسید که دفع ضرر از نفس خود واجب و تو دیروز چرا نکردی در جواب عرض کرد که امروز بحضور چو تو شاهی بزخم نیش عقرب صبر نکنم فردا در معرکهٔ رزم[1] به تیغ زهر آلود و نیش سهم و سنان دشمن قهر اندود چگونه صبر توان نمود که قل[2] لن ینفعکم الفرار ان فررتم من الموت او القتل و اذا لا تمتعون الا قلیلا شاه را جواب امیر خوش آمده خلعت و نعمت ارزانی داشت نه شخصے خورد سالے سایه پرورے که هرگز در معرکهٔ نادر[3] وے گرفتار زخم و دروے نگردیده و رعد کوس دلاوران و سر بازان بگوشش نرسیده و از برق شمشیر مبارزان[4] جان بازان جان شیرینش گرفتار دروے نگردیده **فرد** گرت مملکت باید آراسته ٭ مده کار معظم بنو خاسته مصرع خامی ساده دلی شیوهٔ جان بازان نیست و الا نه ثمرهٔ نمش بجز زوال دولت و حرمان و زیان سلطنت و نقصان مملکت نخواهد بود و ندامت و پشیمانی پس از دست رفتن کار ندارد

[1] بفتح اول و سکون ثانی بمعنی جنگ و جدل ۱۲ ع [2] آرذم بتقدیم رائے مهمله مفتوح بر زائے معجمه ساکن بمعنی جنگ و کارزار آرزم بفتح زائے معجمه و سکون رائے مهمله بمعنی صلح و آشتی ۱۲ ع [3] این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع ثلث جز ۲۱ [4] بفتح واو بمعنی جنگ و جدال و تاختن ۱۲ ع [5] بضم اول و تقدیم رائے مهمله بر زائے معجمه بمعنی آنکه یا کسے بجنگ برون آید ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 222 of 257

سود و از باد بمشت پیمودن و آهن سرد بانگشت نرم نمودن بیش نخواهد بود الآن قد ندمت
ولم ینفع الندام و مقرر نمودن چنین کس بدان ماند که قلادهٔ جواهر زواهر را زیب اعناق حمر که
اخس و اذل حیوانات اند نمایند و چون دنیا محل حوادث ست که کل یوم[1] هو فی شان و هیچکس
نداند که حادثه چه وقت زاید و فتنه از کدام طرف آید و حاسدان بدخواهان در کمین و دشمنان
دنیا و دین در کمین اند باید که بمقتضای آیه وافی هدایه والیاخذوا[2] حذرهم واسلحتهم
ودّ الذین کفروا لو تغفلون عن اسلحتکم و امتعتکم فیمیلون علیکم میلة واحدة را
منظور نظر چشم عبرت بین و مد بصر خبرت گزین ساخته و از روی تحقیق بعمل آورده جهة تهیهٔ
اسباب لشکر قتال از برای استیصال اهل کفر و دست و لغی و جدال امرائے لشکر و رؤسائے
عسکر باخبر را باید که پیوسته عسکر ظفر پیکر سلطانی را با جمیع اسباب و آلات مایحتاج برائے
قتال دشمن آماده و مهیا و آراسته داشته فرصت وقت را غنیمت بے بها بلکه بیحد و منتها دانسته
فردمن نگویم زیان کن یا بفکر سود باش ٭ اے ز فرصت[3] بیخبر در هر چه باشی زود باش فرد وحشی
فرصت چو تیر از چشم بیرون جسته است ٭ تا توزه مے سازی اے غافل کمان خویش را
از تسویف و تشاؤم و بیخبری دور و از تکاسل و تنظیر و تهاون و غفلت مهجور باشند و مقولهٔ معقولهٔ
بهزدن بمعنی فال
لهلاک المسوفون ویقولوا انتوب عند الکبر والشیب و ربما یفجأهم الموت فیقوا فی حسرة الفوت
مصداق این مقال و مبین این اجمال ست و تشاؤم بشهر صفر و محاق شهر و یا بقمر در عقرب و یا
بنکاح و تزوج در شهر شوال و یا بروز از روزها مثل یوم اربعا و ایام عجایز نگیرند و این جمله را
از جنس طیرة منهی عنها دانند لان نحوسة الایام ارتفعت عن المؤمنین بشرف نبینا ﷺ قالت
عائشة رض تزوجنی رسول الله ﷺ فی شوال و بنی بی فی شوال فای نسائه کان اظنی عنده منی
فتخصص الشؤم[4] بزمان دون زمان کصفر و غیره غیر صحیح و انما الزمان کله خلق الله تعالی

[1] این آیت در سورهٔ الرحمن در رکوع بعد از رکوع نصف جزء ۲۷ [2] این آیت در رکوع ۲ قبل از رکوع ثلث جزء ۵ [3] بالضم بمعنی نوبت
چیزی و بمعنی آرام یافتن و حمل داون و بمعنی موافقت روزگار ۱۲ ع [4] شؤم بالضم و سکون همزه بمعنی بدفالی نقیض یمن و دو این لفظ بدل از نحوست و فارسیان
بمعنی منحوس آرند مصدر بمعنی اسم مفعول و مجازاً بمعنی بخیل مستعمل میشود ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 223 of 257

وفيه تقع اعمال بنى آدم فكل زمان اشتغل فيه المؤمن بطاعة الله تعالى فهو زمان مبارك عليه وكل زمان اشتغل فيه بمعصية الله تعالى فهو مشؤم عليه فالشؤم[1] فى الحقيقة هو المعصية حكى ان بعض الاعراب اراد السفر فى اول السنة فقال ان سافرت فى المحرم كنت جديرا[2] ان احرم وان رحلت فى سفر خشيت على يدى ان تصفر[3] فاخر السفر الى شهر ربيع الاول فلما سافر مرض ولم يحظ[4] بطائل فقال ظننته من ربيع الرياض[5] فاذا هو من ربيع الامراض خلاصه روح ۱ ص ۸۹۸ وفى الحديث الشؤم فى ثلاث فى المرأة والدار والفرس وتفسيره الشؤم المرأة اذا كانت غير ولود وشؤم الدار جار السوء فان المرء يتأذى به وشؤم الفرس اذا لم يغز عليه روح ۱ ص ۸۹۸ وقد سئل عم عن يوم السبت فقال يوم مكر وخديعة ولا يقطع اللباس يوم السبت والاحد والثلثاء الملابس اذا فصلت وخيطت فى وقت روى الفصل بها عن رديه وسئل عم عن يوم الاحد فقال يوم غرس وعمارة لان الله تعالى ابتداء فيه خلق الدنيا وعمارتها وفى رواية بنيت الجنة فيه وغرست وسئل عم عن يوم الاثنين فقال يوم سفر وتجارت لان فيه سافر شعيب عم وزوجه فى تجارت وسئل عم عن يوم الثلثاء فقال يوم دم لان فيه حاضت حواء وقتل ابن آدم اخاه وقتل فيه جرجيس وذكريا ويحيى عم وسحرة فرعون وآسية امرأة فرعون ونهى عم اشد النهى عن الحجامة والفصد يوم الثلثاء وسئل عم عن يوم الاربعاء قال يوم نحس ونهى فيه عن قص الاظفار لانه يورث البرص وكره بعضهم عيادة المريض يوم الاربعاء وسئل عم عن يوم الخميس فقال يوم قضاء الحوائج والدخول على السلطان لانه فيه دخل ابراهيم عم على ملك مصر فقضى حاجته واهدى اليه هاجر وسئل عم عن يوم الجمعة فقال يوم نكاح نكح فيه آدم عم حواء ويوسف عم زليخا وموسى عم بنت شعيب وسليمان عم بلقيس ونكح عم خديجة رض وعايشة رض وعن ابن مسعود رض من قلم اظفاره يوم الجمعة

---

[1] بالضم وسكون همزه يعنى بدفالى نقيض يمن ۱۲ ح [2] بالفتح يعنى سزاوار ۱۲ ن [3] صفر بالكسر يعنى تهى ۱۲ ح [4] وبهره مند نشد ۱۲ ح [5] يعنى فائده وفزونى وتوانائى وتوانگرى وفراخى ۱۲ ح [6] بالكسر يعنى مرغزار ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 224 of 257

اخرج الله منه داء ودخل فيه الشفاء روح ع ح ۲ مخلصًا وكان من عادة الجاهلية قبل الاسلام تزين جارية حسناء والباسها احسن ثيابها والقاؤها فى النيل حتى يطلع ثم قطع الله تعالى سنة الجاهلية على يدى من اخاف الجن وقد ظهر لك من هذا كله ان احراق البخور والقاء ماء الورد ورشح ودبح شيئ من مكان يتوهم فيه الجن كله شرك يجب ان يحترز عنه وكذا من ذبح دجاجة لتصويتها مثل الديك اوذبح ديكًا لتصويته قبل الوقت والقاءها فى مكان نقد ذبح ذالك للجن فى اعتقاده لانه اراد به صيانة نفسه واهله واولاده وماله من اصابة الجن والبلاء ولو كان لله تعالى لاكلها بل لو كان مخلصا لما فعل مثل هذا روح ع ۷ ح ۱۔

ونیز حضرات ملوک وسلاطین را باید که خود ها را بجهت شغل فراهم آوردن مال از جمع نمودن رجال باز نمانند که بوقت بوقوع حادثه ندامت وپشیمانی برند ويقال الندامة اربع ندامة يوم وهى ان يخرج الرجل من منزله قبل ان يتغدى وندامة سنة وهى ترك الزراعة فى وقتها وندامة عمر وهى ان يتزوج امرئة غير موافقة وندامة الابد وهى ان يترك امر الله تعالى روح ۱۲۸ ح ۱ چه سلطان را مال وسیلهٔ جمع نمودن رجال ست پس جمع نمودن رجال بوقت فرصت بمال میسر واطراف وجوانب ممالک وبلاد برجال مسخر گردد۔ که لا ملك الا بالرجال ولا رجال الا بالمال ووجد فى سرير انوشيروان مكتوبًا الملك لا يكون الا بالامارة والامارة لا تكون الا بالرجال ولا تكون الرجال الا بالاموال ولا تكون الاموال الا بالعمارة ولا تكون العمارة الا بالعدل بين الرعايا والسلطان شريك رعاياه فى كل خير عملوه روح ۱۴۱ ح ۱ وهر چند جوهر دیانت وامانت در خلقت انسان غریزی وجبلی و لذکرامات وعنایات ازلی ست اما انصاف ملوک وسلاطین را نیز اثرے ودخلے ست که سپاه را از وجه معاش بقدر راتبه واحوال مرفه الحال وفارغ البال داشته تا ضروریات تعلقات

---

[1] بمعنی طبیعت ۱۲ [2] بمعنی سرشتی ۱۲ ح [3] بمعنی خلقی ۱۲ [4] بمعنی ثابت وبیکجا استاده وقرار گرفته مشتق از رتوب بضمتین بمعنی ثابت وساکن شدن ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 225 of 257

عالم ظل انداز اعتقاد او نشود چنانکه ابیات کتاب بوستان نخلبند بهارستان شیراز مصداق این سیاق
ست **مثنوی** نواحی ملک از کف بد سگال بلشکر نگهدار و لشکر بمال ٭ سپاه که کارش نباشد بهرگ[1] کجا
دل نهد روز هیجا[2] بمرگ ٭ ملک را بود بر عدو دست چیر ٭ چو لشکر دل آسوده باشد و سیر ٭ بهاسر
خویشتن میخورند ٭ نه انصاف باشد که سختی برند ٭ کنون دست مردان جنگی ببوس ٭ نه آنگه که دشمن فرو
کوفت کوس ٭ و غرض اصلی شان از جاه و منصب امارت و ریاست که دارند نه عزت خویش و
استرضائے پادشاه بازار خلق خدا باشد بلکه مطلب اعلیٰ و مقصد اسنا رعایت جانب حق جل و علا
بپاس خاطر عباد و بقائے ملک و عمارت مملکت و بلاد باشد عجب بدبختی که برائے رضائے
مخلوقے خود را بخشم خالق گرفتار و بسبب خوشی و فرحت بندهٔ چندین مظلمه هاے خلقے را بگردن
خود بار که فویل[3] للقاسیة قلوبهم من ذکر الله و صورت نیکو و احسن[4] التقویم خود را مسخ[5] و عزهٔ عیش
هاے عمر جاودانی خود را سلخ و نفس شریف و عزیز خود را هیمه[6] آتش دوزخ سازد و دمے بفکر احوال
و افعال و اقوال خود نپردازد نعوذ بالله من ذالك و اتوب الیه من المهالك قائلا فی حقه
جمیع ما حکی فی التنزیل عن مالك الملك الم یأن[7] للذین آمنوا ان تخشع قلوبهم لذکر الله ان کنت
ذیاً کفاك هذا و الا فالبلید لا یکفیه التطویل و لو تلیت علیه التوراة و الانجیل قال الشیخ
ذو النون المصری رض لیس بعاقل من نسی الله تعالی فی طاعته و ذکر الله تعالی فی مواضع
الحاجة الیه طبقات ط ذهب الحمار لیحصل القرنان فاب و ماله من اذنان و چون یکے از
منصب داران لشکر و سرکرده گان عسکر که خداوند تهور[8] و شجاعت و فهم و فراست و تقوی
و خرد و عقل و هوش بوده قاید جیوش بخدمت مقدمهٔ که نقد حال و پیش رو بوده مقرر گردیده
باید که بکمال توجه و احتیاط تمام شیوهٔ حسنه صداقت و حلال نمکی و باخبری کلی از حال دشمن را از دست

[1] بالفتح به همزه و بے همزه بمعنی کارزار ۱۲ ح [2] این آیت در رکوع آخر جز ۲۳ [3] این آیت در سورهٔ والتین جز ۳۰ [4] بمعنی برگردانیدن صورت بصورتے بدتر از صورت نخستین ۱۲ ح [5] بالکسر و یاے مجهول بمعنی هیزم سوختنی و بالفتح نیز آمده ۱۲ ع [6] این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع ثلث جز ۲۷ [7] بالفتح اول و ثانی و تشدید واو مضموم بمعنی مردانگی و بقول حکما بمعنی افراط قوت غضبی ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 226 of 257

نداده آنچه علم و دانائی که در فنون محاربه و صنوف مقاتله در جوهر ذاتی خود دارد و هر همه را بکمال
دلیری و مردانگی و شیری و فرزانگی و حلقهٔ اطاعت و فرمانبرداری سلطان زمان را در گوش و
حاشیهٔ امتثال و جانثاری را بر دوش نهاده بصدق نیت و خلوص عقیدت و احتیاط تمام را
بکار برده شیوهٔ حسنهٔ تقوی و دیانت و پرهیزگاری که وان جندنا لهم الغالبون راحتی المقدور
وحسب الطاقت از دست نداده بر لشکر دشمن تازند و دعائے اللهم سلطان الظالمین بالظالمین
واخرجنا عنهم سالمین وغانمین را ورد زبان سازند و در کشف الاسرار آورده که سورهٔ واللیل در بارهٔ
دو کس ست یکے اتقی که پیش رو صدیقان ست یعنی جناب حضرت افضل الصدیقین ابو بکر صدیق رض
دویم اشقی که پیش رو زندیقان ست یعنی ابو جهل وکان عمر بن الخطاب یقول بلال سیدنا واعتق
سیدنا فانظر الی شرف التقوی کیف ادخل الموالی فی الاشراف ولا تغتر بالنسب المجرد
فانه خارج عن حد الانصاف روح اعدا ع که تا لشکر بدخواه را بضرب تیغ بیدریغ و طعن
سنان جان ستان ره نورد بیابان عدم و پروین شمل شان را بنات النعش بلکه منعدم گردانیده
دیلان فوج دشمن را بر خاک اجل غلطانیده وکان کم یکن شیئا مذکورا ساخته مصداق وان
یقاتلوا کم یولوکم الادبار ثم لا ینصرون فرار را بر قرار مختار نموده از هم دیگر گریزان گردند
چه تقوے و پرهیزگاری افضل و اتم عدة و اکمل و اهم مکیدة ست در حرب دشمن چنانچه جناب
حضرت جل جلاله فرموده که قاتلوا المشرکین کافة کما یقاتلونکم کافة واعلموا ان الله مع المتقین
نیز فرموده که یا ایها الذین امنوا قاتلوا الذین یلونکم من الکفار ولیجدوا فیکم غلظة

لہ بمعنی زین پوش ۱۲ ع لہ این آیت در رکوع نصف جز ۲۳ لہ زندیق بالکسر بمعنی آنکه قایل بدو صانع باشد و از هر دو بنور
وظلمت و یزدان و اهرمن تعبیر کند و آنکه ایمان بحق تعالی و آخرت نداشته باشد و آنکه ایمان اظهار کند و بباطن کافر باشد
و صحیح آنست که معرب زندی ست یعنی آنکه اعتقاد بزند کتاب زرتشت دارد که قایل بیزدان و اهرمن بود ۱۲ ع لہ بفتح لام بمعنی آزاد
کرده شده و غلام و آزاد کننده ۱۲ ع لہ بنات النعش و آن سه ستاره اند قریب پایهٔ شرقی و شمالی و کش چهار ستاره دارد بصورت چارپائے
و بنات النعش مجموع هفت ستاره اند قریب قطب شمالی و آن همه گرد قطب میگردند ۱۲ ع لہ این آیت در رکوع بعد از رکوع ثلث
جز ۲۹ لہ این آیت در رکوع قبل از رکوع ربع جز ۴ لہ بالضم و تشدید دال بمعنی ساز و ساخت و آماده گی ۱۲ ع لہ بمعنی
بد اندیشی ۱۲ لہ این آیت در اول رکوع نصف جز ۱۰ لہ این آیت در اول رکوع ربع جز ۱۱ +

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 227 of 257

واعلموا ان الله مع المتقین و باشند خود را بسیار نگاه دارنده از معاصی و ذنوب فان ذنوب الجیش اخوف علیهم من عدوهم حکی عن الاصمعی رح انه قال ان فتی جمیلاً خرج فی سفر له فوقع فی فلاة[1] من الارض وصاحبته امرأة فعشقته فقالت ایها الفتی هل تحس شیئاً من الضر قال نعم قالت قل فانشد[2] ولست من النسا ولست منی ولا ابغی الفجور الی الممات فان الله یبصر فوق عرش ویغضب للفعال المرتقات قالت دعنا من شعرك هل تقرء شیئاً من القرآن قال نعم قالت قل فقرأ قول الله تعالی الزانیة[3] والزانی فاجلدوا کل واحد منهما مائة جلدة قالت دعنی من قراءتك هذه فرجعت وهی خائبة فانظر الی حال الفتی و توقیه عن شهوته کیف صبر عن المعصیة فالله یحب الصابرین روح ۳۷۷ ج ۱ و عزم جزم بدین عقیده حمیده داشته که بدو اجل مقرر مقدر مرگ نیست و چون اجل مقرر مقدر برسد به هیچ گونه از وی خلاص و گریز نخواهد بود که اینما تکونوا یدرککم الموت ولو کنتم فی بروج مشیدة[4] و معصم مطلق و نگهدارنده برحق او سبحانه و تعالی را دانسته که والله یعصمك من الناس[5] و نیز فرموده جل جلاله که من[6] ذا الذی یعصمك من الله ان اراد بکم سوءاً او اراد بکم رحمة ولا یجدون من دون الله ولیاً ولا نصیراً که تا قایل ان ینصرکم الله فلا غالب لکم وان یخذلکم فمن ذا الذی ینصرکم من بعده وعلی الله فلیتوکل المؤمنون صدق نیت و خلوص عقیدت او را منظور نموده که ان الله لا ینظر الی صورکم واعمالکم بل ینظر الی قلوبکم و نیاتکم مقدمه مذکوره را بفتح و فیروزی انجام داده که ولو[7] قاتلکم الذین کفروا لولوا الادبار ثم لا یجدون ولیاً ولا نصیراً. او را مظفر و منصور و بشجاعت و تهور و دلاوری درمیان هم چشم و اقران انگشت نما و نیکنام و مشهور و بعنایات گوناگون شاهانه و تلطفات

[1] بمعنی بیابان ۱۲ [2] پس شعر خوانی کرد ۱۲ [3] این آیت در اول سورهٔ نور در رکوع قبل از رکوع نصف جز ۱۸ - [4] بمعنی نومید ۱۲ [5] این آیت در رکوع قبل از رکوع نصف جز ۶ [6] این آیت در رکوع نصف جز ۵ - [7] این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع ثلث جز ۶ [8] این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع ثلث جز ۲۱ [9] این آیت در رکوع نصف جز ۶ [10] این آیت در سورهٔ انا فتحنا در رکوع نصف جز ۲۸ ✦

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 228 of 257

بوقلمون ملوکانہ مباہی و مفتخر و مسرور گرداند کہ تا موجب رغبت دیگران گردد فرد دلاور کہ باری
تہور نمود ٭ بباید بمقدارش اندر فزود ٭ و اگر شیوۂ منہیۂ ادبار[1] و غفلت و حرام نمکی و بیخبری
و جبانت[2] و بیدلی جبلی[3] کہ در نہاد اصلی خود ہا داشتند بر روے کار آوردہ از انہا بظہور رسید کہ
کل اناء یترشح[4] بما فیہ و صاحبان دولت و امراے مملکت ہر ہمہ را با تہور و جسارت و
دلاوری و شجاعت انگاشتہ در فنون محاربہ و قتال و صنوف معارکہ و جدال یگانہ زمانہ مے
پنداشتند قضارا ہر ہمہ درین معرکہ سپر انداختند و مرکب صدق و اخلاص را نتاختند و ہر ہمہ
بیکبارگی رو بتافتند و مصداق سیہزم الجمع و یولون الدبر[5] خود را ظاہر و باہر ساختند و رو براہ
فرار نہادہ و پوست سگ بر و کشیدہ از خرگوش و روباہ در فرار پیش دستی کردند کانہم[6] حمر مستنفرۃ
فرت من قسورۃ باید کہ آنہا را بزجر و توبیخ[7] سرزنش مالے و جانے را کہ راے صاحب دولت
بدان رسد گرفتار گرداند کہ تا در میان ہم چشم و اقران خوار و در میان خویش و قوم و تبار[8] اہل دیار
خود ہا بے اعتبار و شرمسار گردیدہ موجب عبرت دیگران گردد کہ یا ایہا الذین امنوا اذا لقیتم
الذین کفروا زحفا فلا تولوہم الادبار و من یولہم یومئذ دبرہ الا متحرفا لقتال او متحیزا
الی فئۃ فقد باء بغضب من اللہ و ماوٰیہ جہنم و بئس المصیر قطعہ یکے را کہ بینی تو در
جنگ پشت ٭ بکش گر عدو در مصافش نکشت ٭ سوارے کہ بنمود در جنگ پشت ٭ نہ خود را کہ
نام آوران را بکشت ٭ مخنث بہ از مرد شمشیر زن ٭ کہ روز وغا سر بتابد چو زن ٭ و چون گناہ
و یا تقصیر خدمت از احد از ملازمان حضرت بظہور رسید و از فعل قبیح و کردار فضیح خود نادم و
پشیمان گردیدہ کہ الندم توبۃ و خود را دران معذور دانستہ کہ بجہالت و نادانی از من سرزدہ
و حجت دل پسند دل پذیر معقول باثبات مدعائے بیگناہے خود آوردہ کہ قبول رای خداوندان
عقل و ہوش و خرد خردمندان حق نیوش گردیدہ کہ المعذورات تبیح المحظورات کہ از فعل قبیح و کردہ

[1] بالکسر بمعنی پشت دادن ۱۲ ح [2] بمعنی بیدلی ۱۲ ح [3] بکسر جیم و باء و تشدید لام بمعنی خلقی ۱۲ ح [4] ترشح بمعنی تراویدن ۱۲
[5] این آیت در رکوع قبل از رکوع نصف جز ۲۷ [6] این آیت در رکوع ثلث جز ۲۹ [7] بمعنی تہدید و سرزنش ۱۲ ح [8]
بمعنی خانہ دان و اولاد ۱۲ ح [9] این آیت در رکوع بعد از رکوع ثلث جز ۹ ٭

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 229 of 257

فضیح گناه و تقصیر خدمت بصدق بدون نفاق دست بردار شده بسلوک راه مستوی صدق و اخلاص دو فاق که از غوائل[1] اشواک گناه و تقصیر پاک ست رد آورده عذرش را قبول و گناه و تقصیر سے که از وے سرزده و بظهور رسیده معفو و مغفور گرداند که هنوز در توبه بعنایت ایزدی باز و شاه خاور بطوع مشرقی انباز ست که لا یغلق باب التوبة علی العباد حتی تطلع الشمس من مغربها و نیز جناب حضرت حق جل ذکره در قرآن مجید و فرقان حمید خود فرموده که انما التوبة علی الله للذین[2] یعملون السوء بجهالة ثم یتوبون من قریب اولئك یتوب الله علیهم وکان الله علیما حکیما و نیز فرموده جل جلاله که من یعمل سوءً او یظلم[3] نفسه ثم یستغفر الله یجد الله غفورا رحیما و نیز فرموده جل ذکره که کتب[4] ربکم علی نفسه الرحمة انه من عمل منکم سوءً بجهالة ثم تاب من بعده و اصلح فانه غفور رحیم و نیز فرموده عم فضله که ثم[5] ان ربکم للذین یعملون السوء بجهالة ثم تابوا من بعد ذالك واصلحوا ان ربك من بعدها لغفور رحیم **فرد** اگر خلاص محال ست زین گنه که مراست ٭ بدان کرم که تو داری امیدواری هست ٭ و هرگاه بار دیگر گناه و یا تقصیر خدمت از وے بظهور رسید و از فعل قبیح عزیزی و جبلی که در نهاد اصلی خود داشت نگردیده پندش را سیاستهٔ به بند باید داد و از جاه و منصبے که داشت معزول و بانواع تعذیبات و محن و مصایب و عقوبات او را مبتلا و مشغول گرداند که الاولی لك والثانی علیك و درشتنش سرعت که ثمر چندین پشیمانی و ندامت ست نباید کرد که لو یؤاخذ الله[6] الناس بظلمهم ما ترك علیها من دابة ولکن یؤخرهم الی اجل مسمی و نیز فرموده جل جلاله که لو یؤاخذ[7] الله الناس بما کسبوا ما ترك علی ظهرها من دابة ولکن یؤخرهم الی اجل مسمی فاذا جاء اجلهم فان الله کان بعباده بصیرا - قال الشیخ

---

[1] بمعنی شمیتها و بدیها و بلاها ۱۲ [2] بالکسر بمعنی پرفارشدن درخت و غیر آن و بالفتح بمعنی خارها جمع شوک ۱۲ [3] این آیت در رکوع قبل از رکوع آخر جزء ۴ [4] این آیت در رکوع قبل از رکوع ثلث جزء ۷ [5] این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع نصف جزء ۷ [6] این آیت در رکوع قبل از رکوع آخر جزء ۱۴ [7] این آیت در ابتدا رکوع ۲ بعد از رکوع نصف جزء ۱۴ [8] این آیت در رکوع آخر سوره متصل سوره یاسین جزء ۲۲ ٭

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 230 of 257

رسلان الله مشفی رض الحذاة مفتاح کل شر طبقات وبعد از امتداد زمان کشیدن محنت ما در حرث
ورد نمودن پشیمانی ها و انگشت نما گردیدن به بدکرداری در اهل دیار و هدف ناوک طعن گردیدن
درمیان قوم و خویش و تبار بسے شرمسار و بجهان جهان حیرت و ندامت گرفتار گردیده کلیمه
شریفه استغفار را شب و روز گویان و عفو تقصیر خود را بدان جویان و از فعل بدی که از شے
بظهور رسیده تائب و از امید عفو خایب و از زشتی و شومی اعمال و افعال خود ها بیت زبان
عذر بیانش گنگ و لال گردیده که والذین اذا فعلوا فاحشة او ظلموا انفسهم ذکروا الله
فاستغفروا لذنوبهم ومن یغفر الذنوب الا الله ولم یصروا علی ما فعلوا وهم یعلمون
اولئک جزاءهم مغفرة من ربهم وجنات تجری من تحتها الانهار خالدین فیها ونعم
اجر العاملین که علم صاحب دولت بدان رسیده باید که شیوه حسنه مرضیه وان تعفوا وتصفحوا
وتغفروا فان الله غفور رحیم را پیش نهاد خود ساخته مرهم عفو و راحت را بر جراحت
تقصیرش نهاده جرائمش را بذیل عفو پوشند و بتدارک جاه و منصبے که داشت کوشند **فرد**
شرمنده از انیم که در روز مکافات ٭ اندر خور عفو تو نکردیم گناهے ٭ که والکاظمین الغیظ والعافین
عن الناس والله یحب المحسنین **قطعه** یکے را ز معزول کردی ز جاه ٭ چو چندی برآمد ببخشش
گناه ٭ بفرمان بران برشے دادگر ٭ پدر وار خشم آورد بر پسر ٭ گهش میزند تا شود دردناک
گهے میکند آبش از دیده پاک ٭ که وعلی الثلاثة الذین خلفوا حتی اذا ضاقت علیهم الارض
بما رحبت وضاقت علیهم انفسهم وظنوا ان لا ملجاء من الله الا الیه ثم تاب علیهم
لیتوبوا ان الله هو التواب الرحیم بدانکه عمل نمودن بشریعت محمدی ع در وطریقه فرموده
احمدی ع در عین عدالت و انصاف دور از اعتساف ست که اذا حکمتم بین الناس ان تحکموا

لہ بالکسر و تشدید دال بمعنی تیزی و تندی نمودن ۱۲ ح لہ بمعنی خانه دان و اولاد ۱۲ ع لہ بکسر همزه بمعنی نا امید و مایوس ۱۲ ع لہ
لہ بمعنی عرسان ۱۲ ن لہ در زبان ترکی بمعنی گنگ و زبان گرفته ۱۲ ع لہ این آیت در رکوع بعد از رکوع ربع جزء ۴ لہ این آیت
در رکوع ثلث جزء ۲۸ لہ این آیت در رکوع بعد از رکوع ربع جزء ۹ لہ این آیت در رکوع قبل از رکوع ربع جزء ۱۱ لہ این آیت در رکوع ثلث

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 231 of 257

بالعدل زیراکه خوردن آب که در جمیع ادیان مباح ست چون در ماه مبارک رمضان شرع شریف
نهی فرموده خوردنش عصیان وخطا وموجب عتاب وعقاب ست وریختن خون انسان که در
جمیع ادیان ممنوع ومذموم وناصواب که دران هدم بنیان رب الارباب ست چون شرع
شریف در جهاد وغیره حکم نموده مباورت بران موجب اجر وثواب وطریقه حسنه سنت بلکه
عین ثواب ست پس کسیکه بحکم شرع شریف کشته شود ودر دودمان[1] وخانه وانش زن وفرزند وغیره
وارث وقریب گذاشته باید که از روے لطف وترحم سینه را از کینه دیرینه مش پرداز ند وباز مانده
گانش را مشمول عنایات وعواطف سازند وبادخواست بدعملی وبدفعلی او را از ایشان نکنند وبگناه
یکے دیگرے را مواخذه نه نمایند که ولا تزر[2] وازرة وزر اخری ولا تدع مثقلة الی حملها لا یحمل
منه شیئ ولو کان ذا قربی فروگذ بود مرد ستمگاره را ۴ چه تاوان زن وطفل بیچاره را ایقال
الله تعالی لداود عم کن للیتیم کالاب الرحیم واعلم انک کما تزرع تحصد روح ۱۲ ع
قال رسول الله صلعم لا تتمنوا القاء العدو واسئلوا الله العافیة فاذا لقیتم فاثبتوا واکثروا
ذکر الله تعالی وعن عوف ابن مالک الاشجاعی رض انه قال من اراد ان یکون غازیا حقا مجاهدا
فی سبیل الله بالسنة فلیحافظ علی عشر خصال اولها ان لا یخرج الا برضا الوالدین والثانی
ان یؤدی امانات الله تعالی التی فی عنقه من الصلوة والزکات والحج والکفارة ثم
یؤدی امانات الناس التی فی عنقه من المظالم[3] والغیبة وقول الزور والثالث ان یدع
لاهله من النفقة ما یکفیهم قدر اقامته والرابع ان تکون نفقته من وجه کسب حلال
فان الله تعالی لا یقبل الا الطیب والخامس ان یسمع ویطیع لامیره وان کان عبدا حبشیا
بعد اما کان امیرا علیه والسادس ان یؤدی حق رفیقه ویبتسم فی وجهه کلما لقیه
وینفق اکثر مما هو ینفق فی صحته ومرضه ویقوم فی حوایجه والسابع ان لا یؤذی فی طریقه مسلما

[1] یعنی خانه دان ۱۲ ح [2] این آیت در رکوع ثلث جزء ۲۴ [3] مظالم بفتح میم وکسر لام بمعنی ستم یا این جمع مظلم خواهش هست بفتح میم و کسر لام بمعنی ستم باشد وبعضی جا ایکه ظالمان را دران سزا میرسانند ۱۲ ح

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 232 of 257

ولا معاهدا والثامن ان لا يفر من الزحف والتاسع ان لا يغل من الغنيمة شيئا لقوله تعالى و
من يغلل يات بما غل به يوم القيمة والعاشر ان يريد بغزوه اعزاز الدين ونصرة
المؤمنين ويقال ينبغي للغازي ان يكون له عشر خصال اولها ان يكون في قلب استدلا
يجبن وفي كبوته لا يتواضع لعدوه وفي شجاعة الذئب يقاتل بجميع جوارحه وفي حملة خنزير
لا يوالي دبره اذا حمل عليه وفي اغارة الذئب اذا يئس من وجه اغار من وجه آخر و
في حمل الثقيل كالنملة تحمل اضعاف وزنها وفي ثباته كالجبل لا يزول من مكانه وفي صبره
كالحمار اذا اثقله نضول السهام وضرب السيوف وفي وفاء الكلب لو دخل سيدة النار
لاتبع اثره وفي التماس الفرص والظفر كالديك وفي الهزيمة كالثعلب وهذا كتاب
ابي حفص عمر رض الى قائد جيوشه سعد ابن ابي وقاص رض ليأخذ القارئ منه جد الاكثر و
خط الادفر فاسمع الكتاب يحسن معناه ودقائق مبناه اوردته في هذه الرسالة تيمنا وتبركا
بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي اذهب عنا الحزن ان ربنا لغفور شكور والصلوة
على محمد الصادق الغيور وعلى آله واصحابه الذين ابدهم الله تعالى بالظهور اما بعد
فاني امرك ومن معك من الاجناد بتقوى الله تعالى على كل حال فان تقوى الله تعالى افضل
العدة واقوى المكيدة في الحرب وامرك ومن معك ان تكونوا اشد احتراسا من المعاصي
منكم من عدوكم فان ذنوب الجيش اخوف عليهم من عدوهم انما ينصر المسلمون بمعصية
عدوهم الله ولولا ذلك لم تكن لنا بهم قوة لان عددنا ليس كعددهم ولا عدتنا كعدتهم
فان استوينا في المعصية كان لهم الفضل علينا في القوة وان لا ننصر عليهم بفضلنا لم نقدر

له بالفتح بمعنی لشکر روندہ بسوئے دشمن ۱۲ ؎ غلول بفتحتین بمعنی خیانت کردن در غنیمت ۱۲ ع ؎ این آیت در رکوع نصف جزء ۴ ؎ که
بیدل نشود ۱۲ ن ؎ بمعنی پلنگ ۱۲ ح ؎ بالضم بمعنی خرس ۱۲ ح ؎ بمعنی غارت کردن ۱۲ ح ؎ ای الغازی ۱۲ ؎
بمعنی پیکانهائے تیر ۱۲ ع ؎ بمعنی درپے آن ۱۲ ؎ بالفتح بمعنی بریدن و شگافتن و دریدن و رسیدن زخم برگلو ۱۲
؎ بمعنی لشکرکش ۱۲ ح ؎ بمعنی بهره و بخت ۱۲ ع ؎ این آیت در رکوع بعد از رکوع ثلث جزء ۲۲ ؎ بالفتح بمعنی
لشکرها و افواج جمع جند ۱۲ ع ن ؎ بمعنی ساز و ساخت و آمادگی ۱۲ ؎ بمعنی بد اندیشی ۱۲ ع ؎ بمعنی خود را از چیزے
نگاه داشتن ۱۲ ح ؎ بمعنی آمادگی ۱۲ ح

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 233 of 257

بقوتنا فاعلموا ان عليكم فى سيركم هذا حفظة من الله تعالى يعلمون ما تفعلون فاستحيوا
منهم ولا تعملوا بمعاصى الله تعالى فى سبيل الله تعالى ولا تقولوا ان عدونا شر منا فلن
يسلط علينا فرب قوم سلط عليهم شر منهم كما سلط على بنى اسرائيل لما عملوا بمساخط الله
تعالى كفار المجوس فجاسوا خلال الديار وكان وعدا مفعولا واسئلوا الله العون على انفسكم
كما تسئلون النصر على عدوكم اسئل الله تعالى ذالك لنا ولكم وترفق المسلمين فى مسيرهم و
تحثهم مشيرا بتعبهم ولا تقصر بهم عن منزل يرفق بهم حتى يبلغوا عدوهم والسفر لم
ينقص قوتهم فانهم سائرون الى عدو مقيم حامى الانفس والكراع واقم بمن معك فى كل
جمعة يوما وليلة حتى تكون لهم راحة يجمون فيها انفسهم ويرمون اسلحتهم وامتعتهم وخف
منازلهم من قرى اهل الصلح والذمة فلا يدخلها من اصحابك الا من تثق بدينه ولا
يرزء احد من اهلها شيئا فانه له حرمة وذمة ابتليتم بالوفاء بها كما ابتلوا بالصبر علينا
فما صبروا لكم فتصيبهم خيرا ولا تستضر واعلى اهل الحرب بظلم اهل الصلح واذا وطئت
ارض العدو فاوك العيون بينك وبينهم ولا يخف عليك امرهم وليكن عندك من اهل
العرب او من اهل الارض من تطمئن الى نصحه وصدقه فان الكذوب لا ينفعك خبره و
ان صدقك فى بعضه والغاش عين عليك وليس عين لك وليكن منك عند دنوك من ارض العدو
ان تكثر الطلايع وتبث السرايا بينك وبينهم فتقطع السرايا امدادهم ومرافقهم وتتبع الطلايع عيونهم

۱ در رفتن شما ۱۲ ۲ پس حیا کنید ۱۲ ۳ حفظ بالضم وضمتین وفتحتین بمعنی خشم گرفتن وناخوشنود شدن ۱۲ ۴ پس جستجو نمودند درمیان
سرا اوغارت ۱۲ ۵ این آیت واول رکوع جزو ۱۵ ۶ بمعنی رنج ومشقت ۱۲ ۷ بمعنی رنج وماندگی که در تعب ومشقت اندازد
ایشان را ۱۲ ۸ بمعنی نگاه دارنده ۱۲ ۹ یعنی بکسو وکناره کن ۱۲ ۱۰ بتقدیم راے مهمله برزاے معجمه یعنی در مصیبت افگنده
نشود احدی از اهل آن ۱۲ ۱۱ بالفتح بمعنی رفتن وپایمال زمین نمودن وپامال کردن ۱۲ ۱۲ یعنی راه نمای چشم ما را یعنی جواسیس را ۱۲
۱۳ جمع عین بمعنی جاسوس ۱۲ ۱۴ وپوشیده نباشد ۱۲ ۱۵ بمعنی خیانت کننده وظاهر کننده خلاف آنچه در دل دارد ۱۲ ۱۶ بمعنی جاسوس
۱۷ بمعنی پیش روان لشکر که برای خبر گرفتن حال دشمن پیش تر روان شوند ۱۲ ۱۸ بمعنی فوجهای لشکر که بجانب فرستند ۱۲ ۱۹ سرایا جمع سریه بفتح
اول وکسر ثانی وتشدید تحتانی بمعنی لشکر یکه زیاده از پنج کس تا چهار صد کس وباصطلاح اهل حدیث بمعنی لشکر یکه حضرت صلعم بذات مقدس خود
دران نباشد وبسر کرده گی یکے از اصحاب فرستاده باشد ۱۲ ۲۰ بالفتح بمعنی رخنه های صف لشکر وحصار که ازان بیم هراس باشد ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 234 of 257

وتنقی الطلایع من اهل الرای والبأس من اصحابك وتخیر لهم سوابق الخیل فان
تواعدوا کان اول ما یلقاهم القوة من رائك واجعل امر السریا الی اهل الجهاد والصبر
علی الجلاد[1] ولا تخص بها احد لهوا فتضع من رائك وامرك اکثر مما حابیت[2] به اهل
حاضنك[3] ولا تبعث طلیعة[4] ولا سریة فی وجه تخوف فیه غلبة او ضیعة[5] ونکایة[6] واذا
عاینت العدو فاضمهم الیك اقاصیك[7] وطلایعك وسریاك واجمع الیك مکیدتك[8]
وقوتك ثم لا تعاجلهم المناجزة عالم یتکرهك قتال حتی تبصر عورة[9] عدوك و
مقاتلته وتعرف الارض کلها لمعرفة اهلها فتضع بعدوك کضعه لك ثم ادك[10]
احراسك[11] علی عسکرك وتیقظ من البیات جهدك[12] ولا تؤت باسیر لیس له عقد الا ضربت
عنقه لترهب[13] له به عدا الله وعدوکم والله تحبون[14] ولی امرك ومن معك وولی النصر لکم علی
عدوکم والله المستعان وعلیه التکلان[15] والحمد لله رب العالمین انتهی کلامه وعلی
الله مقامه ÷

فصل ۲۰- دربیان عاملان[16] وصفت ایشان

بدانکه حضرات ملوک وسلاطین را لازم ست که چون کسے راجهت عملی از عملهاے ریاست وتقدم
وسرکردگی[17] قوم وغیره عاملے وکارداری مقرر مینمایند باید که از روے تامل وفکر بسیار وآزمودن
وتجارب بے شمار باشد وتا بار بار بگذشتن شهور ومرور دهور نیازموده وبمحک امتحان نه سنجیده

[1] بمعنی باکے شمشیر زدن ۱۲ ح [2] بمعنی اعطیت ۱۲ ح [3] بمعنی چیزے که مخصوص چیزے باشد ۱۲ [4] بالفتح بمعنی ضایع و
ہلاک شدن ۱۲ [5] یعنی مردم دوراں خود را ۱۲ ح [6] یعنی بداندیشان وبدسگالان وکید کنندہ گان خود را ۱۲ ح [7] بمعنی خنده
صف لشکر وحصار که ازان بیم وہرس باشد ۱۲ ح [8] یعنی بیدار وخبردار ورہنما گردان ۱۲ ح [9] یعنی پاس بانان ونگہبانان خود
را ۱۲ ح [10] وبیدار گردان ۱۲ [11] بالفتح والضم بمعنی توانائی وکوشش ورنج ۱۲ [12] یعنی از براے اینکه بترسانی
..... [13] بالضم بمعنی اعتماد وتوکل ۱۲ [14] بالفتح وکسر میم بمعنی کارگذار وعمل دار ۱۲ [15] بالفتح کاف عربی
بمعنی سرکرده وسردار ۱۲ ع ÷ [16] بمعنی پیش رو لشکر که برائے خبر گرفتن حال دشمن فرستند ۱۲ ح [17] عدو نکایت بمعنی گزند دشمن رسانیدن بجراحت
ویا بقتل ۱۲ ح

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 235 of 257

وعهد ہاے مؤکد بایمان غلیظ ازو نگرفتہ باشد بر و اعتماد نکنند کہ تا دامن دیانتش بلوث خیانت آلودہ نگردد کہ گفتہ اند و یاخذ منهم العهد بتقوی الله تعالیٰ والعدل والاحسان والمواسات ونصرة المظلوم واعانت الملهوف[۲] ومطابقة اعمالهم واحكامهم باحكام كتاب الله وسنت رسول الله عم ليتخلصوا من فواحش الآفات ورزايل السيئات ونیک ملاحظہ شروط ذیل را نمودہ بعد ازان مقرر نمایند۔ **شرط اول** آنکہ خود آن شخص طالب و مقتضی و مرید آن عمل نباشد چہ مقرر نمودن شخصے کہ مقتضی و مرید آن عمل باشد مقرر نمودنش موجب آثام و خلافت فرمودۂ جناب حضرت خیر الانام علیہ الصلوٰۃ والسلام باشد وعن ابی موسیٰ الاشعری رض قال خرجت الی رسول الله عم وقد صحبنی رجلان فلما دخلنا علی رسول الله عم قال یارسول الله عم استعملنا علی بعض اعمالك فقال النبی عم انا لا نستعمل علی عملنا من اراده طلبه تنبیه **باب** مخالطة السلطان وفی الحدیث رحم الله تعالیٰ اخی یوسف عم لو لم یقل اجعلنی علی خزاین الارض لاستعمله من ساعته ولکنه اخر لنا الك روح ۱۸۴ ج ۲۔ **شرط ۲**۔ آنکہ تحقیق تمام و تفتیش مالا کلام نمایند کہ شخصے امینے صادقے خدا ترس پرہیزگار صاحب دیانت و سیاست و امانت و طیب الاصل و نکوکار باشد کما قیل اذا طاب اصل المرء طابت فروعه روح سورۂ نوح کہ تا اہالی علاقۂ حکومتی آن آرام و برقرار بودہ از فیض نیک کرداری و نیک رفتاری آن معمور و بعاملے و ریاست آن رضامند و مسرور و مشکور بودہ ریاست و حکومت او را مغتنم شمردہ در نزد خاص و عام عزیز و محترم باشد چنانکہ گفتہ اند کہ من کان تقیاً فهو عند الله مکرم وعند الناس معظم چہ مدام مردم نکوکار متقی و متدیّن معظم و مکرم و در نظر ہمکنان عزیز و محترم باشند ایزد مقلب القلوب توفیق حفاظت خلق الله کہ ودائع بدایع بارگاہ صمدیت اند چراغ راہ سالکان طریق ریاست و جہانبانی گرداناد بمنہ و کرمہ کہ وتعاونوا[۳] بالبر والتقوی **رباعی** نکوکار پرور نہ بیند بدی ٭ چو بد پروری خصم

[۱] یعنی یاری کردن و بمال دتن با کسے غمخوار گی کردن ۱۲ ح [۲] یعنی مظلوم ۱۲ ح [۳] این آیت در رکوع ربع جزء ٭

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 236 of 257

جان خودی ٭ خدا ترس را بر رعیت گمار ٭ که معمار ملک ست پرهیزگار ٭ نه شخص خائنی
ظالمی ارازلی کافر نعمتی اسافلی ستم پیشه بدکرداری شب و روز باندیشهٔ خون خواری خلق
گرفتاری که ولا تعاونوا علی الاثم والعدوان الحق که اگر بادشاه عامل ظالم را بالائے
رعایاے ضعفا که ودایع بدایع جناب حضرت خالق البرایا اند بعمل فرستد و مهمات امور
رعیت را بجبار ستمگار حواله نماید این عین خیانت سلطان ست در بارهٔ رعیت که یا
ایها الذین امنوا لا تخونوا الله الا له ان هذا الا خسار براح و ضلال بواح و زیغ صراح
و وقوع فی طعن الرماح و خاین را جناب حضرت حق عز اسمه از محبت خود بے بهره نموده که
ان الله یدافع عن الذین امنوا و قیل المشرکین ان الله لا یحب کل خوان کفور جلالین
زیرا که جبار ستمگار را بالائے رعایاے عجزه مستولی ساختن و ودایع بدایع بارگاه صمدیت
را در خار زار ظلم و ستم گذاشتن چنان باشد که شبانی گوسفندان را بگرگ دادن خان کان
المنصف والانصاف هذا فالظلم والاعتساف ماذا و محاسبان حقیقی ظلم چنین عمال را بنام
سلطان می نویسند چه یکے از اسماء بادشاه راعی العباد بمعنی نگهبان بنده گان خداوند جل
جلالست پس باید که جزاء عمل را حق دانسته بغمخواره گی رعایاے ضعفا دارند و کان الشیخ
شقیق رح یقول اذا کان الراعی هو الذئب فمن یرعی الغنم طبقات و نیز رمهٔ رعیت را از
قوچ باقرن که عبارت از امراء و اجناد و ولات و عمال و گماشته گان حضرت و اصحاب
دیوان که این طوایف ظالمان قوی دست اند که چون فرصت یابند مناسب قوت و شوکت
و عدت خویش در بند ستم و ایذاے رعایاے ضعفا باشند قطعه این نویسنده گان دفتر ریو ٭
در نظر آدمی بصورت دیو ٭ مے ستانند هر چه می یابند ٭ از کم و بیش روئے تابند ٭ کین کس چون

لہ این آیت در رکوع ربع جزء ۵ ٭ این آیت در رکوع ۲ قبل از رکوع آخر جزء ۹ ٭ بمعنی آشکارا ۱۲ ٭ بمعنی ظاهرا ۱۲ ٭ بمعنی
میل کردن از حق ۱۲ ٭ بمعنی زدن نیزه ۱۲ ٭ این آیت در رکوع ثلث جزء ۱۷ ٭ بمعنی بدیها و سختیها و بلا ۱۲ ٭ جمع جند بمعنی لشکر و سپاه
بضم واو و تخفیف لام و فوقانی جمع والی بمعنی حاکمان و دوستان به تشدید لام خطاست همچنین قضات به تخفیف ضاد معجمه جمع قاضی ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 237 of 257

بدل رقم کردند ٭ کار شمشیر با قلم کردند ٭ هر یکے زین گروه پر تزویر ٭ اخذ و جر را نمیکند تقصیر ٭
بستم نقد خواهش دلها ریز مطمع کند منهاجمع و خرچش اگر تو دابینی رقم محنت و جفا بینی گر کنی در
ادارجه نظری یابے از ظلم و جور شان خبرے غرض اینها همه وغل بازند همه حیله گرند و
غمازند همه بدکیش و بدمعامله اند چون زنان از نفاق حامله اند رسم مهر و وفا نمے دانند
غیر جور و جفا نمیدانند خامه تیغ ست در کف اینها بے قطع علوفه[1] غربا مهر آغاز شان مبین زنهار پرحذر
باش تا آخر کار پس بادشاه را لازم که بیکے ازین طوایف اعتماد کلی نکند و رعایاے ضعفا را
بکلی بایشان نباید گذاشت و پیوسته از عامل خاین و ستمگار غافل نبوده بتفحص احوال و تجسس
اعمال شان شاغل بوده ظالمان مردم آزار و ستمگاران جفاکار و غافلان که بمصالح رعایا
شاغل ناشده مهمل گذارند باید که چنین طوایف را بالاے رعایاے عجزه مسلط نگرداند که تا
دامن دیانتش بلوث خیانت آلوده نگردد لان الخیانت سبب للعار فی الدنیا و للنار
فی العقبی روح ۳۸۲ ح اگر فردا بادشاه بنقیر و قطمیر از وزات احوال شان پرسیده خواهید
شد که الامیر راع علی رعیته و هو مسئول عنه فورب السما و الارض انه الحق مثل انکم
تنطقون قال هارون الرشید لشیخ بهلول المجنون عظنی فقال بما اعظك هذه قصورهم
وهذه قبورهم ثم قال کیف حالك یا امیر المومنین اذا اقامك الحق تعالی
بین یدیه فسألك عن النقیر[3] و الفتیل[4] و القطمیر[5] و انت عطشان جیعان عریان و اهل
الموقف ینظرون الیك و یضحکون علیك فخنقته العبرة و کان ابراهیم الادهم یقول
ان العبد یحاسب یوم القیمة بحضرة من یعرفه لیکون ابلغ فی فضیحته طبقات و چون ازیکے
ازایشان جور و ستم ظاهر گردد باید که او را بعقوبتے که سزاوار آن باشد گرفتار و بنظر خویش و
بیگانه خوار و بے اعتبار گرداند که فکلا اخذنا[6] بذنبه تا موجب عبرت دیگران گردد و در سیاست ظلمه هرگز

[1] بضمتین وفا بمعنی خوردنی و خوراک ۱۲ ع [2] این آیت در آخر رکوع قبل از رکوع آخر جزء ۲۲ [3] بمعنی مغاک و چاهک دانه خرما ۱۲ ع
[4] بالفتح بمعنی رشته دانه خرما ۱۲ [5] قطمیر بالکسر بمعنی پوست تنک خرما و یا نقطه سفیدی که بر پشت دانه خرما بود و خرما از آن روید
و یا شگاف دانه خرما یا رشته که در میان شگاف بود ۱۲ ع ح [6] این آیت در رکوع آخر جزء ۲۰ ٭

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 238 of 257

مسائل[1] جایز ندارد و مستحق سیاست کسے ست که آزار پیشه و بداندیشه بوده چون مار و کژدم
گزنده و چون سگ و پلنگ و گرگ درنده که ضررشان بخورد و بزرگ رسنده است سیاست
شان اول بوعد و وعید و تهدید آنگه بضرب پس ازان بحبس و آخر کار قتل که فلنذیقنهم[2] یقتهم
من العذاب الادنی دون العذاب الاکبر لعلهم یرجعون چنانکه جناب حضرت شیخ
مصلح الدین سعدی شیرازی رح فرموده قطعه بداندیش تست آن و خون خوار خلق ٭ که لفع
تو جوید در آزار خلق ٭ نه ترسی که پاک اندرونی شبے ٭ برارد ز سوز جگر یار بے ٭ که نالد ز ظالم
که در دور تست ٭ همه جور کو میکند جور تست ٭ سر گرگ می باید اول برید ٭ نه چون گوسفندان
مردم درید ٭ که قل[3] لا یستوی الخبیث والطیب ولو اعجبك کثرة الخبیث و در بعضے کتب فقه از
نظر گذشته که واما العمال الذین لا یأخذون الحقوق علی نهج الشریعة لا یقبل شهادتهم بل
یحل قتلهم شرط ۳ - آنکه فقر و غنا و دارندگی و ناداری او را نیک ملاحظه نماید که تا اگر بالفرض
خیانتے از وے ظاهر گردد تدارکش[4] ممکن باشد و مال بیت المال تلف نشود چه گرسنه را عمل و
کار و خدمت فرمودن عین رعایاے ضعفا را کشتن و باز پرسی آخرت را بحضور خداوند
عزیز جبار جل جلاله بذمه گرفتن ست رباعی عمل گر دهی مرد منعم شناس ٭ که مفلس ندارد ز سلطان
هراس ٭ چو مفلس فرو برد گردن بدوش ٭ ازو بر نیاید دگر جز خروش شرط ۴ آنکه اگر صفت
هاے مذبور در شخصے مذکور موجود باشد با وجود آن هم باید که شخصے خردمند هوشیار حرار عاقل عالم و
دانسته دران کار باشد زیرا که هر که نادانسته و نا آزموده کاری را کار فرماید ندامت برد و بنسرو
خردمندان بخفت رای منسوب گردد چنانکه بلبل حقیقت نوازی معنی طرازی جناب حضرت شیخ
مصلح الدین سعدی بن شیخ عبد الله شیرازی رح در کتاب گلستان خود حکایت فرموده که مردکے را درد
چشم خواست پیش بیطاری[5] رفت بیطار ازانچه در چشم چارپایان میکرد در دیدهٔ او کشید کور شد حکومت پیش

[1] بمعنی آسان گرفتن ۱۲ [2] این آیت در رکوع ثلث جز ۲۱ [3] این آیت در ابتدے رکوع قبل از رکوع ربع جز ۷
[4] بمعنی دریافتن چیزے رفته را ۱۲ ح [5] بالفتح و طے مهمله و رائے مهمله بمعنی طبیب چارپایان ۱۲ ع ٭

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 239 of 257

فابداه فان لم يفعل لا دخلها سرا ولا تخرجها ولدك لتفطمها ولده ومنها مجالسة جليس
السوء خ م عن ابي موسى ان رسول الله عليه السلام قال انما مثل الجليس الصالح وجليس السوء كحامل
المسك ونافخ الكير فحامل المسك اما ان يحذيك واما ان تبتاع منه واما ان تجد منه ريحا طيبة و
نافخ الكير اما ان يحرق ثيابك واما ان تجد منه ريحا خبيثة د م عن ابي هريرة رض مرفوعا المرء على
دين خليله فلينظر احدكم من يخالل د ت عن ابي سعيد رض
مرفوعا لا تصاحب الا مؤمنا ولا ياكل طعامك الا تقي ت عن سمرة بن جندب مرفوعا لا تساكنوا المشركين ولا
تجامعوهم فمن ساكنهم او جامعهم فهو منهم ومنها فتح الفم عند التثاؤب وعدم دفعه م عن ابي سعيد
مرفوعا اذا تثاوب احدكم فليمسك بيده على فيه وفي رواية فليكظم ما استطاع فان الشيطان
يدخل ومنها الجلوس في الطريق اذا لم يعط حقه خ م عن الخدري مرفوعا اياكم والجلوس في الطرقات
فقالوا يا رسول الله ما لنا من مجالسنا بد نتحدث فيها فقال رسول الله صلعم فاذا ابيتم الا المجلس فاعطوا
الطريق حقه قالوا وما حق الطريق يا رسول الله قال غض البصر وكف الاذى ورد السلام والامر بالمعروف
والنهي عن المنكر وزاد في رواية ابي هريرة وارشاد السبيل وفي رواية عمر رض ولتعينوا الملهوف وتهدوا
الضال ومنها الجلوس بين الظل والشمس حد عن رجل من اصحاب النبي عليه السلام نهى ان يجلس
الرجل بين الضح والظل وقال عليه السلام مجلس الشيطان ومنها القعود وسط الحلقة د عن
حذيفة رض ان رسول الله صلعم لعن من جلس وسط الحلقة ومنها الجلوس مكان غيره والتفريق
بين اثنين خ م عن ابن عمر رض ان رسول الله صلعم قال لا يقيمن احدكم رجلا عن مجلسه ثم يجلس فيه
ولكن توسعوا او تفسحوا د عنه انه جاء رجل الى رسول الله صلعم فقال له رجل اخر من مجلسه
فذهب ليجلس فيه فنهاه رسول الله عليه السلام م عن ابي هريرة رض مرفوعا اذا قام احدكم من مجلسه
ثم رجع اليه فهو احق به د عن جابر بن سمرة انه قال كنا اذا اتينا النبي صلى الله عليه وسلم جلس
احدنا حيث ينتهي د عن عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده ان رسول الله صلعم قال لا تجلس بين رجلين
الا باذنهما وفي رواية لا يحل لرجل ان يفرق بين اثنين الا باذنهما ومنها القعود في المسجد للمصيبة فانه
مكروه وكذا للتجارة والكسب حتى الكتابة بالاجرة وفي الخلاصة وينبغي ان يكون للفقهاء هذا الحكم
ومنها الانحناء في السلام ت عن انس رض انه قال سمعت رجلا يقول لرسول الله عم الرجل منا
يلقى اخاه وصديقه اينحني له قال لا قال افيلتزمه ويقبله قال لا قال ايأخذ بيده ويصافحه قال نعم
اقول وطعن الحديث قال الفقهاء يكره الانحناء فيه ومنها السعي فهو حرام فان اعتقد التاثير فهو

الصغار وكسوتهم وتعليمها وتاديبهم قال الله تعالى قوا انفسكم واهليكم نارا وان لا يلبس الحرير
ولا يخضب ايدي الذكور وارجلهم بالحناء ولا يفيد قوله امهم فعلت وانا غير راض لان الرجال
قوامون على النساء والنهي عن المنكر فرض ومنها الخلوة مع الاجنبية فانها حرام خ م عن
ابن عباس رض مرفوعا لا يخلون احدكم بامراة الا مع ذات محرم ومنها تشبه الرجل بالمراة وبالعكس
خ م عن ابن عباس رض مرفوعا انه لعن رسول الله صلعم المخنثين من الرجال والمترجلات من النساء
وقال اخرجوهم من بيوتكم فاخرج رسول الله صلعم فلانة واخرج عمر رض فلانا وفي رواية لعن رسول
الله صلعم المتشبهين من الرجال بالنساء والمتشبهات من النساء بالرجال ومنها اباق المملوك و
عصيانه لمولاه م عن جرير مرفوعا ايما عبد ابق فقد برئت منه الذمة وفي رواية اذا ابق العبد
لم تقبل له صلوة ط عن ابي هريرة رض مرفوعا اول سابق الى الجنة مملوك اطاع الله واطاع مواليه
ومنها سوء الملكة ت عن ابي بكر مرفوعا لا يدخل الجنة سيء الملكة ت عن ابن عمر رض جاء رجل الى رسول الله صلى الله عليه وسلم
فقال يا رسول الله كم اعفو عن الخادم فقال اعف عنه كل يوم سبعين مرة خ عن ابي هريرة
رض مرفوعا اذا اتى احدكم خادمه بطعامه فان لم يجلسه معه فليناوله لقمة او لقمتين او اكلة او
اكلتين فانه ولي حره وعلاجه م عنه مرفوعا للمملوك طعامه وكسوته ولا يكلف من العمل الا ما
يطيق اعلم انه يجب على المولى تعليم مملوكه القرآن بقدر ما يقرأ في الصلوة وسائر ما وجب ان
كان مسلما ويامره بالصلوة والصوم ولا يستخدمه زمان اداءها حتى قالوا يجب على المولى
ان يوضئ عبده وجاريته اذا مرضا ولم يقدرا على الوضوء بنفسهما ومنها اذى الجار خ م
عن عائشة رض مرفوعا ما زال جبرئيل عليه السلام يوصيني بالجار حتى ظننت انه سيورثه
خ م عن ابي هريرة رضي الله عنه مرفوعا والله لا يؤمن ثلثا قيل من يا رسول الله قال الذي
لا يؤمن جاره بوائقه من كان يؤمن بالله واليوم الاخر فلا يؤذ جاره ولا يمنع احدكم جاره
ان يغرز خشبة في جداره ش عن انس مرفوعا من اذى جاره فقد اذاني ومن اذاني فقد
اذى الله تعالى طب د عن انس مرفوعا ما امن بي من بات شبعان وجاره جايع الى جنبه
وهو يعلم خ ابط عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده مرفوعا اتدري ما حق الجار اذا استعانك
اعنته واذا استقرضك اقرضه واذا افتقر عدت عليه بالصدقة واذا مرض عدته واذا اصاب
خيرا هنأته واذا اصابته مصيبة عزيته واذا مات اتبعت جنازته ولا تستطيل عليه بالبناء
فتحجب عنه الريح الا باذنه ولا تؤذه بقتار ريح قدرك الا ان تغرف به منها وان اشتريت فاكهة

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 241 of 257

داد مرد ند گفت برو ہیچ تاوان نیست اگر خر نبودی پیش بیطار زفتی قطعہ ندہد ہوشمند روشن رائے
بفرومایہ کارہائے خطیر ٭ بوریا باف گرچہ بافندہ است ٭ نبرندش بکارگاہ حریر قطعہ پندے
اگر بشنوی اے بادشاہ ٭ در ہمہ دفتر بہ ازین پند نیست ٭ جز بخردمند مفرما عمل ٭ گرچہ عمل
کار خردمند نیست ٭ زیرا کہ مقتضائے خردمندی عزلت کہ عبارت کہ از بعد و دوری از ارباب دولت
و باز داشتن نفس است از آرزوہائے آن کہ مقتضی ہزاران ہزار ذلت ست و مہما امکن در
طلب شخصے کہ وجود شرایط مذکورات دران شخص اولی و اہم و او فرد اعلی و اتم و اکثر باشد می باید بود
چہ مقرر نمودن شخصے غیر اولی با وجود شخصے اولی در رعیت موجب اثم ست لقولہ علیہ السلام
من قلد[1] انسانا عملاً وفی رعیتہ من ھو اولی فقد خان اللہ ورسولہ وجماعۃ المسلمین و
ھذا لا یدل علی ان ذالک مستحب فان الحدیث یدل علی اثم السلطان بتولیۃ غیر الاولی
ردمحتار ۳۰۷ ج ۴ و روح ۸۳۷ ج ۱ واعلم ان الخیانۃ علی انواع فالفرایض والسنن اعمال
ائتمن اللہ تعالی عبادہ لیحافظوا علی ادائھا فی اوقاتھا برعایۃ حدودھا وحقوقھا فمن
ضیعھا فقد خان اللہ تعالی فیھا والوجود وما یتبعہ من الاعضاء والقوی امانات والاھل
والاولاد والاموال امانات والاماء والعبید وسایر الخدم امانات والسلطنۃ والوزارۃ
والامارۃ والقضاء والفتوی وما یلحقھا امانات وفی الحدیث انا ثالث الشریکین ما لم یخن
احدھما صاحبہ فاذا خان خرجت من بینھما وجاء الشیطان ففی کل ذالک یلزم العبد ان یکون
امینا غیر خاین والا فقد تعرض[2] لسخط اللہ تعالی نعوذ باللہ منہ روح ۸۳ ج ۱۔ اگرچہ درین اخیر الزمان
در چنین حین و وقت وآن وجود چنین شخصے کہ بصفات مذکورات معلوم و معروف باشد چو عنقا[3] بجز از نام
بیش نخواہد بود بمثابہ[4] کہ اگر برق سرعت پیشہ تیز گام را درنگ و پورا حلہ و پاے وہم و اندیشہ علوی
خرام را در جستجو آبلہ سازی اثرے ازان نخواہی یافت فرد عنقا شکار کس نشود دام باز چین ٭

[1] تقلید بمعنی کار در عہدہ کسے کردن ۱۲ [2] بمعنی پیش آمدن ۱۲ [3] بالضم وفتحتین وفتحتین بمعنی ختم گرفتن و ناخوشنود شدن ۱۲ [4] وآن مرغی ست دراز گردن کہ نزد بعضے وجود فرضی دارد کہ بفارسی آنرا سیمرغ گویند ۱۲ [5] بفتح اول و چارم و بائے موحدہ این لفظ برائے تشبیہ آید و بمعنی حد و مرتبہ مستعمل مے شود ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 242 of 257

کانجا ہمیشہ با دبدست دام را ٭ آوردہ اند کہ یکے از اکابر بعد از فراغ وظایف دست دعا برداشتہ
در دعا بسے امتداد نمود یکے از ندما پرسید کہ کدام آرزو باقی ست فرمود کہ آدم خوب الحق کہ
حرف خوب بیان فرمود چہ آدم خوب چون طلاے احمر بیش ست فرد آنچہ برجستیم کم دیدیم
وبسیارست ونیست ٭ نیست جز انسان درین عالم کہ بسیارست ونیست ھذا کتاب رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم الذی دفعہ الی العلاء الحضرمی[1] حین قلدہ[2] امر الولایۃ[3] علی المسلمین
لیعلم القایمون بالامر کیف یکون توجیہ[4] الولات والحکام للتصرف فی شئون[5] الرعیہ او
ردتہ فی ھذہ الرسالۃ تیمنًا و تبرکًا بسم اللہ الرحمن الرحیم ھذا کتاب من محمد رسول اللہ
عم الی کافۃ خلق اللہ سیما للعلاء الحضرمی ومن معہ من المسلمین عھد اعھدہ بنی اللہ
الیھم حین بعثہ الی الیمن[6] ایھا المسلمون اتقوا اللہ ما استطعتم واسمعوا واطیعوا للعلاء
الحضرمی فانی استعملتہ علیکم وامرتہ بتقوی اللہ الذی لا الہ الا ھو وحدہ لا شریک
لہ وان یلین لکم الجناح وان یحسن فیکم السیرۃ بالحق وان یحسن ولایتکم وینشارکم فی
الامور کلھا وان یحکم بینکم وبین من لقی من الناس بما انزل اللہ تعالی فی کتابہ من العدل
فاذا حکم وعدل واقسط واسترحم فرحم فاسمعوا لہ واطیعوا واحسنوا موازرتہ[7] ومعاونتہ
فمن اعتصم[8] بالطاعۃ دعظم حق اھلھا ولزم امر اللہ تعالی وما امرناہ بہ من ولایۃ المسلمین
فان لہ علی المسلمین حقًا واجبًا وطاعۃ واعلموا عباد اللہ تعالی ان فی الطاعۃ درکًا[9] لکل خیر
یبتغی ونجاۃ من کل شر یتقی وانا نشھد اللہ تعالی علی من ولینا شیئا من امر المسلمین قل او کثر
ولم یعدل فلا طاعۃ لہ وھو خلیع[10] مما ولیناہ فان اصابت العلاء الحضرمی مصیبۃ الموت
فخالد ابن الولید رض خلیفۃ منہ وسیف اللہ تعالی علی المسلمین فلیسمعوا والیطیعوا ما عرفوا

[1] والحضرمی منسوب الی حضرموت التی ھی القبیلۃ او البلدۃ بالیمن روح ۹۰۰ ح ۱۲ [2] تقلید کار در عہدہ کسے کردن ۱۲ ع
[3] بمعنی حاکم شدن ۱۲ ح [4] بمعنی روگردانیدن بسوے چیزے و نیکو بیان کردن ۱۲ ع [5] یعنی در حال و کارہاے رعیت ۱۲
[6] نام شہر معروف ۱۲ ح [7] بمعنی وزیری کردن و یاری دادن ۱۲ ح [8] بمعنی جنگ زدن و استادن از گناہ ۱۲ ح [9]
بمعنی دریافتن ۱۲ ح [10] بمعنی برون کردہ شدہ ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 243 of 257

انه علی الحق حتی یخالف الحق الی غیره انتهی کلامه وعلی الصلوة والسلام علیه ختامه ؛

فصل ۲۱ در بیان سلوک رؤسا و سرکرده گان قوم وغیره و صفت ایشان

بدانکه رؤس جمع راس ست بمعنی سر و سر مشتمل ست بر چشم و زبان و گوش و گوش را دو گونه گفته اند یکی شکابه تشدید کاف - ۲ شرفا بالفتح چنانکه گفته اند که کل شکاء ببیض وکل شرفاء تلد یعنی هر حیوانیکه گوش او اندرون باشد بیضه میدهد و هر حیوانیکه گوش آن دراز و برآمده و برون باشد می زاید انتهی اما آنچه تعلق بچشم ست باید که رؤسا و سرکرده گان قوم پیوسته نظر باحوال رعیت داشته که یکدیگر ظلم و ستم نکنند و میان وضیع[1] و شریف و قوی و ضعیف سویت و اعتدال را منظور دارند و اگر از فرد از افراد رعیت فضولی[2] و فساد ببینند او را بقدر آن زجر و تادیب کرده توبه دهند و پیوسته امر معروف و نهی منکر و تقویت دین و اهل دین را لازم شمرده و دران ساعی و جاهد باشند و بچشم شفقت و مرحمت در ایشان نگرند و شر خود ها را از ایشان مندفع و از ملک و مال و آب زمین شان طمع خود ها را منقطع گردانند و بار خود ها را بر ایشان نه نهند و افزونی از ایشان طلب نکنند و از هفوات[3] و زلات[4] شان چشم پوشند و بطمع رشوت و خدمت وغیره تکالیف در کار شان نکوشند و آنچه تعلق بگوش ست باید که پیوسته در معاونت و مدد رسانی رعایا بوده گوش خود ها را نهاده که بنفس و مال شان شحنه[5] گان و مقطعان[6] و اصحاب دیوان وغیره ظلم دست درازی ناکرده که آسیب بمال و جان و شان نرسانند و بیقین دانند که آنچه امروز از نیک و بد و صلاح و فساد بر رعیت شان رود فردا مور دباز خواست ایشان گردند که کلکم راع و کلکم مسئول عن رعیته اما آنچه تعلق بزبان دارد آنکه پیوسته رعیت خود ها را بنیکی و زبان خوش یاد کرده وعده های نیک دهند و از بدی شان مجتنب و محترز بوده در نزد ملوک و سلاطین

[1] بمعنی فرومایه و ناکس ۱۲ ح [2] یعنی آنکه بما لا یعنی مشغول شود و خود سری کند ۱۲ ح [3] بمعنی خطا ۱۲ ح [4] بمعنی لغزش و گناه ۱۲ ح [5] بکسر شین و بفتح غلط ست بمعنی نگهبانان شهر که بعرف آنرا کوتوال و حاکم گویند ۱۲ ع [6] بمعنی قطع کننده گان معاملات و دعاوی مردم را ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 244 of 257

وحکام وعمال مدام زبان قوم بوده عجز وبیچارگی شان را عرفه دارند حسب الطاقت وبقدر قدرت
دفع ظلم ظالمان را از ایشان نموده رعیت را مرفه الحال وفارغ البال وآسوده داشته از دروغ
وفحش وبهتان وکوهش وغیبت ومذمت ودشنام وعوانی وسعایه شان خود را دور دارند
که من حضر لاخیه قلیبا اوقعه الله تعالی فیه قریبا وآنچه تعلق به نفس دارد اینکه زنده گانی
بصلاح کند وخدمت صادر وارد الخصوص از طایفه علما وصالحا رانیکو کند قال الشیخ ابو عبد الله
اخدم الکل لیحصل لک المراد ولا یفوتک المقصود وما رایتنا احدا خدم الفقراء الا ولحقته
برکاتهم وربح مال العز فی الدنیا قبل الآخرة طبقات از محاورات متبرکات کلمات قرآنی
وآیات بینات کتاب مستطاب فرقانی ظاهر وباهر ست اینکه کثرت خوف وخشیت دلیل
مزید علم ومعرفت ست مصداقا لقول الله عز وجل که انما یخشی الله من عباده العلماء پس
چنین کسان را خدمت نمودن موجب درجات وقربات ست واز فتنه وفساد وظلم ونخوت
وکبر ومیل درعونت وریاست نفس خود را پاک دارد وریاست بغرض نفسانی وطمع دنیای فانی
نکند که من کان یرید حرث الآخرة نزد له فی حرثه یعنی هر که در مزرعه دنیا تخم بندگی وطاعت وعبادت
حق جل وعلا اندازد وثمره آن ثواب آخرت طلب کند آن ثمره ثواب آخرت او را کرامت کنیم وگاه دنیا بقدر
ما یحتاج به بنعیت دانه او را بدهیم وفرمود جل جلاله که من کان یرید حرث الدنیا نؤته منها وماله فی
الآخرة من نصیب یعنی هر که در مزرعه دنیا تخم هوا وشیطنت وغفلت اندازد وثمره شغل وعمل خویش جاه و
مال ونعمت وثروت دنیا سازد وچشم بمال وجاه دنیای فانی دوزد وطمع بزخارف موه ولمع آن
در کانون سینه افروزد وسعی او برای حکم وفرمان واستیلا وظلم وفساد وتحصیل مرادات وشهوات ولذات
نفسانی باشد ازین جمله او را چیزی بدهم واز سعادات وکمالات ونعمات اخروی او را نصیبی نباشد پس

ع بفتح وتشدید واو بمعنی سخت گیری وظلم وزجر ۱۲ ع بکسر اول بمعنی غمازی وبدگوئی ۱۲ ع یعنی آینده ورونده ۱۲ ع بمعنی همکلامی ۱۲ ع این
آیت در رکوع بعد از رکوع ثلث جزء ۲۲ ع بکسر اول بمعنی تکبر وبزرگی ۱۲ ع بالفتح بمعنی جور کردن ۱۲ ع بمعنی نادانی وخودرائی وزینت ۱۲ ع بالکسر
بمعنی مقتری ۱۲ ع این آیت در رکوع قبل از رکوع ربع جزء ۲۵ ع این آیت در رکوع قبل از رکوع ربع جزء ۲۵ ع بالفتح بمعنی بسیاری مال وبسیاری مردم ۱۲
ع بمعنی آتش دادن ۱۲ ع بمعنی دست یافتن ۱۲ ج

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 245 of 257

رؤسا و متقدمان وغیره کارداران و عاملان سروری و پیشوائی از بهر آسایش رعیت کنند و ازین آنا نفس خود را پاک دارند و نیت آن کنند که رعایت حقوق رعیت را مطلق از برائے تقرب بجناب حضرت حق جل ذکره میکنیم تا ما را دران حضرت وسیلتے باشد بهر طاعتے و صلاحے و خیر و عبادتے که ازان رعیت وز وجود آید و بهر راحتے و امنے و فراغتے و جمعیتے که رعیت بسبب رؤسا و متقدمان وغیره عاملان کارداران یافته اند بر همه حسنات و رعیت را در دیوان اعمال ایشان نویسند ؛

فصل ۲۲- در بیان خاتمهٔ رساله

الحمد لله ثم الحمد لله که جناب حضرت با نصرت و الاسمت[1] سامی رتبت امام المسلمین سراج الملة والدین اطال الله عمره و عمر اولاده و جعل الجنة المخلدة مسکن آبائه الکرام و اجداده را جمیع اخلاق حسنه و شمایل پسندیده که درین رساله ذکر شده حاصل ذات کریمش بدارج[2] معارج[3] مدایح انک[4] لعلی خلق عظیم زیبنده و واصل ست الحمد لله الذی هدانا لهذا و ما کنا لنهتدی لولا ان هدانا الله و چون این رساله مجموعه مسمی به تحفة الامیر فی بیان سلوک الملوک والتدبیر که مجملی ست بزیور آیات قرآنی و مجلی ست باحادیث جناب حضرت رسول مقبول یزدانی که تعقل آن نباید مگر از علما و فضلاے متبحر و انکار آن نشاید مگر آیات قرآنی و احادیث رسول مقبول ربانی را منکر و مشتمل است بحکایات لطیف دلپذیر و از مؤلفات متقدمین و متاخرین و با مثال و اشعار پیشه گان آراسته و بقصص و سیر و اخلاق ملوک و ابرار گذشته گان رحمهم الله تعالے پیراسته که خوانندگان را ازان تسلی و ثبات دل حاصل و دانندگان و عاملان آن به تشفی[5] قلب واصل گردند که کل[6] نقص علیک من انباء الرسل ما نثبت به فوادک و جاءک فی هذه الحق و موعظة و ذکری للمؤمنین و محتوی[7] ست بمواعظ و نصائح فوائح[8] حمیده و مطوی[9] ست سیر و اخلاق و ضایع لوایح

[1] بالفتح بمعنی همت بستن و قصد و اراده کردن و بمعنی مراد ۱۲ [2] بمعنی پایه ها ۱۲ و بمعنی راه ها ۱۲ [3] بمعنی زدبانها ۱۲ [4] بمعنی ستایش [5] این آیت در سوره نون در رکوع ۲ اول جز ۲۹ [6] این آیت در رکوع قبل از رکوع ۱۰ جز ۸ [7] بمعنی شفا جستن و دل خوش شدن و از کینه و غضب رستن ۱۲ [8] این آیت در رکوع قبل از رکوع اول سوره ۱۰ یوسف در جز ۱۲ [9] بمعنی گرد گیرنده و احاطه کننده ۱۲ [10] جمع فوح بمعنی وسیع و منتشر شدن بوے مشک و هر بوے خوش ۱۲ [11] بمعنی پیچیده شده ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 246 of 257

پسندیده که در نقاب پرده هائے هر لفظش دقیقه ها مستور و در تحت استار هر معنی حقیقت ها
مذبور و مسطور و این بندهٔ نالایق کمینه خلایق غریق بحر فضل طامی[1] و رحمت سامی چشم
آن دارد که چون ناظرین این رساله و سامعین این مقاله که بمطالعهٔ آن خورسند و ناقد[2] بصیر و
متوقد خبیر را کافی و بسند و معاصرین را تذکاری و متاخرین را یادگاری گردیده سزاوار
احسنت[3] گردد بتوفیق خداوند بیچون و فیض فضل فیاض کن فیکون و یمن توجه موجه و همت
همایون بادشاه جهان پناه دین دار دین پرور عالم منصف ممیز داد آر عدل گستر محیط دائرهٔ
دانش و ذکا ابر کرم و بحر عطا بادشاه جوان بخت پیر صفت سلطان دین پرور بندهٔ سریرت
شهسوار مضمار معرکهٔ شجاعت[4] و شیرے سپه سالار میدان بسالت[5] و دلیری امام المسلمین جناب حضرت
سراج الملة والدین امیر حبیب الله خان بادشاه دولت علیه افغانستان دامت سلطنته
الی آخر الزمان ولا زالت رایات حشمته مرفوعة و عمارات دولة اعدائه مقلوعة و ضاعف
الله فی الدارین جلاله و ابد فی الخافقین[6] ظلاله و خفف الله اثقاله و اوزاره و
کثر سابقیه و انصاره و اعلی فی الدارین اعلام دولته و نثر فی الخافقین جناح سلطنته
و اعطاه ما یتمناه و جعل فرادیس الجنان ماواه و صار آخره خیر من اولاه که قدر اهل
حق داند و حق اهل فضل شناسد و عمر عزیز خویش را در بنا مساجد و مدارس و جوامع و خانقاه[7]
و تعمیر رباط[8] و بیمارستان و غیره مواضع خیر و راه و توقیر و تربیت علماء و عباد و تبرک و اعزاز
صلحا و زهاد و رحمت و رأفت بر عامهٔ شفقت و عطوفت[9] بر کافهٔ برایا و بانواع اعمال خیر
تقرب جستن بجناب حضرت کبریا صرف نموده و این معنی مثل ظهور رنگهاے چمن در موسم بهار و
نور آفتاب در رابعة النهار و یا مانند طلوع صبح تابان بلکه مانند آفتاب عالمتاب تابنده و درخشان و
اعلن و اظهر من الشمس و ابین و ابهر من اللمس بحیث لا یحویه کتاب و لا یحصیه حساب و لا یفنیه

[1] بمعنی دریائی پر ۱۲ [2] بمعنی سنجه کننده ۱۲ [3] در فارسی بتاسے موقوفه بمعنی تحسین و آفرین مستعمل کنند ۱۲ [4] بمعنی جلد انبوهی لشکر و مردم
[5] بمعنی شجاعت ۱۲ [6] بمعنی مشرق و مغرب ۱۲ [7] بفتح نون بمعنی مکان بودن مشایخ و درویشان ۱۲ [8] بمعنی مسافرخانه ۱۲ [9] بمعنی مهربانی ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 247 of 257

عتاب کہ بقید بیان بنان حاجت افتد وزبان بریدہ قلم در سلک عبارت کشد بحمد اللہ کہ لمعان
وبریق تیغ بیدریغش عالمے را فراگرفتہ کہ موجب فرحت وبصیرت وعز وجلال دولت
خواہان اولی الابصار وباعث کعوبت[1] وسرزنش بلکہ استیصال[2] بدخواہان روزگار گردیدہ
مصداقاً لقولہ تعالےٰ وقالوا[3] الحمد للہ الذی صدقنا وعدہ واورثنا الارض نتبوء من
الجنۃ حیث نشاء فنعم اجر العاملین گردیدہ واز ینجاست کہ پیوستہ زبانہاے اہالی
ممالک محروسۂ اسلامیہ از صغیر وکبیر وبرنا وپیر بر ادعیۂ صالحہ واثنیۂ فاتحہ فایحۂ این خانہ
دان مبارک واصل است واز عنایات ایزدی امید مولف دارم کہ باجابت وقبول حق
موافق ومطابق افتد اللہ تبارک وتعالےٰ عاطفت ورحمت وشفقت ورأفت شان را
وسیلۂ درجات وموجب قربات گردانیدہ برکات دین پروری وخلق عدل
گستری را درین خانہ دان مبارک تا انقراض عالم وقیام قیامت باقی دارد بمنہ وجودہ و
کرمہ ودعاگوئی این خانہ دان مبارک این اذل الخلیقۃ بل لا شیئ فی الحقیقۃ را از آباو
اجداد وراثۃً رسیدہ وحقوق نعم شان بذمۂ این کمینہ وجمیع اہل اسلام ثابت ولازم بودہ
وجامع این اوراق کہ خود را اذل واخس انفس وآفاق میداند باقلت بضاعت وعدم
استطاعت درین صناعت وسرگشتگی بادیہ نادانی وجہالت مسکین بے تسکین عقیدت
آیین خادم علماء واہل دین محمد تاج الدین افغان صافی احمد زائی تکابی ابن ملا محمد طیب
عزہم اللہ تعالیٰ بحصول المطالب والمآرب غفر اللہ لہما ذنوبہما[4] وملأ من ذلال العفو
ذنوبہما[5] وصانہما عما شانہما[6] فی یوم الجمعۃ عزۃ شہر اللہ تعالیٰ الاکبر عظم اللہ تعالیٰ قدرہ
وبارک علینا ہلالۃ وبدرہ فی سنۃ ثمانیۃ وعشرین وثلاث میأۃ بعد الالف باتواتر
عوایق وتکاسر علایق وسوانح[7] طوایح بہ نہجی کہ یومیہ تعویقات[8] وتعلیقات[9] گوناگون دوامیات[10]

[1] بعثمین بمعنی نحوست ودشواری وبد حالی ۱۲ [2] بمعنی از بن برکندن ۱۲ [3] این آیت در رکوع قبل از رکوع ربع جز ۱۴ [4] جمع
ذنب بالفتح بمعنی گناہ ۱۲ [5] بالفتح بمعنی دلو ۱۲ [6] بالفتح بمعنی عیب داشتن وعیب کردن مذمت ۱۲ [7] این دو لفظ بمعنی ظاہر شدن
حوادث وقایع ۱۲ [8] جمع تعویق بمعنی باز داشتن ۱۲ [9] جمع تعلیق بمعنی در آویختن چیزے را ۱۲ [10] بمعنی حوادث وسختیہا ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 248 of 257

وبلیات بوقلمون رومی نمود الخصوص از دست برادر بهزاران محنت ورنج باجتماع این گنج
گهر سنج مشغول گردیده از هر گوشهٔ توشهٔ واز هر خرمنے خوشهٔ ویرجو من الله فضله ورحمته
فیما یکتسب ویجعل له مخرجا ویرزقه من حیث لا یحتسب جمع نموده گلستانی ست سراپا مشحون
بگلهائے فواید وفخر نستانی ست مملو از درر فراید ذی عواید که قد جاءکم بصائر ربکم فمن
ابصر فلنفسه ومن عمی فعلیها وما انا علیکم بحفیظ فطوبی لکم ایها المشتاقون الی تحصیله
لیؤتی لکم الحکمة ومن یؤت الحکمة فقد اوتی خیرا کثیرا من فاز به فاز الی المقام المرام من
دار السلام ومن حرمه حرم الخیر کله الی قیام یوم القیام امید از عنایت بے علت
شاهانه وعاطفت بے غایت ملوکانه اینکه این تحفهٔ درویشانه را که چون خرقهٔ درویشان
پاره پاره از هر جائے اندوخته وبرشتهٔ مناسبت ورابطهٔ ملایمت بریک دیگر دوخته که
یا ایها العزیز مسنا واهلنا الضر وجئنا ببضاعة مزجاة فاوف لنا الکیل وتصدق علینا
ان الله یجزی المتصدقین بعین الانصاف والرضا ملحوظ نموده باصلاح واجب الترک
که در مطاوی کلمات این احقر کاینات استعمال یافته باشد بکوشند وزلات اقدام وهفوات اقلام
را رقم عفو کشیده بذیل صفح بپوشند وبپرده دری وسرزنش نخروشند که ان ارید الا الاصلاح ما
استطعت وما توفیقی الا بالله علیه توکلت والیه انیب ؎ نملة جاءت برجل من جراد
توسلیمانی کن اے عالی نهاد ٭ این فقر تحفه را بپذیر از و ٭ مرتفع کن دهشت وتشویر از و ٭ ولا
ادعی الصواب فی هذا الکتاب من کل باب فان الانسان ملازم السهو والنسیان والصواب
کله لیس الا من شان الله العزیز الرحمان فانی ما ابرئ نفسی عن الخلل وما انزه امری
عن الزلل واین هیچ مدان هیچ میرزا بهره اندوز ومحظوظ گردانیده در حضرت سلطان منظور
گردیده نه مهجور وفواید آن بعالم وعالمیان موفور واین بندهٔ کمینه که از کثرت معاصی سرافگنده ست بدین

لہ این آیت در سورهٔ طلاق در رکوع بعد از رکوع ثلث جز ۲۸ ۲ بمعنی پر کرده شده ۱۲ ۳ بمعنی منافع وفواید ۱۲ ۴ این آیت در رکوع آخر جز ۷ ۵ این آیت در رکوع قبل از رکوع ربع جز ۳ ۶ بالفتح بمعنی مراد ۱۲ ۷ درویش بضم دال که مرکب از در بمعنی مروارید ویش که در اصل داش بود مزید علیه ش که کلمهٔ تشبیه ست بمعنی مانند وکسے از اهل لغت این وجه را ننوشته فقیر مؤلف بدعائے درویشان از قوانین فارسیه استخراج نموده ۱۲

۸ بمعنی رگ گشتن از گناه ورسوا گردانیدن ۱۲ ۹ این آیت در سورهٔ یوسف ۱۲ ۱۰ قبل از رکوع ربع جز ۱۳ ۱۱ جمع مطوی بمعنی پیچیدگی یا درشکنها از ۱۲

۱۲ این آیت در سورهٔ یوسف ۱۲ ۱۳ جمع مطوی بمعنی پیچیدگی یا درشکنها از ۱۲

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 249 of 257

توسل و تقرب ماجور گردیده نه مجور و در حضرت سلطان حقیقی که بمحض فضل و مرحمت خود مختص
فرمائے نعماے ریاض رضوان ست مرمؤمنان را و محجوب نمائے کافران ست از لذاید
جنان بحجب حرمان مغفور و با جر جمیل و ثواب جزیل مساعی خود مشکور و بدخول دار السلام
مسرور گردانیده بنان[1] بیان این اذل الخلیقه بل لا شیئ فی الحقیقه را از سهو و زلل[2] و
خطا و خطل[3] و زیغ[4] و خلل معرا و مبرا و مصون و محفوظ و بتلقی قبول مقبول و این مقصد را بحصول
موصول گردانا و بمنه و کرمه امین الحمد[5] لله الذی هدانا لهذا و ما کنا لنهتدی لولا
ان هدانا الله که درین زمان برکت و بشارت نشان سراسر امن و امان و آوان میمنت و
سعادت قرآن که آرایش تخت و تاج سلطنت و جهانبانی بوجود مسعود نوباوه بستان شاهی
و کامرانی جناب حضرت بانصرت والا نهمت سراج الملة والدین امیر حبیب الله خان
لا زال بجوده زاخرا[6] و مابرح سحاب فیضه هامرا[7] خلد الله ملکه و اجری فی بحار السلطنة
زیب و زینت یافته گنجے ست از فیوضات غیبی و کنزی ست از عنایات لاریبی که درین زمان
تیره و تار روزگار ناسازگار که قذر قذار اهل فسق و فساد و جهل جاهلان وقاح[8] و مضرت
مضران ذراح[9] در جوش و خروش و چراغ بازار اهل علم و کمال و صلاح در غایت کساد و خموش
بوده بسر وقت ماگم شده گان بادیه حیرت و جهول و از دست و پا مانده گان زاویه ذلت
و خمول[10] از کارخانه رحمت بے غایت جناب حضرت خداوند جل ذکره که هو[11] الذی ینزل الغیث
من بعد ما قنطوا و ینشر رحمته و هو الولی الحمید رسیده مادهٔ تاریخ جلوس میمنت مانوس[12]
اینکه فرد عبد الرحمان شد ز تخت او را بهشت ٭ شد حبیب الله پر دل جانشین ٭ یوم ۵ شنبه
۱۹ شهر جمادی الثانی[13] یکهزار و سه صد و نوزده[14] بود که ۱۳۱۹ ۱۴۰۰ ۱۳۲۰ ۱۳۲۵ ایک سلطنت بجلوس میمنت مانوس[15] ٭ رشک الحمرا

[1] یعنی سرانگشتان ۱۲ [2] بفتحتین بمعنی لغزش و نقصان و کجی در ترازو و جائے لغزش ۱۲ [3] بمعنی تباه گفتن از بسیاری و درازی ۱۲ [4] بمعنی میل
کردن از حق ۱۲ [5] این آیت در رکوع قبل از رکوع ثلث جزو ۸ [6] بمعنی دریائے مالا مال که آب از ساحلش بگذرد ۱۲ [7] بمعنی ریزان آب ۱۲
[8] بمعنی بے شرم ۱۲ [9] بالضم و تشدید را بمعنی گرمی ست پرند و سرخ با غاما ماے سیاه و بغایت زمر ناک ۱۲ [10] بالضم بمعنی گمنام بودن ۱۲ [11] این آیت در
رکوع قبل از رکوع ربع جزو ۲ [12] بمعنی خوگر و خوگر شده و پسند و مرغوب ۱۲

گلزار ارم وغیرت زکاء وخجلت اقتضاے چمن چمن گلہاے گلشن گردید حضی ست حصین حصار
متین کہ رحمت بے غایت وعنایت بے نہایت جناب حضرت قدس خداوند عم فضلہ نصیب مصیب
ما گردانیدہ کہ زبان خامہ از تحریر اولاے شکر آن ابکم ولسان عقل از تقریر وسپاس وذکر آن اقطع بلکہ
اجزم ست ذالک فضل اللہ علینا وعلی الناس ولکن اکثر الناس لا یشکرون فرد تا ابد این
سلسلہ بسلسلہ باد گردون ایام بدین بستہ باد بنا بران از خداوند کریم جویان واز الطاف عمیمش
خواہان ایم کہ ما تشنہ گان بادیۂ جہالت ونادانی را از آب عذب وزلال کوثر علم ودانائی مالا
مال وسیراب گردانیدہ کہ شب وروز بعد از اداے فرایض اسلام بدعاے مفروضہ سلطان زمان
واز دیاد عمر ودولت واقبال وترقی عزت وسلطنت وجاہ وجلال وجمعیت خاطر مظاہر
اعلیحضرت وشاہزادہ گان بلند اقبال وبرادران باعز وجاہ وکمال الخصوص آن غمخوار بیچارہ گان
وآن دادرسی ستمدیدہ گان وآن مرحم نہ راحت بر جراحت دل ریشان وخاطر شکستہ گان
حافظ کتاب الرحمن خادم کلام سید الانس والجان مجمع العلماء والفضلاء والقراء حافظ
کلمات اللہ العلیا عامل کلام ربہ القدیم وحدیث رسولہ الفخیم ونبیہ الکریم المقیم
علی الصراط المستقیم الصادق فی الوعد والوداد السالک فی مناہج الحق والصواب
والرشاد موئید ارکان الامارۃ والسلطنۃ مشید عضد الدولۃ والمملکۃ الذی ہو کہارون
لموسیٰ عم استدعاہ من اللہ تعالیٰ بالدعاء بقولہ واجعل لی وزیرا من اہلی ہارون اخی
اشدد بہ ازری واشرکہ فی امری لنسبحک کثیرا ونذکرک کثیرا فاستجاب اللہ دعائہ ومن
علیہ بقولہ جل جلالہ سنشد عضدک باخیک ونجعل لکما سلطانا فلا یصلون الیکما بآیاتنا
انتما ومن اتبعکما الغالبون ومن عجایب توفیقات اللہ تعالیٰ وغرایب تائیدات تسمیتہ
بالنصر المضافۃ الی اللہ تعالیٰ وفیہ اذان واعلام من اللہ تعالیٰ لصاحب الدولۃ بل لسائر

ع بفتح اول ودر آخر ہمزہ بمعنی افزون وافزون شدہ ۱۲ ع بمعنی بریدہ ۱۲ ..... ع این
آیت در رکوع ۲ قبل از رکوع آخر جزء ۱۲ ع این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع نصف جزء ۱۸ ع استوار گردانم بدان ۱۲ ع بالفتح بمعنی یاری
کردن وبازو قوت وپشت ۱۲ ع این آیت در رکوع ۲ قبل از رکوع نصف جز ۲۰

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 251 of 257

اهل الدین والملة بالنصرة والغلبة والظفر والفرح والصلاح علی جمیع سطح الارض من المدائن والبلاد بالفوز والسعادة والفلاح فی المبدء والمعاد مصداقاً لقوله جل جلاله اذا جاء نصر الله والفتح ورأیت الناس یدخلون فی دین الله افواجاً فسبح بحمد ربك واستغفره انه کان توابا ونیز فرموده جل جلاله یومئذ[1] یفرح المؤمنون بنصر الله ینصر من یشاء وهو العزیز الرحیم یعنی آیات مکرمات متلوات قرآن مجید وفرقان حمید که اشرف معجزات جناب حضرت سرور کائنات علیه افضل الصلوات والتحیات اند مشعر بلکه مبشر اند مر صاحب دولت بلکه قاطبهٔ اهل دین وملت را که انشاء الله تعالی تسلط با فتح ونصرت وظفر وبه روزی وغلبه با فوز وفرح وفلاح وفیروزی بر جمیع دیار کفار ضرار اشرار ذهب[2] الله بنور همه دست داده وقوع خواهد یافت وشعاع آفتاب عالمتاب نور ایزدی وضیاے بیضائے دین متین احمدی بر آنها خواهد تافت که ان ینصرکم[3] الله فلا غالب لکم وان یخذلکم فمن ذا الذی ینصرکم من بعده مختار الدولة والسلطنة معیار القسط والعدالة جناب حضرت نایب السلطنة تغمده[4] الله تعالی بالرحمة والمغفرة ومد الله ظله لکل من الحاضر[5] والبادی[6] وادام الله تعالی برکاته ما دامت العیش[7] محن[8] مدصوت الحادی[9] وباقی اراکین دولت وخیر خواهان دین وملت اسلامیه شاغل وساعی وجاهد واز متابعت کفار ضرار واهل بدعت واشرار قاعد وباعد باشند تمام کلام واختتام مرام[10] را بفحواے صداقت انتما[11] دعا ان مفرضتان دعا الایمان ودعاء السلطان تیمناً وتبرکاً بر دعا نموده تا ختامه[12] مسک گردد

---

[1] این آیت در اول سوره روم در رکوع ۲ قبل از رکوع ربع جزء ۲۱ [2] این آیت در رکوع اول جزء اول [3] این آیت در رکوع نصف جزء ۴ [4] بمعنی غریق کردن حق تعالی بنده را و گناه و عیب و جز آن پوشیدن ۱۲ ح [5] بمعنی مقیم و بمعنی قبیلهٔ عظیم ۱۲ [6] بمعنی مرد صحرائی ۱۲ [7] بمعنی شتران سفید که سفیدی شان بسرخی آمیخته باشد ۱۲ ع [8] بمعنی گریه و ناله ۱۲ ع [9] بمعنی مراد ۱۲ ح [10] بمعنی با کسے نسبت یافتن ۱۲ ح [11] با لکسر بمعنی موم و لاک وغیره که بدان مهر کنند ۱۲ ح [12] بمعنی راندن شتر بنغمه که شتر بدان مست شده چالاک میگردد ۱۲ ع

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 252 of 257

چون بموج کنم ارو فقار و بر دعا او نی نماید اختصار و بنا بران دست در ابدرگاه جناب حضرت واهب العطایا
خالق الحب والنوی خالق الصبح والمسا بتضرع وزاری برافراشته و سلطان زمان را ملحوظ داشته
گوید که اللهم انی اسئلك ان تزید فی عمره و اولاده و ترسل حسبانا من السماء
علی حساده و اعلی قدره و اعز جنوده و اعوانه و اقوی حجته و برهانه و ابعثه
یوم القیامة بیقینه و اعطاه الکتاب بیمینه و اجعله مجتهدا فی نشر الامن
والامان و امنا من جمیع الافات والاحزان و تعصمه من الامراض والالام التی
تنزل النقم و تزیل النعم و لا تخلیه من ولا من رعایتك طرفة عین و ان
تسترة بین یدیك فی الدنیا والاخرة و اجعله من خواص العباد و اسلکه سبیل
الرشاد و اهلك اعدائه اهلاك ثمود و عاد و لا تسلط علیه احدا من الجایرین
و متعنا ببقائه ناعمین و بلقائه غانمین و اجلنا بحقوقه قائمین و اجعله
رحیما علی العلماء الراسخین و من الافات والبلایا سالمین و اجعل اولاده
ابرارا و اسلافه و اجداده احرارا و لا تلقه فی البلاء و لا تشمت به الاعداء
فانه یجعلك فی نحورهم و یعوذ بك من شرورهم و توفقه لما یزیده فی
مثوباته و تضاعف عباداته و حسناته اللهم انصر سلطان زماننا بالاسم
المنتقم والقهار و ذی الجلال و ذی القوة المتین و اجعل دعائی الیك
واصلا و خیرك فیه نازلا و متع الله تعالی عاکفی سدته الشریفة بطول
بقائه و قاصدی عتبته المنیفة بشرف لقائه یا معطی السائلین و یا مجیب
المضطرین و یا غیاث المستغیثین یا رب ما دام المشعر الحرام قبلة للحاج اجعل سدة

---

[1] این آیت در رکوع ۲ بعد از رکوع ثلث جز ۷ [2] بفتحتین بمعنی تخم خرما و جز آن ۱۲ [3] بالضم بمعنی عذاب سخت و تلخ ۱۲
[4] بالضم بمعنی حجت روشن و دلیل قاطع ۱۲ [5] جمع حزن بمعنی نظرک اندوه ۱۲ [6] بکسر نون و فتح قاف بمعنی جمع قاف بمعنی
چشم زدن ۱۲ [7] و شادگردان بگروه رسیدن وے دشمنان را ۱۲ [8] جمع نهر بالفتح بمعنی شتر کشتن و بریدن سینه ۱۲
[9] بفتحتین بمعنی بدیها و شرارتها ۱۲ [10] بمعنی محکم و استوار ۱۲ ح ن

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 253 of 257

السینة قبلة للمحتاج آفتاب دولت وحکمرانیش در اوج و دریائے سلطنت و جهان بانیش موج در موج باد رُباعی یارب تو مر این سایه یزدانی را ✤ بگذار درین جهان جهانبانی را ✤ اندر کنف[1] عاطفت خویشش دار ✤ این حافظ بیضهٔ[2] مسلمانی را ✤

وَصَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلٰی خَیْرِ خَلْقِهٖ مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ

اَجْمَعِیْنَ ط فقط

اجمعین فقط

کتاب اولو تامه + جزو

لعاد کریمتاه بلا ارتیاب

[1] بالفتحتین یعنی پناه ✤ ح [2] بالفتح یعنی جماعت و گروه و میان شهر و نوامی ۱۲ ع ✤

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 254 of 257

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 255 of 257

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 256 of 257

http://hdl.handle.net/2333.1/4qrfj6s6 Image 257 of 257